T. D. K.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK TERCÜMESİ

II

Çeviren
BESİM ATALAY

T. D. K.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK TERCÜMESİ

ÇEVİREN:

BESİM ATALAY

TÜRK DİL KURUMU GENEL ÖZEK ÜYELERİNDEN

KÜTAHYA SAYLAVI

CİLT

II

1940

ANKARA

ALÂEDDİN KIRAL BASIMEVİ

Ankara 10-3-941

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLE

SÂLİMDEN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تَبْدِی tapdı: "قُلْ تَنْكْرِی كا تَبْدِی kul Tenğrige tapdı = kul Allaha taptı", "اُلْ خانقا تَبْدِی ol Xanka tapdı = o, Hakana hizmet etti". Başkası da böyledir; "اُلْ نانْكْنِی تَبْدِی ol nenğni tapdı = o, yiten şeyi buldu", (تَبارْ - تَبْماقْ tapar - tapmak).

تَبْدِی tepdi: "اُلْ قُلْنِ تَبْدِی ol kulın tepdi = o, kölesini ayağiyle tepti", (تَبارْ - تَبْمالْ teper - tepmek).

جَبْدِی çapdı: "اَرْ سُقْدا جَبْدِی er suwda çapdı = adam suda yüzdü"; "اُلْ اَتْنِی جِبْرِلا جَبْدِی ol atın çıbık birle çapdı = o, atını çubukla yavaşçana vurdu, çırpıştırdı"; "جُمَقْ تَتْ بُيْنِنْ جَبْدِی çomak tat boynın çapdı = müslüman, gâvurun boynunu vurdu". Uygurca. "اَرْ اَوْنِنْ جَبْدِی er ewin çapdı = adam evini arı çamurla sıvadı", (جَبارْ- جَبْماقْ çapar - çapmak).

سَبْدِی sapdı: "يِجِی يِكا سَبْدِی yiçi yigne sapdı = terzi iğneye iplik geçirdi", "اُلْ قُشْ قَنِنْ سَبْدِی

ol kuş kanatın sapdı = o, kuşun kanadını sardı". Bir şey, kendi cinsinden eksik kalır veya az olup ta başka bir şeyle tamamlanırsa, sarılırsa yine böyle denir, (سَبماق - سَبار sapar - sapmak).

قَبدی kapdı: "اَرتون قَبدی er ton kapdı = adam elbise kaptı". Başkası da böyledir; "اغلانغ یِل قَبدی oglanığ yél kapdı = çocuğa yel dokundu" (çocuğa cin yeli dokundu), (قَبماق - قَبار kapar - kapmak). Yel, elbise ve elbiseye benzer şeyleri uçurursa yine böyle denir.

قُبدی kopdı: "اَر یُقاروقُبدی er yokaru kopdı = adam yerinden ayağa kalktı", "تِپی قُبدی tüpi kopdı = tipi koptu, tipi çıktı", "قُش قُبدی kuş kopdı = kuş kalktı". Başkası da böyledir; (قُبماق - قُبار kopar - kopmak).

بِجدی bıçdı: "اَر اَت بِجدی er et bıçdı = adam et kesti". Başkası da böyledir; (بِجاق - بِجار bıçar - bıçmak).

سَجتِم saçtım: "مَن یِبار سَجتِم men yıpar saçtım = ben misk saçtım". Başkası da böyledir; "اُل اَفکا سُوق سَجدی ol ewge suw saçdı = o, eve su saçtı". Başkası da böyledir, (سَجماق - سَجار saçar - saçmak).

سِجدی sıçdı: "اَر سِجدی er sıçdı = adam sıçtı", (سِجار سِجماق sıçar - sıçmak). Başkası da

böyledir.

قَجْدِى kaçdı: " اَرْقَجْدِى er kaçdı = adam kaçtı". Başkası da böyledir; (قَجَارْ - قَجْمَاقْ kaçar - kaçmak).

قُجْدِى koçdı: " اُلْ مَنِى قُجْدِى ol meni koçdı = o, beni koçtu, kucakladı", (قُجَارْ - قُجْمَاقْ koçar - koçmak).

كَجْتِى keçti: " آىْ كُوْنْ كَجْدِى ay kün keçti = ay, gün geçti", " اَرْسُوْڤْ كَجْدِى er suw keçti = adam su geçti". Başkası da böyledir; " اَرْكَجْدِى er keçti = adam geçti, öldü", (كَجَارْ - كَجْمَاكْ keçer - keçmek).

كُجْتِى köçti: " سُوْكُجْتِى sü köçti = asker göçtü". Başkaları da böyledir; (كُجَارْ - كُجْمَاكْ köçer - köçmek).

Doğrusu, sert harflerde mâzi alâmeti olan د harfi, söylenişi tatlılaştırmak için ت ye çevrilmektir. Sert harfler şunlardır: (sert ب = p), (sert ج = ç), (ق = k) ve (sert ك = ke).

Bunlardan başka harflerde doğru olan, mâzi sıygası د ile söylenmektir; çünkü bu, daha güzeldir; nitekim şu parçada gelmiştir :

تُنْلا بِلا كُجَالِمْ يَمَرْ سُڤِنْ كَجَالِمْ
تَرْنكُوْكْ سُڤِنْ اجَالِمْ يُڤْغَا يَغِى اُڤْلُسُوْنْ

Tünle bile köçelim

Yamar suwın keçelim
Terngük suwın içelim
Yuwga yagı uwulsun

"Geceleyin göçelim, Yamar suyunu geçelim, kaynaktan içelim, yufka duşman ezilsin".

(Geceleyin göçelim, Yamar suyunu geçelim -bu bir deredir-; sızan, kaynıyan sudan içelim, yufka duşman elimizde didik didik olsun).

بَرْدِی bardı: " اُلْ اَفْکا بَرْدِی ol ewge bardı = o, eve vardı", (بَرْماقْ - بَرِیرْ barır - barmak). Başkası da böyledir.

بُرْدِی bürdi: " اُلْ یَنْجُقْ اَغزِی بُرْدِی ol yançuk agzı bürdi = o, torbanın ağzını büzdü". Don uçkurluğu ve torba gibi şeyleri büzmek için de böyle denir, (بُرْماقْ - بُرارْ bürer - bürmek).

بُرْدِی burdı: " یِپارْ بُرْدِی yıpar burdı = misk koktu". Herhangi bir güzel kokulu şeyin kokmasına da böyle denir; " سُوْ بُرْدِی suw burdı = suyun buğusu yükseldi, su buğulandı".Başkası da böyledir, (بُرارْ - بُرْماقْ burar - burmak).

تُرْدِی turdı: " اَرْ یُقارُو تُرْدِی er yokaru turdı = adam ayağa kalktı"; " تُمانْ تُرْدِی tuman turdı= duman koptu, duman çıktı", (تُرْماقْ - تُرُرْ turur - turmak).

تُرُرْ turur: Bu muzari fiilidir, mâzisiz ve mas-

tarsız kullanılır;anlamı"odur"demektir: " اُلْ تاشْ تُرُرْ ol taş turur" sözünde olduğu gibi ki "o, taştır" demektir. Ve yine " اُلْ قُشْ تُرُرْ ol kuş turur" denir ki "o, kuştur" demektir.

Bu, sözbağlantısıdır. Arapçada bunun eşiti (yaraşır = يَنْبَغِى) sözüdür. Bunun mâzisi ve mastarı yoktur.

تُرْدِى türdi: " اُلْ بِتِكْ تُرْدِى ol bitik türdi = o, kitap dürdü". Başkası da böyledir; (تُرُارْ - تُرْمَاقْ türer - türmek).

سَرْدِى serdi: " اُلْ سَرْدِى ol serdi = o, sabretti",(o, bir işte sabretti). (سَرَارْ - سَرْمَاقْ serer - sermek).

سُرْدِى sürdi: "اُلْ اَتْ سُرْدِى ol at sürdi = o, at sürdü". Başkası da böyledir; "اَرْ اِتِغْ سُرْدِى er ıtığ sürdi = adam köpeği koğdu", (سُرَارْ - سُرْمَاقْ sürer - sürmek). Başkası da böyledir. Bey, bir kimseyi bir şehirden sürerse yine böyle denir.

قُرْدِى kurdı: " خَانْ سُوسِنْ قُرْدِى Xan süsin kurdı = Han askerini topladı"; " خَانْ جُوَاجْ قُرْدِى Xan çuvaç kurdı = Han, çadır kurdu, açtı", (قُرَارْ - قُرْمَاقْ kurar - kurmak).

قِرْدِى kırdı: "اَرْ يِيرِكْ قِرْدِى er yériğ kırdı = adam yeri kazdı". Başkası da böyledir;(قِرَارْ - قِرْمَاقْ kırar - kırmak).

قُرْدِى kurdı: " اَرْ يَا قُرْدِى er ya kurdı = adam yay

kurdu", (قُرارْ - قُرْماقْ kurar - kurmak).

كَرْدِى kerdi: "اَرْيِبْ كَرْدِى er yıp kerdi = adam ip gerdi". Başkası da böyledir; "بَكْ يُولْ كَرْدِى Beg yol kerdi = Bey, yolu kapattı", (bu, Beyin, duşmandan çekindiği zaman, tanınmıyan kimselerin geçmesinin önünü almak ve gözetlemek için, önezeye adam oturtmasıdır). "اِتْ كَرْدِى ıt kerdi = köpek ürdü". Karlukça. (كَرارْ - كَرْماكْ kerer - kermek).

كُرْدِى kördi: "اُلْ مَنِى كُرْدِى ol meni kördi = o, beni gördü", (كُرارْ - كُرْماكْ körer - körmek). Şu savda dahi gelmiştir: "يُوزْ كا كُرْما اَرْذَمْ تِلا yüzge körme erdhem tile = yüze bakma, fazilet ara", (yüzün rengine, güzelliğine bakma; adamdan edep ve fazilet iste).

كِرْدِى kirdi: "اُلْ اَڤْكا كِرْدِى ol ewge kirdi = o, eve girdi". Başkası da böyledir; (كِرُرْ - كِرْماكْ kirür - kirmek).

بَزْدِى bezdi: "اَرْ تُمْلِغْدِنْ بَزْدِى er tumlığdın bezdi = adam soğuktan titredi". Başkası da böyledir; (بَزارْ - بَزْماكْ bezer - bezmek).

بُزْدِى bozdı: "اُلْ اَڤْ بُزْدِى ol ew bozdı = o, ev yıktı". Başkası da böyledir; (بُزارْ - بُزْماقْ bozar - bozmak).

تَزْدِى tezdi: "كِيَكْ تَزْدِى keyik tezdi = geyik kaçtı, tezikti". Başkası da böyledir; (تَزارْ - تَزْماكْ tezer - tezmek).

تُزْدِی tüzdi: " بَكْ اِيلِنْ تُزْدِی Beg elin tüzdi = Bey ilini, vilâyetini düzeltti", " اُلْ يِرِكْ تُزْدِی ol yeriğ tüzdi = o, yeri düzeltti". Başkası da böyledir; (تُزَارْ - تُزْمَاكْ tüzer - tüzmek).

تِزْدِی tizdi: " اُلْ يِنْجُو تِزْدِی ol yinçü tizdi = o, inci dizdi". Bir kimse söz dizdiği, nazmettiği zaman da " اُلْ سُوزْ تِزْدِی ol söz tizdi" denir; (تِزَارْ - تِزْمَاكْ tizer - tizmek).

چِجْدِی çıjdı: " يَغِرْلِغْ اَتْ چِجْدِی yagırlığ at çıjdı = yağırı olan at, binilmek istendiğinde kocundu". Sırtında yağırı olan her hayvan, yük vurulmak istendiği zaman böyle yapar; (چِجَارْ - چِجْمَاقْ çıjar - çıjmak). (İki çıkak arasındaki ژ ile).

چُجْدِی çüjdi: " اُرَا غُتْ يِبْ چُجْدِی uragut yıp çüjdi = kadın ip çekti, uzattı". İp ve koyun bağırsağı gibi çekmekle uzatılabilen her şey için de böyle denir; (چُجَارْ - چُجْمَاكْ çüjer - çüjmek). (İki çıkak arasındaki ژ ile).

سُزْدِی süzdi: " اُلْ سُوفْ سُزْدِی ol suw süzdi = o, su süzdü". Başkası da böyledir, (سُزَارْ - سُزْمَاكْ süzer - süzmek).

سِزْدِی sızdı: " يَاغْ سِزْدِی yağ sızdı = yağ eridi". Başkası da böyledir. " كُونْ سِزْدِی [+] kün

---

[+] Basma nüshada bu kelime görülen şekilde ise de yazma nüshada سُزْدِی imlâsındadır. B. A.

sızdı = güneşin ucu göründü", "سُكَلْ سِزْدِى sökel sızdı = hasta arıkladı, zayıfladı"; (سِزماقْ - سِزارْ sızar - sızmak).

قَزْدِى kazdı: " اَرْاَرِقْ قَزْدِى er arık kazdı = adam ark kazdı". Başkası da böyledir, "اَتْ قَزْدِى at kazdı = at haşarılandı, çamışlandı ve ön ayaklariyle yeri kazdı", (قَزارْ - قَزْماقْ kazar - kazmak).

كَزْدِى kezdi: " اُلْ يِرِكْ كَزْدِى ol yérig kezdi = o, yeryüzünü dolaştı, gezdi", (كَزارْ - كَزْماكْ kezer - kezmek).

بَسْدِى basdı: " اَنِى بُرْتْ بَسْدِى anı burt basdı = onu karabasan (kâbus) bastı", " بَكْ ايلْ بَسْدِى Beg él basdı = Bey vilâyeti bastı, sanki üzerine çöktü", "بَكْنِى يَغِى بَسْدِى Begni yagı basdı = Beyi duşman bastı". Başkası da böyledir; " اَرْ قِيزِغْ بَسْدِى er kızığ basdı = adam kızı bastı, üzerine çöktü, çullandı", "اِتْ كِيكْنِى بَسْدِى ıt keyikni basdı = köpek avı bastı ve yıktı"; (بَسارْ - بَسماقْ basar - basmak).

بُسْدِى püsdi: " اَرْ قُلْنِ بُسْدِى er kulın püsdi=adam kölesini döğüş döğdü, çok döğdü". (بُسارْ - بُسْماكْ püser - püsmek).

بُسْدِى pusdı: " بَكْ يَغِيقا بُسْدِى Beg yağıka pusdı = Bey, duşmanı beklemek için pusuya girdi", (بُسارْ - بُسْماقْ pusar - pusmak).

قُسْدِى kusdı: "اَرْ قُسْدِى er kusdı = adam kustu".Baş-

kası da böyledir; (قُسَارْ - قُسْماقْ kusar - kusmak).

قُسْدِی kusdı: " بُذُغْ قُسْدِی bodhuğ kusdı = boya soldu, bezikti".

قِسْدِی kısdı: " قَبُغْ اَرِكْ اَذاقِنْ قِسْدِی kapuğ eriğ adhakın kısdı [+] = kapı, adamın ayağını kıstırdı". Herhangi bir nesneyi kıstıran şey için de böyle denir; (قِسارْ - قِسْماقْ kısar - kısmak).

قِسْدِی kısdı: " اُلْ اَنِكْ تُونْلُقِنْ قِسْدِی ol anınğ tonlukın kısdı = o, onun elbiseliğini, görenek olan şeklinden kıstı" (o, onun elbiseliğinden parça çaldı). Herhangi bir şey, görenek olduğu şeklinden kısaltılırsa, alıkonursa yine böyle denir.

كَسْدِی kesdi: " اُلْ يِغاجْ كَسْدِی ol yıgaç kesdi = o, ağaç kesti". Başkası da böyledir; كَسارْ كَسْماكْ keser - kesmek). Şu savda da gelmiştir : "اَيْ اُيْغُرْ يِغاجْ اُزُونْ كَسْ. تَمُرْ قِسْغا كَسْ Uygur yıgaç uzun kes, temür kısga kes = ey Uygur ! ağacı uzun, demiri kısa kes", (ağaç kestiğin zaman uzun kes, demir kestiğin zaman kısa kes; çünkü demir uzatılabilir).

Uygurların bir dellâli vardır, her gün çağırır ve hükmü onlara

---

[+] Bu cümle, yazma nüshada قَبُغْ اَنِكْ اَذاقِنْ قِسْدِی şeklindedir. Bay Kilisli, bu Türkçe cümleyi, arapçadaki ضَغَطَ الْبابُ رِجْلَ الرَّجُلِ sözüne uyması için düzeltmiştir. B. A.

bildirir.

كُسْدِی küsdi: "اُلْاَنْدِنْ كُسْدِی ol andın küsdi = o, ona küstü", (كُسْمَاكْ - كُسَارْ küser - küsmek). Oğuzca.

بُشْدُمْ buşdum: "مَنْ بُو ايشْدِنْ بُشْدُمْ men bu ışdın buşdum = ben bu işten sıkıldım", (بُشْمَازْمَنْ - بُشْمَاقْ buşmazmen - buşmak). Şu savda da gelmiştir: "بُشْمَسَارْ بُوزْقُشْ تُتَارْ . اِيشْمَسَارْ اَرُونْ قُشْ تُتَارْ buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürüng kuş tutar = avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar". (Adam, işinde sıkılmazsa av avladığında beyaz doğan avlar, acele etmezse doğanların en güzelini avlar). Bu sav, dileğine ermek için işinde ivmemekle emrolunan kişi için söylenir.

بِشْدِی pışdı: " اَشِجْ بِشْدِی aşıç pışdı = çorba pişti", " يِمِشْ بِشْدِی yemiş pışdı = meyva oldu, erdi", " اَرْقِمِزْ بِشْدِی er kımız pışdı = adam, olması için kımız tulumunu salladı", (بِشْمَازْ - بِشْمَاقْ pışmaz - pışmak).

تَشْدِی taşdı: " اَشِجْ تَشْدِی aşıç taşdı = tencere kaynadı, taştı", " سُوفْ تَشْدِی suw taşdı = su taştı"; su, kaptan veya ırmaktan taşarsa yine böyle denir. (تَشْمَاقْ - تَشَارْ taşar - taşmak).

تُشْدِی tuşdı: "اُلْمَنْكَا تُشْدِی ol manğa tuşdı = o, bana duş oldu, bana rastladı, beni gördü",

(تُشْمَاقْ - تُشَارْ tuşar - tuşmak).

تُشْدِى tüşdi: " اَرْاَتِّنْ تُشْدِى er attın tüşdi = adam attan indi"; " اَرْتَامْدِنْ تُشْدِى er tamdın tüşdi = adam damdan düştü". Attan düşmek te böyledir. Yerinden düşen herhangi bir şey için dahi böyle denir , (تُشْمَاكْ - تُشَارْ tüşer - tüşmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تَكْرَا اَلِبْ اَكْرَلِمْ اَتِّنْ تُشُبْ يُكْرَالِمْ
اَرْسَلَنْ لَيُوكُكْرَلِمْ كُوجِى اَنِكْ كَڤِلْسُونْ

Tegre alıp egrelim
Attın tüşüp yügrelim
Arslanlayu kökrelim
Küçi anın kewilsün

"Çepçevre çevirelim, kuşatalım; attan inip-yüğrükçe-koşalım, arslan gibi kükriyelim; onun gücü gevşesin". (Duşmanı çevirelim, kuşatalım; attan inerek gayretle saldıralım; arslan kükreyişiyle kükriyelim; tâ ki, bundan duşman zayıflasın).

Şu savda dahi gelmiştir : "اِيڤَكْ سِنْكَاكْ سُوتْكَا تُشُورْ ewek sinğek sütge tüşür = iven sinek süte düşer". Bu sav, işlerinde aceleyi terk ile emrolunan kişi için söylenir.

سَشْدِى seşdi: " اَرْاَتِّنْ كِشَنْ سَشْدِى er attın kişen seş-

di = adam, attan köstek çözdü", (adam atın kösteğini çözdü). Herhangi bir şeyi bağından çözersen yine böyle denir, (سَشارْ - سَشْماكْ seşer - seşmek).

قُشْدِى koşdı: " اُلْ قُوْيقا اَجْكُوقُشْدِى ol koyka eçkü koşdı = o, koyuna keçi kattı, arkadaş etti". Herhangi bir şey bir başkasına eş, öğür yapılırsa yine böyle denir; "اُولْ يِيرْ قُشْدِى ol yır koşdı = o, koşma, türkü düzdü", (o, gazel ve şiir nazmeyledi), (قُشارْ - قُشْماقْ koşar - koşmak).

بُغْدِى bogdı: " اُلْ اَرْنِى بُغْدِى ol erni bogdı = o, adamı boğdu". Başkası için de böyle denir, (بُغارْ - بُغْماقْ bogar - bogmak).

تُغْدِى togdı: " كُونْ تُغْدِى kün togdı = güneş doğdu", " اُغُلْ تُغْدِى ogul togdı = çocuk doğdu". Şu savda da gelmiştir: " مُوشْ اُغْلِى مُياوُ تُغارْ muş oglı muyavu togar = kedi yavrusu miyavlıyarak doğar", (kedi yavrusu anası gibi miyavlar). Bu sav, babasının huyu ile huylanan çocuklar için söylenir, (تُغارْ - تُغْماقْ togar - togmak).

تِغْدِى tıgdı: " اُقْ بَشَقِنْ تاشْ تِغْدِى ok başakın taş tıgdı = taş, ok temrenini körleştirdi, taşa değmekle körlendi", (تِغارْ - تِغْماقْ tıgar - tıgmak).

جِغْدِى çıgdı: " اُلْ تُرْكاكْ جِغْدِى ol türkek çıgdı = o, bohçayı dürdü, çıkıladı, bağladı".

Başkası da böyledir, (جِغارْ - جِغْماقْ çıgar - çıgmak).

سَغْدِى sagdı: " اَرْ قُوْى سَغْدِى er koy sagdı = adam, koyun sağdı". Başkası da böyledir, (سَغارْ - سَغْماقْ sagar - sagmak).

سُغْدِى sogdı: " اُلْ قُوْى دَنْ قُرُتْ سُغْدِى ol koydan kurut sogdı = o, koyundan kurut edindi, kuru yoğurt elde etti", (سُغارْ - سُغْماقْ sogar - sogmak). Bunun aslı " سُغُرْدِى sogurdı"dır.

سِغْدِى sıgdı: " بُوْسُوْزْ كُنْكُلْكا سِغْدِى bu söz könğülge sıgdı = bu söz, gönüle koydu, tesir etti", " اُوْنْ قابْقا سِغْدِى un kapka sıgdı = un kaba sığdı". Başka şeyler için de böyle denir; (سِغارْ - سِغْماقْ sıgar - sıgmak).

تَڤْدِى tewdi: " اُلْ اَتِكْ سِشْقا تَڤْدِى ol etiğ sışka tewdi = o, eti şişe dizdi". Başkası da böyledir; (تَڤارْ - تَڤْماكْ tewer - tewmek).

سَڤْدِى sewdi: " اُلْ مَنِى سَڤْدِى ol meni sewdi = o beni sevdi", (سَڤارْ - سَڤْماكْ sewer - sewmek). Şu savda da gelmiştir:" تَيْغانْ يُكْرُكَنِّ تِلْكُو سَڤْماسْ taygan yügürgenni tilkü sewmes = tazının yüğrüğünü tilki sevmez", (tilki, tazı köpeklerinin çok koşanını sevmez; çünkü o, onu yakalar). Bu sav, arkadaşları arasında faziletle ün alan kimse için söylenir; arkadaşları onu çekemezler, ona karşı hınç

beslerler.

قُشْدِی kowdı: "اِتْ كِيكْنِی قُشْدِی it keyikni kowdı = it, avı koğdu, kovaladı". Arkasından gidilerek kovalanan her şey için de böyle denir; (قُشْمَاقْ - قُشَارْ kowar - kowmak).

كَشْدِی kewdi: "اَرْسُوزْكَشْدِی er sözüğ kewdi = adam sözü geveledi". Bunun aslı " تَنْغُونِی كَشْدِی tangunı kewdi" sözünden alınmıştır, "lokmayı gevdi", (lokmayı ağzında gevdi, yutmadı) demektir; (كَشْمَاكْ - كَشَارْ kewer - kewmek).

بَقْدِی bakdı: "اُلْ مَنْكَا بَقْدِی ol manğa bakdı = o, bana baktı", (بَقْمَاقْ - بَقَارْ bakar - bakmak).

بُقْدِی bukdı: " اُلْ اَذاقِنْ بُقْدِی ol adhakın bukdı = o, ayağını topladı",(o, uzanmış olan ayağını kendine doğru çekti, topladı). (بُقْمَاقْ - بُقَارْ bukar - bukmak).

تِقْدِی tıkdı: "اُلْ قَابْقَا اُونْ تِقْدِی ol kapka un tıkdı = o, kaba un tıktı". Herhangi bir nesneye tıkarak, sıkıştırarak konulan şey için de böyle denir. Taneleri birbirine sıkışık olan üzüme " تِقْمَا اُزُمْ tıkma üzüm" denir.

تَقْدِی takdı: "اَرْ بُرُنْدُ وُبْتُلُوقا تَقْدِی er burunduk butluka takdı = adam, burunduruğu burun yumşağına taktı", (o, yuları burun yumşağına taktı). Oğuzca. Başka bir şe-

ye bağlanan her ip için de böyle denir. (تَقَارْ - تَقْمَاقْ takar - takmak).

جَقْدِى çakdı: "اُلْ سُوزُ لْكْ اَنِكْ قُلاقَّا جَقْدِى ol sözüğ anınğ kulakka çakdı = o, sözü onun kulağına çaktı, eriştirdi". Oğuzca; " اُلْ اِكِّى كِشِى اَرَا جَقْدِى ol ikki kişi ara çakdı = o, iki kişinin arasını kışkırttı", "اُلْ جَقْمَاقْ جَقْدِى ol çakmak çakdı = o, çakmak çaktı", (جَقَارْ - جَقْمَاقْ çakar - çakmak). Bu, hem isim, hem mastardır.

جُقْدِى çukdı: "قُشْ جُقْدِى kuş çukdı = kuş indi, kondu", (جُقَارْ - جُقْمَاقْ çukar - çukmak). Şu beyitte dahi gelmiştir:

اَرَنْ قَمُغْ اَرْتَدِى نانكْ لَرْ اُذُو
تَقَارْ كُرُبْ اُسُنْ[+] لِيُوَاسْ كَا جُقَارْ

Eren kamuğ artadı nenğler udhu
Tawar körüp uslayu eske çukar

"Mal yüzünden adamlar hep bozuldu ; mal gördüklerinde kartal gibi leşin üzerine inerler".

(Mala tamâ etmek yüzünden halkın ahlakı bozuldu; bir mal gördüklerinde, kartalın leşe konduğu gibi konarlar).

جِقْدِى çıkdı: "اَرْ اَڤْدِنْ جِقْدِى er ewdin çıkdı = adam evden çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir:" كُوجْ اَلْدِينْ كِرْسَا تُرُو

[+] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu kelime yazma nüshada اُسِن şeklindedir. Bizce bu kelime kartal manasına gelen "اُسْ us" olmalıdır. Bk. I, 39, 15. B. A.

تُنْكْلُكْ تَرْجِقَارْ küç eldin kirse törü tünlükten çıkar [+] = zor kapıdan girince görenek bacadan çıkar", (zulüm evin aralığından girerse, görenek ve insaf pencereden çıkar). (جِقَارْ - جِقْمَاقْ çıkar - çıkmak).

سُقْدُمْ sokdum: "مَنْ آنِى اَقْكَا سُقْدُمْ men anı ewge sokdum = ben, onu eve soktum". Başkası da böyledir. Sapı baltaya yerleştirmek gibi sıkıca bir nesneyi başka bir şeye koymak için de böyle denir. "اَرْتُوزْ سُقْدِى er tuz sokdı = adam tuz döğdü". Başkası da böyledir. "قُشْ مَنْكْ سُقْدِى kuş menğ sokdı = kuş tane topladı"; "آنِى يِلاَنْ سُقْدِى anı yılan sokdı = onu yılan soktu". Oğuzca. (سُقَارْ - سُقْمَاقْ sokar - sokmak).

سِقْدِى sıkdı: "اُلْ اُزُمْ سِقْدِى ol üzüm sıkdı = o, üzüm sıktı". Başkası da böyledir; (سِقَارْ - سِقْمَاقْ sıkar - sıkmak).

بُكْدِى bükdi: "اُلْ مِنِى كُرْبْ بُكْدِى ol meni körüp bükdi = o, beni görüp kapandı", (o, beni görerek yere kapandı, gizlenerek alçaldı, sindi); "اُلْ اَشْ دِنْ بُكْدِى ol aşdın bükdi = o, yemekten doydu, tıkanasıya kadar doydu, usandı"; "اُلْ تَفَارْ قَا بُكْدِى

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda اَلْدِنْ şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir; çünkü aynı sav III,86,9 da اِيلْدِنْ şeklinde geçmektedir. Bundan başka, aynı kelime I, 49,14 te اِيلْ şeklinde geçmektedir. B. A.

ol tawarka bükdi = o, mala bıktı", (gözü mala doydu). Başkası da böyledir. (بُكَارْ - بُكْمَاكْ büker - bükmek).

بُكْدِى bükdi: " اُلْ سُوقُغْ بُكْدِى ol suwuğ bükdi = o, suyu durdurdu, önüne yaptığı germeçle, büğet ile suyu topladı"; "بَكْ سُوسِنْ بُكْدِى Beg süsin bükdi = Bey askerini topladı", (بُكَارْ - بُكْمَاكْ büker - bükmek).

Her zaman çoklukta, askerin suya benzetilmiş olduğunu bilesin: "سُوقْ اَقْتِى suw aktı = su aktı"; " سُو اَقْتِى sü aktı = asker aktı".

تُكْدِى tökdi: "اُغْلانْ سُوقْ تُكْدِى oglan suw tökdi = oğlan su döktü"[+], (تُكَارْ - تُكْمَاكْ töker-tökmek). Şu savda da gelmiştir: "اُغْلانْ سُوقْ تُكَارْ اُلْغْ يانِى سِنُورْ oglan suw töker, uluğ yanı sınur = çocuk su döker, büyüğün bir yanı incinir", (çocuk su döker, bundan büyüğün ayağı kayar, kırılır). Bu sav, küçüğün yaptığı fenalık yüzünden büyüğün zarar gördüğü zaman söylenir.

تَكْدِى tegdi: " اُلْ اَفْكا تَكْدِى ol ewge tegdi = o, eve vardı, erişti". Başkası da böyledir;(تَكِرْ - تَكْمَاكْ tegir - tegmek). Şu savda dahi gelmiştir: " اِيفَكْ اَفْكا تَكْمَاسْ ewek ewge tegmes = iven, eve ermez; çünkü o, yürüyüşte koşar, atını yorar, yardımsız olarak boynu buruk kalır". Bu sav, işlerde yavaşlıkla emredilen kim-

---

[+] Bu kelimenin, basma ve yazma nüshalarda muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B. A.

se için kullanılır. Şu beyitte dahi gelmiştir :

اَتْغَلِرْ اُقْنِي اَزاقْ
تَكْمَدِي بُوساڤْ اُشاقْ

Atgalır oknı azak
Tegmedi bu saw uşak

"Bana, nerden geldiği belli olmıyan okunu atar; bu koğcu söz bana gelmedi".

(Bana bu koğculuk erişmedi; o oynak kadın,nereden geldiği belli olmıyan bir okla beni vurmak istiyor).

تُكْدِي tügdi: " اَرْتُكُونْ تُكْدِي er tügün tügdi = adam düğüm düğdü". Başkası da böyledir.(- تُكارْ تُكْماكْ tüger - tügmek). Şu savda da gelmiştir: "تِلِنْ تُكْمِشْنِي تِيشِنْ يَزْماسْ tılın tügmişni tışın yazmas = dil ile bağlanan dişle çözülmez". Bu sav, sözünü yerine getirmekle emrolunan kimse için kullanılır.

تِكْدِي tikdi: " اَرْتُونْ تِكْدِي er ton tikdi = adam elbise dikti"; "اَتِغْ يِلانْ تِكْتِي atığ yılan tikti = atı yılan soktu". Başkası da böyledir. Kuyruğuörü (akrep) sokarsa dahi böyle denir. " اَرْيِغاجْ تِكْتِي er yıgaç tikti = adam, ağaç dikti". Dikilen her şey için de böyle denir. (- تِكارْ تِكْماكْ tiker - tikmek). Şu savda da gelmiştir : " تِكْماكِنْجا اُنْماسْ . تِلامَكِنْجا بُلْماسْ

tikmeginçe önmes, tilemeginçe bulmas= dikilmedikçe bitmez, aramadıkça bulmaz", (ağaç, dikilmedikçe bitmez; bunun gibi, bir dilek aranmadıkça bulunmaz, elde edilmez). Bu sav, işlerinde çalışmakla emrolunan kimse için söylenir.

جَكْدِى çekdi: "اُلْ بِتِكْ جَكْدِى ol bitik çekdi = o, kitabı noktaladı", "اُلْ اَتِنْ جَكْدِى ol atın çekdi = o, atın damarından kan aldı", (جَكَارْ - جَكْمَاكْ çeker - çekmek).

جُكْدِى çökdi: "اُلْ بَكْكَا جُكْدِى ol Begge çökdi = o, Beyin önüne diz çöktü". Başkası da böyledir. "تَوِى جُكْدِى tewi çökdi = deve çöktü, ıhtı", "تَمُرْ سُقْدَا جُكْدِى temür suwda çökdi = demir suyun dibine çöktü". Başkası da böyledir. (جُكَارْ - جُكْمَاكْ çöker - çökmek).

جَكْدِى çekdi: "اُلْ تَرْكَاكْ باغِنْ جَكْدِى ol terkek bagın çekdi = o, bohçanın bağını sıkıladı". Başkası da böyledir. (جَكَارْ - جَكْمَاكْ çeker - çekmek).

سُكْتِى sökti: "اُلْ يَماغْ سُكْتِى ol yamağ sökti = o, yama söktü", (o, elbiseden yamalık söktü). "اُلْ اَوِنْ سُكْتِى ol ewin sökti = o, evini söktü"; "اُلْ بَكْكَا سُكْتِى ol Begge sökti = o, Beyin önünde diz çöktü". Başkası da böyledir. Bu sözden alınarak "سُكَا اُلْتُرْ söke oltur" denir ki

"diz çökerek otur" demektir. (سُكارْ - سُكْماكْ söker - sökmek).

سِكْتِى sikti: "اَرْ اُرَاغُتْنِى سِكْتِى er uragutnı sikti = erkek kadını sikti", (سِكارْ - سِكْماكْ siker - sikmek).

بُلْدِى buldı: "اُلْ يَرْماقْ بُلْدِى ol yarmak buldı = o, para buldu". Başkası da böyledir, (بُلُورْ - بُلْماقْ bulur - bulmak).

بِلْدِى bildi: "اُلْ بِلِكْ بِلْدِى ol bilig bildi = o, bilgi bildi", (o, akıl, ilim ve hikmet öğrendi). Başkası da böyledir, (بِلِيرْ - بِلْماكْ bilir - bilmek).

Argular " بِلُورْ bilür" şeklinde kullanırlar; çünkü bunlar kelimenin ل harfini ötre olarak söylerler. Başka Türkler bunlara uymazlar.

تَلْدِى teldi: "اَرْ تامْ تَلْدِى er tam teldi = adam duvar deldi". Başkası da böyledir.

تَلْدِى teldi: "اُلْ اُغْلاقِغْ سَغْلِقّا تَلْدِى ol oglakığ saglıkka teldi = o, oğlağı sağılana kattı", (o, oğlağı, emzirmesi için sütlü keçiye kattı). Bu, keçinin sütü azaldığı, yahut öldüğü ve süt emen oğlağın arkaya kaldığı zaman yapılır. (تَلِيرْ - تَلْماكْ telir - telmek).

تُلْدِى tuldı: "اَرْ تُبِقْنِى اَذْرِى بِلا تُلْدِى er topıknı adhrı bile tuldı [+] = adam, topu çatal değ-

---

[+] Bu kelime, bu cümlede gördüğünüz şekilde yazılmış ise de yazma nüshada تُلْدِى - تَلارْ şeklinde yazılmıştır. Basma nüshada her üç fiilde de ت harfi ötre yazılmıştır. B. A.

nekle vurdu". Bu, bir Türk oyunudur; şöyle oynanır : Oynıyanlardan birisi, oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman, yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur. Çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir. (تُلاز - تُلْاق tular - tulmak).

تِلْدِی tildi: "اَرْيِرِنْدَاقْ تِلْدِی er yarındak tildi = adam sırım, kayış dildi". Uzunlamasına yarılan her şey için de böyle denir . (تِلاز - تِلْاك tiler - tilmek).

جَلْدِی çaldı: "اُلْ اَنِی جَلْدِی ol anı çaldı = o, onu yere çaldı, yendi", " اُلْ سوزُكْ مَنِكْ قُلاقّا جَلْدِی ol sözüg meninğ kulakka çaldı = o, sözü benim kulağıma işittirdi". Şu savda dahi gelmiştir: "جَقْسا تُتُونْ. جَلْسا بِلْنُونْ çaksa tütnür, çalsa bilnür = çakmak çakılsa duman tüter, söz kulağa çalsa bilinir", (çakmak çakılsa ateş çıkar, söz işidilse dilek anlaşılır). " تُونُغْ تاشْ اُزا جَلْدِی tonuğ taş üze çaldı = elbiseyi taşa vurdu", (çamaşırcı, elbiseyi taşa çaldı, vurdu). Şu parçada da gelmiştir :

اِتِمْ تُوتُبْ قَدِی جَلْدِی
اَنِكْ تُوسِنْ قِرا بِلْدِی

بَشِنْ اَلِبْ قُذِي سَلْدِي
بُغَزْ[+] اَلِبْ تُكَلْ بُغْدِي

Itım tutup kudhı çaldı
Anınğ tüsin kıra yoldı
Başın alıp kudhı [++] saldı
Boguz alıp tükel bogdı

"Köpeğim onu tutup yere çaldı, onun tüyünü büsbütün yoldu, başını koparıp aşağıya saldı, boğazını yakalayıp tamamen boğdu".

(Köpek, kurdu yakaladı, onu yendi, tüylerini yoldu, arkaya attı, boğazını ısırdı, boğdu); (جَلاَزْ - جَلْماَقْ çalar - çalmak).

سَلْدِي saldı: "اُلْ مَنْكا تُونْ سَلْدِي ol manğa tonın saldı = o, bana elbisesiyle işaret etti", "اُلْ مَنْكا كِشِي دا اَلْتُنْ سَلْدِي ol manğa kişide altun saldı = o, bana bir kişi ile altın gönderdi", (o, bana bir kişi üzerinde altın çıkardı), "سُوقْ يِغاجِغْ سَلْدِي suw yıgaçığ saldı = su, ağacı saldı, topladı". Başkası da böyledir. (سَلاَزْ - سَلْماَقْ salar - salmak). Bir adam uzaktan el-

---

[+] Bu kelime, basma nüshada gördüğünüz şekilde ise de yazma nüshada بُغُزْ diye yazılmıştır; biz yazmayı kabul ettik.

[++] قُذِي ve قُدِي kelimeleri, her ne kadar Brockelmannda "kodhı" ve "kodı" şeklinde yazılmış ise de bugün bu kelimeler hem "kudı = kuyı", "kuylu" şekillerinde, hem de Brockelmannın yazdığı şekilde kullanılmaktadır. Her iki şekil de dilde yaşamakta olduğundan biz "u"lu şekli aldık. Çünkü en çok kullanılan şekil, bizim aldığımız şekildir. B. A.

leriyle işaret ederse yine böyle denir.

قَلْدِی kaldı: " اَرْكِيذِنْ قَلْدِی er kidhin kaldı = adam arkaya kaldı", " اُلْ اَيُونْ دا قَلْدِی ol oyunda kaldı = o, yarışta kaldı". Kalan ve bırakılan her şey için de böyle denir. Şu savda dahi gelmiştir : " اِيلْ قَلْدِی تُرُو قَلْماسْ Él kaldı törü kalmas = Vilâyet kalır, görenek kalmaz", (Vilâyet terkedilir, âdet terkedilmez). Bu sav, göreneğe uygun çalışması için emrolunan kimseye söylenir.(قَلْماقْ - قَلَيرْ kalır - kalmak).

قُلْدِی koldı: " اُلْ مَنْدِنْ نانَكْ قُلْدِی ol mendin neng koldı = o, benden bir şey istedi", (قُلُورْ- قُلْماقْ kolur - kolmak).

قِلْدِی kıldı: " اَرْ اِيشْ قِلْدِی er ış kıldı = adam iş yaptı"; " اَرْ قِيزِغْ قِلْدِی er kızığ kıldı = adam,kızı yaptı". Bu söz, erkekle dişinin birleşmesinden kinayedir; onun için Oğuzlar bu sözü söylemekten kaçınır ve " قِلْدِی kıldı" yerinde " اِيتّی étti" derler. Nitekim adam namaz kıldığı zaman " اَرْ يُكُنْجْ اِيتّی er yükünç étti" derler. Türkler " قِلْدِی kıldı" derler, (قِلُورْ - قِلْماقْ kılur - kılmak).

كَلْدِی keldi: " اَرْ اَڤْكا كَلْدِی er ewge keldi = adam eve geldi"; Başkası da böyledir. (كَلِيرْ - كَلْماكْ kelir - kelmek). Şu savda da

gelmiştir: " بِيرْ قَرْغَا بِرْلَا قِشْ كَلْمَاسْ
bir karga birle kış kelmes = bir karga ile kış gelmez". Bu sav, kendisine yardım edecek arkadaşının gelmesi için, işlerinde ağır olmakla emredilen kimse hakkında söylenir.

كُلْدِى küldi: " اَرْ كُلْدِى er küldi = adam güldü". Başkası da böyledir. (كُلَارْ - كُلْمَاكْ küler - külmek). Şu beyitte dahi gelmiştir:

كُلْسَا كِشِى اَتْمَا اَنْكَرْ اُرْ تَرْ كُلَا [+]
بَقِّلْ اَنْكَرْ اَذْكُو لُكُنْ اَغْزِنْ كُلَا

Külse kişi atma anğar örter küle
Bakkıl anğar edhgülügün agzın küle
"Sana karşı gülen bir kimsenin yüzüne sıcak kül atma; ona yüzün gülerek, iyilikle bak".

Bununla "iyiliğe iyilikle karşılık ver" demek istiyor.

تَمْدِى tamdı: " سُوْڤْ تَمْدِى suw tamdı = su damladı". Başkası da böyledir, (تَمَارْ - تَمَّاقْ tamar - tammak).

جُمْدِى çumdı: " اُغْلَانْ سُڤْدَا جُمْدِى oglan suwda çumdı = çocuk suya daldı", (جُمَارْ - جُمَّاقْ çumar - çummak).

جُمْدِى çümdi: " اُرْدَكْ سُڤْقَا جُمْدِى ördek suwka çümdi = ördek suya iyice daldı, çok daldı", (جُمَارْ - جُمَّاكْ çümer - çümmek). Bu mastar كْ ile, bundan önceki mastar

---

[+] Bu mısradaki " كُلْسَا külse" sözü Dv. I, 115, 15 te ve aynı mısrada " كَلْسَا kelse" şeklinde geçmektedir; dikkat ! B. A.

ق ile yazılmıştır. Aralarındaki fark bilinsin için [+].

قَمَدِی kamdı: "اُلْ اَنِی قَمَدِی ol anı kamdı = o, onu çok döğdü", (o, onu kuvveti kesilesiye kadar döğdü, gebertti), (قَمارْ - قَمَاقْ kamar - kammak).

قُمْدِی kumdı: "سُوْقْ قُمْدِی suw kumdı = su dalgalandı", (قُمارْ - قُمَاقْ kumar - kummak).

كُمْدِی kömdi: "اُلْ اَلْكِنِی كُمْدِی ol ölüğni kömdi = o, ölüyü gömdü". Başkası da böyledir,(- كُمَارْ كُمَاكْ kömer - kömmek). "كُوْزْمَانْ كُمْدِی közmen kömdi = gömme gömdü, göreği küle gömdü".

بَنْدِی bandı: "قُوْی بَنْدِی koy bandı = koyun bağlandı". Bir bağla bağlanan her şey için de böyle denir. (بَنْمَاقْ - بَانِرْ banır - banmak). (ن harfi ل dan çevrilmiştir).

تُنْدِی tundı: "كُوْكْ تُنْدِی kök tundı = gök kapandı, bulutlandı", "قَبُغْ تُنْدِی kapuğ tundı = kapı kapandı". Sırt, dağbeli karla kapandığı zaman "اَرْتْ تُنْدِی art tundı" denir. (تُنَمَاقْ - تُوْنُرْ tunur - tunmak). Bu gibi muzarilerde Oğuzlarla Kıpçakların âdeti " تُنَارْ tunar" şeklinde fiili üstün kılmaktır.

[+] Bu, son parçadan ve "اُوْرْدَكْ سُقْقَا جُمْدِی ördek suwka çümdi" sözünden anlaşıldığına göre bu mastarda obartma (mübalâğa) anlamı vardır. B. A.

تِنْدِی tındı: " يَغْمُرْ تِنْدِی yagmur tındı = yağmur dindi"; " اَرْ اُلُغْ تِنْدِی er uluğ tındı = adam kaba kaba soludu"; "اَرُوقْ تِنْدِی aruk tındı = yorgun dinlendi", (تِنَارْ - تِنَاقْ tınar - tınmak).

Oğuzlar,bir kimseye söz söyletmek istemedikleri zaman " تِنْمَا tınma" derler. Bu, "susma" demektir; öbür Türkler " تِنْ tın" derler,"sus" anlamınadır. Bunlar, " تِنْمَا tınma" dedikleri zaman "susma" anlamı anlaşılır; Oğuzlar burada yanılmışlardır.

سَنْدِی sandı: "اُلْ اَرْ خيل[+] بِلا سَنْدِی ol er ?.. bile sandı = o adam süvarilerden sayıldı". Başka bir şeyden sayılan herhangi bir nesne için de böyle denir, (سَنْمَاقْ - سَانَرْ sanur - sanmak). Şu savda dahi gelmiştir : " بارِغْ اُتْرُو تُتْسَا يُوقَا سَنْمَاسْ barığ otru tutsa yokka sanmas = var olan öne konsa yok sayılmaz", (konuğa, hazır olan şey sunulsa, bir şey verilmemiş sayılmaz).

سُنْدِی sundı: "اُلْ مَنْكَا اَتْمَاكْ سُنْدِی ol manga etmek sundı = o, bana ekmek sundu". Başkası da böyledir: (سُنَارْ - سُنْمَاقْ sunar - sun-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu cümlede bulunan خيل kelimesi yanlıştır. Kelime arapçadır. Türkçe cümlenin arasında yeri yoktur. Bu kelime يلقى kelimesinden bozulmuş olmalıdır. Bir ihtimale göre de kelime büsbütün yanlış olarak buraya konulmuştur. Bunun yerine " اتلغ atlığ" kelimesi konulmalıdır. B. A.

mak).

سِنْدِی sındı: "یِغاجْ سِنْدِی yıgaç sındı = ağaç kırıldı". Başkası da böyledir. "سُو سِنْدِی sü sındı = asker bozuldu". (سِنُوْرْ - سِنْماقْ sınur - sınmak). "سِنارْ sınar" dahi denir.

قُنْدِی kundı: "اُغْرِی تَقارْ قُنْدِی ogrı tawar kundı = hırsız mal soydu". Şu beyitte de gelmiştir:

کِچِکْ بُلُبْ یاغِنِی یِرْکُو آماسْ
اَذْکَرْ مَذِبْ قُذْسا آنِی اِیلِنِی قُنارْ

Kiçik bulup yagını yėrgü emes
Edhgermedhip kodhsa anı ėlni kunar

"Duşmanı küçük bulup yermemeli, hakir görmemeli; sakınmıyarak onu bırakırsa, o, vilâyetini çalar".
(Her ne kadar küçük olsa da duşmanı hakir görmemek gerektir; duşmandan çekinmiyerek onu bırakırsa vilâyetini elinden alır). (قُنارْ - قُنْماقْ kunar - kunmak).

کُنْدِی köndi: "یِغاجْ کُنْدِی yıgaç köndi = ağaç düzeldi". Başkası da böyledir. "اُغْرِی کُنْدِی ogrı köndi = hırsız ikrar etti", (hırsız, hırsızlığını ikrar etti). Herhangi bir şeyi inkâr eden bir adam ikrar ettiği zaman da böyle denir. "اَرْ یُوْلْقا کُنْدِی er yolka köndi = adam

yola çıktı".

كُنْدِى köndi: " اُتُنْ كُنْدِى otunğ köndi = odun yandı". Bu, Argucadır. Yukarıda kuralı geçtiği üzere onlar ى harfini ن a çevirirler.

كُنْدِى köndi: " تُسُوْنْ اَتْ كُنْدِى tosun at köndi = haşarı at yola geldi, düzeldi". Herhangi bir şey düzelirse,yola girerse yine böyle denir; (كُنَارْ - كُنْمَاكْ köner - könmek).

مَنْدِى mandı: " اَرْ تُلُمْ مَنْدِى er tolum mandı = adam silâh kuşandı"; " اَرْ اَتْمَاكْ سِرْكَا كَا مَنْدِى er etmek sirkege mandı = adam, ekmeği sirkeye bandı". Herhangi bir şey, başka bir şeye banılır ve katık edilirse yine böyle denir; (مَنَارْ - مَنْمَاقْ manar - manmak).

مُنْدِى mundı: " قَرِى اَرْ مُنْدِى karı er mundı = ihtiyar adam saçmaladı". Başkası da böyledir; (مُنَارْ - مُنْمَاقْ munar - munmak).

مُنْدِى mündi: " اَرْ اَتْ مُنْدِى er at mündi = adam ata bindi". Başkası da böyledir, (مُنَارْ - مُنْمَاكْ müner - münmek).

\+
\+ \+

KURAL VE ÇEKMELERLE SIFATLARIN BEYANI VE KURALLARIN YÜRÜYÜŞÜ

Yardım Tanrıdandır, diyerek başlarım.

Fiillerin temeli mâzi ve emir kalıpları üzerine kurulur. Yukarıda "fiiller mâzi üzerine döner" dedim;çünkü, kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında üstün ise muzari ile mastarda dahi üstün olur, mâzi ve mastarın evveli üstün kılınır. Mâzi sıygasının ilk harfi ötre olursa muzari ve mastarda dahi bu sıygaların ilk harfleri ötredir;esre ise esredir; beyanı şöyledir: " بَرْدِى bardı = gitti". Bu kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında dahi üstündür. Muzariinde " بَرِيرْ barır", mastarında yine ب harfi üstün olarak " بَرْماقْ barmak"tır.

İlk harfi ötre olana örnek: " تُرْدِى turdı =kalktı". ت harfinin ötresiyle muzarii " تُرُرْ turur", mastarı " تُرْماقْ turmak"tır.

Esre olana örnek:" يِنْجُو تِزْدِى yinçü tizdi=incidizdi. Muzariinde" تِزار tizer", mastarında " تِزْماكْ tizmek"tir; ت harfleri esredir.

Bu kelimelerin yapısı arapça kelimelerin yapısına uymaz. Arapçada mâzi, muzari, mastar birbirine uymaz. Mücerret halinde, mâzide قَعَدَ denir, ق harfi üstündür. Muzaride يَقْعُدُ denir, ق sâkindir. Mastarında ق harfi ötre kılınarak قُعُودًا denir.Nitekim

(مَطَرَ، يَمْطُرُ، مَطْوُرًا) diye çekilir. Ziyade baplarında أَكْرَمَ، يُكْرِمُ، إِكْرَامًا denir. Mâzide هَمْزَه üstün, muzaride ى ötre, mastarda هَمْزَه esredir. إِسْتَغْفَرَ، يَسْتَغْفِرُ، إِسْتِغْفَارًا denir; الف mâzide esredir.

Fiillerin hepsinde de mâzi muzarie ve mastara uymaz. Türk dilinde böyle değildir, hepsi bir düzen üzerine gelir; ikili, üçlü, dörtlü, beşli ve daha ziyade harfli fiillerde mâzi, muzari ve mastar bir düzen üzerinedir.

İkinci kural : Mâzi sıygasında muzaaf olan fiiller, muzari ve mastar sıygalarında muzaaf olmaz.

Üçüncü kural : Fiilden türeyen sıfatlar (ismi fail) -Oğuz, Kıpçak, Yemek, Yağma, Argu, Suvarlar, Peçenek ve Göçebe dillerince- mâzi üzerine kurulur. Mâzisi " بَرْدِى bardı" olan kelime, sıfat halinde "بَرْدَجِى bardaçı" olur. Mâzi alâmeti olan د ile ى arasına ج girmiştir; "gitti", "gidici" demektir. "تُرْدِى turdı" fiili de böyledir ; sıfat yapılacağı zaman "تُرْدَجِى turdaçı" denir; د ile ى arasına ج gelmiştir. Bütün fiillerde kural bu düzen üzerine yürür.

Emir sıygasına gelince : Biz,

fiilden çıkan sıfatların, Çiğil ve başkaları gibi Türk dillerinin çoğunda, emri hazır sıygası üzerine kurulduğunu söylemiştik. Ulu Tanrım dilerse, yakında anlatacağımız üzere, fiillere bir takım sebepler dolayısiyle gelen harfler emri hazır sıygasına da gelir.

Şurasını bilesin ki, mâzi sıygası bütün fiillerde ancak د ve ى ile gelir ; bu, hiç bozulmaz; yalnız sert harfler geldiği zaman -çıkağın şiddetinden dolayı- د harfi ت ye çevrilir. Sert harfler bu dilde dört tanedir : (sert ب = p), (ت = t), (sert ج = ç), (sert كاف = ke).

(Sert ب =p), " تَبْتى tepti" kelimesinde olduğu gibidir. ت , " تُتّى tuttı", چ , " قَچْتى kaçtı", ك " جُكْتى çökti" kelimelerinde gelmiştir. ق ta sert kâfa uyarak bazı kere sert harfler arasına girebilir : " اُلْمَنْكا بَقْتى olmanğa baktı" gibi.

Bu gördüğünüz kelimelerdeki د harfi, çıkağın sertliği yüzünden -yukarıda söylediğim gibi- ت ye çevrilmiştir; asıl olan د dır. Fakat ت ile söylemek daha tatlıdır. Mücerret ve ziyadeli fiillerin hepsinde de ku-

ral budur.

Muzari sıygası, fiillerin hepsinde de ر harfi ile yapılır. Kelimenin sonunda ر harfi bulunursa ikinci bir ر harfi getirilir. Birincisi kelimenin aslındaki, ikincisi müzari ve istikbal harfi olan ر dir.

Bu dildeki ر harfi, istikbal belgesi olduğu zaman arapçadaki ن.ت.ی.ا harfleri gibidir. Kelimenin aslında ر harfi olmazsa istikbal (muzari) belgesi olmak üzere bir ر getirilir.

Mâzi ve emir sıygalarında bu kuralın beyanı : Mâzi sıygasında ر dan evvel ر harfi bulunursa ر kalır. Yine böylece, emir sıygası yapılmak istenirse mâzi alâmeti olan ی ve ت düşer, ر harfi kalır. Bu ر kelimenin kökündendir. Bu halde, gerek bu gibi sonu ر li olan ve gerek olmıyan fiile bir ر harfi getirilerek muzari yapılır. Mâzi ve emir sıygalarının sonunda ر harfi bulunmazsa istikbal belgesi için bir ر getirilir.

Mâzide " بَرْدِی bardı", emirde " بَرْ bar". Emir sıygasında mâzi harfleri düşmüş, ر kalmıştır. Bu ر kelimenin kökündendir. Muzariinde اُلْ

" بَرَيْرْ ol barır" denir. Bu sıyga, emir sıygası üzerine bir ر harfi getirilerek yapılmıştır. ر harfinin birisi kelimenin kendi kökündendir; öbürüsü muzari alâmetidir.

Yine böylece mâzide "اُلْ تُرْدِی ol turdı", emirde " تُرْ tur" denir. Muzaride "اُلْ يُقَارُوتُرُرْ ol yokaru turur" denilir. Bu kelimede iki ر toplanmıştır. Birisi kelimenin kendisinden olup ikincisi muzari belgesidir. Oğuzlar, dilde yeğnilik yapmak için muzari sıygasındaki ر nin birini birçok fiillerde atarlar ve emir sıygası gibi kelimeyi bir ر ile söylerler. Bu, güzel değildir; kurala uymıyan bir haldir.

Kendisinde ر bulunmıyan mâzi şekli " كَلْدِی keldi", emir sıygası "كَلْ kel"dir. Bunun muzariinde " كَلِيرْ kelir" denir. " كُلْدِی اَرْ küldi er" sözü de böyledir, "adam güldü" demektir; muzarii " كُلَرْ küler"dir; bu sıygaya muzari alâmeti için bir ر getirilmiştir, bu ر kelimenin kökünde yoktur. Oğuzlar, kelime kökünde ر olmıyan fiilden ر harfini atmamakta öbür Türklere uyarlar.

Üç, dört ve daha ziyade harfli fiillerde bir düzüye yürüyen kural

budur.

Bundan sonra fiillerin yapısını bilesin. Türk fiillerinin yapısı arap dili fiillerinin yapısına benzer. Mâzide فَعَلَ, muzaride فَعِلُ, mastarda فَعْلاَنُ şeklindedir. Mâzisinde "بَرْدِی bardı" denir, "gitti" demektir. Bu kelime arapçanın عَقَرَ ve حَلَقَ sözleri gibidir. Muzari sıygasında " بَرِرْ barır" denir, "gider" anlamınadır. Bu kelime, arapçanın نَمِرٌ، رَجِلٌ، بَكِرٌ kelimeleri gibidir; mastarında " بَرْماقْ barmak" olur; bu da arapçanın قَرْقَارُ ve خَلْخَالُ kelimelerine benzer.

Bu dilde gerek mücerret ve gerek ziyadeli fiillerin hepsinin yapısı böyledir.

İki harfli bir fiili, söyleniş te tokça söyliyerek üç harfliler arasına koymak dahi olabilir. بَرْدِی denildiği gibi بارْدِی da denilebilir.

Yine bunun gibi تُرْدِی ve تُوْرْدِی dahi denilebilir [+].

Bu, ancak mâzi sıygasında ya-

[+] Bay Kilisli, basma nüshada nasılsa bu ibareyi unutmuş ve üçüncü cildin sonundaki cetvele koymuştur. Biz terçümesinde aldık. İbare şudur : وكذلك يقال تُرْدِی اذا قام فلو قيل تُوْرْدِی جاز
B. A.

pılır, muzari ve mastar sıygalarında yapılmaz; bu, mücerret isimlere, aslında bulunmamakla beraber, uzatma harfleri ve yumşak harfler ziyade kılmak gibidir. Nitekim يِغاجْ yazıldığı gibi يِغَجْ dahi yazılır, "ağaç" demektir. "Şâhit" anlamına olan تَنُوقْ ile تَنُقْ ta böyledir. Lâkin doğru ve güzel olan, isimlerde ve fiillerde kelimenin kısa ve söylenişte sağlam olmasıdır.

Mastar: Mastar, bütün fiillerde bir düzen üzerine olur. Kendisinde ق veya غ bulunan kelimelerle tok ve kalın âhenkli kelimelerde köke ا، ق م harfleri ziyade kılınır. Âhengi her üç harekesiyle ince olan kelimelerde ق yerine ك gelir. ق lı kelimelere örnek: " اُلْيا قُرْدِى ol ya kurdı = o, yay kurdu",(قُرْماقْ - قُرارْ kurar-kurmak) gibi. Kelime ق lı olduğu için mastarında dahi ق gelmiştir. غ lı kelimeye örnek: "اُلْسُوتْ سَغْدِى ol süt sagdı" cümlesindeki سَغْدِى sözü gibi. Kelime غ lı olduğu için ق getirilmiştir. (سَغْماقْ - سَغارْ sagar - sagmak).

Âhengi kalın, tok kelimeye örnek: " اَرْبَرْدِی er bardı" cümlesindeki بَرْدِی gibidir, "adam gitti" demektir. Muzarii ile mastarında (بَرِیرْ - بَرْماقْ barır - barmak) denir. (تُرْدِی - تُرُرْ - تُرْماقْ turdı - turur - turmak) ta böyledir. Kelime tok, kalın âhenkli olursa mastarında ق gelir.

لـك harfine gelince: كَلْدِی - كَلِیرْ keldi - kelir - kelmek) gibi; kelime لك lı olduğu için mastarında da ك gelmiştir. Yumşak لك lı kelimeler de sert لك lı kelimeler gibidir: " اُلْ مَنِی اُكْدِی ol meni ögdi" gibi ki "o, beni öğdü" demektir. Bunun muzarii ve mastarı (اُكَارْ - اُكْمَاكْ öger - ögmek)tir.

Kelimenin baş tarafında yumşak لك olursa yine onun mastarı sert ك lıdır.

Yumşak kelime "اَرْتِلِمْ سَرْدِی er telim serdi" sözündeki سَرْدِی kelimesi gibidir; "adam çok kere sabretti" demektir. Muzarii ile mastarı سَرَرْ - سَرْمَانْ serer - sermek)tir.

Tok ve âhengi ağır olan kelimelerin mastarında ق geldiği gibi, âhengi yeğni olan kelimelerin mastarında da لك gelir: " بَكْ اَنِی سُرْدِی Beg anı sürdi = Bey, ona kızdı, çıkıştı",

(سُرَرْ - سُرْماكْ sürer - sürmek) gibi [+]. "اَرْبِتِكْ تُرْدِى er bitik türdi" sözündeki تُرْدِى kelimesi de böyledir, "adam kitabı dürdü" demektir. (تُرَرْ - تُرْماكْ türer - türmek). "اُلْ يَرْماقْ تِرْدِى ol yarmak tèrdi" cümlesindeki "تِرْدِى tèrdi" kelimesi de böyledir, "o, para topladı" demektir, (تِرَرْ - تِرْماكْ tèrer - tèrmek). "اَتْ سُرْدِى at sürdi" kelimesi de böyledir, (سُرَرْ - سُرْماكْ sürer - sürmek).

Bütün bunların hepsinde gösterdiğim gibi mastar كْ lıdır; gerek mücerret, gerek ziyadeli ayrımların hepsinde, bütün fiillerde bir düzüye yürüyen kural budur; bundan hiç bir şey dışarıda kalamaz. Mastarların bütün asılları bilinsin için bu söylenen kelimelerde قْ veya كْ aranır. Bu, mastar asıllarının topluluğudur.

Mastarların bir başka çeşidi daha vardır; o da, failin o işi yaptığı zaman faile izafe suretiyle olan mastardır. Bu, isim yerinde kullanılır. Bunun kuralı şöyledir: Kök olan bir kelimenin sonuna , kalın âhenk-

---

[+] Yazma nüshada bu kelime (سَرْدِى - سَرَرْ - سَرْماكْ serdi - serer - sermek) şeklinde olduğu halde nasılsa basma nüshada (سُرْدِى - سُرَرْ - سُرْماكْ sürdi - sürer - sürmek) şeklinde çıkmıştır. Brockelmann dahi bu şekilde almış ise de doğru değildir. "Sürmek" te bu mana yoktur. Dv. III, 137, 8 de geçen "sermek" kelimesi de bu anlama gelmektedir. B. A.

li, غ lı veya ق lı kelimelerde ق ve ى getirirler.

Yahut yapılan şeyin faile izafeti halinde kelime yeğni olursa ك ve ى getirilir [+].

Kök, emri hazırın kendisi üzerinde durduğu kelimedir.

"اُلْبَرِغْ بَرَدْى [++] ol barığ bardı = o, hiç bir şey üzerinde durmaksızın bir gidiş gitti", "اَنِكْ اِيشْ قِلِغِى بَلْكُولُكْ anınğ ış kılıgı belgülüğ = onun iş işlemesi belli" demektir. "سُكَلْ تِنِغِى اَرْتَقْ sökel tınıgı artak = hastanın soluğu fena". Bu söz "اَرْ اُلُغْ تِنْدِى er uluğ tındı" cümlesindeki تِنْدِى sözünden alınmıştır, "adam yüksek soludu, kaba kaba soludu" demektir. Ve yine "مَنِكْ يُرِقِمْ نَتَكْ meninğ yorıkım netek", "سَنِكْ يُرِقِنْكْ نَتَكْ seninğ yorıkınğ netek" ve "اَنِكْ يُرِقِى نَتَكْ anınğ yorıkı netek" denir ki "benim gidişim", "senin gidişin", "onun gidişi" nicedir, demektir. Bu çe-

---

[+] Gerek basma, gerek yazma nüshalarda buradaki ibare الغين والياء فى اضافة الشئ المشار اليه şeklinde ise de bunda bir yanlışlık olmalıdır. İbare şöyle olacaktır : . . . . او الكاف والياء فى اضافة
Biz tercümede bu şekli aldık. B. A.

[++] Buradaki برغ بردى cümlesi yersizdir; çünkü yukarıdaki kuraldan anlaşıldığına göre bu çeşit mastarların faile izafesi lâzımdır. Bundan başka kökün sonuna ق ve ى harfleri getirilmek gerekti. Burada yalnız غ getirilmiştir. Nasılsa yanlışlıkla buraya konulmuş olan bu parça fazladır. B.A.

şit, izafetle mastar olmuştur. Aslı "يُرِيدِي yorıdı"dır, "yürüdü" anlamınadır. Bu fiilde ق yoktur. غ, kendisinde ancak ق bulunan fiillere gelir. Bu takımın kuralı, fiillerden mastarın çıkmasında göz önüne alınır. غ, kelime kökünün sonuna gelir; o da mâzi alâmeti olan د ve ى nin atılmasiyle kalan emir sıygasıdır.

ك, kendisine -bu anlamda- ق getirilmiyen yeğni âhenkli kelimede gelir: "اَنِكْ يَرْمَاقْ تِيرِكِي كُورْ anınğ yarmak terigi kör" gibi ki "onun para derdiğini gör" demektir. "تَازْ كَلِكِي بُرْكْجِيكَا taz keligi börkçige" savında dahi böyledir, "kelin geleceği külâhçı dükanıdır" [+], (kelini örtmek için kel, külâhçı dükânına gelmek zorağındadır) demektir. Bu sav, kendisine gerekli olan şeyden kaçan kimse için söylenir. Bu fiilin aslı "كَلْدِي keldi"dir.

Kelimenin manası değiştiğinde ona gördüğün gibi mastarlık ك ı getirilmiştir. Bu derecede mastar bu manaya gelirse غ yerine ق gelmez. Bu, ancak bu dereceden sonra kendisine غ nın gelmesine imkân olmıyan yerde gelir.

[+] Bugün, buna benzer bir atalar sözü Anadoluda da yaşamaktadır: "tilkinin geleceği yer kürkçü dükkânıdır"denir. B. A.

Bu ق mâzi alâmeti olan د ile ى nin arasına girerek mâzi sıygasına gelir. Bu suretle muzaf bir mastar elde edilmiş olur.

ك , yukarıda işaret ettiğim yerlerde gelir. بردى fiilinden mastar yapıldığı zaman " اَنِكْ بَرْدُقِى بَرْمادُقِى بِيرْ anıng bardukı barmadukı bir" denir ki "onun vardığı varmadığı, gidip gitmemesi bir" demektir. تُرْدِى kelimesinden yapılan mastar da böyledir. "مَنِكْ تُرْدُقُمْ تُرْمادُقُمْ بِيرْ meniŋ turdukum turmadukum bir" denir ki "benim kalktığım kalkmadığım bir" demektir. Burada غ nın gelmesine yer yoktur; çünkü تُرْدُقِى denecek yerde تُرْدُغِى[+] demek olamaz. Yine bunun gibi مَنِكْ بَرْدُقُمْ بَرْمادُقُمْ demek te olamaz [++]. Bu çeşitte غ gelmez.

ك , " اَنِكْ كَلْدُكِى كَلْمَدُكِى بِيرْ anıng keldügi kelmedügi bir" gibi yerlerde gelir, "onun geldiği, gelmediği bir" demektir. Ve yine سَنِكْ كُرْدُكُنْ كُرْمَدُكُنْ بِيرْ seniŋ kördügüŋ körmedügüŋ bir" de-

---

[+][++] Gerek ikinci تُرْدُقِى ve gerek buradaki مَنِكْ بَرْدُقُمْ بَرْمادُقُمْ sözleri yanlış olmalıdır. Bunlar تُرْدُغِى ve مَنِكْ بَرْدُغُمْ بَرْمادُغُمْ şeklinde olmalıdır; çünkü bu gibi غ lı şekillerin câiz olmadığını söyledikten sonra bunlar misal getirilmiştir. Şu halde " تُرْدُغِى ve بَرْدُغُمْ ، بَرْمادُغُمْ şekilleri câiz değildir" denilmek istenmiştir. Câiz olan şekiller تُرْدُقِى ve بَرْدُقُمْ بَرْمادُقُمْ dır. Dikkat edilirse ibareden anlaşılan da budur. B. A.

nir ki "senin gördüğün görmediğin bir" demektir.

Bu gibi mastarları ne isim, ne de fiil bahsinde söyledim; çünkü, yukarıdaki kuralları iyi belliyen kimse için kelimelerden bunu çıkarmak kolay olur. Mücerret ve ziyadeli fiillerden sahih, illetli, muzaaf gibi kelimelerin cümlesinde bu kural bir düzüye yürümektedir.

Bu ayrımda emir sıygası iki harf üzerinedir. Onun için biz buna "ikili" dedik. " بَرْ bar", " كَلْ kel" denir; "git", "gel" demektir; kök olan kelime budur. Türklerin çoğu tok sesli, kalın âhenkli , ق lı kelimelerde emir sıygasının müfredinin sonuna غ , ل ; kelimenin sonunda غ olursa ق , ل getirirler. Kelime, ince âhenkli yahut ك lı olursa ل ile beraber ك getirilir. Böylece fiil ikiliden dörtlüye, üçlüden beşliye, dörtlüden altılıya geçmiş olur. "بَرْغِلْ bargıl", "تُرْغِلْ turgıl" denir, "git", "kalk" demektir. Bu iki kelime ağır âhenkli olduğu için sonuna غ ve ل gelmiştir.Sonu غ lı olan kelimelerde dahi böyledir. "تاغْقا tağka ağkıl", "سُوْتْ سَغْقِلْ süt sağkıl" denir ki "dağa çık", "süt sağ"

demektir. Kelimenin sonu غ lı olduğu için ق getirilmiştir.

ك lı kelimelerde "اَڤْكَاكِرْكِلْ ewge kirgil", "يَرْمَاقْ تِرْكِلْ yarmak tergil" denir, "eve gir", "para topla" demektir. Yukarıda söylediğim sebepler dolayısiyle bu kelimelerin sonuna ك, ل getirilmiştir. Kelime iki harfliden dört harfliye çıkmıştır.

Üç harflilere örnek: "يُوكْ كُتُرْ yük kötür", "تَامْ اُتُرْ tam ötür" cümlelerindeki "kötür" ve "ötür" kelimelerinin sonuna كِلْ getirilerek "كُتُرْكِلْ kötürgil", "اُتُرْكِلْ ötürgil" denir; bu kelimeler böylece üçlüden beşliye çıkarılmış olur.

Dört harflilere örnek: "اَتْ سُڤْغَرْ at suwgar", "مَنِي اُذْغُرْ meni udhgur" cümlelerindeki "سُڤْغَرْ suwgar" ve "اُذْغُرْ udhgur" gibi. Bunların sonuna غ ve ل getirilerek emir sıygası dörtlüden altılıya çıkarılmış olur, ve "اُذْغُرْغِلْ udhgurgıl", "سُڤْغَرْغِلْ suwgargıl" denir.

Bu çeşit emir sıygaları ancak aytanan (muhatap) bir kişi olduğu zaman yapılır. Aytanan iki kişi veya daha çok olursa bu kural yürümez.

Emir sıygası iki kişiye, yahut birçok kişiye karşı söylendiği zaman yine bir düzen üzeredir. Erkekle

dişi arasındaki hüküm dahi ayrılmaz. Bir kişi için " بَرْ bar" denir, "git" demektir. İki kişi için "بَرِينْكْلارْ اِكِيكُو barınğlar ikigü" denir, "ikiniz gidiniz" demektir. Daha fazlası için "بَرِينْكْلارْ قَمُغْ barınğlar kamuğ" denir ki "hepiniz gidiniz" demektir.

Aytanan yaşça ve orunca sayılan adam olursa Türkler ona karşı cemi sözü kullanırlar; böylece "git" denecek yerde "بَرِنْكْ barınğ" derler ki, kelimenin asıl manası "gidiniz" demektir.

Oğuzlarla Kıpçaklar tek kişiye " بَرْ bar", birkaç kişiye " بَرِنْكْ barınğ" derler. Cemi belgesi olan "lar"ı atarlar; onun yerine gunneli ك ile birlikte bir kişiye, acımak ve onu ağırlamak istedikleri zaman ز getirirler. Oğuz dilinde bu, cem'in cemi olur, fakat tek kişi için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

اَقْلَبْ مَنِي قُيْمَنْكِزْ اِيْقْ اَيِبْ قَيْمَنْكِزْ
اَقَرْكُزُمْ اُشْ تَنْكِزْ تَكْرَا يُرَا قُشْ اُجَارْ

Awlap meni koymanğız
Ayık ayıp kaymanğız
Akar közüm uş tenğiz
Tegre yüre kuş uçar

"Beni avlayıp bırakıverme, söz verip cayma; gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar".

(Beni avlayınca horlama, alçak görme; verdiğin sözü tut, gözümden deniz suyu akıyor, -çünkü denizin suyu tuzlulukta göz yaşına benzer- gözümden akan suların etrafında kuşlar uçuşur).

Gunneli ڭ ancak aytanç (muhataba) sıygasında olur; birinci şahıs (mütekellim) ve üçüncü şahıs (gaip) sıygalarında kullanılmaz; çünkü gunneli ڭ ancak aytanana emredildiği zaman düşünülebilir. "بَرْدِڭ bardıng", "كَلْدِڭ kelding" denildiğinde aytanılan işten haber verilmiş olur; bu, emir değildir. Mâzi olan "بَرْدِڭ bardıng" ile emir olan "بَرِڭ barıng" kelimeleri birbirinden kolaylıkla ayrılabildiği için, gunneli ڭ emir sıygasında dahi düşmemiştir; düşmemesi de bir karışıklık yapmamıştır.

Bundan sonra, mâzi alâmeti olan د birinci, ikinci, üçüncü şahıslarda her zaman esredir: "بَرْدِمْ bardım", "بَرْدِڭ bardıng", "بَرْدِى bardı" gibi; bütün hallerde د esredir. م harfi, iş, o işi yapanın kendine izafe kılındığı zaman getirilir: "بَرْدِمْ bardım" gibi.

Gunneli ڭ aytanca belgedir : "بَرْدِنڭ bardıng" gibi. ى üçüncü şahsa belgedir: " بَرْدِى bardı" gibi.

Türkler, sayılan bir adama aytamak istedikleri zaman " بَرْدِنگِز bardıngız" derler; gunneli ڭ ile ز aslında topluluk için konmuştur. Oğuzlar bu kelime ile topluluğa aytarlar ve " بَرْدِنگِز bardıngız" derler ki "gittiniz" demektir. Oğuzların kullanışı kurala uygunsa da öbür Türklerin kullanışı, söz güzelliği yönünden, küçükle büyük arasını ayırd etmek bakımından daha uygundur.

Bu yerlerin hepsinde, yukarıda söylediğim üzere ـَ harfi hep esredir. Bütün Türklerin dilinde her fiilde kural budur.

Fail: Bu ayrımdan ve ayrımların hepsinden, bir takım anlamlar için fail beş yolda gelir. Bir fail, kendisinden çıkan fiilin nasıl söyleneceğinde Türkler arasında birleşme yoktur; başkasında, fiillerden çıkan sıfatlar üzerinde, birleşmişlerdir. Bütün Türkler bazı sebeplerde birleşmemekle beraber bunu bir yolda söylerler.

Birincisi : Türklerin üzerinde birleşemedikleri fail beyanındadır: Bu da "بَرْدَجِی bardaçı", "تُرْدَجِی turdaçı" kelimeleri gibidir, "varıcı", "kalkıcı" demektir. Burada, failin yapısı mâzi fiili üzerine kurulmuştur. Fiilin geçtiğine alâmet olan د ile ی arasına ج girmiştir. Bu, Oğuz, Kıpçak, Yağma, Oğrak, Suvarlar ve Rus diyarına değin Peçeneklerde böyledir; kural da budur; çünkü د harfi fiilin geçtiğine alâmet olmak üzere getirilmiştir. ی, fiilin gaibe izafe olduğuna işarettir; "بَرْدِی bardı" kelimesinde olduğu gibi. Görmez misin, fiil, muhataba izafe kılındığı zaman "بَرْدِنْگْ bardıng" denir, ی harfi düşer. Birinci şahsa izafe edildiği zaman "بَرْدِمْ bardım" denir, ی düşmüştür, د harfi yerinde kalmış, hiç bir halde düşmemiştir. "بَرْدَجِی bardaçı" denildiği zaman ج ile ی nin faillik belgesi olduğu bilinmişti. Burada gaipten haber verici (mâzi alâmeti) olan, ی değildir; böyle olsaydı bu, nispet ve sıfat üzerine bina olunurdu; nitekim "اَتْجِی etçi = kasap", "اَتْمَكْجِی etmekçi = ekmekçi" kelimelerinde olduğu gibi.

Bütün Türk boyları -san'atı, iş-

liyen kimsenin sıfatı olduğu zaman isimlerin sonuna ج ve ى getirmekte birleşmişlerdir : " تَرْغْ tarığ" kelimesinden " تَرْغْجِى tarıgçı", " اَتُكْ etük" kelimesinden de " اَتُكْجِى etükçi" denir ki "ekinci", "pabuççu, kavaf" demektir.

" بَرْدَجِى bardaçı" ve " تُرْدَجِى turdaçı" gibi sıfatlar, yukarıda söylendiği üzere fiilden yapılmış sıfatlardır. " اَتْجِى etçi", " اَتْمَكْجِى etmekçi", " تَرْغْجِى tarıgçı", " اَتُكْجِى etükçi" gibi sıfatlar isimden çıkmıştır.

ق lı yahut ك li ve tok sesli kelimelerde değişmemek üzere kural bir düzüye yürür. Fakat Çiğil, Kaşgar, Balasagun, Argu, Barsgan, Yukarı Çine kadar Uygur dillerinde bu anlamda fail yapısı emir sıygası üzerine kurulur. Kendisinde غ veya ق bulunan, âhengi ağır olan kelimelerde fiilin mazi olduğuna belge olan د yerine غ gelir; bundan başkasında yumşak ك gelir, ج ile ى oldukları halde kalırlar.

Beyanı şöyledir: Emrihazır sıygasında " بَرْ bar" denir. "Gidici" demek için, bu dillerde "بَرْغُوجِى barguçı" denir. Emir sıygası " تُرْ tur" olan kelime ق lı olduğu için, ismi faili " تُرْغُوجِى turguçı" şeklinde gelir.

" يَا قُرْغُوجِي ya kurguçı" sözündeki " قُرْغُوجِي kurguçı" kelimesi de böyledir, "yay kurucu" demektir. Mal kapan kimse için " تَقَارْ قَبْغُوجِي tawar kapguçı", at sulıyan kimse için " اَتْ سُقْغَرْغُوجِي at suwgarguçı" denir. " مَنِي اُذْغُورْجِي [+] meni udhgurçı" sözündeki " اُذْغُورْغُوجِي udhgurguçı" da böyledir.

Kendisinde غ bulunan iki harfli kelimelerde bu sonradan getirilmiş olan غ harfi ق olur: " تَاغْقَا اَغْقُوجِي tağka ağkuçı", " قُوْيْ سَغْقُوجِي koy sağkuçı" sözlerindeki اَغْقُوجِي ve سَغْقُوجِي kelimeleri gibi ki "dağa ağıcı", "süt sağıcı" demektir. Burada غ harfinin ق olmasına sebep, iki tane boğaz harfinin yan yana toplanması ve söyleyişin güçleşmesi yüzündendir; bunlardan birisi, ağırlığı kaldırmak için, ق harfine çevrilmiştir.

Sonu غ olan emri hazır sıygasında dahi hüküm böyledir; غ harfi ق a çevrilir: " تَاغْقَا اَغْقِلْ tağka ağ-

---

[+] Bu kelime gerek basma ve gerek yazma nüshalarda " اُذْغُورْجِي udhgurçı" şeklinde ise de gerek yukarıda söylenen kaideye ve gerek bundan evvel geçen " سُقْغَرْغُوجِي suwgarguçı" kelimesine göre bunun da " اُذْغُورْغُوجِي udhgurguçı" olması lâzımdır. Bu sebeplerden başka, yazma nüshanın kenarında aynı kalemle اُذْغُرْغُوجِي şeklinde bir düzeltme dahi vardır. Nasılsa basım zamanında bu, gözden kaçmıştır.
Brockelmann I, 192, 16 daki اُذْغُرْمَاقْ kelimesini "odhgurmak" okumuşsa da biz bunu doğru bulmadık. B. A.

kıl", "سُوتْ سَغْقِلْ süt sağkıl" sözlerinde olduğu gibi ki "dağa çık", süt sağ" demektir.

ك lı kelimelerde, fiilin maziliğine belge olan د harfinin yerine yumşak ك getirilir: "كُلْكُوجِي اَرْ külgüçi er", "اَڤْكَا كِرْكُوجِي ewge kirgüçi", "يَرْمَاقْ تِيرْكُوجِي yarmak tergüçi", "اَتْ سُرْكُوجِي at sürgüçi" sözlerindeki كُلْكُوجِي , كِرْكُوجِي , تِيرْكُوجِي , سُرْكُوجِي kelimeleri gibi ki "gülücü adam", "eve girici", "para derici", "at sürücü" demektir. Kural, Oğuzlar ve Oğuzlarla birlikte yukarıda söylediğim boylar dilincedir. Onların sözleri ilk söylediğim yolda gider. Bu çeşit sıfatta Çiğil ve başka Türkler Oğuzlarla birleşirler, aralarında ayrılık kalmaz.

Hısımlar, dünürler arasında gelip giden adama Oğuzlar " يُرِغْجِي yorıgçı" derler, " يُرِيدَجِي yorıdaçı" demezler. Bütün Türk dillerinde olduğu gibi çifçiye " تَرِغْجِي tarıgçı" derler, " تَرِيدَجِي tarıdaçı" demezler.

Bu çeşit sıfatlar, emir üzerine kurulduğuna ve emri hazır sıygasının sonu sâkin bulunduğuna göre failiyet belgesi olan yalnız ج ve ى ile bırakmak elde olmadı. Emri hazır sıygasının sonuna bir hareke verilerek

" بَرُجِى baruçı", " تُرُجِى turuçı" denildi. İş bu şekilde yapılınca kelimeden emri hazırlık şekli gitti. Bunun içindir ki, tok ve ق lı kelimelerde غ, ince ve ك li kelimelerde yumşak ك getirilmiş ve emri hazırın sonu sâkin olarak kalmıştır [+] . Bu çeşit sıfatların, söylediğim boyların dillerinde emri hazır üzerine kurulmuş olduğu meydana çıktı.

Bundan sonra, bir takım manalar için başka harf getirilmekle beraber, bu gibi sıfatları yapmakta kelimenin sonuna غ veya ك getirilmek yeğrek oldu. Bu da, bu iki harfin (غ , ك) muzaf olan mastarlara dahi getirilmesiyle olur. "اَنِكْ تُرُغِى نَتَكْ anınğ turugı netek", "تَازْ كَلِكِى بُرُكْجِيكَا taz keligi börkçige" cümlelerindeki تُرُغِى ve كَلِكِى kelimeleri gibi.

Bazı kere fail mastarla sıfatlanır: رَجُلٌ نَوْمٌ , رَجُلٌ صَوْمٌ denir ki, رَجُلٌ نَائِمٌ ve رَجُلٌ صَائِمٌ demektir. Ulu Tanrının قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا sözünde olduğu gibi ki, buradaki غَوْرًا kelimesi غَائِرًا anlamınadır.

Bütün bölümlerde, Türk boyları

[+] Bu son parçaya örnek olarak " بَرْغُوجِى barguçı", " تُرْغُوجِى turguçı" kelimeleri getirilebilir; çünkü asıl kökün sonu sâkindir. B. A.

arasında ayrılıklar görülen sıfat, işte bu çeşit sıfatlardır.

İkincisi : İşin devamı ve işliyenden o işin çok olarak çıkmasiyle vasıflanan faildir. Bu çeşidin yapısı -bütün ayrımlarda ve bütün Türk boylarınca- emri hazır üzerine kurulur. Bu da kalın âhenkli ve ق lı kelimelerde emir sıygası üzerine ا ، ن ، غ getirmekle yapılır; ince âhenkli, ك lı ve çekmeli [+] kelimelerde غ yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygası " بَرْ bar" olan fiilde, fiille vasıflanan işleyiciden işin çok olarak çıkması bildirilmek istendiği zaman "اُلْ اَرْ اُلْ اَڤْكَا بَرْغَانْ ol er ol ewge bargan" ve " اُلْ اَرْ اُلْ اِيشْلَارْقَا تُرْغَانْ ol er ol ışlarka turgan" sözlerinde olduğu gibi بَرْغَانْ , تُرْغَانْ denir ki "o adam eve çok giden kişidir", "o adam işlere çok çalışan, büyük işlere kalkışan adam" demektir.

Şu parça da buna örnektir :

تُرْغَا نْ اُلُغْ اِشْلَقَا
تِرْكِي اُرُبْ اَشْلَقَا
تُمْلُغْ قَدِرْ قِشْلَقَا
قُذْتِي اَرِكْ اُمْدُرُو

[+] Kaşgarlı" مُمَالْ = imaleli"kelimesinden "söz, öz" kelimelerindeki "ö" harfini kastetmektedir. B. A.

Turgan uluğ ışlaka
Tėrgi urup aşlaka
Tumluğ kadır kışlaka
Kodhtı eriğ umduru

"Büyük işlere kalkışan, yemeğe sofra seren, katı kışlarda halkı umutta bıraktı".

(O kimse, büyük işlere kalkışırdı, şiddetli kış aylarında bile sofra serer, çok yemek yedirirdi; halkı, hayrını ve selekliğini umar bir halde bıraktı).

ك lı kelimelerde "كُلْكَانْاَرْ külgen er" denir, "çok gülen adam" demektir. Bunun emri hazırı " كُلْ kül"dür. Bu mana için emir sıygasına o harfler geldi.

İşin, vasıflanandan, işliyenden çok olarak çıkmasına belge olan غ ve ك harflerinin bu sıfata gelmesi caiz olursa "بَرْغُوجِى barguçı", "كَلْكُوجِى kelgüçi" gibi kelimelerde ziyade kılındığı -yeğrek olarak- meydana çıkar. Bu, arapçadaki فَعّالْ ve مِفْعالْ kelimelerine benzer. İşin çok olarak yapıldığı gösterilmek istendiği zaman طَلّاعُ , شَرّابُ , مِطْعامُ ve مِطْعانْ denir.

Üçüncüsü: Bir iş yapılmadan önce o işin yapılmasını arzu eden ve sı-

fat olan bir faildir. Bunun yapısı emri hazır sıygası üzerine kurulmaz [+]. Kökün son harfinden sonra -tok sesli, غ lı ve ق lı kelimelerde- ق، ا، س، غ ve ince âhenkli ve ك lı kelimelerde غ ve sondaki ق yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygasında sâkin olan son harf esre kılınır. Emri hazırında " بَرْ bar" olan kelime bu manada bir sıfat yapılmak istendiğinde " اُلْ اَڤْكا بَرِغْساقْ اُلْ ol ewge barıgsak ol" denir, "o adam eve gitmek isteğindedir" demektir. Emri hazırı " تُرْمُنْدا tur munda" sözünde olduğu gibi " تُرْ tur" olan kelime, bu manada bir sıfat yapılmak istenilirse " اُلْ مُنْدا تُرِغْساقْ اُلْ ol munda turıgsak ol" denir ki, "o, burada kalkmak dileğindedir" demektir. ك lı kelimelerde " اُلْ بَرُوكَلِكْساكْ اَرْدِي ol berü keligsek erdi", " اُلْ اَڤْكا كِرِكْساكْ اُلْ ol ewge kirigsek ol" ve " اُلْ تَڤَارْتِيرِكْساكْ اُلْ ol tawar têrigsek ol" denir ki, "o, beri gelmek istiyor", "o, eve girmek dileğindedir", "o, mal toplamak arzu ediyor" demektir. Bu kuralı iyi belle.

Bu anlam, isimlerde dahi iste-

[+] Kaşgarlı Mahmudun burada "bu fail emir sıygası üzerine kurulmaz" demesinden dileği "sonu sâkin olduğu halde" demek olsa gerektir. Nitekim "harfı aslı" demekle de buna işaret etmiş oluyor. B. A.

nildiği zaman kişi onunla vasıflanır. "اُلْ اَرْ اُلْ تَقَرْساقْ ol er ol tawarsak", "بُو اُراغُتْ اُلْ اَرْساكْ bu uragut ol ersek" denir ki "o adam mal sever", "o kadın erkek arzu eder, erkeğe düşkün" demektir. Bu gibi isimlerde غ ve ك ın yeri yoktur.

Dördüncüsü: Kendisinden haber verilen gizli bir fiili işlemek, failin hakkı olduğu manasına gelen bir sıfatla sıfatlanan faildir. Bunda bir başka mana daha vardır; o da failin, o işi yapmayı kurduğu, azmettiği manasiyle vasıflanmasıdır. Bu çeşit fail, emir sıygası üzerine kurulur. Emir sıygası sonu sâkin olarak kalır ve ق lı yahut ağır âhenkli kelimelerde ق، ل getirilir. ك lı kelimelerde غ la sondaki ق yerine ك getirilir: "اُلْ بَرْغُلُقْ اردى ol barguluk erdi" ve "اُلْ مُنْدا تُرْغُلُقْ اَرْدِي ol munda turguluk erdi" denir ki "gitmek, o adamın hakkı idi" yahut "o adam gitmeği kurmuştu", "onun burada kalkmak hakkı idi" yahut "o, burada kalkmayi kurmuştu" demektir.

Oğuzlardan bir takımları ل har-

fi yerine س getirirler: " اُلْمُنْدا بَرِغْسَقْ اَرْدِي [+] ol munda barıgsak erdi " اُلْمُنْدِنْ بَرِغْسَقْ تَكُلْ " ol mundın barıgsak tegül" derler ki "onun buradan kalkmak hakkı idi", "o, buradan gitmeği kurmamıştı" demektir. Bu gibi sıfatlar ikili fiillerden yapılır ve beş harfli olur. Altı ve dört harfli fiillerden dahi kurulup yedi harfli olur. Ulu Tanrı dilerse bunlar yerlerinde söylenecektir.

Beşincisi: Fail, bir işi işlemeyi kendinde gizlemekle vasıflanır. Bu çeşit, bundan evvelki, faile, işi işlemek azmi bakımından yakındır. Bu fail, emir sıygası üzerine kurulmayıp kelimenin sonu esre kılınır. Ve bütün ayrımlarda ziyade kılınan ekin ilk harfi sâkindir.

Emir sıygası üzerine ق lı yahut tok kelimelerde غ , ل , ى ; yumşak ve ك lı kelimelerde ك getirilir : " مَنْ سَنْكا بَرِغْلِي مَنْ men sanğa barıglı men" , " اُلْ مُنْدا تُرُغْلِي اُلْ ol munda turuglı ol" sözlerindeki بَرِغْلِي , تُرُغْلِي kelimeleri gibi ki "ben, sana gitmeği içimde gizlemiş idim", "o, burada kalkmayi içeri-

---

[+] Bu cümledeki " بَرِغْسَقْ barıgsak" kelimesi " تُرُغْسَقْ turugsak" olsa gerektir. Arapçasındaki anlam bunu gerekli kılar. Çünkü bundan evvelki iki misalden birisi " تُرُغْلُقْ turguluk" idi. B. A.

sinde kurmuştu" demektir. ك li kelimelerde "اُلْ مَنْكَا كَلِكْلِي تُرُرْ ol manğa keligli turur"; "اُلْ مَنْكَا تَقَارْ بِرِكْلِي اُلْ ol manğa tawar bèrigli ol" denir ki, "o, bana gelmek dileği beslemektedir", "o, bana mal vermek kararındadır" demektir.

Sıfatlardan bu çeşidin kuruluşu, yapısı asıl olmıyan mastarlar üzerinedir; yalnız, buna ى ve ل ziyade kılınır, bu suretle sıfat olur; Çünkü biz, kökün sonundaki sâkin harf harekelenerek غ yahut ك ziyade kılınırsa asıl olmıyan mastar yapıldığını söylemiştik; bu şekilde işin yapılmakta olduğunu bildiren bir sıyga elde edilmiş olur. "اَنِكْ بَرِغِي كُورْ anınğ barıgı kör", "اَنِكْ كَلِكِي كُورْ anınğ keligi kör" cümlelerindeki بَرِغِي , كَلِكِي kelimeleri gibi ki,"onun gittiğini, gider olduğunu gör", "onun geldiğini, gelir olduğunu gör" demektir. Yukarıda söylediğim üzere ل ve ى ziyadesiyle mastar olan kelimeler gibi bunlar da mastar olmuşlardır.

Bu çeşit sıfatlar üzerinde birleşme vardır. Bütün Türk boyları arasında ayrışık yoktur. Fiillerin hepsinde de bir takım anlamlar için bu beş türlü sıfat, göstermiş olduğum düzen

üzerine gelir.

İsmi mef'ul : Bütün ayrımlarda bir düzüye gelir, bu da emri hazır sıygası üzerine م ve ش getirmekle olur: "Yay kur" anlamına olan " يا قُرْ ya kur" cümlesindeki " قُرْ kur" kelimesi, mef'ul halinde "قُرْمِشْ يا kurmış ya" denir ki "kurulmuş yay" demektir. "قَزْمِشْ اَرِقْ kazmış arık" sözü de böyledir, "kazılmış ark" demektir. Müteaddi fiillerde bu iki harf ziyade kılınarak kökün sonu her zaman sâkin kalır. Lâzım fiillerde, mazide bazı kere م ve ش gelir: "اَقْكابَرْمِشْ ewge barmış", " اُلْمَنْكا كَلْمِشْ ol manga kelmiş" sözlerindeki كَلْمِشْ , بَرْمِشْ kelimeleri gibi ki "benim haberim olmadığı halde eve gitmiş", "benim haberim olmadığı halde bana gelmiş" demektir.

" بَرْدِى bardı", " كَلْدِى keldi" sözlerinde olduğu gibi, mazi fiilinin belgeleri olan د ve ى yerine burada م ile ش gelmiştir. Bunların arasında fark, د ile ى söyliyen adamın , işin olduğu zaman hazır bulunmasından ve işin yapıldığı zamanda yanında bulunmasından haber verir. " بَرْدِى bardı" denildiği zaman "o gitti, ben de gözümle onun gittiğini gördüm" demektir.

Fakat م ile ش harfleri söyliyenin bulunmadığı zamanda fiilin yapılmış olduğunu haber verir " اُلْبَرْمِشْ ol barmış", " اُلْكَلْمِشْ ol kelmiş" denir ki "o gitmiş,ben gittiğini görmedim","o gelmiş,ben geldiğini görmedim" demektir.

Lâzım fiillerden ve başkasından gelmiş olan bütün mazi sıygalarında bu kural bir düzüye yürür. Bunda erkek, dişi sıygası, ق lı, tok âhenkli, ك li ve yumşak âhenkli kelimeler arasında hüküm ayrılmaz; nitekim kuralı yukarıda geçtiği üzere "بَرْمِشْ كِشِي barmış kişi", " كَلْمِشْ اَرْ kelmiş er" cümlelerindeki بَرْمِشْ. ve كَلْمِشْ kelimeleri sıfat haline gelmiş fiillerdir. Burada بَرْدِى, كَلْدِى sözlerinde olduğu gibi د ve ى nin yeri yoktur.

Çekme(tasrif):Çine varıncıya dek Uygur, Argu, Çiğil, Toxsı, Yağma gibi Türk boylarının büyük bir kısmı mâzi sıygasının د ve ى ile bağlı olmasında birleşmişlerdir. Bunlar mâzi sıygasında "بَرْدِى. bardı" derler, Suvarlarla Kıpçaklardan bir takımları ile Oğuzlar onlardan ayrılmışlardır. Bunlar ى yerine ق lı yahut غ lı, yahut tok kelimelerde ق ; ك lı yahut ince âhenkli kelimelerde ك getirirler. Bu dilde müfret ve cemi sıygası bir olur,

araları ayırt edilmez. ق lı kelimelerde " ياقُرْدُقْ ya kurduk" denir, "o yay kurdu" demektir; bunun gibi "مَنْ ياقُرْدُقْ men ya kurduk" denir ki, "ben yay kurdum" demektir. " بِزْ ياقُرْدُقْ biz ya kurduk = biz yay kurduk".

غ lı kelimelerde "اُلْ سُوتْ سَغْدِى [+] ol süt sagdı" denir, "o, süt sağdı" demektir; yine böyle " اُلارْ تاغْقا اَغْدُقْ olar tağka agduk" denir ki, "onlar dağa ağdılar" demektir. Cemi birinci şahıs sıygasında dahi böyledir: " بِزْ اَغْدُقْ biz agduk" denir ki "biz ağdık" demektir.

Tok harfli kelimelerde "اُلْ اَنِى اُرْدُقْ ol anı urduk" denir ki "o, onu döğdü" demektir; " مَنْ مُنْدا تُرْدُقْ men munda turduk" sözü de böyledir, "ben burada kalkdım"demektir.

ك lı kelimelere örnek: " اُلْ كَلْدُكْ ol keldük", "بِزْ كَلْدُكْ biz keldük", " اُلارْ اَڤْكا كِرْدُكْ olar ewge kirdük" denir ki, "o geldi", "biz geldik", "onlar eve girdiler" demektir.

Çekmeli (imaleli) kelimelerde " مَنْ اَنْكَرْ تَڤارْ بِيرْدُكْ men anğar tawar berdük",

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu ibaredeki fiil " سَغْدِى sagdı" şeklinde yazılmış ise de bunun " سَغْدُقْ sagduk" olması daha doğrudur. Burası, öyle olmasını gerekli kılar. Nitekim yazma nüshada سغدى kelimesinin son harfi olan ى nin üzerine kırmızı mürekeple nokta koyarak ق şekline getirilmek istenmiştir. B. A.

" مَنْ يَرْماقْ بِيَرْدُكْ men yarmak tèrdük" denir ki "ben, ona mal verdim", "ben para topladım" demektir. Gördüğün gibi, burada müfretle cemi arası ayrılmamıştır.

Oğuzların bir çoğu birinci şahsın birinci sıygasında, öbür Türklerin " بَرْدِمْ bardım" dedikleri yerde م yerine ق getirerek "بَرْدُقْ barduk" derler, müfretle cemi arasını ayırmazlar; yalnız öbür Türklerle, kendisinden haber verilen gaip mâzi sıygasında birleşirler ve "gitti", "geldi" yerinde "بَرْدُقْ barduk", " كَلْدِى keldi" [+] demezler.

Emir sıygası: Bütün Türk dillerinde ayrılmaz bir yoldadır. Nefi şeklinde " بَرْمادِمْ barmadım", "كَلْمادِمْ kelmedim" denir. Şahıs sıygasında bütün Türk dilleri arasında birlik vardır.

Fiili gaibin nefyinde" بَرْمادُقْ barmaduk", " كَلْمادُكْ kelmedük" denir ki "gitmedi, gitmediğini işittim", "gelmedi, ben sonra böyle gördüm" demektir. Bu çeşit nefiler,işin yapılmış olduğunu göstermek bakımından söylediğim gibidir". " بَرْمِشْ barmış", " كَلْمِشْ

[+] Burada "كَلْدِى keldi" kelimesi " كَلْدُكْ keldük" olacaktır.Sözün gelişi böyle olmasını gösterir. Çünkü Oğuzlar da öbür Türkler gibi bu sıyga ile "بَرْدِى bardı", " كَلْدِى keldi" şeklinde söylerler, yukarıda söylenmiş olan şekil, mâzi gaipte "بَرْدُقْ barduk", " كَلْدُكْ keldük" şeklidir. B. A.

kelmiş" denir ki "gitmiş, gelmiş amma ben görmedim, tanık olmadım" demektir. Tok sözlü, ق lı kelimeler ve yahut ك lı kelimeler nefyedildiği zaman bütün fiillerde bu manada, yine böyle yapılır. Nefyin tahkiki istenildiği zaman "بَرْمادِی barmadı", "كَلْمادِی kelmedi" denir ki, "hakikaten gitmedi","hakikaten gelmedi" demektir.

Oğuzlar "بَرْدُق barduk", "كَلْدُك keldük" gibi kelimelerde tahkik anlamını -gaip sıygasındaki ى den, şahıs sıygasındaki م den bedel- öbür Türklerin nefi olarak söyledikleri "بَرْمادُق barmaduk", "كَلْمادُك kelmedük" sözlerindeki ق ve ك ten alırlar ve bunu tahkika belge yaparlar,"barmadı", "kelmedi" derler. Bu kural bütün fiillerde yürür, hiç bir şey bundan dış kalmaz.

Mastar : Mastar, te'kit anlamına geldiği zaman -arapçanın aksine olarak- fiilden evvel gelir: "اُلْبَرْماقْ بَرْدِی ol barmak bardı", "اُلْكَلْماكْ كَلْدِی ol kelmek keldi" denir ki, "o, bir geliş geldi", "o, bir gidiş gitti" demektir. Fiilin çekilmesi şu yoldadır : (بَرْدِی bardı - بَرِیرْ - بَرْماقْ barır- barmak), "gitti - gider - gitmek". Emri hazırın müfredinde " بَرْ bar", cem'in-

de " بَرِينْكلارْ barınglar" denir; "git,gidiniz" demektir.

Emri hazırın ceminde لار ziyade kılmak öbür Türklerin usulüdür. Oğuzlar [+] burada gunneli لْ la " بَرِينْكْ barıng" derler; nitekim öbür Türkler bir ve saygı değer adam için bu kelimeyi kullanırlar.

Nehi yapmak için bir tek kural vardır, o da emir sıygası üzerine -bütün Türk dillerinde- م ve الف ziyade kılmaktır : " بَرْما barma", " تُرْما turma" gibi ki, "gitme","kalkma" demektir. Cemi yapılırsa "بَرْمانْكْلارْ barmanğlar", "تُرْمانْكْلارْ turmanğlar" denir, "gitmeyiniz", "kalkmayınız"demektir.

Emri gaip sıygası için " بَرْسُونْ barsun", "كَلْسُونْ kelsün"; nehyi gaipte "بَرْماسُونْ barmasun", " كَلْماسُونْ kelmesün" denir [++].

Emri gaip sıygası -bütün Türk dillerinde- emri hazır sıygası üzerine ن ، و ، س getirmekle yapılır. Birinci şahıs sıygasında " بَرِيْرمَنْ barırmen" denir; Oğuzlar, muzari sıygasında i-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüşhalarda "Oğuzlar" kelimesi unutulmuş. Buraya konulması lazımdır, sözün gelişi bunu icap ettirir. Biz tercümede koyduk. B. A.

[++] Hem yazma, hem basma nüshalarda buradaki arapça ibare alt üst olmuştur; biz onu tercümede düzelttik. B. A.

kinci ر harfini atıp kelimenin kökünde olan ر harfini bırakarak " مَنْ بَرَن men baran", " مَنْ تُرَن men turan" derler ki "ben varırım", "ben kalkarım" demektir. Asıl kelimede ر harfi bulunmazsa o kelimeye muzari halinde ر gelir: " مَنْ كَلِرانْ men keliren", " مَنْ كُلَرَنْ men küleren" denir ki "ben gelirim", "ben gülerim" demektir. " كَلْدِى keldi", " كُلْدِى küldi" kelimelerinde ر harfi yoktur. Nitekim " مَنْ بَرِيرْمَنْ men barır men" sözünde الف yoktur; buradaki م harfi, الف e çevrilmiştir. Ve yine " مَنْ يا قُرَرَكْ men ya kuraran" denir; halbuki öbür Türkler " قُرَرْمَنْ kurar men" derler. Burada iki ر harfi vardır; birisi aslî, diğeri muzari belgesidir, kurala uygun olan budur. Oğuzların tuttuğu yol, kural yolu değilse de kolaylık yoludur. nefyinde " اُلْ بَرْماسْ ol barmas" denir, "o gitmez" demektir. Ve yine " مَنْ بَرْماسْمَنْ men barmas men" denir ki; "ben gitmem" demektir. Burada, Oğuzlarla öbür Türkler arasında ayrılık yoktur.

Muzari sıygasının nefyinde emri hazır üzerine -birinci, ikinci şahıslar ister müfret, ister cemi olsun- س، ا، م ziyade kılınır. " اُلارْ بَرْماسْلارْ olar barmaslar", " بُولارْ بَرْماسْلارْ bular

barmaslar" denir ki, "onlar gitmezler", "bunlar gitmezler" demektir.

Birinci şahsın ceminde "بِزْ بَرْمَاسْ مِزْ biz barmas mız" denir, "biz gitmeyiz" demektir.

Gelecekte bir işin yapılacağını göstermek için emri hazır sıygasına - ق lı ve tok sesli kelimelerde- غ ا ، ى harfleri; başkalarında ك getirilir. Yine böylece غ lı kelimelerde dahi ق gelir: " اُلْ يَاقُرْقَاىْ ol ya kurgay", "اُلْ سُوْتْ سَاغْقَاىْ ol süt sağkay" denir ki, "o, yay kuracak", "o, süt sağacak" demektir. Yine böylece " اُلْ اَڤْكَا بَرْغَاىْ ol ewge bargay", "اُلْ مَنْكَا كَلْكَاىْ ol manga kelgey", "اُلْ يَرْمَاقْ تِيرْكَاىْ ol yarmak têrgey" denir ki, "o, eve gidecek", "o, bana gelecek", "o, para toplıyacak" demektir.

Bu anlama gelince, her baptan bütün fiillerde kural değişmez, bir düzüye gider. Bir işi yapanın yapmak üzere olduğunu, işliyeyazdığını haber veren fiil sıygası şöyle yapılır: ق lı ve tok kelimelerde emri hazırın sonuna غ ، ا ، ل ، ر; غ lı kelimelerde ق ا ، ل ، ر; ince âhenkli kelimelerde ك ا ، ل ، ر harfleri getirilir. Bütün diller bu kuralda birleşmişlerdir:

" مَنْ بَرْغالِرْمَنْ men bargalır men", " مَنْ تُرْغالِرْمَنْ men turgalır men" denir ki "ben varmak üzereyim , ben varayazdım"; "ben kalkmaküzereyim, ben kalkayazdım"demektir. Ve yine böylece " اُلْ یاقْرْغالِرْ ol ya kurgalır" denir ki "o, yay kurmak üzere". Yine "اُلْ تاغْقاآغْقالِرْ ol tağka ağkalır" denir ki "o, dağa çıkmak üzere". ك li kelimelere örnek: " اُلْ اَفْكاكِرْكالِرْ ol ewge kirgelir", " اُلْ يَرْهاقْتِرْكالِرْ ol yarmak tėrgelir" denir ki "o, eve girmek üzeredir", "o, para toplamak üzeredir" demektir.

Bu,bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

İsmi zaman, ismi mekân, ismi âlet : Asıl kelimeye -Çiğil, Yağma,Toxsı, Argu, Yukarı Çine kadar Uygur dillerince- tok ve ق lı kelimelerde غ، و; ince âhenkli kelimelerde - غ yerine- ك، و getirilir. Oğuz, Kıpçak, Peçenek, Bulgar dillerinde bu isimleri yapmak için, emri hazır sıygasına س ، ى، و[+] harfleri getirilir. İsmi za-

[+] Gerek yazma, gerek basma nüshalarda ziyade kılınan harfler bu şekilde gösterilmiş ise de burada bir yanlışlık vardır. Ziyade kılınan harfler ى ، س ، ا dir; nitekim "قراسى kurası", "تراسى turası","اغاسى agası" kelimeleri bunu göstermektedir; bu kelimelerde و yoktur. B. A.

man için: "بُو يا قُرْغُو اُغُرْ اَرْمَاسْ bu ya kurgu ogur ermes" denir ki "bu, yay kuracak vakit değildir" demektir.

İsmi mekân için: "بُو تُرْغُو يِيرْ اَرْمَاسْ bu turgu yėr ermes" denir ki "bu, durulacak yer değildir" demektir. Oğuzlar, buralarda " بُو يا قُرَاسِي اُغُرْ تَكُلْ bu ya kurası ogur tegül", " بُو تُرَاسِي يِيرْ تَكُلْ bu turası yėr tegül" derler ki "bu, yay kuracak vakit değil", "bu, duracak yer değil" demektir. Öbür Türkler بُو تَاغْ اَغْقُو اَرْمَاسْ bu tag ağku ermes" derler, "bu, dağa çıkacak zaman değildir" anlamınadır. Ben, sana yukarıda gösterdiğim üzere kelimenin sonunda غ bulunursa bu manada bir ق getirilir: " اَغْقُو agku" kelimesindeki ق böyledir. Burada Oğuzlar, bu anlamda " بُو تَاغْ اَغَاسِي اُغُرْ تَكُلْ bu tag agası ogur tegül" derler, "bu, dağa ağacak zaman değildir" demektir. Bununla beraber, zaman ve mekân isimleri olan " اُغُرْ ogur" ve " يِيرْ yėr" kelimelerini birlikte söylerler. Bu kelimeden evvel gördüğün üzere kelimenin sonu غ olursa bu manada o kelimeye ق getirilir. ك li kelimelerde "بُو اَڤْكَا كِرْكُو اُوذْ اُلْ bu ewge kirgü ödh ol", "اُلْ بِزْ كَا كَلْكُو بُلْدِي ol bizge kelgü boldı" denir ki, "onun eve girme zamanıdır", "onun bize gelme za-

manı oldu" demektir.Oğuzlar bu anlamda "اُلْ بِزْ كَاكَلَسِى بُلْدِى ol bizge kelesi boldı" derler.

Fiillerin bu çeşidi, isim yerinde yürür; çünkü ona bitişiktir, muzaftır. "سَنِكْ بَرْغُونْكْ قَجَانْ seninğ bargunğ kaçan" denir ki, "senin gitmen ne zaman ?"demektir. Burada Oğuzlar "سَنِكْ بَرَاسِنْكْ قَجَانْ seninğ barasınğ kaçan" derler. Yine "مَنِكْ بَرْغُومْ يَقَتِى meninğ bargum yaktı" denir ki, "benim gitmem yaklaştı" demektir. Üçüncü şahısta "اَنِكْ بَرْغُوسِى anınğ bargusı" denir; Oğuzlar "مَنِكْ بَرَاسِيمْ meninğ barasım" derler ki "benim gitmem" demektir. س ile ى Oğuzların dilinde, bu çeşit isimlerde getirilmesi kuraldır. Kelime ister ق lı, ister ك li olsun, iş değişmez; ancak غ lı, ق lı kelimelerde, bu hüküm başkalarının dilinde değişir.

Her cinsten aygıt adı (ismi âlet) öbür isimler gibi yürür ve fiilden alınır; şöyle ki : "يِيكُو نَانْكْ yègü nenğ=kendisiyle yenilecek şey" demektir. "اُرْغُو urgu" sözü de böyledir, "vurulacak âlet" demektir. Ağaç kesilen şeye, bıçkıya "يِغَاجْ بِجْغُو yıgaç bıçgu" denir; emilecek şeye ve kan alma zamanında kan emilen aygıta "سُرْغُو sor-

gu" denir; bu kelime "اَمِكْ سُرْدِى emik sordı" sözünden alınmıştır, "meme emdi" demektir.

İsimlerin bu çeşidi -evvelce gösterilmiş olan yolda, Oğuzlardan başka, öbür Türklerin dillerinde olduğu gibi- غ lı, ق lı kelimelerde değişir; kural geçmiştir. Oğuzlara gelince: Aygıt adları, onların dilinde bütün fiillerde س ve ى iledir [+].

Nasıl ki "يِغاجْ بِجاسِى نانكْ yıgaç bıçası nenğ", "يِيكاسِى نانكْ yėgesi nenğ" derler, "ağaç biçecek aygıt", "yemek yenecek nesne" demektir.

Bu söylediğim kurallar ve yollar yalnız bu ayrıma özger değildir; üç, dört, beş, altı harfli kelimelerde dahi -her kitapta- bir düzüye kural olarak yürür. Bu kuralları ve yolları iyi bellemek gerektir; çünkü ben bu ayrımda uzun uzadıya bahsettim. Çok kere sözü uzatmadan buraya havale ettim. Bu, Türk dillerinin usulünü bildiren bir kimyadır [++]. Bunun için birçok defterler doldurdum. Bir

---

[+] Burada getirilen harfler yalnız س ، ى değil, ا،س،ى dir. Dikkat ! B. A.

[++] Burada arapçasında ... فَهٰذِهِ كِيْمَآ اُصُولِ اللُّغاتِ ibaresinde bir كيما kelimesi vardır. Bunu anlıyamadık. Biz kimya şeklinde olmasını göz önüne alarak bu şekilde yazdık. B. A.

adam bu kuralları bellerse, Türklerden, aslını bilmiyerek işittiği kelimelerin kuralını kendi kendine çıkarabilir. Bunu iyi anla !

İki harfliler ayrımı bitti.

X

X X

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE DE ORTASI HAREKELİ

فَعَلْدِي AYRIMI

تُبُرْدِي tüpürdi: "تُبِي تُبُرْدِي tüpi tüpürdi = rüzgâr esti, toprağı savurdu", (تُبِرارْ - تُبِرْمالْ tüpirer - tüpirmek). Şu savda dahi gelmiştir : "تُتُشْمالِكْنا تُزُلْماسْ ، تُبِرْمالِكْنا اَجِلْماسْ tütüşmeginçe tüzülmes, tüpirmeginçe açılmas = kavga etmeyince düzen olmaz , tipi olmayınca hava açılmaz" demektir. Bu sav, kavga etmiş olan iki adamın arasını bulmıya uğraşan kimse için söylenir.

قَبَرْدِي kabardı: "باشْ قَبَرْدِي baş kabardı = yara kabardı", (قَبَرْمَقْ - قَبَرْرْ kabarur - kabarmak). Aslı قابَرْدِي dır; lâkin fasih olanı kısa olanıdır.

قَتُرْدِي koturdı: "اُلْ اُنُغْ قَتُرْدِي [+] ol unuğ koturdı =

[+] Bay Kilisli, basma nüshada قَتَرْدِي fiilinin muzari ve mastarını قَبُرْمَاقْ - قَبُرْرْ şeklinde yazmışsa da doğru değildir. Yazma nüshada قَتُرْمَاقْ - قَتُرْرْ tır; biz, yukarıya yazma nüshadaki şekli aldık. B. A.

o, unu boşalttı, bir kaptan bir kaba aktardı", (قُتُرُرْ - قُتُرْماقْ koturur - koturmak).

قُبُرْدِي kopurdı: " اُلْ مَنِي اُرْنُمْدِنْ قُبُرْدِي ol meni ornumdın kopurdı = o, beni yerimden kaldırdı". Yerinden kaldırılan, oynatılan her şey için de böyle denir; (قُبُرُرْ - قُبُرْماقْ kopurur - kopurmak). Şu savda dahi gelmiştir: "تُوتُنْ قُبُرْسا اِشْلَنُورْ tütün kopursa işlenür [+] = dumanı kurcalıyan islenir", (dumanla oynıyan kişi islenir). Bu sav, bir fitneyi alevlendiren kişinin o fitneye yakalanacağı yolunda söylenir.

كُبُرْدِي köpürdi: " اَشِنْغ كُبُرْدِي aşıç köpürdi = tencere köpürdü", "سُوتْ كُبُرْدِي süt köpürdi = süt köpürdü". İnsanın ağzı köpürdüğü zaman da böyle denir, (كُبُرُرْ - كُبُرْماكْ köpürür - köpürmek).

بُتُرْدِي pütürdi: " اُتْ باشِغْ بُتُرْدِي ot başığ pütürdi = ilâç, em yarayı sağaltttı", "اَنِكْ اُزا اَلِمِنْ بُتُرْدِي anınğ üze alımın pütürdi = onun üzerindeki alacağını tanıkladı",(onun üzerindeki alacağını senetle ıspat etti, davayı kazandı).Borçtan başka şeyler için de böyle denir; (بُتُرُرْ - بُتُرْماكْ

[+] Basma nüshada اِشْلَنُورْ şeklinde olan bu kelime yazma nüşhada şu şekildedir: اِشْلَنُورْ. Bundan anlaşılıyor ki önceden اِشْلَنُورْ şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek ش ın üstündeki üç nokta tutar haline konulmuş ve altına üç nokta yazılmış; doğrusu "اِشْلَنُورْ işlenür" olacaktır. Bk. Dv. I, 250,12. B. A.

pütürür - pütürmek).

بَتَرْدِی baturdı: "اُلْ سُوزِنِ مَنْدِنْ بَتَرْدِی ol sözin mendin baturdı = o, sözünü benden sakladı, gizledi"; "اُلْ اَنِی سُقْقا بَتَرْدِی ol anı suwka baturdı = o, onu suya batırdı". Şekeri bulamaca batırma gibi, herhangi akar bir şeye batırılan nesne için de böyle denir; (بَتَرُرْ - بَتَرْمَاقْ baturur - baturmak).

تَتَرْدُمْ taturdum: " مَنْ اَنْكَرْاَشْ تَتَرْدُمْ men angar aş taturdum = ben, ona aş tattırdım", (- تَتَرْدُمَنْ تَتَرْمَاقْ tatururmen - taturmak).

تُتْرْدِی tütürdi: "اُلْ اَنْكَرْاَتْ تُتْرْدِی ol angar ıt tütürdi = o, ona köpeğini saldırttı, kışkırttı". Bazı kere " تُتْكُرْدِی tütkürdi" denir. Bu kelimede asıl olan, "اِتْ تُتْرْدِی ıt tüttürdi" sözünde olduğu gibi, üç ت li olmaktır. Yeğnilik olmak için birisi atılmıştır. (تُتْرُرْ - تُتْرْمَاكْ tüttürür - tüttürmek) [+].

تُقْرْدِی tuwurdı: " اَتْ قُلاقِنْ تُقْرْدِی at kulakın tuwurdı = at kulağını dikti". Bu, bir şey sezdiği zaman atın kulağını dikmesidir. (تُقْيِرارْ - تُقْيِرْماقْ tuwırar - tuwırmak).

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimenin mastarı "تترماك tüttürmek" şeklinde yazılmışsa da, biz bunu şüpheli bulduk. Çünkü bu kelime, olduğu gibi, bu manada Türkiyede "tutturmak" şeklinde hâlâ yaşamaktadır. Bundan başka, yazma nüshada önce تترماق şeklinde yazıldığı halde sonradan bir düzeltme görerek تترماك şekline getirilmiş olduğu görülmektedir. B. A.

قَتَرْدِی katardı: "اُلْ اَتِغْ قَتَرْدِی ol atığ katardı = o, atı yöneldiği yerden döndürdü", "یَغِی قَتَرْدِی yagı katardı = duşmanı döndürdü". Başkası da böyledir; (قَتَرْ ـ قَتَرْماقْ katarur - katarmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

اَرْدِی اَشِنْ تَتُرْغانْ
یَقْلَقْ یَغِغْ قَتَرْغانْ
بُیُنِنْ تُتْبْ قَذِرْغانْ
بَسْتِی اُلُمْ اَغْتَرُو

Erdi aşın taturgan
Yawlak yagığ katargan
Boynın tutup kadhırgan
Bastı ölüm agtaru

"O, yemeğini tattırıcı, yavuz duşmanı döndürücü, tutup boynunu eğdirici idi; ölüm onu basarak yendi".

قَتْرْدِی katurdı: "اُلْ یُمْشَاقْ نانْکِی قَتْرْدِی ol yumşak nenğni katurdı = o, yumşak nesneyi katılaştırdı", (yumşak demir sertleştirildiği, çelikleştirildiği gibi o, yumşak şeyi katılaştırdı). " تَاشْ یِرْ اَنِی قَتْرْدِی taş yer anı katurdı = taşra yer (gurbet) onu pişirdi, olgunlaştırdı, katılaştırdı", (قَتْرْ ـ قَتْرْماقْ katurur - katurmak).

قُتْرْدِی kuturdı: "اُغْلانْ قُتْرْدِی oglan kuturdı = çocuk şımardı, yaramazlıkta ileri gitti", " یَرْغْ قُتْرْدِی tarığ kuturdı = ekin ve

bitki kudurdu, azdı". Başkası da böyledir. Haddini geçen, taşan her nesne için de böyle denir; (قُتُرُرْ - قُتُرْمَاقْ kuturur - kuturmak).

كُتُرْدِي kötürdi: "اَرْ يُكْ كُتُرْدِي er yük kötürdi = adam yük götürdü". Kadın gebe olursa yine böyle denir. (كُتُرُرْ - كُتُرْمَاكْ kötürür - kötürmek). Şu savda dahi gelmiştir: "تَقِي يُكْ كُتُرْسَا قَمِجْ يَمَا كُتُرُرْ tewi yük kötürse kamıç yeme kötürür = deve yük götürse kaşığı da beraber götürür". Bu, arabın اَتْبِعِ الْفَرَسَ لِجَامَهَا sözü gibidir.

سُجِرْدِي süçirdi: "اَجِغْ نَانْكْ سُجِرْدِي açığ nenğ süçirdi = acı şey tatlılaştı", (سُجِرَارْ - سُجِرْمَاكْ süçirer - süçirmek).

قَجُرْدُمْ kaçurdum: "مَنْ اَنِي قَجُرْدُمْ men anı kaçurdum = ben onu kaçırdım", (قَجُرُرْ مَنْ - قَجُرْمَاقْ kaçururmen - kaçurmak).

كَجُرْدِي keçürdi: "اُلْ مَنِي سُڤْدَنْ كَجُرْدِي ol meni suwdan keçürdi = o beni sudan geçirdi", "بَكْ اَنِكْ يَا زُقِنْ كَجُرْدِي Beg anınğ yazukın keçürdi = Bey onun suçunu bağışladı", (كَجُرُرْ - كَجُرْمَاكْ keçürür - keçürmek).

كُجُرْدِي köçürdi: "اُلْ اَنِي اَڤْدِنْ كُجُرْدِي ol anı ewdin köçürdi = o onu evden göçürdü", "اُلْ بِتِكْ كُجُرْدِي ol bitik köçürdi = o, kitap yazdı, istinsah etti". Bir yerden başka bir yere göçürülen her şey için de böyle de-

nir. " اُلْكُجُتْ كُجُرْدِى ol köçüt köçürdi = o, atı bir yerden başka bir yere nakletti", (كُجُرُرْ - كُجُرْماكْ köçürür - köçürmek).

تُذُرْدُمْ todhurdum: " مَنْ اَنِى تُذُرْدُمْ men anı todhurdum = ben, onu doyurdum". Aslı " تُذْغُرْدُمْ todhgurdum"dur, (تُذُرُرْمَنْ - تُذُرْماقْ todhururmen - todhurmak).

قَذِرْدِى kadhırdı: " اُلْ اَنِنْكْ بُيْنِنْ قَذِرْدِى ol anınğ boynın kadhırdı = o, onun boynunu eğdirdi", (o, ona boyun büktürdü). " اُلْ اَنِنْكْ سُوزِنْ قَذِرْدِى ol anınğ sözin kadhırdı = o, onun sözünü reddetti", (قَذِرارْ - قَذِرْماقْ kadhırar - kadhırmak).

قُدُرْدِى kudurdı: " اُلْ بُو اِيشْتا قُدُرْدِى ol bu ışta kudurdı = o, bu işin üzerine düştü, çok çalıştı",(قُدُرُرْ - قُدُرْماقْ kudurur - kudurmak).

كَذُرْدِى kedhürdi: " اُلْ مَنْكا تُونْ كَذُرْدِى ol manğa ton kedhürdi = o, bana elbise geydirdi". Başkası da böyledir; (كَذُرُرْ - كَذُرْماكْ kedhürür - kedhürmek).

كَذِرْدِى kedhirdi: " اُلْ قُويُغْ كَذِرْدِى ol koyuğ kedhirdi = o, koyunu yüzdü, onu pastırma yaptı"; (كَذِرارْ - كَذِرْماكْ kedhirer - kedhirmek).

قَرَدِی karardı: "تُونْ قَرَرْدِی tün karardı = gece karardı", " تُونْ قَرَارْدِی ton karardı = elbise karardı". Başkası da böyledir; (قَرَارُرْ - قَرَارْماقْ kararur - kararmak).

قُرُدِی kururdı: " قُرُدِی نانكْ kururdı neng = nesne kurumıya yüz tuttu", (قُرِيرُرْ - قُرِدْماقْ kurırur - kurırmak).

قِزَدِی kızardı: " قِزَدِی نانكْ kızardı neng = nesne kızardı", (قِزَرُرْ - قِزَرْماقْ kızarur - kızarmak).

تَزَدِی tazardı: " تَزَدِی نانكْ tazardı neng = nesne kelleşti", (تَزَرُورْ - تَزَرْماقْ tazarur - tazarmak).

تُزَدِی tüzerdi: " يِرْ تُزَدِی yer tüzerdi = yer düzeldi", (تُزَرُورْ - تُزَرْمالكْ tüzerür - tüzermek).

كُزَدِی küzerdi: "اُودْ كُزَدِی öd küzerdi = mevsim, vakit güzleşti", (كُزَرُرْ - كُزَرْمالكْ küzerür - küzermek).

بَسُدِی basurdı: " تَنكْرِی تاغْ بِرْلا يِرِكْ بَسُدِی Tenğri tağ birle yériğ basurdı = Tanrı, dağlarla yeri bastırdı". Herhangi ağır bir nesnenin altına konan şey için de böyle denir; (بَسُرُرْ - بَسُرْماقْ basurur - basurmak).

بُسَرْدِی pusardı: " كُوكْ بُسَرْدِی kök pusardı = gök pusardı, duman koptu". (بُسَرْرْ - بُسَرْماقْ pusarur - pusarmak).

قِسُرْدِی kısurdı: "اُلْ اُزُنْ نانكْ قِسُرْدِی ol uzun nenğni kısurdı = o, uzun şeyi kısalttı", (قِسُرْرْ - قِسُرْماقْ kısurur - kısurmak).

كُسُرْدِی kösürdi: "اُلْ اَتِغْ كُسُرْدِی ol atığ kösürdi = o, atın ayaklarını kösteklediği". (كُسُرْرْ - كُسُرْماكْ kösürür - kösürmek).

بُشُرْدِی buşurdı: " اُلْ مَنِی بُشُرْدِی ol meni buşurdı = o, benim canımı sıktı", (بُشُرْرْ - بُشُرْماقْ buşurur - buşurmak).

بِشُرْدِی pışurdı: " اُلْ اَتْ بِشُرْدِی ol et pışurdı = o et pişirdi", (بِشُرْرْ - بِشُرْماقْ pışurur - pışurmak). Başkası da böyledir.

تَشُرْدِی taşurdı: " اُتْ اَشِغْ تَشُرْدِی ot aşıç taşurdı = ateş, tencereyi taşırdı". Bir yerden taşan her akar için de böyle denir; (تَشُرْرْ - تَشُرْماقْ taşurur - taşurmak).

تُشُرْدِی tuşurdı: " اُلْ مَنِی سَنْكا تُشُرْدِی ol meni sanğa tuşurdı = o, beni sana kavuşturdu", (تُشُرْرْ - تُشُرْماقْ tuşurur - tuşurmak).

تُشُرْدِی tüşürdi: " اُلْ اَلِكْدِين يَرْماقْ تُشُرْدِی ol eligdin yarmak tüşürdi = o, elinden para düşürdü", " مَنْ اَنِی اَتِنْ تُشُرْدُمْ men anı attın tüşür-

düm = ben, onu attan indirdim". Düşürmek te böyledir; (تُشُرُرْ - تُشُرْماكْ tüşürür - tüşürmek).

سَشُرْدِي saşurdı: "اُلْ يِنْجُونِي جَشْ بِلا سَشُرْدِي ol yinçüni çeş bile saşurdı = o, inci ile peruze arasını ayırdı". Bundan başka, mücevheratı dizerken araları ayrılırsa yine böyle denir; (سَشُرُرْ - سَشُرْماقْ saşurur - saşurmak).

كُشَرْدِي küşerdi: " كُولْ كُشَرْدِي köl küşerdi = havuz doldu, taşasıya kadar doldu", (كُشارُرْ - كُشارْماكْ küşerür - küşermek).

Şu parçada dahi gelmiştir :

اَلِنْ تُبُو يَشَرْدِي
اُرُتْ اُتِنْ يَشُرْدِي
كُولْ نِكْ سُڤِنْ كُشَرْدِي
سِغِرْ بُقا مُنْكَرْ شُورْ

Alın tüpü yaşardı
Urut ? otın yaşurdı
Kölninğ suwın küşerdi
Sıgır boka münğreşür

"Dağların tepeleri yeşerdi, kuru ot yerine yeni ot çıktı; gölün suyu doldu; sığır, boğa böğrüşür".

(Dağ tepeleri taze bitkilerle yeşerdi, kuru otların yerinde taze çemen-

ler çıktı; taşacak kadar göller doldu. Sığır, boğa sevinerek böğrüşür). Bir kap taşacak halde ağzına kadar dolduğu zaman da böyle denir.

بُغَرْدِی bogardı: "اُلْ يِغاجْ بُغَرْدِی ol yıgaç bogardı = o, ağaç kertti", (بُغَرُورْ - بُغَرْماقْ bogarur - bogarmak). Aslı " بُغْرادِی bogradı"dır.

تُغُرْدِی togurdı: "اُرا غَتْ اُغْلْ تُغُرْدِی uragut ogul togurdı = kadın, çocuk doğurdu". Hayvan doğurursa da böyle denir; (تُغُرُرْ - تُغُرْماقْ togurur - togurmak). Şu savda da gelmiştir: "اَتا اُغْلی اَتَجْ تُغارْ ata oglı ataç togar = çocuk babasına çeker", (bir adamın çocuğu eriştiği zaman şüphesiz ahlakı babasına benzer).

تُغُرْدِی togrudı: " اُلْ مَنْکا تُغُرْدِی ol manğa togrudı = o, yolu bırakarak benden tarafa doğruluverdi". Yolu bırakarak bir şeye doğru yönelen kimse için dahi böyle denir. (تُغُرُرْ - تُغُرْماقْ togrur - togrumak) [+].

سَغُرْدِی sagurdı: "اَرْسُوقْ سَغُرْدِی er suw sagurdı = adam su içti, yuttu", "قُمْسُوقْ سَغُرْدِی kum suw sagurdı = kum suyu çekti", " اُلْ قُرْتْ سَغُرْدِی

[+] Her iki nüshada dahi اُلْ مَنْکا تُغُرْدِی şeklinde çıkan bu kelimenin muzarii ile mastarı تُغُرُرْ - تُغُرْماقْ şeklindedir. Biz bunu "togrur - togrumak" şeklinde aldık. Çünkü yazma nüshadan anlaşılan budur. Manasına gelince : Bugün Anadoluda kullanılmakta olan şekli göz önüne aldık. Bir adam yolu bırakır da yamaca sararsa "yolu bıraktı da yamaca doğruluverdi" derler. Yalnız,bu üç kelimeyi yukarıdaki şekilde harekelemek ayrıma uymamaktadır. Ayrıma göre kelimenin غ harfinin harekeli olması gerektir. Dikkat ! B. A.

ol kurut sagurdı = o, keşin suyunu çektirdi", (keş olmak için suyunu sızdırdı). Karlukça. "اُلْ يُقَارُو يَارِنْ سَغُرْدِي ol yokaru yarın sagurdı = o, yukarıya, göğe doğru tükürdü". Bu, Barsgan dilincedir. Başkaları " سُذْتِي sudhtı" derler. (سَغُرْدْ - سَغُرْمَاقْ sagurur - sagurmak). Şu savda da gelmiştir :" كُوكْ كَا سَغُرْسَا يُوزْكَا تُشُوْرْ kökge sagursa yüzge tüşür = bir adam göğe tükürse, yüzüne düşer". Bu sav, büyüklere fenalık yapmak istiyen adamın aynı fenalığa düşeceği yolunda söylenir.

سِغُرْدِي sıgurdı: " اُلْ اُنْغْ قَابْقَا سِغُرْدِي ol unuğ kapka sıgurdı = o, unu kaba sığdırdı". Bir şeyi sıkıştırarak bir kaba doldurursan yine böyle denir, (سِغُرْدْ - سِغُرْمَاقْ sıgurur - sıgurmak).

قُغُرْدِي kugurdı: " اُلْ تَرِغْ قُغُرْدِي ol tarığ kugurdı = o, ekini kavurdu". Başkası da böyledir. Bu kelime yumşak ف ile "قُفُرْدِي kuwurdı" şeklinde dahi söylenir; (قَغُرْدْ - قَغُرْمَاقْ [+] kagurur - kagurmak).

اَقْرُدِي تَقُرْدِي ewürdi tewürdi: " اُلْ تَقَارِغْ اَقْرُدِي تَقُرْدِي ol tawarığ

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin hem غ lı, hem de ف li şekilleri قُغُرْدِي ve قُفُرْدِي imlâsında yazılmış iken sıra muzariyle mastarına gelince قَغُرْمَاقْ - قَغُرْدْ olmuştur. Bize kalırsa doğru olan şekil son şekildir. Çünkü bugün bile yaşamakta olan budur ve çünkü Dv.II,185,9 da قُفُرْدِي şeklinde gelmiştir. Bununla beraber şimal Türklerinden Başkırtlar bu kelimeyi bu manada "kugurmak" şeklinde söylemektedirler. B. A.

ewürdi tewürdi = o , malı evirdi çevirdi, altını üstüne getirdi, tasarruf etti". Burada اَڤُرْدِى asıldır. تَڤُرْدِى, ona uyarak gelir. (تَڤُرْمَاكْ - تَڤُرَارْ tewürer-tewürmek).

جَڤُرْدِى çewürdi: " اَرْاُقْ جَڤُرْدِى er ok çewürdi = adam tırnağının üzerinde oku çevirdi". Sol elin baş parmağı üzerinde herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir. " اُلْ جِغْرِينِى جَڤُرْدِى ol çıgrını çewürdi = o, makarayı, çıkrığı çevirdi", (جَڤُرَارْ - جَڤُرْمَاكْ çewürer - çewürmek).

سَڤُرْدِى sawurdı: " اَرْتَرِغْ سَڤُرْدِى er tarığ sawurdı = adam ekin savurdu". Harman yerinde rüzgârda savurularak temizlenen her şey için de böyle denir, (سَڤُرَارْ - سَڤُرْمَاقْ sawurar-sawurmak).

قَڤُرْدِى kawurdı: " بِلَازُكْ كُنُكْ اَلِكِنْ قَڤُرْدِى bilezük künğ eligin kawurdı = bilezik cariyenin elini sıktı, kavradı". Herhangi bir şeyi sıkan nesne için de böyle denir [+]; (قَڤُرَارْ - قَڤُرْمَاقْ kawurar - kawurmak).

بُقُرْدِى bukurdı: " اُلْ اَتْ تَكِيرِنْدَا بُقُرْدِى ol at tegirinden bukurdı = o, atın değerinden indirdi". Herhangi bir şey kendi yerinden aşağı

[+] Her iki nüshada da bu fiilin mazisi " قَڤُرْدِى kawurdı", muzarii " قَڤُرَارْ kawurar", mastarı " قَڤُرْمَاقْ kawurmak" şeklinde yazılmış ise de bu yazılışta bir yanlışlık olduğu görülmektedir. Bizce bu kelimeler "kawradı - kawrar - kawramak" olmalıdır; çünkü yaşamakta olan şekil budur. Fakat bu şekil ayrıma uymamaktadır. Dikkat. B. A.

indirilirse yine böyle denir; (بقرز - بقرماق bukurur - bukurmak).

بقردی bakurdı: " ال منکا کیشی بقردی ol manga kişi bakurdı = o, bana birisini baktırdı", (بقرز - بقرماق bakurur - bakurmak).

جقردم çıkardım: " مزانی افدن جقردم men anı ewden çıkardım = ben onu evden çıkardım". Başkası da böyledir; (جقارز - جقارماق çıkarur - çıkarmak).

سقردی sıkırdı: "قش سقردی kuş sıkırdı = kuş ıslık çalar gibi ses çıkardı", "کیشی سقردی kişi sıkırdı = adam ıslık çaldı", (سقرار - سقرماق sıkırar - sıkırmak).

ققردی kıkırdı: "ارققردی er kıkırdı = adam yüksek sesle çağırdı". (ققرار - ققرماق kıkırar - kıkırmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

قذی ققرب اغش تردم
یغی قارو کرش قردم
تقش اجرا ارش بردم
ارن کورب بشی یغدی

Kudhı kıkrıp oguş tėrdim
Yagı karu kiriş kurdum
Tokuş içre uruş bėrdim
Eren körüp başı tıgdı

"Aşağıya bağırarak oymağı topladım; duşmana karşı yay kurdum, savaşta vuruştum; adamları görüp başlarını eğdiler".

(Dağın tepesinden aşağıya bağırarak oymağı topladım. Yayı kurdum, duşmana

attım. Benim askerimi görünce boyunları eğildi ve kaçtı).

تَكَرْدِي tegürdi: "اُلْ مَنْكَا بَكْدِنْ سُوز تَكَرْدِي ol manğa Begdin söz tegürdi = o, bana Beyden söz getirdi". Başkası da böyledir; (- تَكُرْ تَكُرْمَاكْ tegürür - tegürmek).

جُكَرْدِي çökürdi: "اُلْ تَوْ جُكَرْدِي ol tewey çökürdi = o, deveyi çökerdi, ıhdırdı". Bir adama diz çöktürülse yine böyle denir; (جُكَرْ جُكَرْمَاكْ çökürür - çökürmek).

كِكِرْدِي kegirdi: "اَرْ كِكِرْدِي er kegirdi = adam geğirdi", (كِكِرْ - كِكِرْمَاكْ kegirer - kegirmek).

كُوكَرْدِي kögerdi: "كُوكَرْدِي نَانْكْ kögerdi neng = nesne göğerdi, gök rengini aldı", (- كُوكَرْ كُوكَرْمَاكْ kögerür - kögermek).

كُولَرْدِي kölerdi: "كُولَرْدِي سُوقْ kölerdi suw = su toplandı, su göllendi". (كُلَرْ - كُلَرْمَاكْ kölerür - kölermek).

كُلَرْدِي külerdi: "اَتْ كُلَرْدِي at külerdi = at tökezidi", (karnının şişkinliğinden dolayı at tökezidi), (كُلَرْ - كُلَرْمَاكْ külerür - külermek). Şu savda da gelmiştir: "اَرْ اُغْلِي مَنْكَا ذَمَاسْ اِتْ اُغْلِي كُلَرْمَاسْ er oglı munğadhmas, ıt oglı külermes = insan oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökezimez", (insan oğlu uzun zaman bunda kalmaz, bir yolunu, bir çaresini bulur, ondan kurtulur; nitekim köpek

eniği tökezimez).

تَمُرْدِی tamurdı: " اَرْبُرْنِی تَمُرْدِی er burnı tamurdı = adamın burnu kanadı, damladı" [+].

تُمُرْدِی tomurdı: "اَرْیِغَاجْ تُمُرْدِی er yıgaç tomurdı = adam, ağacı tomruk yaptı", (adam, ağacı direk dibi gibi değirmi şekilde kesti), (تُمُرُرْ - تُمُرْمَاقْ tomurur - tomurmak).

جُمُرْدِی çumurdu: "اُلْ اَنِی سُقْفَا جُمُرْدِی ol anı suwka çumurdı = o, onu suya daldırdı", (جُمُرُرْ - جُمُرْمَاقْ çumurur - çumurmak).

جُمُرْدِی çümürdi: Suya daldırdı. Bu daldırış, evvelkinden daha derin bir daldırıştır; (جُمُرُرْ - جُمُرْمَاكْ çümürür - çümürmek).

سُمُرْدِی sömürdi: "اُلْ سُوتُكْ سُمُرْدِی ol sütüğ sömürdi = o, sütü sömürdü". Başkası da böyledir; (سُمُرُرْ - سُمُرْمَاكْ [++] sömürür - sömürmek).

سُبُرْدِی süpürdi: "اُلْ اَفْ سُبُرْدِی ol ew süpürdi = o, ev süpürdü". Başkası da böyledir; (سُبُرُرْ - سُبُرْمَاكْ süpürür - süpürmek).

كَمُرْدِی kemürdi: "اُلْ سُنْكُوكْ كَمُرْدِی ol süngük kemürdi = o, kemik kemirdi", (كَمُرُرْ - كَمُرْمَاكْ kemürür -

---

[+] Kaşgarlı Mahmut bu kelimenin muzari ve mastar şekillerini vermemiştir. B. A.

[++] Basma nüshada "سِمُرْمَاكْ simürmek" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada س harfinin altına esre, üzerine ötre konarak سِمُرْمَاكْ ve Dv.II,168,12 de dahi bu kelime yine س harfine hem esre, hem ötre konarak سِمُرْشْدِی imlâsında yazılmıştır. Bizce bu şekil doğru değildir. Yazma nüshanın kenarında dahi sonradan tâlik yaziyle düzeltildiğine göre doğrusu " سُمُرْمَاكْ sömürmek"tir. B. A.

kemürmek).

تُنَرْدِی tünerdi: " تُنَرْدِی يِيرْ tünerdi yer = yer karanlık oldu, karardı". Zaman için de böyle denir; (تُنَرُرْ - تُنَرْمَاقْ tünerür - tünermek).

تَبُزْدِی tabuzdı: " اُلْ مَنْكَا سُوزْ تَبُزْدِی ol manğa söz tabuzdı = o, bana bilmece söyledi", (تَبُزُرْ - تَبُزْمَاقْ tabuzur - tabuzmak).

تُتُزْدُم tutuzdum: " مَنْ اَنْكَا رْسُوزْ تُتُزْدُمْ men anğar söz tutuzdum = ben, ona tutulması, riayet edilmesi lâzımgelen bir söz söyledim", (تُتُزُرْ - تُتُزْمَاقْ tutuzur - tutuzmak).

تَمُزْدِی tamuzdı: " اُلْ سُوفْ تَمُزْدِی ol suw tamuzdı = o, su damlattı". Başka şey damlatılırsa yine böyle denir; (تَمُزُرْ - تَمُزْمَاقْ tamuzur - tamuzmak).

كُذَزْدِی ködhezdi: " اُلْ مَنْكَا كُذَزْدِی ol manğa ködhezdi = o, bir şeyi benim için sakladı", ' اُلْ مَنِی كُذَزْدِی ol meni ködhezdi = o, beni bekledi, gözledi". Bu kelime, hem saklamak, hem de gözlemek manasına kullanılır. (كُذَازُرْ - كُذَزْمَاكْ ködhezür - ködhezmek). Aslı " كُوزْ اَتِّی köz attı"dır. Başka bir söylenişe göre bu kelime " كُزَتِّی közetti" olur [+].

Bu gibi fiillerde ذ harfi kuraldan dış olarak gelmiştir; çünkü

[+] Bu kelime, bugün Türkiyede Kaşgarlının yukarıda söylediği gibi hem saklamak, hem beklemek manasına gelir. B. A.

lâzım bir fiil, müteaddi yapılmak istenirse, yolu, emri hazır sıygasının sonuna ر getirilmektir. Adam kaçtığı zaman " اَرْقَجَتِ er kaçtı" denir. Bu fiil, lâzımdır. Müteaddi şekli " قَرْدِی kaçurdı"dır; " اُلْ اَنِی قَرْدِی ol anı kaçurdı" sözünde olduğu gibi. " اَرْ سُوْف كَجَدِی er suw keçti = adam su geçti", müteaddisi " كَرْدِی keçürdi"dir; " اُلْ اَنِی كَرْدِی ol anı keçürdi" sözünde olduğu gibi. Bu fiiller aslında lâzımdır; " سُوْف تَمْدِی suw tamdı" sözündeki تَمْدِی [+] , fiili gibi ki "su damladı" demektir.

Türklerin " مَنِی كُذْتِی meni ködhti" sözü "beni gözledi" demektir. Bu söz, kıyas üzerine vacip oldu?[++].

Oğuzlar bazı kere ر yerine ز getirirler: " اُلْ تَقَارْ اَلْدُزْدِی ol tawar alduzdı = o, malı aldırdı, malı soyuldu". Bunun aslı " اَلْدِی aldı"dır.

تَبِشْدِی tepişdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا تَبِشْدِی ol mening birle tepişdi = o benimle tepişti", (تَبِشُوْر - تَبِشْماك tepişür - tepişmek).

[+] Basma nüshada, II, 71, 16 daki arapça ibare وَهٰذِهِ اَفْعَالُ لَوَازِمُ فِی الْاَصْلِ فَقَوْلُهُمْ سُوْفُ تَمْدِی şeklinde ise de, yazma nüshada doğru olarak وَهٰذِهِ اَفْعَالُ لَوَازِمُ فِی الْاَصْلِ فَقَوْلُهُمْ سُوْفُ تَمْدِی şeklindedir. Basma nüshadaki şekilden bir mana çıkmaz. Biz yazma nüshadaki şekli alarak dilimize çevirdik. B. A.

[++] Burada hem yazma, hem basma nüshalarda bir eksiklik vardır; mana tamam olmıyor. Bu, ... اَنْ يَكُوْنَ رَاءً şeklinde olmalıdır. B.A.

قَبِشْدِی kapışdı: "اُل مِنِڭ بِرلا توپ قَبِشْدِی ol meniŋ birle topık kapışdı = o, benimle top kapıştı", (o, benimle çevgen oyununda top kapıştı). Başkası da böyledir. (قَبِشُورْ - قَبِشْماقْ kapışur - kapışmak).

قُبُشْدِی kopuşdı: "اُل مِنِڭ بِرلا قُبُشْدِی ol meniŋ birle kopuşdı = o benimle kalkıştı",(o, benimle ayağa kalkmakta yarış etti). Yardımlaşmak ta böyledir; (قُبُشُورْ - قُبُشْماقْ kopuşur - kopuşmak).

كُبُشْدِی köpüşdi: "اُل مَنكا تُونْ كُبُشْدِی ol manğa ton köpüşdi = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (كُبُشُورْ - كُبُشْماكْ köpüşür - köpüşmek).

بِتِشْدِی bitişdi: "اُل مَنكا بِتِكْ بِتِشْدِی ol manğa bitik bitişdi = o, bana kitap yazmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (بِتِشُورْ - بِتِشْماكْ bitişür - bitişmek).

بِتِشْتِلارْ bitiştiler: " اُولارْ اِكِّی بِتِشْتِلارْ olar ikki bitiştiler = onlardan her biri, arkadaşının kendi üzerine iddia ettiği şeyi ikrar ettiler", (بِتِشُورْلارْ - بِتِشْماكْ bitişürler - bitişmek).

تُتُشْدِيلارْ tutuşdılar: "اُلارْ اِكِّی تُتُشْدِيلارْ olar ikki tutuşdılar = onlar ikisi tutuştular". Bir şey başka bir şeye yapışırsa yine böyle denir; (تُتُشُورْ - تُتُشْماقْ tutuşur - tutuşmak).

تُتُشْدِی tütüşdi: "اُل مَنكا كِيكْ تُتُشْدِی ol manğa keyik tütüş-

di = o, bana avı yakalamakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir."اُلاراكِي تُتُشْدِيلارْ olar ikki tütüşdiler = onlar ikisi tutuştular, çekiştiler". (تُتُشُورْ - تُتُشْماكْ tütüşür - tütüşmek). Asıl olan evvelkidir.

تِتِشْدِى titişdi: "اُلْمَنْكا يُونْكْ تِتِشْدِى ol manğa yünğ titişdi = o, bana yün ditmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir. Biri öbürünün elbisesini yırtarsa yine böyle denir; (تِتِشُورْ - تِتِشْماكْ titişür - titişmek). Şu savda da gelmiştir: "سُكُشُبْ اُرْشُرْ . اُتْراتُونْ تِتِشُورْ söğüşüp uruşur, otra ton titişür = söğüşerek vuruşulur, arada elbise yırtılır", (söğüşmekten kavga kızışır, arada elbise yırtılır). Bu sav, söğüşmekten çekinmesi emrolunan kimse için söylenir.

سَتِشْدِى satışdı: "اُلْمَنْكا تَڤارْ سَتِشْدِى ol manğa tawar satışdı = o, bana mal satmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (سَتِشُورْ سَتِشْماقْ satışur - satışmak).

قَتِشْدِى katışdı: "اُلْمَنِكْ بِرْلا تَلْقانْقا ياغْ قَتِشْدِى ol meninğ birle talkanka yağ katışdı = o, bana kavuta yağ katmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (قَتِشُورْ - قَتِشْماقْ katışur - katışmak).

كَتِشْدِى kètişdi: "اُلارْ بِرْاِكِنْدِيدِينْ كَتِشْدِى olar bir ikin-

didin kètişdi = iki arkadaş birbirinden ayrıldılar". (كِتِشُورْ - كِتِشْماكْ kètişür - kètişmek).

Şu parçada da gelmiştir:

يَرَغْ بُلُبْ يَغُشْدِى
اَرْ تُقْلُقُنْ سُكُشْدِى
قُلُنْ قَبُبْ كِتِشْدِى [+]
سُرْدا مَنِكْ قُويمى

Yarağ bolup yaguşdı
Er toklukun sögüşdi
Kulun kapup kètişdi
Sürdi[++] meninğ koyumı

"Fırsat bulup duşmanlık etti, ortaklığını ayırdı, tayları kapıp ayrıldı, benim koyunumu sürdü".

(Kazanç yaptıktan sonra kendisinden bir takım şeyleri saklıyan ortağını anlatarak diyor ki: O,fırsatını bula-

---

[+] Basma nüshada كِتِشْدِى - كِتِشُورْ - كِتِشْماكْ şeklinde çıkan bu kelimeler, yazma nüshada كِتِشْدِى - كِتِشُورْ - كِتِشْماكْ imlâsındadır. Yalnız yazma nüshada كتشور kelimesinin ilk harfi olan ك in üzerinde üstün, altında esre vardır; sonradan bir düzeltme görerek esre çizilmiş ve ك harfinin üzerindeki üstün olduğu gibi kalmıştır. Bundan başka, yukarıdaki parçanın üçüncü mısraında geçen كتشدى kelimesinin ilk harfi olan ك harfinin üzerinde, yazma nüshada çok zayıf bir üstün sezilmekte ve kelimenin ikinci harfi bulunan ت nin altında esre görülmektedir. Bu kelime, basma nüshada ك harfinin esresiyle " كِتِشْدِى kitişdi" şeklinde çıkmıştır; dikkat!. B. A.

[++] سُرْدا مَنِكْ قُويمى mısraındaki سُرْدا kelimesi hem basma, hem yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlıştır. Bunun " سُرْدِى sürdi" olması lâzımdır. Başka türlü olmasına imkân yoktur. B. A.

rak tayımı çaldı, şirketi bozdu, koyunlarımı sürdü, benden ayrıldı).

لِكِنْ, لِكِنْ lıkın, likin: "İle" manasına iki edattır; ل harfi esre, bazı kere ötre okunur. Bazı yerde bu edat, mef'ulü bih edatı olur: " بِلِكِنْ [+] اَلْغُلْقَا تَكَدِمْ biligin uluğlukka tegdim" cümlesindeki لِكِنْ kelimesi gibi, ki "bilgi ile ululuğa eriştim" demektir. " اَذْكُولُكُنْ كَل , اِيسِزْلِكِنْ كَلْمَا edhgülükün kel, isizligin kelme = hayırla gel, şerle gelme" savındaki اَذْكُولُكُنْ اِيسِزْلِكِنْ kelimeleri de böyledir; bu eklerde ق asıldır; ك , âhengi ince ve çekmeli kelimelerde ق tan bedel gelmiştir. nitekim yukarıda söyledim.

Bu ek, kendisine getirilen kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) ötre olursa bu edatlardaki ل harfi ötre olur. Kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) esre veya sâkin olursa ل esre kılınır [++].

بِجِشْدِي bıçışdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا يِغَاجْ بِجِشْدِي ol meninğ birle yı-

---

[+] Basma ve yazma nüshalarda بِلِكِنْ şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Çünkü bu örnek لِكِنْ ekini göstermek için getirilmiştir. Nasıl ki bundan sonra gelen اَذْكُولُكُنْ kelimesi de bunu teyit eder. Bundan başka, yazma nüshanın kenarında çok ince bir kalemle " بِلِكِلِكِنْ biligligin" şeklinde eski bir düzeltme görülmektedir. B. A.

[++] Bu, çok önemli bir kuraldır. Türk dilinin yapısında büyük yeri bulunan bu kural, bizim birçok görüşlerimizi kuvvetlendirmektedir. Sırası gelince buna baş vuracağız. B. A.

gaç bıçışdı = o, benimle ağaç biçme işinde yarıştı". Başkası da böyledir. Yardımlaşmak için de böyle denir ; (بِجِشُوْرْ - بِجِشْماقْ bıçışur - bıçışmak). İki adam birbirinden ayrılırlarsa yine böyle denir.

سُوجُشْدِي süçüşdi: "سُوجُشْدِي نانْكْ süçüşdi nenğ = nesne tatlılandı", (سُجِشُوْرْ - سُجِشْماكْ süçişür-süçişmek).

سَجِشْدِي seçişdi: "اُلْ مَنْكا يَرْماقْ سَجِشْدِي ol manğa yarmak seçişdi = o, para saçmakta bana yardım etti", (سَجِشُوْرْ - سَجِشْماكْ seçişür - seçişmek). Başkası için de böyle denir. Yarış ta böyledir.

سُجُشْدِي suçuşdı: " اَتْ لارْ قَمُغْ سُجُشْدِي atlar kamuğ suçuşdı = atlar bütün sıçradı, kalkıdı". Başkası için de böyle denir [+] (سُجُشُوْرْ سُجُشْماقْ suçuşur - suçuşmak).

قَجِشْتِي kaçıştı: "اُلارْ بِرْ بِرْدِنْ قَجِشْتِي olar bir birdin kaçıştı = onlar, birbirinden kaçıştı", (قَجِشُوْرْ - قَجِشْماقْ kaçışur - kaçışmak).

قُجُشْدِي koçuşdı: " اُلْ مَنْكْ بِرْلا قُجُشْدِي ol meninğ birle koçuşdı = o, benimle kucaklaştı", (قُجُشُوْرْ - قُجُشْماقْ koçuşur - koçuşmak).

[+] Bay Kilisli basma nüshada وَيُقالُ اَتْ لارْ قَمُغْ سُجُشْدِي اَيْ اِسْتَثَبَّ (ث) الْخُيُولُ cümlesini iyice anlıyamamış. Yaptığı tercümede de bunu anlıyamadığını söylemiş ise de Bay Atıf bunun وثب den gelmesi suretinde anlamıştır. Bu anlayış yerinde ve doğrudur. Brockelmann dahi Bay Kilisli gibi iyice anlıyamamış, arapça başka bir kelime ile izaha çalışmıştır. B. A.

كَجِشْتِى keçişti: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا سُوْڤ كَجِشْتِى ol meninğ birle suw keçişti = o, benimle su geçmekte yarışdı", (كَجِشُوْر - كَجِشْماكْ keçişür - keçişmek).

كُجَشْدِى küçeşdi: "اُلارْ اِكِّى تَڤارْ كُجَشْدِى olar ikki tawar küçeşdi = onların ikisi mal yağma etmekte birbirleriyle yarıştılar". Yardımlaşma da böyledir; (كُجَشُوْر - كُجَشْماكْ küçeşür - küçeşmek).

بُذُشْدِى büdhüşdi: "اُغْلانْ بُذُشْدِى oglan büdhüşdi = çocuklar oyunda (rakısta) yarıştılar, (بُذُشُوْر بُذُشْماكْ büdhüşür - büdhüşmek).

بُذُشْدِى budhuşdı: " بُذُشْدِى نانْك budhuşdı nenğ = bir şey ayrıldı", (eğri bacaklar gibi ayrıldı), (بُذُشُرْ - بُذُشْماقْ budhuşur - budhuşmak).

تِذِشْدِى tıdhışdı: "اُلارْ بِيْرْ بِيْرِكْ تِذِشْدِى olar bir biriğ tıdhışdı = onlar birbirini alıkoymakta, birbirine engel olmakta yarıştılar", (تِذِشُوْر - تِذِشْماقْ tıdhışur - tıdhışmak).

قَدِشْدِى kadışdı: "اُلْ مَنْكا تُوْنْ قَدِشْدِى ol manğa ton kadışdı = o, bana elbise dikmekte yardım etti". "Kadıma" bir çeşit sık dikiştir. Yarış ta böyledir; (قَدِشْماقْ kadışmak)[+].

قِدِشْدِى kıdışdı: "اُلْ مَنْكا بُرْكْ قِدِشْدِى ol manğa börk kıdışdı = o, bana börk dikmekte yardım et-

---

[+] قَدِشْماقْ mastarının muzarii yazma nüshada olmadığı halde Bay Kilisli basma nüshada " قَدِشُوْر kadışur" diye bir muzari göstermiştir. B. A.

ti". Değirmi bir şeyin kenarlarını dikmekte yardımlaşmak dahi böyledir; (قِدِشُرْ - قِدِشْماقْ kıdışur - kıdışmak). Yarış ta böyledir.

قُدُشْدِى koduşdı: " اُلارْ بِيرْ بِيرْكا ايشْ قُدُشْدِى olar bir birge iş koduşdı = onlar birbirine iş bıraktı, güvendi", (قُدُشُورْ - قُدُشْماقْ koduşur - koduşmak).

كُدُشْدِى küdüşdi: " اُلارْ بِيرْ بِيرِكْ كُدُشْدِى olar birbiriğ küdüşdi = onlar birbirini bekledi, bekleştiler", (كُدُشُورْ - كُدُشْماكْ küdüşür - küdüşmek).

بَرِشْدِى barışdı: " اُلارْ بِيرْ بِيرْكا بَرِشْدِى olar birbirge barışdı = onlar birbirine gittiler". Yardımlaşmak ve yarışmak ta böyledir; (بَرِشُورْ - بَرِشْماقْ barışur - barışmak).

بُرُشْدِى bürüşdi: " اُلْ مَنْكا بُرْما بُرُشْدِى ol manğa bürme bürüşdi = o, bana ağ dikmekte yardım etti". Torba başı gibi yuvarlak olarak dikilen her şey için de böyle denir. (بُرُشُورْ - بُرُشْماقْ bürüşür - bürüşmek)[+].

بُرُشْدِى buruşdı: " بُرُشْدِى نانْكْ buruşdı nenğ = nesne buruştu, asık çehre gibi buruştu", (بُرُشُورْ - بُرُشْماقْ buruşur - buruşmak).

بِرِشْدِى bėrişdi: " اُلارْ بِيرْ بِيرْكا قِيزْ بِرِشْدِى olar bir birge kız bėrişdi = onlar, birbirlerine kız veriştiler". Onlar birbirlerine bir

---

[+] Yazma nüshada بُرُشْماكْ şeklinde olan bu kelime basma nüshada yanlış olarak بُرُشْماقْ şeklindedir. B. A.

şey verdikleri zaman da böyle denir. (بِرِشُوْرْ - بِرِشْمَاكْ bėrişür - bėrişmek).

تُرُشْدِى turuşdı: "كِجِكْ اُلُغْ بِرْلَا تُرُشْدِى kiçik uluğ birle turuşdı = küçük, büyüğe karşı durdu, mukavemet etti", (تُرُشُوْرْ - تُرُشْمَاقْ turuşur - turuşmak). Şu savda da gelmiştir: "كِجِكْ اُلُغْ قَا تُرُشْمَاسْ . قِرْغُوْىْ سُنْكْقُرْ قَا قَرِشْمَاسْ kiçik uluğka turuşmas, kırguy sonğkurka karışmas = küçük büyüğe karşı koyamaz, atmaca sonkura karşı duramaz", (küçük, yiğitte olsa büyüğe karşı duramaz, gücü yetmez; nitekim, atmaca sonkura karşı koyamaz).

تِرَشْدِى tireşdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلَا تِرَشْدِى ol meninğ birle tireşdi = o, benimle çekişti". Kapıyı pekiten tırkazı vurmakta yardımlaşmak için de böyle denir, (تِرَشُوْرْ - تِرَشْمَاكْ tireşür - tireşmek) [+].

تُرُشْدِى türüşdi: " اُلْ مَنْكَا بِتِكْ تُرُشْدِى ol manğa bitik türüşdi = o, bana kitap dürmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (تُرُشُوْرْ - تُرُشْمَاكْ türüşür - türüşmek). Yarış için de böyle denir.

تِرِشْدِى tėrişdi: " اُلْ مَنْكَا يِمِشْ تِرِشْدِى ol manğa yėmiş tėrişdi = o, bana meyva dermekte yardım etti". Başkası da böyledir. Herhangi bir şeyi dermek ve toplamak için dahi böyle denir, (تِرِشُوْرْ - تِرِشْمَاكْ tėrişür -

---

[+] Basma nühada نحو لزاز الباب تشدّ ibaresine (∴) işareti konarak تشدّ nin anlaşılmadığı gösterilmiş. Bu, لزاز esıfat olan bir fiildir. B.A

terişmek). Yarış ta böyledir.

تِرَشْدِى tireşdi: " يِلْقِى تُيَغِنْ تِرَشْدِى yılkı tuyağın tireşdi= hayvan sıkıntıdan yürümez oldu,çekindi". (تِرَشُوْرْ - تِرَشْماكْ tireşür - tireşmek).

سَرِشْدِى sarışdı: "اُلْ مَنْكا سُقْلُقْ سَرِشْدِى ol manğa suwluk sarışdı = o, bana sarık sarmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi dürmek ve dürmekte yarış etmek için de böyle denir. (سَرِشُوْرْ - سَرِشْماقْ sarışur - sarışmak).

سُرُشْدِى soruşdı: "تُوْنْ تارِكْ سُرُشْدِى ton teriğ soruşdı = elbise teri sordu, içti", (سُرُشُوْرْ - سُرُشْماقْ soruşur - soruşmak).

سُرِشْدِى sorışdı: " اَنِكْ يُوْزِى سُرِشْدِى anınğ yüzi sorışdı = onun yüzü ekşidi, o,somurttu", (سُرِشُوْرْ - سُرِشْماقْ sorışur - sorışmak).

سِرِشْدِى sırışdı: "قِيزْ اَنا سِنْكا كِذِزْ سِرِشْدِى kız anasınğa kidhiz sırışdı = kız anasına keçe dikmekte yardım etti", (o, Türkmen çadırlarının örtüsünü teyelti yapmak gibi, keçeyi sık dikmekte anasına yardım etti). (سِرِشُوْرْ - سِرِشْماقْ sırışur - sırışmak).

سُرُشْدِى sürüşdi: "اَذْغِرْ قِسِرْاقْ بِرْلا سُرُشْدِى adhgır kısrak birle sürüşdi = aygır kısrak ile sürüştü", (aygır kısrağı dişliyerek sürükledi). Bunu aygır,aşmak istediği zaman yapar. "اُلْ مَنِكْ بِرْلا سُرُشْدِى ol meninğ birle sürüşdi = o, benimle itişti", " اُلْ اَنْدا اَلِمِنْ سُرُشْدِى ol anda alımın sürüşdi = o,

ondaki alacağını ödeşti", (سُرُشُورْ-سُرُشْماكْ sürüşür - sürüşmek).

قَرِشْتِى karıştı: " بُرِى تِيشِى قَرِشْتِى böri tışı karıştı = kurdun dişi karıştı (kamaştı)". Bir şey yemediği zaman kurdun dişi kamaşır, çünkü, kurt ayda bir hafta bir şey yemez, bu sırada hava yutarak geçinir. " تُنْ كُنْ بِرْلا قَرِشْدِى tün kün birle karıştı = gece ile gündüz karşılaştı". Şu parçada dahi gelmiştir:

يَاىْ قِشْ بِلا قَرِشْتِى اَرْدَمْ يَاسِنْ قُرِشْتِى

جَرِكْ تُتُبْ كُرُشْتِى اُقْتَاغَلِى اُتْرُشُورْ

Yay kış bile karıştı
Erdem yasın kurıştı
Çeriğ tutup körüşti [+]
Oktagalı örtüşür

"Yaz kışla karşılaştı; hüner yayını kuruştular, saf bağlayıp güreştiler, ok atarak birbirine geçireyazdılar". (Yazla kış karşılaştılar, çekiştiler, her birisi hüner yayını kurdu, savaş coştu, vuruştular, birbirine ok atar gibi oldular).

[+] Basma nüshada " كُرُشْتِى körüşti" şeklinde geçen bu kelime yanlış olmalıdır. Yazma nüshada kelimenin harekesi كُرُشْتِى şeklinde olup ötre harekesi ك ile ر arasındadır. Şu hale göre kelime "küreşti" olsa gerektir; sözün geliri de budur. Bk. Dv. I, 394, 2. B. A.

قَرِشْتِيلَارْ karıştılar: "اِكِّي بَكْلَارْ قَرِشْتِيلَارْ ikki Begler karıştılar = iki Bey karşılaştı, çarpıştı", "اُلْ مَنْكَا يُولْدا قَرِشْتِي ol manğa yolda karıştı = o, beni yolda karşıladı, istikbal etti". (قَرِشُورْ - قَرِشْماقْ karışur - karışmak).

قُرُشْتِي kuruştı: "اُلْ مِنِكْ بِرْلَا يَا قُرُشْتِي ol mening birle ya kuruştı = o, benimle yay kurmakta yarıştı". Yardımlaşma için de böyle denir; (قُرُشُورْ - قُرُشْماقْ kuruşur - kuruşmak).

قُرُشْدِي kuruşdı: "اَتْمَاكْ مَغْ قُرُشْدِي etmek kamuğ kuruşdı = ekmek büsbütün kurudu", (ekmeğin her parçası kurudu). (قُرُشُورْ - قُرُشْماقْ kuruşur - kuruşmak). Başkası da böyledir.

قُرُشْتِي korıştı: "اُلْ مَنْكَا قُرُغْ قُرُشْتِي ol manğa korığ korıştı = o, bana koruyu korumakta yardım etti". (قُرُشُورْ - قُرُشْماقْ korışur - korışmak) [+].

قِرِشْدِي kırışdı: "اُلْ مَنْكَا يِرْ قِرِشْدِي ol manğa yer kırışdı = o, bana toprağı sıyırmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (قِرِشُورْ - قِرِشْماقْ kırışur - kırışmak).

كِرِشْدِي kerişdi: "اُلْ مَنْكَا يِبْ كِرِشْدِي ol manğa yıp kerişdi = o, bana ip germekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (كِرِشُورْ - كِرِشْماكْ kerişür - kerişmek). Başkası da böyledir.

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

كَرِشْدِی kerişdi: " اُلْ اَنِكْ بِرْلَا كَرِشْدِی ol anıng birle kerişdi = o, onunla çekişti", (o, onunla bir şeyde çekişti). (كَرِشُورْ - كَرِشْمَاكْ kerişür - kerişmek).

كُرُشْدِی körüşdi: " اُلْ مِنِكْ بِرْلَا كُرُشْدِی ol mening birle körüşdi = o, bana gözle baktı". Birbirini gören her şey için de böyle denir; (كُرُشُورْ - كُرُشْمَاكْ körüşür - körüşmek).

كُرَشْدِی küreşdi: " اُلْ مَنكَا قَارْ كُرَشْدِی ol manğa kar küreşdi = o, bana kar kürümekte yardım etti". Başka şey kürümek ve yarış için de böyle denir; (كُرَشُورْ - كُرَشْمَاكْ küreşür - küreşmek).

كِرِشْدِی kirişdi: " اُلْ مَنكْ بِرْلَا اِيشْقَا كِرِشْدِی ol mening birle ışka kirişdi = o, benimle işe girişti", (o, benimle bir işe girişmekte yarış etti). Başkası da böyledir. (كِرِشُورْ - كِرِشْمَاكْ kirişür - kirişmek).

بَزَشْدِی bezeşdi: " اُلْ مَنكَا بَزَكْ بَزَشْدِی ol manğa bezek bezeşdi = o, bana bir şey nakşetmekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (بَزَشُورْ - بَزَشْمَاكْ bezeşür - bezeşmek).

بُزُشْدِی bozuşdı: " اُلْ مَنكَا اَفْ بُزُشْدِی ol manğa ew bozuşdı = o, bana ev, çadır bozmakta yardım etti", (o, bana ev yıkmakta yardım etti). Yarış ta böyledir; (بُزُشُورْ - بُزُشْمَاقْ bozuşur - bozuşmak).

تَزِشْدِی tezişdi: " اُلَارْ اِكِّی تَزِشْدِی olar ikki tezişdi = onlar birbirinden ürküştü ve kaçıştı", (تَزِشُورْ - تَزِشْمَاكْ tezişür - tezişmek).

تُزُشْدِی tüzüşdi: " اُلْ مَنكَا يِر تُزُشْدِی ol manğa yêr tü-

züşdi = o, bana yer düzlemekte yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (تُزَشُوْر - تُزَشْماك tüzeşür - tüzeşmek) [+].

تِزِشْدِی tizişdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا يِنْجُو تِزِشْدِی ol meninğ birle yinçü tizişdi = o, benimle inci dizmekte yarıştı". Şiir yapmak ve başka şey dizmek te böyledir. Yardımlaşma için de böyle denir, (تِزِشُوْر - تِزِشْمالْ tizişür - tizişmek).

قَزِشْدِی kazışdı: "اُلْ مَنكا يِرْ قَزِشْدِی ol manğa yer kazışdı = o, bana yer kazmakta yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (قَزِشُوْر - قَزِشْماق kazışur - kazışmak).

كِزِشْدِی kezişdi: "اُلْ مَنكا يِرْ كِزِشْدِی ol manğa yer kezişdi = o, benimle yeryüzünü dolaşmakta yarıştı", (كِزِشُوْر - كِزِشْمالْ kezişür - kezişmek).

كُزَشْتِی közeşti: "اُلْ مَنكا اوُتْ كُزَشْتِی ol manğa ot közeşti = o, bana ateş ölçermekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (كُزَشُوْر - كُزَشْمالْ közeşür - közeşmek).

بَسِشْدِی basışdı: "اُلْ مَنكا اِيْمَا بَسِشْدِی ol manğa oyma basışdı = o, bana keçeden çizme yapmakta yardım etti",(o,bana çizme yapılan

---

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu üç kelimenin ikinci harflerinin harekeşi birbirine uymamaktadır; "تُزَشْدِی tüzüşdi", (تُزَشُوْر - تُزَشْمالْ tüzeşür - tüzeşmek) imlâsında yazılmıştır. Bize kalırsa "تُزُشْدِی tüzüşdi" şekli yanlıştır. Mastar ve mızariinde olduğu gibi ز harfi üstün olarak "تُزَشْدِی tüzeşdi" olmalıdır; çünkü Dv. II, 64, 7 de "يِيرْ تُزَرْدِی yer tüzerdi", (تُزَرُرْ - تُزَرْمالْ tüzerür - tüzermek) imlasındadır. Anlamca ve kökçe iki fiil birdir. Bunun için تُزَشْدِی kelimesindeki ز harfinin üstün olması gerektir. B. A.

Türkmen keçesini tepmekte yardım etti). Kabarıklığı, sertliği, kabalığı giderilmek için üzerine basılan her nesne için de böyle denir; (بَسِشُوْر - بَسِشْماقْ basışur - basışmak).

بُسُشْدِی pusuşdı: "بَگْلَارْبُسُشْدِی Begler pusuşdı = Beyler birbirine karşı pusu kurdular", (بُسُشُوْر - بُسُشْماقْ pusuşur - pusuşmak).

سُسُشْدِی süsüşdi: "اِکِّی قُچْقَارْسُسُشْدِی ikki koçngar süsüşdi = iki koç süsüştü", (سُسُشُوْر - سُسُشْمَاقْ süsüşür - süsüşmek).

کِسِشْدِی kesişdi: "اُلْ مَنْکَا یِغَاجْ کِسِشْدِی ol manğa yıgaç kesişdi = o, bana ağaç kesmekte yardım etti". Başkası ve yarış ta böyledir; (کِسِشُوْر - کِسِشْماکْ kesişür - kesişmek).

کُسَشْدِی köseşdi: "اَرَنْ قَمْغْ تَقَارْکُسَشْدِی eren kamuğ tawar köseşdi = bütün adamlar mal istediler". Mal ile öğünürlerse yine böyle denir; (کُسَاشُوْر - کُسَشْماکْ köseşür - köseşmek).

بُغُشْدِی boguşdı: "اُلارْ اِکِّی بُغُشْدِی olar ikki boguşdı = onlar birbirini boğdular, boğuştular", (بُغُشُوْر - بُغُشْماقْ boguşur - boguşmak).

سَغِشْدِی sagışdı: "اُلارْ اِکِّی سُوْتْ سَغِشْدِی olar ikki süt sagışdı = onlar ikisi süt sağmakta yarış ettiler". Yardımlaşmak ta böyledir; (سَغِشُوْر - سَغِشْماقْ sagışur - sagışmak).

سُغُشْدِی soguşdı: "اُوْدْ سُغُشْدِی öd soguşdı = hava soğumağa yüz tuttu". (سُغُشُوْر - سُغُشْماقْ soguşur - soguşmak).

تُوِشْدِی tüwişdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا اَتْ تُوِشْدِی ol meniŋ birle et tüwişdi = o, benimle şişe et dizmekte yarıştı". Yardımlaşma ve başkası için de böyle denir; (تُوِشُوْرْ - تُوِشْمَاكْ tüwişür - tüwişmek).

سَوَشْدِی sawaşdı: " اُلارْ اِكِّی سَوَشْدِی olar ikki sawaşdı = onlar, ikisi savaştılar, çarpıştılar", Oğuzca. (سَوَشُوْرْ - سَوَشْمَاقْ sawaşur - sawaşmak).

سَوِشْدِی sewişdi: " اُلارْ اِكِّی سَوِشْدِی olar ikki sewişdi = onlar, ikisi seviştiler", (سَوِشُوْرْ - سَوِشْمَاكْ sewişür - sewişmek).

سُوِشْدِی suwışdı: "يُغُرْمِشْ اُوْنْ سُوِشْدِی yugurmış un suwışdı = yuğurulan un, suyun çokluğundan dolayı sıvıklaştı, cıvıklaştı". Suyunun çokluğu dolayısiyle cıvıklaşan her akar için de böyle denir; (سُوِشُوْرْ - سُوِشْمَاقْ suwışur - suwışmak).

سُوَشْدِی suwaşdı: "اُلْ مَنَكَا اَوْ سُوَشْدِی ol manğa ew suwaşdı = o, bana ev sıvamakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (سُوَشُوْرْ - سُوَشْمَاقْ suwaşur - suwaşmak).

قَوُشْدِی kawuşdı: "اَرْكَكْ تِشِيقَا قَوُشْدِی erkek tışıka kawuşdı = erkek kadına yaklaştı, nikâh etti". Kelimenin aslı,bir şeyin bir şeye kavuşması anlamınadır. " قَدَاشْ قَدَاشْقَا قَوُشْدِی kadaş kadaşka kawuşdı = hısım hısıma kavuştu". Barışık bulunan iki Hânın buluşup görüşmelerine de " قَوُشْدُمْ kaw-

şut" denir. Şu savda dahi gelmiştir: "تاغ تاغقا قشماس. کیشی کیشیکا قشور tağ tağka kawuşmas, kişi kişige kawuşur = dağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur", (قشور kawuşur - قشماق kawuşmak). Bu kelimede yumşak ف yerine و getirilmesi dahi caizdir.

قوشدیلار kowuşdılar: "اولار بیرلکدینی قوشدیلار olar bir ikkindini kowuşdılar = onlar birbirini koğmağa, tardetmeğe çalıştılar"; (قوشور- قوشماق kowuşur - kowuşmak).

بقیشدی bakışdı: "اولار بیرلر بیرکا بقیشدی olar bir birge bakışdı = onlar birbirine bakıştılar", (onlar göz ucu ile birbirine bakıştılar); (بقیشور - بقیشماق bakışur - bakışmak).

توقوشتی tokuştı: "بکلار توقوشتی Begler tokuştı = Beyler harp ettiler, çarpıştılar". Başkaları için de böyle denir; (تقیشور - تقیشماق tokışur - tokışmak). Şu parçada da gelmiştir:

کچی تنکی تقیشتی اغش قونم اقشتی
جرك تبایقیشتی بزکا کلب اجه اتار

Küçi tenği tokıştı
Oguş konum okuştı
Çerig taba yakıştı
Bizge kelip öç öter

"gücü yettiği kadar vuruştu, bütün oymağı çağırdı, askere yaklaştı, bize gelerek öç almak istiyor".

تِقِشْتِی tıkıştı: " كِشِی اَقْدا تِقِشْتِی kişi ewde tıkıştı = halk eve tıkıldı, sıkıştı", (تِقِشُوْر - تِقِشْماق tıkışur - tıkışmak).

جَقِشْدِی çakışdı: " اُلْ مَنْكا جَقْماق جَقِشْدِی ol manğa çakmak çakışdı = o, bana çakmak çakmada yardım etti". Yarış ta böyledir; (جَقِشُوْر - جَقِشْماق çakışur - çakışmak).

جِقِشْدِی çıkışdı: " اُلار اِكّی اَقْدِن جِقِشْدِی olar ikki ewdin çıkışdı = o ikisi evden çıkmakta yarış etti". Yardımlaşma da böyledir; (جِقِشُوْر - جِقِشْماق çıkışur - çıkışmak).

سُقُشْدِی sokuşdı: " اُلْ مَنْكا تُوْز سُقُشْدِی ol manğa tuz sokuşdı = o, bana tuz döğmekte yardım etti" [+]. Yarışmak ve başkası da böyledir; (سُقُشُوْر - سُقُشْماق sokuşur-sokuşmak).

سِقِشْدِی sıkışdı: " اُلْ مَنْكا اُزُم سِقِشْدِی ol manğa üzüm sıkışdı = o, bana üzüm sıkmakta yardım etti". Yarış ta böyledir [++]; (سِقِشُوْر - سِقِشْماق sıkışur - sıkışmak). " كِشِی سِقِشْدِی kişi sıkışdı = halk sıkıştı, (yer daralacak kadar halk sıkıştı).

قَقِشْدِی kakışdı: " اَرَن قَمُغ قَقِشْدِی eren kamuğ kakışdı = adamlar birbirlerine kızıştılar, öfke-

---

[+] Kayseri, Niğde gibi yerlerde "soku" dibek manasınadır. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda: اُلْ مَنْكا اُزُم سِقِشْدِی اَیْ اَنَّهُ اَعانَنِی فِی عَصْرِ الْعِنَبِ وَكَذٰلِكَ الْاِعانَةُ ibaresinin son parçası yanlıştır. Doğrusu: وَكَذٰلِكَ الْمُبارَاةُ olacaktır; çünkü metinde verilen örnekler bu şekildedir. B. A.

lendiler", "اُلارْاِكِي بَشْرا قَقِشْدِى olar ikki başra kakışdı = onlar birbirlerinin başına vuruştular"; (قَقِشُورْ - قَقِشْماقْ kakışur - kakışmak).

بَكِشْدِى bekişdi: "بَكِشْدِى نانكْ bekişdi nenğ = nesne sağlamlaştı", (بَكُوشُرْ - بَكِشْماكْ bekişür - bekişmek).

بُكُشْدِى büküşdi: "اُلْ مَنْكا تالْ بُكُشْدِى ol manğa tal büküşdi = o, bana dal bükmekte yardım etti", (بُكُشُورْ - بُكُشْماكْ büküşür-büküşmek). Başkası da böyledir. (Bu kelime sert ك iledir).

بُكُشْدِى bügüşdi: "اُلْ مَنْكا سُوڤْ بُكُشْدِى ol manğa suw bügüşdi = o, bana suyun önünü bügemekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (بُكُشُورْ - بُكُشْماكْ bügüşür - bügüşmek).

تَكِشْدِى tegişdi: "اُلارْاِكِي بَكْكا تَكِشْدِى olar ikki Begge tegişdi = onlar Beyin huzurunda muhakeme oldular", "مَنِكْ اَلِكِيمْ تَرُسْقا تَكِشْدِى meninğ eliğim taruska tegişdi = elim çatıya değdi", (تَكِشُورْ - تَكِشْماكْ tegişür - tegişmek). Şu savda da gelmiştir: "مُوشْ يَقْرِيقا تَكِشْماسْ . اَيُرْكِشِى نَنْكِى يَرَشْماسْ muş yakrıka tegişmes, ayur kişi nenği yaraşmas = kedi, asılı yağa erişemez, elin malı yaraşmaz der", (kedi, çivide takılmış bulunan yağa erişemez de bana elin malı yaraşmaz der). Bu sav, istediği şeye erişemiyerek "ben onu bıraktım, arzu etmedim" diyen kimse

için kullanılır.

تكشدى tügüşdi: " اول منك برلا تكون تكشدى ol meniñ birle tügün tügüşdi = o, benimle düğüm düğmekte yarıştı". Yardımlaşma da böyledir; (تكشور - تكشماك tügüşür - tügüşmek).

توكشدى tögüşdi: " اول منك برلا توز توكشدى ol meniñ birle tuz tögüşdi = o, benimle tuz döğmekte yarış etti". Başkası ve yardımlaşma da böyledir; (توكشر - تكشماك tögüşür - tögüşmek).

تكشتى tikişti: " اول منكا تون تكشتى ol manğa ton tikişti = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (تكشور - تكشماك tikişür - tikişmek) [+].

تكشدى tekişdi: "اول منكا ترماك ترماك [++] تكشدى ol manğa türmek tegişdi [+++]= o, benimle dürüm [++++] dürüştü". Başkası da böyledir; (تكشور - تكشماك tegişür - tegişmek).

تكشدى töküşdi: " اول منكا ترغ تكشدى ol manğa tarığ töküşdi = o, bana harmanda ekin döğmekte yardım etti". Saçarak suyu dökmek için de böyle denir; (تكشور - تكشماك

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[++] Bu örnekte gelen iki "türmek" kelimesinin birisi fazladır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfleri olan ت de hiç bir hareke yoktur. Brockelmann bunu "tikişmek" şeklinde ت harfini esre olarak almışsa da yanılmıştır. Doğrusu "tegişmek" olacaktır. Bk. Dv. I, 307, 7-8. B.A.

[++++] Orta ve Güney Anadoluda taze yufkanın içerisine peynir, yağ yahut pastırma gibi şeyler koyarak dürerler, avuç içerisinde sıkıştırarak yerler. Buna "dürüm, dürme" veya "sokum" derler. B. A.

töküşür - töküşmek). Yarış ta böyledir.

جَكِشْدِى çekişdi: " اُلْ مَنْكَا جِكِكْ جَكِشْدِى ol manğa çikik çekişdi = o, bana nokta koymakta yardım etti" [+]; (جَكِشُوْرْ - جَكِشْمَاكْ çekişür - çekişmek).Yarış ta böyledir.

سِكِشْدِى sikişdi: "اَرْاُرَاغُتْ بِرْلَا سِكِشْدِى er uragut birle sikişdi = adam kadınla sikişti". Bunlardan her ikisi de bu kelimede birleşmişlerdir. (سِكِشُوْرْ - سِكِشْمَاكْ sikişür - sikişmek).

سُكُشْدِى sögüşdi: " اُلَارْ اِكِّى سُكُشْدِى olar ikki sögüşdi = onlar söğüştüler", (سُكُشُوْرْ - سُكُشْمَاكْ sögüşür - sögüşmek).

سُكُشْدِى söküşdi: " اُلْ مَنْكَا تُوْنْ سُكُشْدِى ol manğa ton söküşdi = o, bana elbise sökmekte yardım etti". Ev ve eve benzer şeyleri yıkmakta yardımlaşmak için de böyle denir, (سُكُشُوْرْ - سُكُشْمَاكْ söküşür - söküşmek). Yarış için de böyle denir.

بِلِشْدِى bilişdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا بِلِشْدِى ol meninğ birle bilişdi = o, benimle bilişti, tanıştı", (بِلِشُوْرْ - بِلِشْمَاكْ bilişür - bilişmek).

بُلُشْدِى buluşdı: " اُلَارْ اِكِّى بِيرْ بِيرِكْ بُلُشْدِى olar ikki birbiriğ buluşdı = onlar ikisi buluştular", (بُلُشُوْرْ - بُلُشْمَاقْ buluşur - buluşmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda burada "جِكِكْ çikik" şeklinde geçen kelime yanlış olmalıdır. Çünkü Dv.II,143, 5 te ve II, 118, 1 de bu kelime doğru olarak "جَكِكْ çekik" imlâsındadır. B. A.

بُلُشْدِی boluşdı: " اُلْ مَنْکا بُلُشْدِی ol manğa boluşdı = o, benden yana çıktı, benimle beraber oldu", (benimle kavga eden adamla benim için kavga etti); (بُلُشُوْرْ - بُلُشْماقْ boluşur - boluşmak).

تَلِشْدِی telişdi: " اُلارْاِکِّی تامْ تَلِشْدِی olar ikki tam telişdi = onlar ikisi duvar delmekte yarıştılar". Başkası ve yardımlaşmak için de böyle denir; (تَلِشُوْرْ - تَلِشْماکْ telişür - telişmek).

تِلِشْدِی tilişdi: " اُلْ مَنْکا یَرْ نَذاقْ تِلِشْدِی ol manğa yarındak tilişdi = o, bana kayış dilmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (تِلِشُوْرْ - تِلِشْماکْ tilişür - tilişmek).

تِلَشْدِی tileşdi: " اُلْ مَنِکْ بِرْلا نانکْ تِلَشْدِی ol meninğ birle neng tileşdi = o, benimle nesne dilemekte yarıştı", (o, benimle kaybolan şeyi bulmakta yarıştı). (تِلا شُوْرْ - تِلَشْماکْ tileşür - tileşmek).

جَلِشْدِی çalışdı: " قَبُغْ جَلِشْدِی kapuğ çalışdı = kapı aralıkları açıldı". Çanağın çatlağı ve eğerin ekleri ayrılırsa yine böyle denir; (جَلِشُوْرْ - جَلِشْماقْ çalışur - çalışmak). " اُلْ مَنِکْ بِرْلا جَلِشْدِی ol meninğ birle çalışdı = o, benimle güreşti".

جِلَشْدِی çılaşdı: " اُلْ مَنْکا اُتْ جِلَشْدِی ol manğa ot çılaşdı = o, bana ot ıslatmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Bu kelimenin aslı dört harfli ise de böyle kullanılır. (جِیلَشُرْ - جِیلَشْماقْ çılaşur-çılaşmak).

سَلِشْدِی salışdı: "اُلارْاِکِّی یِینِکْ سَلِشْدِی olar ikki yeng salışdı = onlar birbirine yenlerini salladılar". Güreşte iki adamdan birisi öbürünü tutarak sağa sola sallaması için de böyle denir, (سَلِشُوْرْ - سَلِشْماقْ salışur - salışmak). Bu kelimenin asıl manası "iki kişi arasında elbise silkmek"tir.

سُلُشْدِی soluşdı: "یاشْ سُلُشْدِی yaş soluşdı = yaş olan nesne soldu". Herhangi yaş meyva veya sebze gibi şeyler tazeliğini kaybettiğinde yine böyle denir; (سُلُشُوْرْ - سُلُشْماقْ soluşur - soluşmak).

قَلِشْدِی kalışdı: "اَتْ اَذْغِرْ قَلِشْدِی at adhgır kalışdı = at, aygır sıçraştı", (قَلِشُوْرْ - قَلِشْماقْ kalışur - kalışmak). Halkı terketmekte yarış yapan iki kişi için de böyle denir.

قِلِشْدِی kılışdı: "اُلْ مَنْکا اِیشْ قِلِشْدِی ol manğa ış kılışdı = o, bana iş yapmakta yardım etti". Yarış için de böyle denir, (قِلِشُوْرْ - قِلِشْماقْ kılışur - kılışmak).

قُلُشْدِی koluşdı: "اُلارْاِکِّی قِیزْ قُلُشْدِی olar ikki kız koluşdı = onlar birbirlerinden kız istedi". Birbirinden başka şeyler istiyen iki kişi için de böyle denir. Şu parçada dahi gelmiştir :

تونگر قدز بلشتی قرقز توی قلشتی

امدی تشم قمشتی التی ترومتایمنی

Tüngür kadhın buluştı

Kırkın takı koluştı

Emdi tışım kamaştı

Altı "Turumtay"ımnı

"Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirinden istediler. Şimdi dişim kamaştı." Turumtay"ımı aldı".

(Gadre uğrıyan bir adamı anlatarak diyor ki: O, benimle dünürlük yaptı, kızımı istedi, ben ondan kızını istedim. Sonra bana gadretti, "Turumtay" adındaki kölemi aldı, götürdü; bu yüzden dişim kamaştı).

كلشدی برشدی kelişdi barışdı: "اول منکا کلشدی برشدی ol manğa kelişdi barışdı = o, bana geldi, ben ona gittim, birbirimize gelip gittik". (كلشور - كلشماك kelişür - kelişmek).

كلشدی külişdi: "اول منکا الك كلشدی ol manğa ölüğ külişdi = o, bana ölü gömmekte yardım etti", (كلشور - كلشماك külişür - külişmek).

كلشدی külüşdi: "بدون قمغ كلشدی budhun kamuğ külüşdi = halk hep gülüştü", (كلشور - كلشماك külüşür - külüşmek).

تمشدی tamışdı: "سوق تمشدی suw tamışdı = su damla-

dı", (buzdan su damladı). Başkası da böyledir; (تَمِشْماق - تَمِشْوُر tamışur - tamışmak).

جُمُشْدِی çumuşdı: " اُلْ مَنكِ بِرْلا سُفْقا جُمُشْدِی ol mening birle suwka çumuşdı = o, benimle suya dalmakta yarış etti", (جُمُشْماق - جُمُشْوُر çumuşur - çumuşmak). Yine böylece جُمُشْدِی denir ki, bu, öbüründen daha derin dalmaktır. جُمُشْوُر - جُمُشْماق [+]

قَمَشْدِی kamaşdı: "تِیشْ قَمَشْدِی tış kamaşdı = diş kamaştı", (ekşi ayva yemekten diş kamaştı). Başkası da böyledir; (قَمَشْماق - قَمَشْوُر kamaşur - kamaşmak).

قُمُشْدِی kumuşdı: " اُلارْ ایشْقا قُمُشْدِیلارْ olar ışka kumuşdılar = onlar işe koyuldular", (onlar iş için neş'e içinde harekete geçtiler). Bu kelimenin aslı "سُوْقْ قُمُشْدِی suw kumuşdı" sözünden alınmıştır ki "her yandan su dalgalandı, coştu" demektir;(قُمُشْماق - قُمُشْوُر kumuşur - kumuşmak).

كُمُشْدِی kömüşdi: " اُلْ مَنكا نانْ كُمُشْدِی ol manga neng kömüşdi = o, bana -yere- birşey gömmekte yardım etti",(كِمِشْماك - كِمِشْوُر kömişür -kö-

---

[+] جُمُشْدِی - جُمُشْوُر - جُمُشْماق kelimeleri basma ve yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlış olduğu şüphesizdir. Çünkü bundan evvel geçen mastar ve muzariin aynen tekrarı demektir. Arada mana farkı bulunmaması lâzımdır. İkinci ve kuvvetli delilimiz şudur: Dv.II,70,8 de جُمُرْماق fiili "bayağı dalmak" manasına geldiği halde yine bu satırda " جُمُرْمالٮْ çümürmek" sözünün "daha çok, daha derin dalmak" anlamına geldiği söylenmiştir. Şu halde yukarıdaki üç kelime "çümüşmek, çümüşür, çümüşdi" olmalıdır. B. A.

mişmek).

كَمِشْدِى kemişdi: "اُلْ نانكْ كَمِشْدِى ol nenğ kemişdi = o, bir şey çıkardı, attı". (كَمِشُوْرْ - كَمِشْماكْ kemişür - kemişmek). Şu savda da gelmiştir: " اَذْكُو لُكْنِى سُوْڤْ اَذاقِنْدا كَمِشْ بَشِنْدا تِلا edhgülügni suw adhakında kemiş başında tile = iyiliği su ayağına at, başında ara", (insanlar için,iyiliği suyun aşağısına at, onu sen yukarısında bulursun). Bunun başka bir anlamı daha vardır: (Yemeği ırmağın aşağısına bırak, yukarısında bulursun).

تَنُشْتِى tanuştı: "اُلارْاِكِّى سُوْزْ تَنُشْتِى olar ikki söz tanuştı = onlar birbirine söz danıştılar". Bunun aslı " تَنُودِى tanudı"dır; (تَنُشُوْرْ - تَنُشْماقْ tanuşur - tanuşmak).

تَنِشْدِى tanışdı: " اُلارْمَنِى تَنِشْدِى olar meni tanışdı [+]= onlar, birbirinin borcunu inkâr ettiler", (تَنِشُوْرْ - تَنِشْماقْ tanışur - tanışmak).

سُنُشْدِى sunuşdı: " اُلارْاِكِّى اَتْماكْ سُنُشْدِى olar ikki etmek sunuşdı = onlar birbirlerine ekmek sundular". Yarış ta böyledir; (سُنُشُوْرْ - سُنُشْماقْ sunuşur - sunuşmak).

قُنُشْدِى kunuşdı: " اُلارْاِكِّى تَڤارْ قُنُشْدِى olar ikki tawar

---

[+] Buradaki اُلارْمَنِى تَنِشْدِى sözünde bir eksiklik olsa gerektir; nitekim Bay Kilisli de buna işaret etmiştir. İbarenin tamamı " اُلارْاِكِّى اَلِمْنِى تَنِشْدِى olar ikki alımnı tanışdı" şeklinde olmalıdır. Bu sözün arapça tercümesine uyan şekil ancak böyle olabilir. B. A.

kunuşdı = onlar birbirinin mallarını soydular". Yarış ve yardım da böyledir; (قُنُشُوْر - قُنُشْماق kunuşur - kunuşmak).

قِنِشْدِی kınışdı: "يِكِتْلارْ ايشْقا قِنِشْدِی yigitler ışka kınışdı = yiğitler istekle işe koyuldular". Bu, bir işe kalkışıldığı zaman söylenir; (قِنِشْماق - قِنِشُوْر kınışur - kınışmak).

Bu ayrımda kural: Bu bölümde ش harfi bir takım anlamlara gelir. Bu fiillerin kökleri ikilidir." اَرْتَقْشادْ قَبْتی er tawar kaptı", " اُلْ اَنی تَبْدِی ol anı tepdi", "اُلْ مَنِكْ بِرْلا بِتِقْ قَبْشْدِی ol meninğ birle topık kapuşdı", " اُلْ مَنِكْ بِرْلا تَبِشْدِی ol meninğ birle tepişdi" sözlerinde olduğu gibi ki "o, mal kaptı", "o, onu tepti", "o benimle top kapıştı", "o, benimle tepişti" demektir.

Böylece bu ayrımda dört kol meydana gelir:

Birincisi: İşte yardımlaşma manasınadır: " اُلْ مَنْكا تُوْنْ تِكِشْدِی ol manğa ton tikişdi", " اُلْ مَنْكا بِتِكْ بِتِشْدِی ol manğa bitik bitişdi" gibi ki, "o, bana elbise dikmekte yardım etti", "o, bana kitap yazmakta yardım etti" anlamlarınadır.

İkincisi: Bir işte kimin daha kuvvetli, daha becerikli, daha yeğin olduğunu göstermek için yarış anlamına gelir : " اُلْ مَنِكْ بِرْلا جَلِشْدِى ol meninğ birle çalışdı = o, benimle güreşti", (hangimiz daha güreşken, hangimiz daha kuvvetli diye o, benimle güreşti). Yine bunun gibi " اُلْ مَنِكْ بِرْلا يا قُرْشْتِى ol meninğ birle ya kuruştı" denir ki "o,benimle yay kuruştu", (yay kurmakta hangimiz daha kuvvetliyiz diye, o, benimle yay kuruştu) demektir.

Yardım ile yarış arasını şöyle ayırt ederiz: Söz arasında "bana" anlamına olan " مَنكا manğa" sözü gelirse yardımlaşma, "benimle" anlamına olan " مَنِكْ بِرْلا meninğ birle" sözü gelirse yarış manasınadır.

Üçüncüsü: Bu ش harfi isimlerde ل ile bir arada bulunabilir; bu suretle anlam oyunda, yarışta, atışta öndül anlamına gelir. " اُيْنادِمْ اَتْلَشُو oynadım atlaşu", " اُيْنادِمْ اَلْتُلَشُو oynadım altunlaşu" sözlerinde olduğu gibi ki "atı öndül koyarak, ortaya koyarak, oyun oynadım", "altını öndül koyarak oyun oynadım" demektir; bu da bir çeşit yarıştır.

Dördüncüsü: Fiilin, şu saydığım anlamlardan hiç birisine gelmiyerek sade kendi öz anlamına gelmesidir: " كَمشْدِى نانكِنْ [+] kemişdi nenğin", " اُلْ اَنِكْ بِرْلا كَرِشْدِى ol anınğ birle kerişdi" sözlerinde olduğu gibi ki, "o, nesneyi çıkarıp attı", "o, onunla çekişti" demektir. Burasını iyi anla!

تَرِقْتِى tarıktı: " يِيرْتَرِقْتِى yer tarıktı = yer daraldı". Başkası da böyledir; (تَرِقارْ - تَرِقْماقْ tarıkar - tarıkmak).

تُرُقْتِى turuktı: " قانْ تُرُقْتِى kan turuktı = kan duruktu, toplandı". Yarada irin ve cerahat toplanırsa yine böyle denir; (تُرُقارْ - تُرُقْماقْ turukar - turukmak).

سُرُقْتِى soruktı: " تِيُولْ سُرُقْتِى tiyül soruktı [++]= kaybolan nesne arandıktan sonra salığı alındı", (سُرُقارْ - سُرُقْماقْ sorukar - sorukmak).

قَرِقْتِى karıktı: " اَرْكُوزِى قَرِقْتِى er közi karıktı = adamın gözü kamaştı", (adamın kardan gözü kamaştı); (قَرِقْماقْ - قَرِقارْ karıkar - karık-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda نانكن şeklinde çıkan bu kelime, bizim görüşümüze göre, yanlış olmalıdır. Doğrusu " نانكنى nenğni" olmalıdır. Çünkü sözün ve anlamın gereği budur. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تِيُولْ tiyül" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " يِتُوكْ yitük" olacaktır. Brockelmann dahi "tiyül" yazmakla Bay Rifat ve Bay Atıf gibi yanlışlığa düşmüştür. Dv.II,113,9 daki "yitük" kelimesi ve III,137,11 deki "اَرْ يِتُكْ سُورْدِى er yitük sordı" cümlesindeki "yitük" sözü de bize hak verdirir. B.A.

mak). Bu kelime "kar" sözünden alınmıştır, fiili " قارقتى karıktı"dır, nâkıstır. "Göz bebeği" manasına olan " قَرَق karak" kelimesinden gelirse fiil, sahih olur. (قَرِقماق - قَرِقار karıkar - karıkmak).

بَسِقتى basıktı: " كِشى يغه قا بَسِقتى kişi yagıka basıktı = adam, duşmana basıldı", (بَسِقماق - بَسِقار basıkar - basıkmak). Aslı س harfinin şeddesiyle " بَسّقتى bassıktı"dır.

بُسُقتى pusuktı: " ار بُسُقتى er pusuktı = adam pusuktu, pusuya girdi", (بُسُقماق - بُسُقار pusukar - pusukmak).

تُسُقتى tusuktı: " بو اوت منكا تُسُقتى bu ot manga tusuktı = bu ilâç bana iyi geldi, yaradı", (تُسُقماق - تُسُقار tusukar - tusukmak).

تِشقتى taşıktı: " ار اؤدن تِشقتى er ewdin taşıktı = adam evden çıktı". Bu söyleyiş, Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabaku ve Türkmenlerden bir takımlarının dilincedir; Türklerin çoğu " چقتى çıktı" derler;(تِشقتى، تِشقماق - تِشقار taşıktı - taşıkar - taşıkmak) [+].

تَتقتى tatıktı: " تُرك تَتقتى Türk tatıktı = Türk Tatlaştı",(Türk Farslaştı).

تُتقتى tutuktı: " قِلِچ تُتقتى kılıç tutuktı = kılıç paslandı". Bu, pastır. (تُتقماق - تُتقار tutukar - tutukmak).

تِلقدى tılıkdı: " كِشى منك بِرلا تِلقدى kişi meninğ birle

[+] Bu fiilin ilk harfi olan ت harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Bu hal, kelimenin "taşıktı" ve "tışıktı" şekillerinde okunabileceğini işaret için yapılmış olsa gerektir. Bu şekil Divanda çok geçer; biz hepsine şerh vermedik, yalnız arapçasında bir harfe iki hareke koyarak geçtik.B.A.

tılıkdı = adam benimle konuştu", (kişi benimle konuştu, benden haber sordu). " اَرْاپسِزْ تِلِقْتِی [+] er ısız tılıktı = o adamın ırsızlığı dile düştü", (kötü işleri dolayısiyle o adam dillere düştü, dillerde söğülür oldu). Birincisi Oğuz dilincedir;öbür Türkler bunu bilmezler. (تِلِقْماقْ - تِلِقْارْ tılıkar - tılıkmak).

تَغِقْتِی tagıktı: "اَجْكُوتَغِقْتِی eçkü tagıktı = keçi dağa çıktı, yozlaştı". Başkası da böyledir; (تَغِقْماقْ - تَغِقْارْ tagıkar - tagıkmak).

جَڤْقْتِی çawıktı: " اَرْجَڤْقْتِی er çawıktı = adam ün sahibi oldu, ünlendi", (جَڤْقْماقْ - جَڤْقْارْ çawıkar - çawıkmak).

جِنِقْتِی çınıktı: "سُوزْجِنِقْتِی söz çınıktı = söz gerçekleşti", (söz ve salık tahakkuk etti). (جِنِقْماقْ - جِنِقْارْ çınıkar - çınıkmak).

كِرِكْتِی kirikti: " تُونْ كِرِكْتِی ton kirikti = elbise kirlendi". Başkası da böyledir; (كِرِكْمَكْ - كِرِكْارْ kiriker - kirikmek).

سِيزِكْتِمْ sèziktim: " بُو ايشِغْ آنكارْ سِيزِكْتِمْ bu ışığ anğar sèziktim = bu işi ondan sèzdim", (سِيزِكْمَكْ - سِيزِكَارْمَنْ sèzikermen - sèzikmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تِلِقْدِی، تِلِقْتِی، تِلِقْارْ، تِلِقْماقْ kelimelerinin ilk harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Bu şekilde kelime, hem " تَلْ tal" ve hem de " تِلْ tıl" gibi okunabilmektedir. Bize kalırsa bu harflerdeki üstün harekeleri yanlıştır. Kelimeler ancak "تِلْ tıl" ile başlıyacaktır. Çünkü bunların "tıl" ile ilgisi vardır; bu ilgi, anlamlarında görülüp durmaktadır. B. A.

كُزُكْتِي küzükti: " بل كُزُكْتِي yıl küzükti = mevsim güzleşti", (كُزُكَارْ - كُزُكْمَاكْ küzüker - küzükmek).

بُلُكْتِي bölükti: " قُوْي بُلُكْتِي koy bölükti = koyun bölüklere ayrıldı", (بُلُكَارْ - بُلُكْمَاكْ bölüker - bölükmek). Herhangi bir hayvan sürüsü bölük bölük bir yerde toplanırsa yine böyle denir.

جُلُكْتِي çülükti: " اَرْ اِيشِي جُلُكْتِي er ışı çülükti = adamın kılığı perişanlaştı", (جُلُكَارْ - جُلُكْمَاكْ çülüker - çülükmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تِينِي يَمَا اُجُكْتِي اَرِي اَتِي اِجِكْتِي
اِيشِي تَقِي جُلُكْتِي سُوزِنْ اَنِكْ كِيمْ تُتَارْ

Tını yeme üçükti
Eri atı içikti
Işı ? takı çülükti [+]
Sözin anınğ kim tutar

"Onun sesi kısıldı, atı, adamı teslim oldu; kılığı kıyafeti bozuldu; onun sözünü kim tutar".

Bir takım kelimelere gelerek onları fiil yapan ق ve ك iki türlüdür :

Birincisi: Alt olan -yahut- kendisi üzerinde eser kalan bir faile

---

[+] Divanda üç yerde اِيشِي جُلُكْتِي şeklinde geçen bu ibarenin birinci kelimesi " يِينْ yin" olsa gerektir; çünkü "hey'et" aynı zamanda "vücut" manasınadır; fakat, "iş" manasına değildir. Vücut'un şahıstan ayrılmadığı meydandadır. Onun içindir ki, Dv. II, 95, 6 da yalnız " جُلُكْتِي اَرْ çülükti er" şeklinde gelmiştir. B. A.

fiil olmaktır; " بَسِّقْتِی اَرْ bassıktı er" sözünde olduğu gibi ki, "adam basıldı", (adam duşman tarafından basıldı) demektir; aslı " بَسْدِی basdı"dır." تُوْنْ کِرِکْتِی ton kirikti = elbise kirlendi" gibi.

İkincisi : Bu manaya gelmeyip kendi ayrımındaki manaya gelen fiildir: "اَرْ بَلِقْتِی er balıktı = adam yaralandı" gibi; (بَلِقْمَاقْ - بَلِقَارْ balıkar - balıkmak). " جُلُکْتِی اَرْ çülükti er = adam perişanlaştı", (adamın kıyafeti perişanlaştı) gibi.

بِتِلْدِی bitildi: " بِتِكْ بِتِلْدِی bitik bitildi = kitap yazıldı", (بِتِلْمَاكْ - بِتِلُوْرْ bitilür - bitilmek).

تَبِلْدِی tepildi: " تَبِلْدِی یِیرْ tepildi yer = yer tepildi", (تَبِلْمَاكْ - تَبِلُوْرْ tepilür - tepilmek). Başkası da böyledir.

تُبُلْدِی tubuldı: " اُوْتْ تُبُلْدِی öt tubuldı = delik delindi"; " اَرْ تُوْنِنْ تُبُلْدِی er tonın tubuldı = adam elbisesini çıkardı". Oğuzca.(تُبُلُوْرْ - تُبُلْمَاقْ tubulur - tubulmak).

تَبُلْدِی tapuldı: " تَبُلْدِی نَانْكْ tapuldı nenğ = nesne bulundu"; (saklanmış şey bulundu).(تَبُلُوْرْ - تَبُلْمَاقْ tapulur - tapulmak).

جَبِلْدِی çapıldı: " اَنِكْ اَڤِی جَبِلْدِی anınğ ewi çapıldı = onun evi sıvandı", (onun evi ince, yumşak çamurla sıvandı), (جَبِلْمَاقْ - جَبِلُرْ çapılur - çapılmak). Bir adamın boynu vurulursa yine böyle denir. Uygurca.

سَبِلْدِي sapıldı: "يِبْ يِكْنَاكَا سَبِلْدِي yıp yignege sapıldı = iplik iğneye saplandı", "اُغُلْ اَتَاسِنْكَا سَبِلْدِي ogul atasınğa sapıldı = oğul babasına katıldı", (bir yere giderken yanına takıldı), (سَبِلْمَاقْ - سَبِلُرْ sapılur - sapılmak).

قَبِلْدِي kapıldı: " اَرْ اَڤْدَا قَبِلْدِي er ewde kapıldı = adam eve kapandı, evde hapsedildi", "اَنِكْ تُونِي قَبِلْدِي anınğ tonı kapıldı = onun elbisesi kapıldı", (قَبِلْمَاقْ - قَبِلُوْرْ kapılur - kapılmak).

كُبُلْدِي köpüldi: "اَنِكْ تُونِي كُبُلْدِي anınğ tonı köpüldi = onun elbisesi dikildi"; (كُبُلْمَاكْ - كُبُلُرْ [+] köpülür - köpülmek).

تُتُلْدِي tutuldı: " كَيِكْ تُتُلْدِي keyik tutuldı = yaban hayvanı tutuldu". Başkası da böyledir; (تُتُلْمَاقْ - تُتُلُوْرْ tutulur - tutulmak).

تَتِلْدِي tatıldı: " آشْ تَتِلْدِي aş tatıldı = aş tatıldı". Başkası da böyledir; (تَتِلْمَاقْ - تَتِلُوْرْ tatılur - tatılmak).

تِتِلْدِي tıtıldı: " اَتْ بِشِبْ تِتِلْدِي et pışıp tıtıldı = et pişip didildi". Elbise yırtılıp parçalanırsa yine böyle denir; (تِتِلْمَاقْ - تِتِلُوْرْ tıtılur - tıtılmak).

[+] Basma nüshada كبلماق şeklinde yazılan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada كبلماك şeklindedir. Biz doğrusunu yazdık. Bu kelime birçok kereler geçmiştir. B. A.

تَيِتِلدِي ? : " اُغلان تَيِتِلدِي oglan ? [+] = çocuk akıllandı"; (تَيِتِلوز - تَيِتِلمالك).

سَتِلدِي satıldı: " تَفار سَتِلدِي tawar satıldı = mal satıldı", (سَتِلر - سَتِلماق satılur-satılmak).

قَتِلدِي katıldı: " آرپا اَكُر بِرلا قَتِلدِي arpa ökür birle katıldı = arpa darı ile karıştırıldı". Herhangi bir şey başka bir şey ile karıştırılırsa yine böyle denir. " آرآراغقا قَتِلدِي er uragutka katıldı = erkek kadınla çiftleşti"; (قَتِلر - قَتِلماق katılur - katılmak).

قُتَلدِي kutaldı: " قُتَلدِي آر kutaldı er = adam mesut oldu". Bunun aslı " قُت آلدِي kut aldı"dır, "saadet buldu"demektir. (قُتالر - قُتَلماق kutalur - kutalmak).

قُتُلدِي kutuldı: " آر آمَكَكتِن قُتُلدِي er emgektin kutuldı = adam zahmetten kurtuldu"; (قُتُلر - قُتُلماق kutulur - kutulmak). " اُراغت قُتُلدِي uragut kutuldı = kadın doğurdu,kurtuldu"[++], (kadın doğum sıkıntısından kurtuldu). Bu kelime için iki görünüş vardır; birincisi: Kendisinden bir harfin atılmış olmasıdır; " قُرتُلدِي kurtuldı" ke-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda yukarıda gördüğünüz şekilde geçen bu üç kelimeyi anlıyamadık. Dv. I, 97, 9 daki parçanın birinci mısraında dahi böyle bir kelime vardır. Basma nüshada تيتلسون şeklinde harekesiz olarak görülen bu kelime yazma nüshada birinci ت harfinin üzerine kırmızı mürekeple konulmuş bir üstün harekesi vardır, şu şekildedir: تَيتلسون Brockelmann bunu "titilmek" şeklinde almıştır. B. A.

[++] Bugün bu anlamda Anadoluda "kadın kurtuldu" denir. B. A.

limesi bunun aslı olabilir,"sıkıntıdan kurtuldu" demektir.

İkincisi: "قُتْ بُلْدِى kut buldı" sözünden alınmış gibi görünür; bu da "baht buldu" demektir.

بِجِلْدِى bıçıldı: " يِغاجْ بِجِلْدِى yıgaç bıçıldı = ağaç biçildi". Başka şey için de yine böyle söylenir; (بِجِلُوْرْ - بِجِلْماقْ bıçılur - bıçılmak).

سَجِلْدِى saçıldı: " يَرْماقْ سَجِلْدِى yarmak saçıldı = para saçıldı". Saçılan herhangi bir şey için de böyle denir; (سَجِلُوْرْ - سَجِلْماقْ saçılur - saçılmak).

سُجُلْدِى suçuldı: "اَرْتُونِنْ سُجُلْدِى er tonın suçuldı = adam elbisesini çıkardı, soyundu". Koyun yüzülürse yine böyle denir;(سُجُلُوْرْ - سُجُلْماقْ suçulur - suçulmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

يَغْمُرْ يَغِبْ سَجِلْدِى تُرْلُكْ جِجاكْ سُجُلْدِى
يِنْجُوقابِى اَجِلْدِى جندانْ يِبارْ يُغْرُشُوْرْ

Yagmur yagıp saçıldı
Türlüğ çeçek suçuldı
Yinçü kabı açıldı
Çından yıpar yugruşur

"Yağmur yağıp saçıldı, türlü çiçek çıktı, inci kabı açıldı, sandal, misk yuğruşur".

(Baharı anlatarak diyor ki: Yağmur taneleri saçıldı, yerden çiçekler çıktı; inci, mercan çiçekleri açıldı; bu mevsimde sandalla misk birbiriyle yuğrulmuş gibi koku saçar).

سَرِلْدِی serildi: " اَرْسَرِلْدِی er serildi[+] = adam sendeledi", (sarhoş yalpaladı, düşeyazdı); (سَرِلْمَاقْ - سَرِلُرْ serilür - serilmek). Herhangi bir kimse yalpa yaparak düşer gibi olursa yine böyle denir.

سَرِلْدِی sarıldı: "بَكْ آنكارْ اَرِلْدِی سَرِلْدِی Beg angar arıldı, sarıldı = Bey ona kızdı, darıldı". Başkası da böyledir; (سَرِلُرْ - سَرِلْمَاقْ sarılur - sarılmak).

سُرُلْدِی sürüldi: "اَتْ سُرُلْدِی at sürüldi = at sürüldü", "اَرْسُرُلْدِی er sürüldi = adam sürüldü". Başkası da böyledir; "مُنْجُقْ سُرُلْدِی moncuk sürüldi = boncuk döğüldü, ezildi". Herhangi bir şey kendi kendine ezilip dağılacak olsa yine böyle denir. Bu kelime hem müteaddi, hem lâzımdır; (سُرُلُرْ سُرُلْمَاقْ sürülür - sürülmek).

سَرِلْدِی sarıldı: " يِشِغْ يِغَاجْ قَا سَرِلْدِی yışığ yıgaçka sarıldı = ip ağaca sarıldı". Başkası da böyledir; (سَرِلُرْ - سَرِلْمَاقْ sarılur - sarılmak).

سِرِلْدِی sırıldı: " يَاغْ اَلِكْكَا سِرِلْدِی yağ eliğge sırıldı=

[+] Arapça tercümesine bakılırsa اَرْسَرِلْدِی ibaresi " اَسْرُكْ سَرِلْدِی esrük serildi" şeklinde olmalıdır. B. A.

yağ ele bulaştı". Un ve una benzer şeylerin eczası başka bir şeyin eczasına veya ele bulaştığı zaman yine böyle denir [+]; (سِرِلْماقْ - سِرِلُرْ sırılur - sırılmak).

سُزُلْدِى süzüldi: "سُوڤْ سُزُلْدِى suw süzüldi = su süzüldü". (سُزُلْماكْ - سُزُلُرْ süzülür - süzülmek). Başkası için de böyle denir.

سَشِلْدِى seşildi: "تكُونْ سَشِلْدِى tügün seşildi = düğüm kendi kendine çözüldü". Başkası tarafından çözüldüğü zaman da böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (سَشِلْماكْ - سَشِلُرْ seşilür - seşilmek).

سِشِلْدِى sışıldı: "بِشِغْ تَرِغْ سِشِلْدِى pışığ tarığ sışıldı = pişmiş tane şişti", (su ile kaynatılmış buğday, kaba sığmıyacak kadar şişti). Herhangi bir şey bulunduğu yere sığmıyacak kadar şişer, sıkışırsa yine böyle denir; (سِشِلْماقْ - سِشِلُرْ sışılur - sışılmak).

سَغِلْدِى sagıldı: "سُوتْ سَغِلْدِى süt sagıldı = süt sağıldı", (سَغِلْماقْ - سَغِلُورْ sagılur - sagılmak).

سُغُلْدِى soguldı: "سُوڤْ سُغُلْدِى suw soguldı = su çekildi". Süt çekilir, azalırsa yine böyle de-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir: "ياغْ اَلِيكْ كاسِرِلْدِى » اَىْ اِلْتَصَقَ الدُّهْنُ بِالْيَدِ . وَكَذٰلِكَ كُلُّ شَىْءٍ اِذَا الْتَصَقَ اَجْزَاؤُهُ اَجْزَاءَ غَيْرِهِ كَالدَّقِيقِ وَغَيْرِهِ بِاللِّبْدِ سِرِلُرْ - سِرِلْماقْ .

Burada son kelime yanlış olmalıdır. Doğrusu باليد olacaktır. Biz çevirmeyi buna göre yaptık. B. A.

nir; (سُغُلُوْر - سُغُلْماقْ sogulur-sogulmak).

سَڤُلْدِي sawuldı: "كُوْنْ سَڤُلْدِي kün sawuldı = gün savuldu", (güneş indi, gitti); "كُنْكُلُوْمْ اَنْكَارْ سَڤُلْدِي könğlüm anğar sawuldı = gönlüm ona aktı". Herhangi bir şey bulunduğu halden ayrılırsa, yahut bir yana eğilirse yine böyle denir; (سَڤُلُرْ - سَڤُلْماقْ sawulur - sawulmak).

سُڤَلْدِي suwaldı: "تَرِغْ سُڤَلْدِي tarığ suwaldı = ekin sulandı". Herhangi bir şeyin üzerine su saçılırsa yine böyle denir; (سُڤَلُرْ - سُڤَلْماقْ suwalur - suwalmak).

سُڤَلْدِي suwaldı: "اَڤْ سُڤَلْدِي ew suwaldı = ev sıvandı"; (سُڤَلُرْ - سُڤَلْماقْ suwalur - suwalmak). Başkası da böyledir.

سُقُلْدِي sokuldı: "تُوْزْ سُقُلْدِي tuz sokuldı = tuz sokuda, dibekte döğüldü"; (سُقُلُرْ - سُقُلْماقْ sokulur - sokulmak).

سُقُلْدِي sokuldı: "تَڤَارْ اَڤْكَا سُقُلْدِي tawar ewge sokuldı = mal eve sokuldu". Başkası da böyledir; (سُقُلُرْ - سُقُلْماقْ sokulur - sokulmak) [+].

سِقِلْدِي sıkıldı: "اُزُمْ سِقِلْدِي üzüm sıkıldı = üzüm sıkıldı". Herhangi bir şey sıkılır ve sıkıştırılırsa yine böyle denir; (سِقِلُرْ - سِقِلْماقْ sıkılur - sıkılmak).

سُكُلْدِي söküldi: "تُوْنْ سُكُلْدِي ton söküldi = elbisenin dikişleri söküldü". Yapı söküldüğü za-

---

[+] Bu parça, yazma nüshada bulunduğu halde basma nüshada unutulmuştur. B. A.

man da böyle denir;(سُكُلُوْر - سُكُلْمَاكْ sökülür - sökülmek). Başkası da böyledir.

سُكُلْدِى söküldi: "اَرْاَتْ سُكُلْدِى er et söküldi[+] = et kızartıldı". Başkası da böyledir; (سُكُلُوْر - سُكُلْمَاكْ sökülür - sökülmek).

سِكِلْدِى sikildi: "اُراغُتْ سِكِلْدِى uragut sikildi = kadın sikildi"; (سِكِلُرْ - سِكِلْمَاكْ sikilür - sikilmek).

سِنَلْدِى sınaldı: "اِيشْ سِنَلْدِى ış sınaldı = iş sınandı", (سِنَلُرْ - سِنَلْمَاقْ sınalur - sınalmak).

تِذِلْدِى tıdhıldı: "اَرْاِيشْ تَنْ تِذِلْدِى er ıştan tıdhıldı = adam işten kaçındı, çekindi". Başka birisi işten alıkorsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. (تِذِلُرْ - تِذِلْمَاقْ tıdhılur - tıdhılmak).

تَرِلْدِى tarıldı: "تَرْغْ تَرِلْدِى tarığ tarıldı = ekin ekildi". Başkası da böyledir; (تَرِلُرْ - تَرِلْمَاقْ tarılur - tarılmak).

تَرَلْدِى tarıldı: "تَرِلْدِى نَانَاكْ tarıldı neng = nesne ayrıldı".

تَرَلْدِى taraldı: "سَچْ تَرَلْدِى saç taraldı = saç tarandı", (تَرَلُرْ - تَرَلْمَاقْ taralur - taralmak).

تُرُلْدِى turuldı: "اَرْاِيشْ تَنْ تُرُلْدِى er ıştın turuldı = adam işten usandı". Bir adam yemekten bıkarsa yine böyle denir;(تُرُلُرْ - تُرُلْمَاقْ turulur - turulmak).

[+] اَرْاَتْ سُكُلْدِى sözündeki ار kelimesi buraya yanlışlıkla konulmuş olmalıdır. B. A.

تِرِلْدِی tirildi: " اُلْدِی تِرِلْدِی ölüg tirildi = ölü dirildi", (تِرِلْمَالَقْ - تِرِلُرْ tirilür - tirilmek).

تَرِلْدِی tèrildi: " بُدُونْ تَرِلْدِی budhun tèrildi = halk toplandı", " یَرْماقْ تَرِلْدِی yarmak tèrildi = para toplandı". Başkası da böyledir ; (تَرِلْمَالَقْ - تَرِلُرْ tèrilür - tèrilmek).

تُرُلْدِی türüldi: " بِتِكْ تُرُلْدِی bitik türüldi = kitap düzüldü". Başkası da böyledir; (تُرُلْمَالَقْ - تُرُلُرْ türülür - türülmek).

تُزُلْدِی tüzüldi: " یِرْ تُزُلْدِی yèr tüzüldi = yer düzlendi", " ایشْ تُزُلْدِی ış tüzüldi = iş düzeldi, yoluna kondu"; (تُزُلْمَالَقْ - تُزُلُرْ tüzülür - tüzülmek).

تِزِلْدِی tizildi: " یِنْجُو تِزِلْدِی yinçü tizildi = inci dizildi". İnci dizilirse, koşuk düzülürse ve herhangi bir şey kendi kendine düzgünleşirse yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (تِزِلْمَالَقْ - تِزِلُرْ tizilür - tizilmek).

تُسُلْدِی tusuldı: " بُوْاُتْ اَنْكَارْ تُسُلْدِی bu ot angar tusuldı = bu ilâç ona yaradı, fayda verdi". Herhangi bir şey başka bir şeye yarar, fayda verirse yine böyle denir. Bunun aslı " تُسُوبُلْدِی tusu boldı"dır; (تُسُلْمَاقْ - تُسُلُرْ tusulur - tusulmak).

تَشِلْدِی tèşildi: " قَابْ تَشِلْدِی kap tèşildi = kap yarıldı, deşildi". Şu parçada dahi gelmiş-

tir :

قانی اَقِبْ یُشُلْدی قابی قَمُغْ تَشِلْدی

اُلُكْ بِلا قُشُلْدی تُغْمِشْ كُنی اُشْ بَتارْ

Kanı akıp yuşuldı

Kabı kamuğ teşildi

Ölüğ bile koşuldı

Togmış küni uş batar

"Kanı akıp dondu, bütün kabı deşildi, ölü ile birleşti, doğan güneşi şimdi batar".

(Çatlak bir kapta toplanmış gibi olan kanı aktı, bütün kabın içindekiler aktı, döküldü"; şimdi ölüm yaklaştı, doğmuş olan güneşi batıyor. "Güneş"le yaşamayı ve devleti murat ediyor);(تَشِلُرْ تَشِلْماكْ teşilür - teşilmek).

تُشَلْدی töşeldi: " تُشَكْ تُشَلْدی töşek töşeldi = döşek döşendi"; (تُشَلُرْ - تُشَلْماكْ töşelür - töşelmek) [+].

تِشَلْدی tişeldi: "اُرْغاقْ تِشَلْدی orgak tişeldi = orak bilendi, dişendi", (orağın dişleri keskinleştirildi), " تَكِرْمانْ تِشَلْدی tegirmen tişeldi = değirmen dişendi". Bıçkı dişenirse yine böyle denir;(تِشَلُرْ - تِشَلْماكْ tişelür - tişelmek).

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk.B.A.

تَغِلْدِى tagıldı: " اُوْ بَشَقِى تَشْقَا تَكِبْ تَغِلْدِى ok başakı taşka tegip tagıldı = ok temreni taşa değip körleşti". Herhangi bir şey, taşa veya sert bir nesneye değerek körleşirse yine böyle denir; (تَغِلُرْ - تَغِلْمَاقْ tagılur - tagılmak).

تَقِلْدِى takıldı: " اَتْ شِيشْقَا تَقِلْدِى et şışka takıldı = et şişe takıldı, dizildi". Başkası da böyledir; (تَقِلُرْ - تَقِلْمَاقْ takılur - takılmak).

تُقُلْدِى tokuldı: " اَرْ تُقُلْدِى er tokuldı = adam döğüldü"; " بُوزْ تُقُلْدِى böz tokuldı = bez dokundu". Başkası da böyledir; "قِلِجْ تُقُلْدِى kılıç tokuldı = kılıç döğüldü". Bıçak döğülürse de böyle denir; " اَرْ تُقُلْدِى er tokuldı = adam döğüldü". Oğuzca.(تُقِلُرْ - تُقِلْمَاقْ tokılur - tokılmak).

تِقِلْدِى tıkıldı: " كَنْدُكَّا اُوْنْ تِقِلْدِى kendükke un tıkıldı = küpe un tıkıldı", " اَفْكَا كِشِى تِقِلْدِى ewge kişi tıkıldı = adam eve tıkıldı", (halk eve tıkıldı, sıkıştı). Herhangi bir şey, yeri daralacak şekilde tıkılırsa yine böyle denir; (تِقِلُوْرْ - تِقِلْمَاقْ tıkılur - tıkılmak).

تُكُلْدِى töküldi: " سُوْفْ تُكُلْدِى suw töküldi = su döküldü". Buğday ve un gibi tozanları (zerreleri) olup ta başka bir nesne üzerine dökülen her şey için de böyle denir; (تُكُلُرْ - تُكُلْمَاكْ tökülür - tökülmek). Bu fiil, hem müteaddi, hem lâzımdır.

تُگُلْدِی tügüldi: " تُگُوْنْ تُگُلْدِی tügün tügüldi = düğüm düğüldü". Herhangi bir şey düğümlenirse yine böyle denir; (تُگُلُرْ - تُگُلْمَالْ tügülür - tügülmek). Bu fiil, hem müteaddi hem lâzımdır.

تُگُلْدِی tügüldi: " اَشْ بُغْزْدَا تُگُلْدِی aş boguzda tügüldi = aş, boğazda düğüldü", (تُگُلُرْ - تُگُلْمَالْ tügülür - tügülmek).

تِگِلْدِی tegildi: " اَنِكْ كُوْزِی تِگِلْدِی anıng közi tegildi = onun gözü şaşılaştı"; (تِگِلُرْ - تِگِلْمَالْ tegilür - tegilmek).

تِكِلْدِی tikildi: " يِغَاجْ تِكِلْدِی yıgaç tikildi = ağaç dikildi". Herhangi bir şey dikine konursa, dikilirse yine böyle denir; (تِكِلُرْ - تِكِلْمَالْ tikilür - tikilmek).

تَنُلْدِی tanuldı: " اَنْكَا رْسُوْزْ تَنُلْدِی anğar söz tanuldı = ona söz söylendi, söz geçildi". Başkası da böyledir; (تَنُلُوْرْ - تَنُلْمَاقْ tanulur - tanulmak).

تِنِلْدِی tınıldı: " اَمْكَا كِتْنْ تِنِلْدِی emgektin tınıldı = sıkıntıdan dinlenildi", (yorgunluktan, mihnetten kurtulundu, dinlenildi). Bu fiil, lâzımdan yapılmış olan meçhul bir fiil şeklidir. Türk dilinde bunun örneği çoktur. Arapçada lâzım olan fiillerden meçhul sıygası gelmez. Halbuki Türkçede bu şekil çoktur: " اَفْكَا بَرِلْدِی ewge barıldı", " تَاغْدِنْ اِنِلْدِی tağdın inildi" gibi ki "eve varıldı","dağdan inil-

di" demektir; (تِنِلْمَاقْ - تِنِلُوْرْ tınılur - tınılmak).

بُرُلْدِی bürüldi: " بِتِكْ بُرُلْدِی bitik bürüldi = kitap, mektup buruşturuldu, büküldü". Başkası da böyledir; (بُرُلْمَاقْ - بُرُلُرْ bürülür - bürülmek).

بِرِلْدِی bèrildi: " اَنْكَارْ يَرْمَاقْ بِرِلْدِی angar yarmak bèrildi = ona para verildi". Başkası da böyledir; (بِرِلْمَاقْ - بِرِلُرْ bèrilür - bèrilmek).

بَزَلْدِی bezeldi: " اَفْ بَزَلْدِی ew bezeldi = ev bezendi, nakışlandı". Başkası da böyledir; (بَزَلْمَاقْ - بَزَلُوْرْ bezelür - bezelmek).

بُزُلْدِی bozuldı: " اَفْ بُزُلْدِی ew bozuldı = ev bozuldu". Ev ve buna benzer şeyler yıkılırsa yine böyle denir. (بُزُلْمَاقْ - بُزُلُرْ bozulur - bozulmak). Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. " اَرْ بُزُلْدِی er bozuldı = adamın malı harap oldu ?" [+].

بُغُلْدِی boguldı: " اَرْ بُغُلْدِی er boguldı = adam boğuldu". Başkası da böyledir; (بُغُلْمَاقْ - بُغُلُرْ bogulur - bogulmak).

بَقِلْدِی bakıldı: "يِرْكَا بَقِلْدِی yèrge bakıldı = yere bakıldı". Başkası da böyledir; (بَقِلْمَاقْ - بَقِلُرْ bakılur - bakılmak).

بُقُلْدِی bukuldı: " اَذاقْ بُقُلْدِی adhak bukuldı = ayak bü-

---

[+] Bunun arapçasında "adamın malı harap oldu" manası verilmekte ise de Türkçesinde bu manayı anlatır kelime yoktur. Belki "er bozuldı" sözü bu manada bir tâbir olabilir.B.A.

küldü, burkuldu", (yayılmış olan ayak büküldü, toplandı), (بُقِلْمَاقْ - بُقِلْرْ bukılur - bukılmak) [+].

بُكُلْدِي büküldi: "بُتْ بُكُلْدِي butık büküldi = dal büküldü" [++]. Kesilirse yine böyle denir; (بُكُلْمَاكْ - بُكُلْرْ bükülür - bükülmek). Bükülen her şey de böyledir, bu, müteaddi ve lâzım olur.

بُكُلْدِي bügüldi: "سُوْ بُكُلْدِي suw bügüldi = su büğendi, suyun önü büğenerek toplandı, çoğaldı"; (بُكُلْمَاكْ - بُكُلْرْ bügülür - bügülmek)[+++].

جُرْلْدِي çöjüldi: "يِبْ جُرْلْدِي yıp çöjüldi = ip gerildi", (gevşek ip gerildi). Sakız ve macun gibi koyu akarlar uzayıp sündüğü zaman da yine " جُرْلْدِي çöjüldi" denir, (جُرْلْمَاكْ - جُرْلْرْ çöjülür - çöjülmek). (İki çıkak arasındaki ژ ile).

[+] Yazma nüshada تُقُلْدِي - تُقُلْرْ - تُقُلْمَاقْ imlâsında yazılan bu kelimeler basma nüshada gördüğünüz şekildedir; doğrusu da budur. Nitekim Dv. II, 15, 3 te "اَلْ اذاقْ بقدى ol adhakın bukdı" sözü geçmektedir ki "adam ayağını büktü" demektir. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda ibare şöyledir : "بُتْ بُكُلْدِي butık büküldi" اَىْ قَدْ اِنْقَطَعَتِ الْخُوطَةُ وَكَذٰلِكَ اِذَا عُطِفَتْ. Bize kalırsa burada ufak bir yanlışlık vardır. Baştaki انقطعت kelimesi اِنْعَطَفَتْ olacaktır. Türkçesinden anlaşılan mana budur; çünkü "bükmek" kelimesi hiç bir zaman "kesmek" anlamına gelmemiştir. B. A.

[+++] Yazma nüshada ى ile başlıyan bu kelimeler yanlış olacaktır; doğrusu ب iledir. B. A.

جغلدی çoguldı: " اربغ جغلدی ?..." [+] = o bohça bağlandı"; (جغلماق - جغلر çogulur - çogulmak).

جَقِلْدِی çakıldı: " جَقْماقْ جَقِلْدِی çakmak çakıldı = çakmak çakıldı". Taşa bir şey vurularak ateş çıkarıldığı zaman " تاشْ جَقِلْدِی taş çakıldı" denir; " سُوْزْ قُلاقّا جَقِلْدِی söz kulakka çakıldı = kulağa söz çakıldı", (جَقِلُرْ - جَقِلْماقْ çakılur - çakılmak). Şu parçada da gelmiştir :

يُكُرْدِی كَفَلْ اَتْ جَقِلْدِی قِزِلْ اُتْ
كُيُرْدِی اَرُتْ اُتْ سَجْرَبْ اَنِنْ اُرْتُنُورْ

Yügürdi kewel at
Çakıldı kızıl ot
Köyürdi arut ot
Saçrap anın örtenür

"Soylu at koştu, kızıl ateş çıktı, kuru ot yandı, sıçrayıp onunla yanar". (Soy at koştuğu vakit tırnakları ateş çaktı, onunla kuru ot yandı).

جِقِلْدِی çıkıldı: " اَڤْدِنْ جِقِلْدِی ewdin çıkıldı = evden çıkıldı". Başkası da böyledir; (جِقِلُرْ - جِقِلْماقْ çıkılur - çıkılmak).

جَكِلْدِی çekildi: " بِتِكْ جَكِلْدِی bitik çekildi = kitap noktalandı". Başkası da böyledir; (جَكِلُورْ

[+] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu cümle yazma nüshada اربغ جغلدی şeklindedir. Burada ne hareke, ne de birinci kelimenin üçüncü harfinde nokta vardır. Bize kalırsa bunun doğrusu " ال بغ جغلدی ol boğ çoguldı" olmalıdır; çünkü " بغ boğ" sözü II,274,10 ve III,92,2 de "bohça" manasına geçmektedir. İkinci kelimeye gelince: Bu kökten gelen birkaç kelime vardır. Manaları birdir. Bk. Dv. II,277, II;III,219,4. اربغ جغلدی cümlesindeki " ار er" kelimesi dahi yanlıştır. " اُلْ ol" olmalıdır. B. A.

جِكِلْمَاكْ çekilür - çekilmek).

جِكِلْدِى çigildi: "تُكُونْ جِكِلْدِى tüğün çigildi = düğüm, sıkıştırıldı, sıkıca düğüldü". İp düğümlenirse yine böyle denir; (جِكِلُورْ - جِكِلْمَاكْ çigilür - çigilmek).

قَچْلْدِى kaçıldı: " اُلُمْدِنْ قَچْلْدِى ölümdin kaçıldı = ölümden kaçıldı". Başkası da böyledir; (قَچْلُورْ - قَچْلْمَاقْ kaçılur - kaçılmak).

قَدِلْدِى kadıldı: " تُونْ قَدِلْدِى ton kadıldı = elbise seyrekçe dikildi", (قَدِلْمَاقْ - قَدِلُرْ kadılur - kadılmak).

قَرِلْدِى karıldı: " بِيرْ نَانكْ بِيرْكَا قَرِلْدِى bir neng birge karıldı = bir şey bir şeye karıştı". Oğuzca. Öbür Türkler " قَتِلْدِى قَرِلْدِى katıldı karıldı" diye iki kelimeyi bir arada söylerler; (قَرِلْمَاقْ - قَرِلُرْ karılur - karılmak).

قُرُلْدِى kuruldı: " اَرْ اَلِكِى قُرُلْدِى er eliği kuruldı = adamın eli büzüldü". Ayak büzülse yine böyle denir; " يَا قُرُلْدِى ya kuruldı = yay kuruldu", (قُرُلْمَاقْ - قُرُلُرْ kurulur-kurulmak).

قِرِلْدِى kırıldı: " قِرِلْدِى نَانكْ kırıldı neng = nesnenin kabuğu soyuldu", (قِرِلْمَاقْ - قِرِلُرْ kırılur - kırılmak). " قَارْ قِرِلْدِى kar kırıldı = kar küründü"; " اَرْ قِرِلْدِى er kırıldı = adamın malı alındı, yoksullaştırıldı".

قَزِلْدِي kazıldı: " اَرِقْ قَزِلْدِي arık kazıldı = ark -ırmak- kazıldı", (قَزِلُرْ - قَزِلْمَاقْ kazılur - kazılmak). Başkası da böyledir.

قِزِلْدِي kızıldı: " اَرْيَزُقْتِنْ قِزِلْدِي er yazuktın kızıldı = adam, günahı yüzünden ağır ceza gördü ve yaptığı işin günahının acısını tattı; artık bundan sonra bir daha o suçu yapmak istemedi"; (قِزِلُرْ - قِزِلْمَاقْ kızılur - kızılmak).

قِسِلْدِي kısıldı: " اَلِكْ قَبُغْ قَا قِسِلْدِي eliğ kapuğka kısıldı = eli kapıya kısıldı". Herhangi bir şey, iki şey arasına sıkışır, orada kalırsa yine böyle denir; (قِسِلُرْ - قِسِلْمَاقْ kısılur - kısılmak).

قُشُلْدِي koşuldı: " بِيرْ نَانْكْ بِيرْ كَا قُشُلْدِي bir nenğ birge koşuldı = bir şey bir şeye koşuldu". Başkası koşarsa yine böyle denir; (قُشُلُرْ - قُشُلْمَاقْ koşulur - koşulmak). " يِيرْ قُشُلْدِي yır koşuldı" sözü bundan alınmıştır, "manzume yapıldı, şiir düzüldü" demektir.

قَقِلْدِي kakıldı: " بَشْرَا قَقِلْدِي başra kakıldı = başa kakıldı", (قَقِلُرْ - قَقِلْمَاقْ kakılur - kakılmak). Bundan alınarak "قَقِلْدِي سُقُلْدِي kakıldı sokuldı" denir ki, bir adam horlanmak istendiği zaman"itildi kakıldı"demektir.

قَمُلْدِي kamuldı: " اَرْ قَمُلْدِي er kamuldı = adam söykendi,yana yattı",(قَمُلُورْ - قَمُلْمَاقْ kamu-

lur - kamulmak).

كَجِلْدِي keçildi: "سُوفْ كَجِلْدِي suw keçildi = su geçildi". Başkası da böyledir; (كَجِلُرْ - كَجِلْمَاكْ keçilür - keçilmek).

كُجُلْدِي küçeldi: "اَرْ تَقَارِي كُجُلْدِي er tawarı küçeldi = adamın malına zulmedildi, zorla elinden alındı". Başkası da böyledir ; (كُجَالُرْ - كُجَالْمَاكْ [+]küçelür - küçelmek).

كَذِلْدِي kedhildi: " تُونْ كَذِلْدِي ton kedhildi = elbise giyildi". Başkası da böyledir; (كَذِلُرْ - كَذِلْمَاكْ kedhilür - kedhilmek).

كَرِلْدِي kerildi: " اَرْ كَرِلْدِي er kerildi = adam gerindi, esnedi", " اُرُقْ كَرِلْدِي uruk kerildi = ip gerildi". Deri ve sahtiyan gibi şeyler gerilirse yine böyle denir; (كَرِلُرْ - كَرِلْمَاكْ kerilür - kerilmek).

كُرُلْدِي körüldi: " كُرُلْدِي نَانَكْ körüldi neng = nesne görüldü", (كُرُلُرْ - كُرُلْمَاكْ körülür - körülmek).

كِرِلْدِي kirildi: " اَفْكَا كِرِلْدِي ewge kirildi = eve girildi", (كِرِلُرْ - كِرِلْمَاكْ kirilür - kirilmek). Başkası da böyledir.

كَسِلْدِي kesildi: "كَسِلْدِي نَانَكْ kesildi neng = nesne ke-

---

[+] Brockelmann bu kelimeyi "köçelmek" şeklinde yazmış ise de doğru yapmamıştır. Kelime "küçelmek" olacaktır. Nitekim Dv. III, 194, 8 de اَلْ اَيَكْ تَقَارِنْ كَجَادِي ibaresindeki " كَجَادِي " sözünü kendi dahi "küçemek" imlasında yazarak yaptığı tenakuzun farkına varmamıştır. B. A.

sildi", (كَسِلُرْ - كَسِلْمَاكْ kesilür - kesilmek).

كُسُلْدِى kösüldi: "اَرْ اَذَقْ كُسُلْدِى er adhak kösüldi"[+], (كُسُلُرْ - كُسُلْمَاكْ kösülür - kösülmek). Şu savda da gelmiştir : " يُغُرْقَنْدَا اَرْتُقْ اَذَقْ كُسُلْسَا اُشِيُورْ yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür = yorgandan ziyade ayak uzatılırsa üşür" [++]. Bu sav, haddini geçmemekle emrolunan kimse hakkında söylenir.

كَڤِلْدِى kewildi: "اَرْ كُوجِى كَڤِلْدِى er küçi kewildi = adamın kuvveti zayıfladı, gevşedi"; (كَڤِلُرْ - كَڤِلْمَاكْ kewilür - kewilmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تَكْرَا اَڤِبْ اَكْرَلِمْ اَتِّنْ تُشُبْ يُكْرَلِمْ

اَرْسَلَنْ لَيُوكُكْرَلِمْ كُوجِى اَنِنْ كَڤِلْسُونْ

Tegre awıp [+++] egrelim

Attın tüşüp yügrelim

[+] Buradaki Türkçe ibare yanlış olduğu gibi arapçaya olan اَىْ بَسَطَ الرَّجُلُ رِجْلَهُ şeklindeki tercümesi dahi yanlıştır; çünkü كُسُلْدِى fiili meçhuldür, bu ayrım dahi meçhul fiiller ayrımıdır. Şu halde Türkçe ibare اَلْ اَذَاقْ كُسُلْدِى şeklinde olacaktır. "O ayak uzandı" demektir. Bizi burada haklı gösteren çok kuvvetli bir tanığımız daha vardır. Bir satır aşağıdaki savda gelen اَذَاقْ كُسُلْسَا sözünün arapça izahında مُدَّتِ الرِّجْلُ denmekle bu fiilin meçhul olduğu gösterilmiş olur. B. A.

[++] Bugün bu sav "ayağını yorganına göre uzat" şeklinde yaşamaktadır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ne olduğu belli olmıyan اَڤِبْ kelimesi "awıp" olacaktır. Nitekim Dv.I, 152,5 ve III,296,15 te bu kelime geçmektedir. B. A.

Arslanlayu kökrelim

Küçi anıng kewilsün

"Etrafını evirip çevirelim, attan inerek koşuşalım, arslan gibi kükriyelim, bununla kuvveti zayıflasın".

مَنِلْدِی manıldı: "اَتْمَاكْ سِرْكَا كَا مَنِلْدِ etmek sırkege manıldı = ekmek sirkeye banıldı", (مَنِلْرْ - مَنِلْمَاقْ manılur - manılmak). Başkası da böyledir.

مُنَلْدِی müneldi: " تُونْ مُنَلْدِی ton müneldi = elbisenin yenleri ve fazla olan yerleri kesildi", (مُنَلْرْ - مُنَلْمَاكْ münelür - münelmek).

مُنُلْدِی münüldi: " اَتْ مُنُلْدِی at münüldi = at binildi". Başkası da böyledir; (مُنُلْرْ - مُنُلْمَاكْ münülür - münülmek).

Kural:

Bu bölüm, " ل=L" üzerine kurulmuştur; ل harfi üç yolda gelir:

Birincisi: İki harfli bir fiil, ل gelmesiyle üç harfli olur. Bu fiilde ل, meçhul belgesi olarak bulunur: " يَا قُرُلْدِی ya kuruldı", " اَرْ اُرُلْدِی er uruldı" gibi ki, "yay kuruldu", "adam vuruldu" demektir. Asılları " قُرْدِی kurdı" ve "اُرْدِی urdı"dır.

İkincisi: Lâzım bir fiilden meçhul fiil yapmak için getirilir.Bu,

arap dili kuralından dıştır. " اُلْنانكْ كُرُلْدِى ol neng körüldi" [+], " اُلْ يِرْكا بَرِلْدِى ol yerge barıldı" gibi ki, "o şey görüldü", "o yere varıldı" demektir.

Bazı kere bu harf,kendisinden sonra gelen harfe uyar [++] : " بِتِكْ بِتِنْدِى bitik bitindi", " اَرْ اِتِنْدِى [+++] er itindi" gibi ki "kitap yazıldı", "adam süründü" demektir. Bu kelimeler " بِتِلْدِى bitildi" ve " اِتِلْدِى itildi" dahi olabilir.

Üçüncüsü : Başlı başına bir fiil olmaktır: " اُلُكْ تِرِلْدِى ölüg tirildi", " سُوْتْ سُغُلْدِى süt soguldı", " سُوْفْ سُزُلْدِى suw süzüldi" gibi ki "ölü dirildi","süt çekildi", "su süzüldü" demektir.

[+] Buradaki " كُرُلْدِى körüldi" kelimesi yerinde getirilmiş değildir. Çünkü "görmek" kelimesi lâzım değil müteaddidir. Halbuki yukarıdan anlaşıldığına göre lâzım bir fiilden meçhul yapılmak gerekti. Nitekim " بَرِلْدِى barıldı" böyle yapılmıştır. Bay Kilisli de bunun farkına varmıştır. B.A.

[++] Buradaki arapça ibare şöyledir: اَلْ يِرْكا بَرِلْدِى اَىْ قَدْ ذُهِبَ اِلىٰ ذٰلِكَ الْمَكانِ و قَدْ يُوافِقُ هٰذا الْحَرْفُ الْحَرْفَ الَّذِى بَعْدَهُ مِثْلَ قَوْلِهِمْ بِتِلْ بِتِنْدِى
Bunda bir yanlışlık vardır. Çünkü, arapça ibareden,meçhul belgesi olarak getirilen ل harfinin, kendisinden sonra gelen harfe uyduğu anlaşılmakta ve buna " بِتِنْدِى bitindi" örneği verilmektedir. Burada ل harfi yalnız ن olmuştur. Kendisinden sonra gelen harfe uymamıştır. Örnek "inindi", "tınındı" gibi kelimelerden ibaret olaydı, bu, doğru olabilirdi. Şu halde burada " ل harfi bazı kere ن harfine çevrilir" denmesi daha doğru olur. Aşağıdaki örnekler de bizi teyit eder. B. A.

[+++] " اَرْ اِتِنْدِى er itindi" cümlesi dahi buraya yanlış olarak getirilmiş bir örnektir. Çünkü fiilin aslı lâzım değil,müteaddidir. B. A.

"ن = N" harfine örnek: "مَنْ تَنْكِرِيكَا تَبِنْدِمْ men Tenğrige tapındım", "اُلْ بَكْنَكَا تَبِنْدِى ol Begge tapındı" gibi ki, "ben Tanrıya tapındım", "o, Beye hizmet etti" demektir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

اُكْرَنْ اَنِكْ بِلِكِنْ كُنْدَا اَنْكَا رْبَارُو
قُتْقَلِقِنْ تَبِنْغِلْ قُذْغِلْ كُڤَزْ نَارُو

Ögren anınğ biligin künde anğar baru
Kotkulıkın tapıngıl kodhgıl küwez naru
"Hergün yanına giderek onun bilgisini öğren, gönül alçaklığiyle ona hizmet et, gururu bir yana koy".
(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Bilgin ve hakîm bir kimseye rastladığında hergün onun yanına git, ondan hikmet öğren; ondan, gönül alçaklığiyle bilgi edin, gururlanmayı bırak...).
(تَبِنُوْرْ - تَبِنْمَاقْ tapınur - tapınmak).

تَبِنْدِى tepindi: " اَرْاَتِنْ تَبِنْدِى er atın tepindi = adam atını tepti, (adam ayağiyle atını tepti). Bir kimse herhangi bir şeyi ayağiyle harekete getirse, kımıldatsa yine böyle denir; (تَبِنُوْرْ - تَبِنْمَاكْ tepinür - tepinmek).

بِتِنْدِى bitindi: " اَرْبِتِكْ بِتِنْدِى er bitik bitindi = adam kitap yazındı", (adam kendini kitap yazar gösterdi). Başka birisinin yardımı olmaksızın yalnız başına yazsa dahi

böyle denir; (بِتِنْمَاكْ - بِتِنُورْ bitinür - bitinmek).

بُتَنْدِى butandı: " يِغَاجْ بُتَنْدِى yıgaç butandı = ağaç budandı". Adam, ağacı budar gibi, keser gibi göründüğü zaman da böyle denir; (بُتَنْمَاقْ - بُتَنُورْ butanur - butanmak).

بِجِنْدِى bıçındı: " اَرْ اُزُنْكَا اَتْ بِجِنْدِى er özünğe et bıçındı = adam kendisi için et doğradı", (adam, kendisini et doğrar gibi gösterdi). Bu işi yalnız başına yaparsa yine böyle denir; (بِجِنْمَاقْ - بِجِنُورْ bıçınur - bıçınmak).

بُرُنْدِى büründi: " اُرَاغُتْ يُغُرْقَانْ بُرُنْدِى uragut yogurkan büründi = kadın yorgan büründü", (kadın örtü örtündü, peçelendi). Başkası da böyledir; (بُرُنْمَاكْ - بُرُنُورْ bürünür - bürünmek).

بَرِنْدِى barındı: " اُرَاغُتِّنْ قَانْ بَرِنْدِى uraguttın kan barındı = kadından kan boşandı", (kadının damarından kan boşandı). Bu, hayız kanının çıktığı bir damardır ;(بَرِنْمَاقْ - بَرِنُورْ barınur - barınmak).

بَرِنْدِى barındı: " اُلْ اَڤْكَا بَرِنْدِى ol ewge barındı = o, eve varır göründü". Başkası da böyledir; (بَرِنْمَاقْ - بَرِنُورْ barınur - barınmak).

Fiillerden bu türlüsü تفاعل anlamınadır. Bu, hakikatte işlemediği halde, işliyen kimsenin kendiliğinden işler gibi bir şey göstermiş olmasıdır.

Nitekim تَصَامَّ الرَّجُلُ وَتَمَاوَتَ denir ki, "adam sağırlaştı, kendini sağır gibi, kendini ölmüş gibi gösterdi" demektir.

بَزَنْدِى bezendi: "اُرَاغُتْ بَزَنْدِى uragut bezendi = kadın bezendi, süslendi", "اَفْ بَزَنْدِى ew bezendi = ev bezendi". (ن harfi ل dan çevrilmiştir), (بَزَنُوْرْ - بَزَنْمَاقْ bezenür - bezenmek).

بَسِنْدِى basındı: "اُلْ اَرِكْ بَسِنْدِى ol erig basındı = o, adamı zayıf gördü, bastı, kahretti", (بَسِنُوْرْ - بَسِنْمَاقْ basınur - basınmak).

بُشَنْدِى boşandı: "قُوْىْ بُشَنْدِى koy boşandı = koyun boşandı, bağı çözüldü"; (بُشَنُوْرْ - بُشَنْمَاقْ boşanur - boşanmak)." تُكُوْنْ بُشَنْدِى tügün boşandı = düğüm çözüldü, boşandı"; "اُرَاغُتْ بُشَنْدِى uragut boşandı = kadın boşandı". Bu kelime Argu dilincedir, fasih değildir. (بُشَنُوْرْ - بُشَنْمَاقْ boşanur - boşanmak).

بُغُنْدِى bogundı: "اَتْ بُغُنْدِى at bogundı = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بُغُنُوْرْ - بُغُنْمَاقْ bogunur - bogunmak).

بَقِنْغِلْ bakıngıl: "اِيْشْ كِيدِنْكَا بَقِنْغِلْ ış kidinğe bakıngıl = işin sonuna bak ve düşün", (بَقِنُوْرْ - بَقِنْمَاقْ bakınur - bakınmak).

بَقَنْدِى bukundı: " اَرْ اَذَاقِنْ بَقَنْدِى er adhakın bukundı [+]=

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimelerde hareke olmadığı gibi ilk harflerinde nokta dahi yoktur. Bize kalırsa kelime (bukundı-bukunur-bukunmak) olacaktır. Biraz önce geçen بُقُلْدِى kelimesinin haşiyesine bakınız! B. A.

adam yayılmış olan ayağını büktü", (تقنور - تقنماق bukunur - bukunmak).

تَكِنْدِى tegindi: Çiğilcede, Hakana yahut Beye birisinin gelmesi haber verildiği zaman " اُلْ تَكِنْدِى ol tegindi" denir ki "o, hazır oldu, gelmek için emir aldı" demektir. Giderse yine böyle denir. Oğuzlar bu söze kızarlar; (تَكِنُوْرْ - تَكِنْمَاكْ teginür - teginmek).

تُكُنْدِى tügündi: " اُلْ تُكُوْنْ تُكُنْدِى ol tügün tügündi = o, kendi başına düğüm düğdü". Kendini düğüm düğer gösterdiği zaman da yine böyle denir; (تُكُنُوْرْ - تُكُنْمَاكْ tügünür - tügünmek).

بُلُنْدِى bulundı: " يِتُكْ بُلُنْدِى yitük bulundı = yitik bulundu". Başkası da böyledir; (بُلُنُوْرْ - بُلُنْمَاقْ bulunur - bulunmak).

بِلِنْدِى bilindi: " اَرْ اِيشِنْ بِلِنْدِى er ışın bilindi = adam işini bildi", (بِلِنُوْرْ - بِلِنْمَاكْ bilinür - bilinmek)." اَرْ يَا زُقِنْ بِلِنْدِى er yazukın bilindi = adam suçunu söyledi, itiraf etti".

تُتُنْدِى tutundı: " كُوْنْ تُتُنْدِى kün tutundı = güneş tutuldu", " اَىْ تُتُنْدِى ay tutundı = ay tutuldu"; " بَكْ مَنِى اُغُلْ تُتُنْدِى Beg meni ogul tutundı = Bey, beni oğul edindi, oğullandı". Başkası da böyledir. " اَرْ كَيِكْ تُتُنْدِى er keyik tutundı = adam yalnız başına geyik tuttu". Herhangi bir şey yalnız

başına elde edilirse yine böyle denir.
" اوُتْ تُتُنْدِى ot tutundı = ateş tutuştu";
(تُتُنْماقْ - تُتُنُوْرْ tutunur - tutunmak). Şu beyitte dahi gelmiştir :

اُذِكْ اُتِى تُتُونُبْ اُبْكا يُرَكْ قَغْرُلُوْرْ

Ödhik otı tutunup
Öpke yürek kagrulur

"Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yürek kavrulur".
" اُلْ اَڤُرْتا تُتُنْدِى ol awurta tutundı = o, süt nine, daya tuttu, daya edindi".
" اُلْ مَنِى اُتُكْجِى تُتُنْدِى ol meni ötükçi tutundı = o, beni ötüncü edindi",(o, beni Hakan yanında şefaatçı edindi). Bunun mastarı da yukarıdaki gibidir.

تِتِنْدِى titindi:" اُلْ اَنْكَرْ تِتِنْدِى ol anğar titindi = o, ona dayandı, direndi". Şu savda dahi gelmiştir: " اَنِكْ يُوزِنْكا تِتِنُو بَقْسا بُلْماسْ anınğ yüzinğe titinü baksa bolmas = onun yüzüne dik baksa olmaz", (insan,onun güzelliği dolayısiyle yüzüne bakamaz);(تِتِنُوْرْ - تِتِنْماكْ titinür - titinmek).

تُدُنْدِى todundı: " اَرْ تُدُنْدِى er todundı = adam doyar göründü". Doyduğu zaman da böyle denir; (تُدُنُوْرْ - تُدُنْماقْ todunur - todunmak).

تِذِنْدِى tıdhındı: " اَرْ اِيشْتِنْ تِذِنْدِى er ıştın tıdhındı a-

dam işten kaçındı", (تِدِنُوْرْ - تِدِنْمَاقْ tıdhınur - tıdhınmak).

تَرَنْدِى tarandı: " اُلْ سَچِنْ تَرَنْدِى [+] ol saçın tarandı = o, saçını taradı", (başkasının yardımı olmaksızın saçını taradı), (تَرَانُرْ - تَرَنْمَاقْ taranur - taranmak).

تِرِنْدِى tarındı: " اَرْتِرِغْ تِرَنْدِى [++] er tarığ tarındı = adam ekin eker göründü". Yalnız başına ekerse de böyle denir; (تِرِنُوْرْ - تِرِنْمَاقْ tarınur - tarınmak).

تَرُنْدِى tarundı: " اَرْ ايشتا بُشْتِى تَرُنْدِى er ışta buştı tarundı [+++] = adam işten osandı, sıkıldı", (تَرُنُوْرْ - تَرُنْمَاقْ tarunur - tarunmak).

تُرُنْدِى turundı: " اُلْ مَنْكا اُتْرُ تُرُنْدِى ol manğa utru turundı= o, bana dayattı".Karşısına durup - direnirse yine böyle denir",(تُرُنُوْرْ - تُرُنْمَاقْ turunur - turunmak).

تُرُنْدِى türündi: " اَرْ اُوْزِ بِتِكِنْ تُرُنْدِى er öz bitikin türündi = o, kendi kitabını dürdü, kendi başına dürdü", (تُرُنُوْرْ - تُرُنْمَاكْ türünür - türünmek).

تِرَنْدِى tirendi: " اَرْ ايشتِنْ تِرَنْدِى er ıştın tirendi = a-

---

[+] Basma nüshada " تِرَنْدِى tarındı" şeklinde geçen bu kelime " تَرَنْدِى tarandı" olacaktır. Yazma nüshada böyledir. Doğru olan da budur. B. A.

[++] Bu kelime yazma nüshada تِرَنْدِى dir. Doğrusu da budur. B.A.

[+++] Her ne kadar Brockelmann bu kelimeyi "boştı" şeklinde yazmışsa da doğru yapmamıştır, sanırım. Çünkü "boş" kökünden gelen fiilin anlamı ayrı, bunun anlamı yine ayrıdır. Nitekim Radloff IV,1870 te bu kelimeyi "buşmak" imlasında yazmıştır. B. A.

dam işten çekindi". Çekinilen her şey için de böyle denir. " اُلْ تامْقا تِرَنْدِی ol tamka tirendi = o,duvara dayandı".Başkası da böyledir; (تِرَنْمَاكْ - تِرَانُرْ tirenür - tirenmek).

تِرِنْدِی tèrindi: " اُلْ اوُزِنْكا يَمِشْ تِرِنْدِی ol özinğe yèmiş tèrindi = o, kendisi için yemiş derdi". Başkası da böyledir; (تِرِنُرْ - تِرِنْمَاكْ tèrinür - tèrinmek).

تُرُنْدِی turundı: " اَتْ تُرُنْدِی at turundı = at arıklaştı". Başkası da böyledir;(تُرُنُرْ - تُرُنْمَاقْ turunur - turunmak).

تُرُنْدِی turundı: " اَرْ ايِشْتا تُرُنْدِی er ışta turundı = adam işte durakladı", (تُرُنُرْ - تُرُنْمَاقْ turunur - turunmak).

تِزِنْدِی tezindi: " اُلْ تِزِنْدِی ol tezindi = o, kaçar göründü", (تِزِنُرْ - تِزِنْمَاكْ tezinür - tezinmek).

تِزِنْدِی tizindi: "اُراغْتْ يِنْجُسُنْ تِزِنْدِی uragut yinçüsin tizindi = kadın incisini dizdi", (تِزِنُرْ - تِزِنْمَاكْ tizinür - tizinmek).

تُشَنْدِی tuşandı: " اَرْ اَذاقِی تُشَنْدِی er adhakı tuşandı = adamın ayağı dolaştı, kösteklendi", (adamın ayakları korkudan kösteklendi, birbirine dolaştı). Şu savda da gelmiştir: " اَرْسْلَنْ كُكْرَسا اَتْ اَذاقِی تُشالِرْ arslan kökrese at adhakı tuşalır = arslan kükreyince atın ayağı dolaşır,kösteklenir". Bu sav, kendisinden büyükle

çarpışan bir adamın çarpışma zamanı yaklaştığında ayaklarının titremesi üzerine söylenir; (تُشَنَاقْ - تُشَانُرْ tuşanur - tuşanmak).

تُشَنْدِى töşendi: "اُلْ اُوزِنْكَا تُشَنْدِى ol özinge töşek töşendi = o, kendisine döşek döşedi", (تُشَنَاكْ - تُشَانُرْ töşenür - töşenmek).

تَقِنْدِى tewindi: "اَرْ اَلِكِنْ اُقْنْدِى تَقِنْدِى er eligin uwundı tewindi = adam, işten tasalandı, utandığı ve sıkıldığı için elini oğuşturdu", (تَقِنَاكْ - تَقِنُورْ tewinür - tewinmek).

تُقِنْدِى tokındı: "اَرْ تَامْقَا تُقِنْدِى er tamka tokındı = adam duvara çarptı", " اَرْ تُقِنْدِى er tokındı = adam döğüldü". Oğuzca " قِلِجْ تُقِنْدِى kılıç tokındı = kılıç döğüldü". (-تُقِنُورْ تُقِنَاقْ tokınur - tokınmak) [+].

تُقُنْدِى tokundı: " تُقُمْ تُقُنْدِى tokum tokundı = o, kendisi için hayvan kesti", (تُقُنُورْ - تُقُنَاقْ tokunur - tokunmak).

تِقِنْدِى tıkındı: "اَرْ يُونْكْ تَغَارْقَا تِقِنْدِى er yünğ tagarka tıkındı = adam, dağarcığa, çuvala yünü teperek tıktı", " اَشْ تِقِنْدِى aş tıkındı = yemek tıkındı". Bu söz, birine kızıldığı zaman söylenir; (تِقِنُورْ - تِقِنَاقْ tıkınur - tıkınmak).

تَلِنْدِى telindi: " تَامْ تَلِنْدِى tam telindi = duvar delindi", (تَلِنُورْ - تَلِنْمَاكْ telinür - telin-

---

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

mek). Şu parçada dahi gelmiştir :

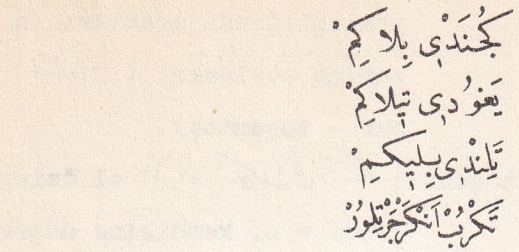

Küçendi bilegim
Yagudı tilegim
Telindi biligim
Tegrüp anğar çertilür

"Bileğim ağırlaştı, dileğim yaklaştı, bilgim genişledi, ona yaklaşarak yok olur".

(Bileğim bana yük oldu, ağırlaştı, yoruldu; bilgi üzerine çok şeyler yazdığım için,ona zulmolundu; şimdi dileğim yaklaştı, göğsümde bilgi kaynakları açıldı; zaman beni oraya yaklaştırdığında ömrüm de bitiyor) [+].

[+] Bu parçanın arapçaya olan çevriminde yazma nüshada ibare يَقُولُ ثَقُلَ عَلَيَّ مِعْصَبِي وَ نُظِلِمَ عَلَيْهِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كَتَبْتُ مِنَ الْحِكْمَةِ şeklinde olduğu halde Bay Kilisli bunu basma nüshada... يَقُولُ ثَقُلَ عَلَيَّ مِعْصَبِي وَ نُظِلِمَ عَلَيْهِ imlâsında yazarak sonra da نُظْلِمَ diye bir düzeltme yapmış ise de bizce bu kelime فَظَلِمَ olsa gerektir. Nitekim مِعْصَبِي kelimesiyle bu kelime arasında bulunan عطف واوی nın sonradan konduğu anlaşılmaktadır. معصبی kelimesinin son harfi olan ی nin üzerine ufak bir و harfi konmuştur. Şu halde kelime فَظَلِمَ imlâsında yazılmak lâzımken nasılsa نظلم şeklinde yazılmış, sonradan düzeltme yapıldığı zaman iyice anlaşılamadığı için bu kelimeden evvel bir و harfi konmuş olmalıdır. Halbuki, bunun yeri yoktur. Biz, manayı kendi anladığımıza göre verdik. B. A.

تِلِنْدِی tilindi: " تَرِی تِلِنْدِی teri tilindi = deri dilindi", (deri, uzunlamasına, kayış gibi yarıldı), (تِلِنْمَاقْ - تِلِنُوْرْ tilinür - tilinmek).

تَمَنْدِی tamındı: " اُلْ اوُزِنْکا یاغْ تَمَنْدِی ol özinge yağ tamındı = o, kendisi için yalnız başına sütten yağ çıkardı", (o, kendisi için, başlı başına yağ taktir etti), (تَمَنُوْرْ - تَمْنَاقْ tamınur - tamınmak).

جَبِنْدِی çapındı: " اَرْ اَتِنْ جَبِنْدِی er atın çapındı = adam atını kamçıladı", " اَرْ سُقْدا جَبْدِی er suwda çapdı = adam suda yüzdü". Bu anlamda " جَبِنْدِی çapındı" dahi denir; (جَبِنُوْنْ - جَبِنْمَاقْ çapınur - çapınmak).

جَقِنْدِی çakındı: " اَرْ اوُزِنْکا جَقْمَاقْ جَقِنْدِی er özinge çakmak çakındı = adam kendisi için çakmak çaktı", (adam, kendini çakmak çakar gösterdi), (جَقِنُوْرْ - جَقِنْمَاقْ çakınur - çakınmak).

جَکِنْدِی çekindi: " اَرْ بِتِکْ کا جَکِکْ جَکِنْدِی er bitikge çekik çekindi = adam, kitaba nokta koymayı üzerine aldı", (جَکِنُوْرْ - جَکِنْمَاکْ çekinür - çekinmek).

جَکِنْدِی çekindi: " اُلْ یُوکُنْ جَکِنْدِی ol yükün çekindi = o, bohça bağlamayı kendi üzerine aldı ve yalnızca bağladı", (جَکِنُوْرْ - جَکِنْمَاکْ çekinür - çekinmek).

جَلِنْدِی çalındı: " اَتْ جَلِنْدِی at çalındı = yemin kötü-

lüğünden at arıkladı", "سوزبك قلاقنكا جلندي söz Beg kulakınga çalındı = söz Beyin kulağına çalındı". Başkası da böyledir. Oğuzca. "ارآوزن يركا جلندي er özin yerge çalındı = adam kendini yere çaldı , yahut çalar göründü", (جلنمق - جلنور çalınur - çalınmak).

جلندي çılandı: "جلندي نانك çılandı neng = nesne yaşlıktan çilendi", aslı "جيلندي çılandı" dır, (جيلنور - جيلنمق çılanur - çılanmak). "آت جلندي at çılandı = at terledi".

سبندي sapındı: "اشلاز يكا سبندي ışlar yigne sapındı = kadın iğneye iplik saplamayı üzerine aldı". Hakikatte yapmadığı halde, kadın, iğneye iplik geçirir gibi göründü. (سبنور - سبنمق sapınur - sapınmak).

ستندي satındı: "ارآتن ستندي er atın satındı = adam, atını satar göründü", (ستنور - ستنمق satınur - satınmak).

سجندي saçındı: "ارآوزنكا سوق سجندي er özinge suw saçındı = adam, su saçmayı kendine iş edindi", (سجنور - سجنمق saçınur - saçınmak).

سجندي süçündi: "ارسوزكا سجندي er sözge süçündi = adam, sözün tadını aldı", (adam, sözün tadını buldu, söze başladı, işine bakmadı) (سجنور - سجنمك süçinür - süçinmek). Şu savda da gelmiştir: "سوزكا سجنسا بلن بريز sözge süçünse bulun barır = lâfa da-

lan tutsak olur", (sözün tadına dalan bir kimse esir olur). Bunun bir hikâyesi vardır [+]. Bu sav, söze dalıp işini bırakan kimse için söylenir.

سَرِنْدِی sarındı: "اَرْسُشْلِقِنْ سَرِنْدِی er suwlıkın sarındı = adam, sarığını sarındı", «اُرَاغُتْ بُرُنْجُكْ سَرِنْدِی uragut bürüngük sarındı = kadın, başörtüsünü örtündü", (سَرِنُوْرْ - سَرِنْمَاقْ sarınur - sarınmak). Bir adam herhangi bir şeyi örtünür veya sarınırsa yine böyle denir.

سَرِنْدِی sarındı: "اَرْ ایشْقا سَرِنْدِی er ışka sarındı = adam işe sarıldı", (adam, kendisini istediği, dilediği işi bulan kimselerden kıldı) [++]. (سَرِنُوْرْ - سَرِنْمَاقْ sarınur - sarınmak).

سُرُنْدِی süründi: "كِشِی اُوْزِیِنْ سُرُنْدِی kişi öz yinin süründi = adam kendi vücudunu kaşıdı", (سُرُنُوْرْ سُرُنْمَاكْ sürünür - sürünmek). Sert bir şey döğülüp ezildiği zaman da böyle denir.

سُرُنْدِی süzündi: "اَرْ اُوْزِنْكَا سُوْ سُرُنْدِی er özinge suw süzün-

---

[+] Hikâyenin ne olduğu söylenmemiştir. B. A.

[++] Önceden yazma nüshada اَرْ ایشْقا سَرِنْدِی sözünün arapça tercümesi اَیْ صَیَّرَ الرَّجُلُ نَفْسَهُ فِی جُمْلَةِ مَنْ وَجَدَ الْعَمَلَ الَّذِی اَرَادَهُ وَطَلَبَهُ şeklinde iken صَیَّرَ kelimesinin altındaki noktanın birisi kazınarak صَبَّرَ şekline konulmuş. Bay Kilisli Rifat dahi bu son şekli kabul ederek o yolda bastırmıştır. Bize kalırsa bu kelime صَیَّرَ olacaktır. Çünkü صَبَّرَ kelimesi buraya gelmez. Bu anlamın صَبَّرَ ile hiç bir ilişiği yoktur. Bugün bile"adam işe sarıldı" deriz. Brockelmann bu kelimeyi "sermek" fiiliyle karşılaştırmak istemişse de bu fiilin kökü "sarmak" tır, "sermek" değildir. B. A.

di = adam, kendine su süzünür göründü", (سُزُنُوْرْ - سُزُنْمَاقْ süzünür - süzünmek).

سِيزِنْدِى sezindi: "اُلْ اَنْكَا رْسِيزِكْ سِيزِنْدِى ol anğar sezik sezindi = o, onu sezdi", (o, onu bir sezişle sezdi). (سِيزِ نُوْرْ - سِيزِنْمَاكْ sezinür - sezinmek).

سَسِنْدِى sesindi: "اَرْقُلِنْ اُرْغَا لِى سَسِنْدِى er kulın urgalı sesindi = adam, kölesini döğmeğe hazırlandı, döğmek diledi".At, bağından çözülmek üzere olursa yine böyle denir; (سَسِنُوْرْ - سَسِنْمَاكْ sesinür - sesinmek).

سُسُنْدِى süsündi: "اَرْ بَاشِنْ تَامْقَا سُسُنْدِى er başın tamka süsündi = adam, başını duvara vurur göründü". Başkası da böyledir; (سُسُنُوْرْ - سُسُنْمَاكْ süsünür - süsünmek).

سَغِنْدِى sagındı: " اَرْقُوْيْنْ سَغِنْدِى er koyun sagındı = adam, koyunu sağar göründü", (سَغِنُوْرْ - سَغِنْمَاقْ sagınur - sagınmak).

سُغُنْدِى sogundı: "اَرْ سُغُنْدِى er sogundı = adam üşüdü"; "اَرْ سُغُنْدِى er sogundı = adam sidikten ve buna benzer şeylerden temizlendi", (سُغُنُوْرْ - سُغُنْمَاقْ sogunur - sogunmak).

سِغِنْدِى sıgındı: "كِيكْ تُرَغْقَا سِغِنْدِى keyik turagka sıgındı = geyik sığıncağa sığındı". Başka bir yere sığınan her şey için de böyle denir. "مَنْ تَنْكْرِيكَا سِغِنُوْرْمَنْ men Tengrige sıgınur men = ben Tanrıya sığınırım", (سِغِنُوْرْ - سِغِنْمَاقْ sıgınur - sı-

gınmak).

سَڤُنْدِى sewündi: "اَرْسَڤُنْدِى er sewündi = adam sevindi", (سَڤُنُوْرْ - سَڤُنْماكْ sewünür - sewünmek).

Şu beyitte dahi gelmiştir:

سَڤِنْمَكِلْ يُنْدْ اُكُرْ اَذْغِرْاَنِنْ
اَلْتُنْ كُمُشْ بُلْنَبَنْ اَغِى تَڤَارْ

Sewünmegil yund ögür adhgır anın
Altun kümüş bulnaban agı tawar
"At, aygır ile altun, gümüş, ipek kumaşla sevinme".
(At, aygır, tay, kısrak, altın, gümüş, ipek kumaş bulmakla sevinme. Bunlardan kendin için hayırlı iş edin).

سَغِنْدِى sagındı: "اُلْ مَنْكَا اَذْكُوْسَغِنْدِى ol manğa edhgü sagındı = o, beni iyi sandı", (benim için iyi zan besledi ve onu içerisinde gizledi). Sözle yardım ederse yine böyle denir; (سَغِنُوْرْ - سَغِنْماقْ sagınur - sagınmak).

سَقِنْدِى sakındı: "اُلْمَنْدِنْ سَقِنْدِى ol mendin [+] sakındı = o, benden sakındı". (Burada ق harfi bundan evvelki kelimedekinden daha serttir), (سَقِنُوْرْ - سَقِنْماقْ sakınur - sakınmak).

سُقِنْدِى sukındı: "اُرَاغُتْ بَشِنْ سُقُنْدِى uragut başın sukındı = kadın başını yıkadı". Bu, Uç di-

---

[+] Yazma nüshada " اُلْمِنْدِنْ ol mindin" şeklindedir. B. A.

lincedir. (سُقِنُوْرْ - سُقِنْماقْ sukınur - sukınmak).

سُكُنْدِى sökündi: "اَرْ بَكْكا سُكُنْدِى er Begge sökündi = adam, Beyin önünde diz çöktü"," اُلْ تُونِنْ سُكُنْدِى ol tonın sökündi = o, elbisesini söker göründü", (سُكُنُوْرْ - سُكُنْماكْ sökünür - sökünmek).

سَلِنْدِى salındı: " يِنْجُو قُلاقْتِنْ سَلِنْدِى yinçü kulaktın salındı = inci kulaktan sarktı". Her sarkan şey için de böyle denir; (سَلِنُوْرْ - سَلِنْماقْ salınur - salınmak).

قَبِنْدِى kapındı: " اَرْ تَقَارْ قَبِنْدِى er tawar kapındı = adam, mal yağma eder göründü", (قَبِنُوْرْ - قَبِنْماقْ kapınur - kapınmak). " اُغْلانْ يَلْ قَبِنْدِى oglan yel kapındı = çocuğa yel dokundu".

قَتِنْدِى katındı: "اُلْ تَلْقانْقا ياغْ قَتِنْدِى ol talkanka yağ katındı = o, kavuta yağ katar göründü", (قَتِنُوْرْ - قَتِنْماقْ katınur - katınmak).

قُتَنْدِى kutandı: " قُتَنْدِى نانكْ [+] kutandı nenğ = nesne kuvvetli oldu, ulu nasipli oldu",(- قتانر قتنماق kutanur - kutanmak).

قَجِنْدِى kaçındı: " اُلْ مَنْدِنْ قَجِنْدِى ol mendin [++] kaçındı =

[+] Yukarıda geçen her üç kelimenin basma nüshada harekeleri yoktur. Yazma nüshada yalnız ilk kelimenin baş harfi olan ق ın üzerinde bir üstün harekesi vardır. Her üç kelimenin ikinci harflerinde nokta ve hareke yoktur. Bu kelimelerin " قُتَنْدِى kutandı", " قُتانُرْ kutanur", " قُتَنْماقْ kutanmak" olacağında şüphe yoktur. Çünkü Dv.II,97,2 de bu anlamda- قُتَلْدِى قُتالُرْ , قُتالْمَقْ sözleri vardır. ل harfinin ن a çevrildiği her zaman görülmektedir.Brockelmann bu kelimeyi " قَتِنْدِى katındı" şeklinde okumuşsa da yanılmıştır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelime "mindin" şeklinde geçmektedir. B.A.

o, benden kaçar göründü",(قَجِنُرْ - قَجِنْماقْ kaçınur - kaçınmak).

قُرُنْدِى korundı: " اُلْ تَقَارِنْكَا قُرُنْدِى ol tawarınğa korundı = o, malını esirgedi",(قُرِينُورْ - قُرِنْماقْ korınur - korınmak).

قُرُنْدِى kurundı: " اَرْ قُرُنْدِى er kurundı = adam kurundu, yıkandıktan sonra kurundu", (قُرِنُورْ - قُرِنْماقْ kurınur - kurınmak).

قِرِنْدِى kırındı: " اُلْ نَانْكِنِى قِرِنْدِى ol nenğni kırındı = o, bir şeyin kabuğunu soyar, kazır göründü", (قِرِنُورْ - قِرِنْماقْ kırınur - kırınmak).

قَزِنْدِى kazındı: " اُلْ اُوزِنْكَا قُذُغْ قَزِنْدِى ol özinge kudhuğ kazındı = o, kendisi için kuyu kazmayı iş edindi". Kazar görünürse yine böyle denir; (قَزِنُورْ - قَزِنْماقْ kazınur - kazınmak).

قُزَنْدِى kozandı: " اُراغُتْ بَزَنْدِى قُزَنْدِى uragut bezendi, kozandı = kadın bezendi, süslendi", (قُزَانُرْ - قُزَنْماقْ kozanur - kozanmak).

قِسِنْدِى kısındı: " اَرْ تَقَارِنْ قِسِنْدِى er tawarın kısındı = adam, malını kıstı, cimrilik etti". Sidiği tutularak işeyemiyen kimse için de böyle denir; (قِسِنُورْ - قِسِنْماقْ kısınur - kısınmak).

قَشَنْدِى kaşandı: " اَتْ قَشَنْدِى at kaşandı=at ve başka hayvan kaşandı, işedi". lâkin bu, yalnız ata özgerdir.(قَشَنُورْ - قَشَنْماقْ kaşanur - kaşanmak).

قُلُنْدِی kolundı: " اَرْ نانڭ قُلُنْدِی er neng kolundı = adam bir şey istedi", (قُلُنُوْرْ - قُلُنْمَاقْ kolunur-kolunmak).

قِلِنْدِی kılındı: " اَرْ تَكَا قِلِنْجْ قِلِنْدِی er tegme kılınç kılındı = adam, her cins iş işledi". Birisi haddini geçmek istediği zaman " اَكُشْ قِلِنْمَا öküş kılınma" denir ki, "haddini tecavüz etme, aşırı gitme" demektir. (قِلِنُوْرْ - قِلِنْمَاقْ kılınur - kılınmak).

كَجُنْدِی keçündi: "اَرْ سُوْ قَكَجُنْدِی er suw keçündi = adam kendini suyu geçer gibi gösterdi",(كَجُنُوْرْ - كَجُنْمَاكْ keçünür - keçünmek).

كُجُنْدِی küçendi: " اَتْ كُجُنْدِی at küçendi = atın,ağır yük taşımaktan gücü, kuvveti kalmadı"; " اُلْ اَنِكْ تَقَارِنْ كُجُنْدِی ol anıng tawarın küçendi = o, onun malına zulmetti". Birinci fiil lâzım, bu müteaddidir. (كُجَانُوْرْ - كُجُنْمَاكْ küçenür - küçenmek).

كِجِنْدِی kiçindi: " اُرَاغْتْ كِجِنْدِی uragut kiçindi = kadın orospu oldu, giçişti". Bundan alınarak " كِجِنْمَا kiçinme" denir ki "kaşınma,giçişme" demektir. Aslı "اَتْ كِجِنْدِی et kiçindi" sözünden alınmıştır, "vücut kaşındı, giçişti" demektir. (كِجِنُوْرْ - كِجِنْمَاكْ kiçinür - kiçinmek).

كِرِنْدِی kirindi: "اَرْ سُقْدا كِرِنْدِی er suwda kirindi = adam suya girindi, yıkandı", " اَرْ اَقْكا كِرِنْدِی er ewge kirindi = adam, kendisini eve

girer gibi gösterdi", (كِرِنُوْر - كِرِنْمَاكْ kirinür - kirinmek).

كُرُنْدِى göründi: " اُلْبَكَا كُرُنْدِى ol Begge göründi = o, Beye kavuştu, o, Beyi gördü", " تَاغْ كُرُنْدِى tag göründi = dağ göründü". Başkası da böyledir. Uzaktan karaltı halinde beliren her şeye de böyle denir; (كُرُنُوْر - كُرُنْمَاكْ görünür - görünmek).

كُزُنْدِى közündi: " كُزُنْدِى نَانْكْ közündi neng = nesne görüldü". Arguca. Burada bir kural vardır; kural şudur: Bu kelime "göz" anlamına olan " كُوْز köz"den alınmıştır. Yalnız, Argular bu fiilin emri hazırında mâziye uymıyarak " كُرْ kör" derler, "gör" demektir; bu kelime ر ile, mâzisi ز iledir. (كُزُنُوْر - كُزُنْمَاكْ közünür - közünmek).

كَسِنْدِى kesindi: "اُلْ اُوزِنْكَا اَتْ كَسِنْدِى ol özinge et kesindi = o, kendisi için et kesindi". Başkası da böyledir; (كَسِنُوْر - كَسِنْمَاكْ kesinür - kesinmek).

كُشُنْدِى köşündi: "اَرْ كِنْكَا كُشُنْدِى er künge köşündi = adam güneşten gölgeye çekildi, gölgelendi". Birinden gizlenen kimse için de böyle denir; (كُشِنُوْر - كُشِنْمَاكْ köşinür - köşinmek).

كُشَنْدِى küwendi: " اُلْ مِنِكْ بِرْلَا كُشَنْدِى ol meninğ birle küwendi = o, benimle öğündü", (كُشَنُوْر - كُشَنْمَاكْ küwenür - küwenmek).

كُلَنْدِي külündi: " اَرْ اَلِكِي اَذاقِي كُلَنْدِي er eligi adhakı külündi = adamın çalışmaktan,yürürken çok sallanmaktan, sanki ağırlıktan bağlanmış gibi eli ayağı yoruldu",(كُلُنُوْر - كُلُنْمَاكْ külünür - külünmek).

كُمَنْدِي kömündi: "اَرْ تَقارِنْ كُمَنْدِي er tawarın kömündi = adam, malını gömer göründü", (كُمَنُوْر - كُمَنْمَاكْ kömünür - kömünmek).

Bu bölüm bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Failin, başkasından yardım olmaksızın başlı başına bir işi işlemesi anlamınadır. Bu çeşidin aslı, iki harfli fiillerden olmaktır:" اُلْ اَفْكَارِنْدِي ol ewge barındı = o, eve gerçekten gitmediği halde gider göründü", " اُلْ اَشْ تَتِنْدِي ol aş tatındı = o, hakikatte tatmadığı halde aşı tatar gibi göründü". Bu çeşit, arapçadaki تَفَاعُلْ babı yerindedir: تَصَامَّ الرَّجُلُ denir ki "adam, sağır olmadığı halde sağır göründü" demektir. Akıllı olmadığı halde akıllı görünen kimseye تَعَاقَلَ denildiği gibi [+].

İkincisi:Failin bir işi, baş-

[+] Bu birinci kısmın başlığı, misallerine uymamaktadır. Başlığın tercümesini verdik. Arapçası şudur : اَحَدُهَا اَنْ يَكُوْنَ لِلْاِبْتِدَاءِ اَلْفَاعِلِ بِفِعْلِهِ مِنْ غَيْرِ اِسْتِعَانَةٍ بِغَيْرِهِ .Yukarıda bu başlığı verdikten sonra Kaşgarlının"bu çeşit arapçadaki تفاعل babı yerindedir" demesi uymıyor. Bize kalırsa yukarıda arapçasını verdiğimiz ve tercümesini yaptığımız kısım yanlıştır. Doğrusu "failin,hakikatte bir fiili, işlemediği halde, işler gibi görünmesidir" şeklinde olmalıdır. B. A.

kalarının yardımına kalmadan, tek başına yapmasıdır:" اَرْ اَلِنْ اَلِنْدِى er alımın alındı = adam alacağını kendi başına aldı", " اُلْ تَرِغْ تَرِنْدِى ol tarığ tarındı = o, kendisi için, kendi başına tohum ekti" gibi. Bu anlamda olduğu zaman cümlede " اُوْز öz" kelimesi gelir. " اُوزِنكا özinge = kendisine", " اُوزِى özi = kendisi" demektir. اُوزِنكا kelimesindeki ك arapçada "için" anlamına olan ل yerindedir. Fiil, hakikaten yapılmayıp ta yapılır gibi göründüğü zaman "öz" kelimesi söylenmez. Bu ikisi arasındaki fark şudur : İşler, bütün insanlar arasında ortaktır. Onlardan biri bir işi başkasının yardımı olmaksızın, kendi kendine işlemeğe girişirse "öz" kelimesi söylenmedikçe sıfat noksan olur; "öz" kelimesi söylendiği zaman tamamlaşır. Bu şekilde iş, işliyene bağlı olur, ortaklıktan çıkar. Ulu Tanrının فَاقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ sözü de böyledir. Çünkü " قتل =öldürmek" işi bütün halk arasında ortaktır. اَنْفُسَكُمْ denmekle halk arasında onlar tahsis edilmiş oluyor. نفس kelimesi zikredilmedikçe sıfat nakıs olacak idi. Amma, fiil, "gösteriş" manasına olursa lâzım olur; fiilde ortaklık olmaz. "Öz" kelimesi zikredil-

mese de lâzım fiil ona delâlet eder. Böylece mana tamam olur. Ulu Tanrının كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَىٰ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَىٰ sözü gibidir. أَنْ رَأَىٰ نَفْسَهُ اسْتَغْنَىٰ denilmemiştir. Bu, Türkçe " ايشقا بقن ışka bakın" sözü gibidir ki, "işine bak, işin sonuna bak !" anlamınadır. " قُرِن kurın"[+] sözü de böyledir, "kurun, kurulan" demektir. " سُقْقا كِرِ نْ suwka kirin" cümlesi de bu kabildendir, "suya gir" demektir.

Üçüncüsü: ل bölümiyle ن bölümünün birleşmesi ve ن un ل dan çevrilmiş olmasıdır: " بِتِكْ بِتِلْدِى bitik bitildi" denildiği gibi "بِتِكْ بِتِنْدِى bitik bitindi" de denir, ikisi de bir anlamda dır, "kitap yazıldı" demektir. ن , burada meçhul fiilin belgesi olmuştur. Nitekim bu, arapçada dahi olmaktadır : كَلَّ الدَّلْوُ وَكَنَّهُ رَجُلٌ شَثْنُ الْاَصَابِعِ وَشَثْلُهَا ve sözleri gibi.

Dördüncüsü: Başlı başına bir kelime olup yukarıdaki manalardan hiç bir şey bildirmiyerek ن gelmeden evvelki hali ne ise o manayı veren şekildir: " تَنْكِرِيكا تَبِنْدِى Tenğrige tapındı", " تَنْكِرِكا سِغِنْدِمْ Tenğrige sığındım" gibi ki,

---

[+] Basma nüshada unutulmuş olan şu قُرِنْ اَىْ تَجَفَّفْ ibaresi yazma nüshada vardır. Biz yazma nüshaya göre tercüme ettik. B. A.

"Allaha taptı", "Tanrıya sığındım" demektir. Bu manalar, harfi illetli ve gunneli kelimelerden başka mücerret ve ziyadeli kelimelerde dahi böyledir.

Kural: Üç harfli kelimelerden yapılan [+] muzariler iki kısma ayrılır:

1 - Ortası sâkin olandır: "o, elbise giydirdi" anlamına olan " اُلْ تُوْنْ ol ton kedhürdi" sözündeki كَذْرْدِى kelimesinin muzarii bulunan " كَذْرُرْ kedhrür" kelimesi gibi. ذ harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir. " تَنْكْرِيكَا تِبَنْدِى Tenğrige tapındı" cümlesindeki تِبَنْدِى sözünden alınan " تَبْنُوْرْ tapnur" kelimesi de böyledir. ب harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir [++].

2 - Mâzide ve muzaride ortası harekeli olmaktır: "At kulağını dikti" anlamına olan "اَتْ قُلاقْ تُقْرْدِى at kulak

---

[+] Arapçasında اَلْاَفْعَالُ الْمُسْتَقْبَلَةُ مِنَ الثُّلاثِيِّ تَنْقَسِمُ denilmiş ise de verilen örneklerden anlaşıldığına göre مُسْتَقْبَلَة kelimesinin anlamı istikbal şekli olmayıp hal ve istikbale ihtimali bulunan muzari sıygasıdır; çünkü arapçada başlı başına bir istikbal sıygası yoktur. B. A.

[++] Yazma nüshada اُلْ تُوْنْ كَذْرْدِى اَىْ اَنَّهُ اَلْبَسَ الثَّوْبَ كَذْرُرْ يَلْبِسُهُ ve تَنْكْرِيكَا تِبَنْدِى اَىْ عَبَدَ اللهَ تَعَالَى تِبَنُوْرْ denilerek muzari sıygalarının ortaları harekeli yazılmış ise de yanlıştır. Bu kısmın gereği " كَذْرُرْ kedhrür" ve " تَبْنُوْرْ tapnur" olacaktır. B.A.

tuwurdı" sözündeki تُقُرْدِي fiilinin muzarii olan " تُقُرارْ tuwurar" gibi. Yumşak ف bu kelimenin mâzisinde ve muzariinde harekelidir [+]. Ve yine "Allah beni korudu" anlamına gelen "تَنْكرِي مَنِي كُدُزْدِي Tenğri meni ködhezdi" cümlesindeki كُدُزْدِي fiilinin muzarii gibi[++]; د harfi mâzide ve muzaride üstündür.

Bu yolda asıl olan, isimden yapılan her fiilin muzariinde kelimenin ortası harekeli olmaktır." تُشَكْ تُشَلْدِي töşek töşeldi", "تُكُوْن تُكُلْدِي tügün tügüldi", "تَرِغ سُقَلْدِي tarığ suwaldı" cümlelerindeki mâzilerin muzari sıygaları gibi ki -sıra ile- manaları "döşek döşendi", "düğüm düğüldü", "ekin sulandı" dır [+++].

[+] Buradaki arapça ibare تقرار - فالفاء الركيكة منها محركة في الماضي والواجب şeklinde ise de yanlıştır. Örneklerden ve sözün gelişinden anlaşıldığına göre والواجب sözü والغابر olacaktır. Biz doğru şeklini göz önüne alarak tercüme ettik. Basma nüshada تقرار şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada تقرازي şeklindedir.Her iki şekil de yanlıştır. Doğrusu " تُقُرارْ tuwırar"dır.Nitekim Dv.II,61,7 de تُقُرارْ şeklinde geçmektedir.B.A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كُدُزْدِي fiilinin muzarii gösterilmemiş; nasılsa unutulmuş. Halbuki bu parça muzari sıygasının şekillerini göstermek üzere yürümektedir. "كُدُزْدِي ködhezdi" fiilinin muzarii " كُدُازُرْ ködhezür" dür. Bk. Dv. II, 71, 9. Biz haşiyede bu sıygayı göstermeyi yerinde bulduk. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تُشَلْدِي - تُكُلْدِي - سُقَلْدِي fiillerinin muzarileri gösterilmemiş, unutulmuş olacaktır. Bu bahsin muzari bahsi olduğu meydandadır. Buradaki eksiklik pek açık olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki üç fiilin muzarileri şunlardır: " تُشَلُرْ töşelür", " تُكَلُرْ tügülür", " سُقَلُرْ suwalur". B. A.

Aslında fiil olan kelimelerden gelen muzari sıygasında ortası çok kere sâkin olur: "سُوتْ سَغِلْدِ süt sagıldı", "كُونْ سَغُلْدِ kün sawuldı" cümlelerindeki fiillerin muzarileri olan "سَغْلُرْ saglur" ve "سَغُلُرْ sawlur" kelimeleri gibi [+].

Bu ayrımın bölümleri, başka bölümlerde bulunmıyan bir takım manaları kucaklamıştır. ر ayrımında üç yol vardır :

1.- İsimden yapılan fiillerdir: "Elbise kızardı" demek olan "تُونْ قِزَرْدِ ton kızardı" cümlesindeki قِزَرْدِ fiili gibi; aslı "قِزِلْ اَرْدِ kızıl erdi"dir, "kızıl oldu" anlamınadır. Burada ل ve همزه atılarak kelime köklü bir fiil olmuştur. "Elbise karardı" anlamına olan "تُونْ قَرَرْدِ ton karardı" cümlesindeki قَرَرْدِ fiili de böyledir; aslı "قَرا اَرْدِ kara erdi"dir, "kara oldu" demektir. Bu da قَرا sözünden alınmıştır.

2.- İki harfli bulunan lâzım

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "سَغِلْدِ sagıldı" ve "سَغْلُرْ saglur" şeklinde geçen bu iki kelimenin ilk harflerindeki hareke yanlış olacaktır; doğrusu "سُغُلْدِ soguldı" ve "سُغْلُرْ soglur" olmalıdır. Çünkü arapçasından anlaşılan budur. Metinde ibare آنى قَدْ بَكُوءَ اللَّبَنُ şeklindedir. Bk. Dv. II, 99,9. Brockelmann "sogurmak" kelimesini, kaynak göstermeksizin "sugurmak" şeklinde almışsa da doğru yapmamıştır. Çünkü kelimenin aslı "sogurmak" kökünden gelmektedir. B.A.

fiillerdir ki, ر harfi bu fiilleri müteaddi yapmıştır: "Adam su geçti" demek olan "اَرْسُوْڤ كَجَتِى er suw keçti" cümlesindeki كَجَتِى fiilinden alınan "كَجُرْدِى keçürdi" sözü gibi, "اَنِى سُڤْدَنْ كَجُرْدِى anı suwdan keçürdi" denir ki "onu sudan geçirdi" demektir.

"Adam kaçtı" demek olan "اَرْقَجْتِى er kaçtı" cümlesindeki قَجْتِى sözünden alınan "قَجُرْدِى kaçurdı" fiili gibi.

3.- Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip fiilin kendi öz anlamına gelmesidir: "Onun boynunu burdurdu" demek olan "اَنِكْ بُيْنِنْ قَذِرْدِى anınğ boynın kadhırdı" ve "kabı boşalttı" anlamına gelen "قَابْ قُتُرْدِى kap koturdı" gibi.

ز harfi iki yolda gelir:

1.- Fiili, müteaddi yapmak için getirilir: "Adam su damlattı ve damzırdı" anlamına olan "اَرْسُوْڤ تَمُزْدِى er suw tamuzdı" gibi. Bu, kuraldan dıştır.

2.- Başka anlam beklenmiyerek kelimenin kendi öz manasına gelmesidir: "Bilmece sordu, söyledi" anlamına gelen "تَبُزْغُقْ تَبِزْدِى tabuzguk tabızdı" sözü gibi.

ش bölümünün kuralı yukarıda geçti.

ق ve ك bölümü iki yolda ge-

lir:

1 - İki harfli fiile gelerek, işliyenin işe dileği olmaksızın alt olması, o işin tesiri altında kalması anlamını verdirir [+]. "Adam duşmana basıldı, duşman eline geçti" anlamına olan "اَرْيَغِيقا بَسِقْتِى er yagıka basıktı", "adam susadı" anlamına gelen "اَرْاُسُقْتِى er usuktı" gibi. Bu fiillerin asılları "بَسْدِى basdı" ve "اُسْدِى usdı"dır [++].

ك harfine örnek: "Elbise kirlendi" anlamına olan "تُوْنْ كِرِكْتِى ton kirikti" ve "arkadaşlarından geri kalacak derecede adam zayıfladı" anlamına gelen "اَرْكُنِكْتِى er könikti" gibi.

Bu bölümde başka bir yol daha vardır; o da, kelime öz manasına gelip başka anlamlara gelmemesidir: "Adam evini özledi" anlamına olan "اَرْاَڤْكا اَشُقْتِى er ewge aşuktı" ve "adamın şekli, sureti, kalıbı, kıyafeti perişan oldu" anla-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ibare şöyledir: فَيَدْخُلُ فِيهِ الْكَافُ وَيَكُونُ الْمَعْنَى اَنَّ الَّذِى وَقَعَ عَلَيْهِ الْفِعْلُ صَارَ مَغْلُوبًا عَلَيْهِ مِنْ اِخْتِيَارِهِ نَحْوُ قَوْلِهِمْ Burada bir yanlışlık vardır. مِنْ اِخْتِيَارِهِ parçası مِنْ غَيْرِ اِخْتِيَارِهِ olacaktır; çünkü aşağıda verilen örnekler ancak bu şekilde buraya misal olabilir; başka türlü olamaz. "Basılmak" ve "susamak" failin elinde olmıyan şeylerdir. Fail, bu gibi şeylerin istemiyerek tesiri altında kalır. B.A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "بُسْدِى busdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olacaktır. Doğrusu "بَسْدِى basdı"dır. B. A.

mına gelen " اَرْاِيشِى جُلْكِتِى er işi çülükti" gibi [+].

ل ve ن harfleri hakkındaki kural geçti.

Bu bölümden mastar فَعَلْلَا لْ vezni üzere gelir: Ortası harekeli olarak " قَجُرْمَاقْ kaçurmak", " كُتُرْمَاكْ kötürmek" gibi. Bu çeşit mastarlar doğru ve asıl mastarlardır.

İzafet yoliyle olan mastarlar ortası sâkin olarak فُعْلُلِى yapısı üzerine gelir: " اَنِكْ يُكْ كُتْرُكِى كُرْ anınğ yük kötrügi kör" ve " اَنِكْ سُوْڤْ كَجْرُكِى كُرْ anınğ suw keçrügi kör" gibi ki, "onun yük götürmesini gör", "onun sudan geçirmesini gör" anlamlarınadır.

غ ve ك in yerini yukarıda bildirmiştik.

Bu ayrımdan emir üç harf üzeri-

[+] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan bu Türkçe örnek yazma nüshada اَرْاِيشِى جُلْكِتِى şeklindedir. Biz burada bir yanlışlık olduğunu seziyoruz. "İş" ve "ış" kelimelerinden hiç birisi "heyet" manasına gelmemektedir. Şu halde bu kelime يِينِى olsa gerektir. Biz " يِينْ yin" kelimesinin "cisim, vücut" manasına geldiğini biliyoruz. Genişleme yoliyle "suret, kılık" anlamlarına kadar gitmiş olabilir. Elimizde kuvvetli bir dayangaç yoksa da sözün gelişi bize hak verdirmektedir. Bundan başka اِيشْ kelimesinin yazma nüshadaki şekli de bizim güdeğimize (davamıza) tanıktır; çünkü bu kelimenin yazma nüshadaki yazılışında ش harfinden sonra bir diş vardır. Her ne kadar bu dişin üstünde ve altında bir nokta yoksa da burada açıktan açığa noktası unutulmuş bir harf görülüp durmaktadır. Şu halde اَرْاِيشِى parçasındaki ا harfi fazla, ش nın üstündeki noktalar dahi yanlış konmuştur. Doğrusu " اَرْيِينِى جُلْكِتِى er yini çülükti" olacaktır. B. A.

ne gelir [+]. Onun için buna "üçlü" dedik: " تَنْكِرِيكَا تَبِنْ Tenğrige tapın"," تَنْكِرِيكَا يُكُنْ Tenğrige yükün" sözlerindeki "tapın" ve "yükün" kelimeleri gibi ki,"Allaha tapın", "Allaha secde et" demektir. "Sabret" anlamına gelen " سَرِنْ serin" kelimesi de böyledir. Emri hazırın müfredinde kural olarak, yukarıda söylendiği üzere istersen " تَبِنْغِلْ tapıngıl", " يُكُنْكِلْ yüküngil", " سَرِنْكِلْ seringil" dahi dersin.

Nehide de,nefide söylenmiş olduğu üzere- م ve ا getirilir: " سَقِنْمَا sakınma", " سَڤِنْمَا sewinme" sözlerinde olduğu gibi ki, "sakınma", "sevinme" demektir.

Birinci şahısta م ile " تَبِنْدِمْ tapındım", ikinci şahısta genizden gelen ك ile " تَبِنْدِنْكْ tapındınğ", üçüncü şahısta ى ile " تَبِنْدِى tapındı" denir. Argu boyunun bir takım kelimelerinde ikinci şahsın ك harfi غ harfine çevrilerek " تَبِنْدُغْ tapınduğ" denir, "tapındın " demektir. Yine Arguların "sen onu kaçırdın" anlamına olan " سَنْ اَنِى قَجُرْدُغْ sen anı kaçurduğ" sözleri de böyledir. Ku-

---

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi اَلْاَمْرُ مِنْ هٰذَا الْبَابِ عَلٰى ثَلَاثَةِ اَوْجُهٍ şeklinde ise de yanlış olmalıdır. Sözün gelişinden bunun اَلْاَمْرُ مِنْ هٰذَا الْبَابِ عَلٰى ثَلَاثَةِ اَحْرُفٍ olacağı anlaşılıyor. B. A.

ral bütün fiillerde birdir; değişmez. Genizden gelen ك asıldır, غ getirmek yakışıksızlıktır.

Bu ayrımdan ismi fail, öbür Türklerin dilinde " تَبِنْغُجِى tapınguçı", "يُكُنْكُوجِى yüküngüci" şeklindedir. Oğuzların dilinde ismi fail "تَبِنْدَجِى tapındaçı", "يُكُنْدَجِى yükündeçi" şeklini alır.

Fiilin devamiyle vasıflanan fail sıygası " تَبِنْغَانْ tapıngan", " يُكُنْكَانْ yüküngen" şeklindedir. Bu şekilde ق , ك , غ ve tok seslilerle buna benzer şeyler, yukarıda açıklatmış olduğum yoldadır.

Bir iş yapmasını dilemekle vasıflanan fail sıygası "تَبُغْسَاقْ اَرْ tapuğsak er" gibi, "hizmet seven adam" demektir.

Bu çeşit sıfatlar üç harfli ve üç harfliden fazlasında az gelir ise de kural hepsinde bir yürür. İki harfli olanlarda kelimenin sonu atılarak bu sıfatı gösteren harfler getirilir. "تَبِنْدِى tapındı" sözünden "تَبُغْسَاقْ tapuğsak" gibi. Burada ن atıldı, kelime aslına döndü. Aslı "hizmet" manasına olan " تَبُغْ tapuğ"dur.

Failin bir işi işlemesi hakkı olduğu ve buna azmettiği manasiyle va-

sıflanan fail şekli her üç hareke ile فَعْلَعُلْ ölçüsündedir; bu ölçünün iki ع harfi harekelidir ve olçüdeki birinci ل ile üçüncü ل harfleri sakindir. "بَكْ يا زُقْ جَرْ كُلْ اَرْدِى Beg yazuk keçürgülük erdi" sözünde olduğu gibi ki, "Beyin suçtan geçmek hakkı idi" demektir. "اُلْ تَنْكَرِيكا تَبْنَغْلُقْ اَرْدِى ol Tenğrige tapınguluk erdi" sözü de böyledir, "onun Tanrıya tapmak hakkı idi" demektir.

Bunun kuralı, ق lı ve ك li kelimeleri göz önüne alarak köke bu harfleri ziyade kılmaktır. Bu çeşit biraz da mastar manasını taşımaktadır. Failin işi işliyenlerden birisi olması suretiyle vasıflanan fail şekli " اُلْ تَنْكَرِيكا تَبْنَغْلِى اَرْدِى ol Tenğrige tapnıglı erdi", "اُلْ مَنِى سُقْدِنْ جَرْ كَلِى اَرْدِى ol meni suwdın keçrükli erdi" cümlelerindeki " تَبْنَغْلِى tapnıglı", " جَرْ كَلِى keçrükli" sözleri gibi ki, "o, Tanrıya tapanlardan idi","o, beni sudan gçirenlerden idi"demektir.

Bu ölçünün kuralı -iki ع harfi sâkin ve iki ل harfi harekeli olan- فَعْلَعْلِى şeklidir. Bir fiil ile birlikte söylenen " اَرْدِى erdi" kelimesi, failin, fiilini yapmış olduğunu haber verir. Bir fiilden sora " اُلْ ol"harfi

veya " تُرُرْ turur" fiili gelirse , failin o işi işlemediğini, işlemek azminde olduğunu haber verir.

İsmi mef'ul: İsmi mef'ul değişmeksizin bir yolda gelir. " كُزَتْمِشْ نانْكْ közetmiş nenğ", " قُتُرْمِشْ قابْ koturmış kap" gibi ki, "gözetilmiş nesne", "boşalmış kap" demektir.

Lâzım fiillere ل ve ش getirildiğinde sıyga, o işin geçmiş olduğunu haber veren bir sıfat olur:" سَڤْلِمِشْ كُونْ sawılmış kün", " سُغُلِمِشْ سُوڤْ sogulmış suw" gibi ki "inmiş güneş","soğulmuş,çekilmiş su" demektir.

Fiillerin çekilmesinin kuralı iki harfliler ayrımında geçti. Mekân ismi, zaman ismi dahi böyledir. Bunları yapmak için köke bir takım harfler ziyade kılınır. Kuraldan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bunu iyi anla !.

Üç harfliler ayrımı bitti.

+

\+ +

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

ل HARFİ ÜÇ HAREKE İLE HAREKELİ, ع HARFİ SÂKİN OLAN فَعْلَلْدِى AYRIMI

بُرْكُرْدِى pürkürdi: " كُوكْ بُرْكُرْدِى kök pürkürdi = gök bulutlarla örtüldü, büründü", "يُغْجِى تُونْقا سُوڤْ بُرْكُرْدِى

yugçı tonka suw pürkürdi = yuyucu,tavlamak için elbiseye su püskürdü", (بُرْكُارْ- pürkürer - pürkürmek). " قانْ بُرْكُرْدِی kan pürkürdi = kan fışkırdı, kan yaradan fışkırdı".

بِجْتُرْدِی bıçturdı: "اَرْيِغاجْ بِجْتُرْدِی er yıgaç bıçturdı = adam ağaç biçtirdi", (بِجْتُرْمَاقْ - بِجْتُرُرْ bıçturur - bıçturmak).

بَرْتُرْدِی barturdı: " اُلْ مَنِی اَفْكا بَرْتُرْدِی ol meni ewge barturdı = o, beni eve gönderdi". Başkası da böyledir; (بَرْتُرْمَاقْ - بَرْتُرُرْ barturur - barturmak).

بَسْتُرْدِی basturdı: "بَكْ اُغْرِنِی بَسْتُرْدِی Beg ogrını basturdı = Bey hırsızı bastırdı", (Bey hırsızın elini ayağını bağlamakla ve bastırmakla emretti). Herhangi bir şeyi kımıldan - maktan ve dönmekten alıkoymak için bastırılırsa yine böyle denir; (بَسْتُرْمَاقْ - بَسْتُرُرْ basturur - basturmak).

بُغْتُرْدِی bogturdı: " اُلْ اَنِی بُغْتُرْدِی ol anı bogturdı = o, onu boğdurdu". Başkası da böyledir ; (بُغْتُرْمَاقْ - بُغْتُرُرْ bogturur - bogturmak).

بِرْقِرْدِی bırkırdı: "اَتْ بِرْقِرْدِی at bırkırdı = at homurdandı, genizden ses çıkardı". Başkası da böyledir; (بِرْقِرْمَاقْ - بِرْقِرَارْ bırkırar - bırkırmak).

بُرْقُرْدِی burkurdı: "اِشْلاذْيُوزِی بُرْقُرْدِی ışlar yüzi burkurdı = kadının yüzü buruştu, derisi büzüldü"; (بُرْقُرْمَاقْ - بُرْقُرَارْ burkurar - burkurmak).

بَلْكُورْدِى belgürdi: "اِيشْ بَلْكُورْدِى ış belgürdi = iş belirdi, açığa çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir:" كُوْزْ كَلِكِى يَازِنْ بَلْكُورَارْ küz keligi yazın belgürer = güzün gelişi yazdan bellidir". Bu sav, önceden sonu belli olan iş hakkında söylenir[+]. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كِزْلَبْ تُتَرْ سَڤُكْ لُكْ اَذْرِشْ كُنِى بَلْكُرَارْ

بَشْلِغْ كُزُكْ بَيْسَمَا[++] يَاشِى اَنِكْ سَڤْرَقَارْ [+++]

Kizlep tutar sewüklük
Adhrış küni belgürer
Başlığ közüğ yapsama
Yaşı anın sawrukar

"Sevgiyi gizli tutar, ayrılık günü belirir; yaralı gözü kapatma, onun yaşı fışkırır, savrulur".

(Gizli sevgi ayrılık gününde belli olur. Yaralı ve yaşlı göz, yaşını saklıyamaz). (بَلْكُرَارْ - بَلْكُرْمَاكْ belgürer - belgürmek).

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: يُضْرَبُ هٰذَا فِى اَمْرٍ يُقَالُ اَوَّلُ حَالِهِ بِمَآلِهِ Burada bir yanlışlık vardır. يُقَالُ kelimesi يُعْلَمُ olacaktır; biz anlamı ona göre verdik. B. A.

[++] Bu kelime, basma nüshada بَيْسَمَا şeklinde geçmiş ise de yazma nüshada bu hem "yapsama", hem "baysama" şeklinde okunabilmektedir. Bize kalırsa "يَبْسَمَا yapsama" olacaktır. Bk. Dv. I, 385, 16. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin nasıl okunacağı belli değildir. Bize kalırsa " سَڤْرَقَارْ sawrukar" şeklinde olacaktır. Çünkü Dv. II, 180, 9 da geçen beyitteki şu mısra bize tanık olmaktadır: كُوزُمْ يَشِى سَڤْرَقْبْ قُوذِى اَقَارْ B. A.

تَلْبِرْدِی talpırdı: " قُشْ تَلْبِرْدِی kuş talpırdı = kuş kanadiyle dalbındı", " تَلْوِرْتَلْبِرْدِی talwır talpırdı = keklik dalbındı". Dalbınan, çarpınan her şey için de böyle denir; (-تَلْبِرَارْ talpırar - talpırmak).

تُغْتُرْدِی togturdı: " تَنْكْرِی اُغْلْ تُغْتُرْدِی Tenğri ogul togturdı = Tanrı çocuk doğurttu". Aslı "تُغْتُرْتُرْدِی togurtturdı"dır. Bu kural şöyledir: Bir fiil, aslında ت olmaksızın müteaddi olursa ona bir ت getirilir. Böylelikle fiil iki failden bir fiile geçer. Failin birisi buyurur, ikincisi yapar "su içirdi" anlamına olan "سُوْقْ اِجْرْدِی suw içürdi" sözü "سُوْقْ اِجْتُرْدِی suw içtürdi" şekline konulduğu zaman mana;o adam, başkasına su içirmekle emretti" demek olur. "اُلْ اَنِی بُغْدِی ol anı bogdı" sözündeki بُغْدِی fiili "بُغْتُرْدِی bogturdı" şekline konulduğu zaman mana, "o, başkasına onu boğmakla emretti"demek olur. Bu, arapçadaki لَقَطَ السُّنْبُلَ وَاَلْقَطَهُ غَيْرُهُ ve وَنَقَطَ الْمُصْحَفَ وَاَنْقَطَهُ غَيْرُهُ sözlerindeki لَقَطَ ve اَلْقَطَ ile نَقَطَ ve اَنْقَطَ fiilleri gibidir. Burada fiil, bir الف ziyade kılmakla iki failden bir mef'ule geçmiştir; bu da öyledir. (بُغْتُرْ - بُغْتُرْمَاقْ [+] togturur - togturmak).

[+] Basma nüshada تُغْتُرْ - تُغْتُرْمَاقْ şeklinde geçen bu kelimeler yazma nüshada بُغْتُرْ - بُغْتُرْمَاقْ şeklinde ise de yanlıştır. Bay Kilisli düzeltmiştir. B. A.

تَقْتُرْدِى takturdı: "اَتْ سِيشْقا تَقْتُرْدِى et sışka taktur-
dı = eti şişe dizdirdi, (تَقْتُرْ - تَقْتُرْماقْ
takturur - takturmak).

تِقْتُرْدِى tıkturdı: "اُونُغْ قابْقا تِقْتُرْدِى unuğ kapka tıkturdı=
unu kaba tıktırdı, bastırdı". Başkası
da böyledir; (تِقْتُرْ - تِقْتُرْماقْ tıkturur-
tıkturmak).

تُتْرْدِى tutturdı: " بَكْ اُغْرِنِى تُتْرْدِى Beg ogrını tutturdı =
Bey hırsızı tutturdu", (تُتْرْ - تُتْرْماقْ
tutturur - tutturmak).

تُكْتُرْدِى töktürdi: "اُلْ سُوْ تُكْتُرْدِى ol suw töktürdi = o,su
döktürdü". Başkası da böyledir; (تُكْتُرْ -
تُكْتُرْماكْ töktürür - töktürmek).

تِكْتُرْدِى tiktürdi: " اُلْ تُوْنْ تِكْتُرْدِى ol ton tiktürdi = o,
elbise diktirdi", (تِكْتُرْ - تِكْتُرْماكْ tik-
türür - tiktürmek).

تَلْتُرْدِى talturdı: " اَنِى اُرُبْ تَلْتُرْدِى anı urup talturdı =
onu bayıltasıya kadar döğdü",(تَلْتُرْ - تَلْتُرْماقْ
talturur - talturmak).

تَلْتُرْدِى teltürdi: " اُلْ تامْ تَلْتُرْدِى ol tam teltürdi =
o, duvar deldirdi". Buradaki ikinci ت ,
ل [+] den çevrilmiştir. Nitekim arap-
çada قَدَرَ عَلَى عِيَالِهِ dendiği gibi قَتَرَ dahi
denir. Ulu Tanrının وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ
وَاِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ âyetlerinde
olduğu gibi د harfinin ت den, ve

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda وَالتَّاءُ الْأَخِيرَةُ مُبْدَلَةٌ مِنَ اللَّامِ şeklinde olan bu ibare yanlış olmalıdır. مِنَ اللَّامِ yerine مِنَ الدَّالِ denecekmiş. Gerek Türkçe ve gerek az aşağıdaki arapça örneklerden anlaşılan budur. B. A.

خَتَرَ وَخَتَلَ kelimelerinde olduğu gibi ت harfinin د dan çevrilmiş olması da düşünülebilir. Bunun aslı غَدَرَ dir; bu kelimede üç değişme vardır. (- تَلْتُرُرْ تَلْتُرْمَاكْ teltürür - teltürmek).

تُلْتُرْدِي tolturdı: " اُلْ اَيَقْ تُلْتُرْدِي ol ayak tolturdı = o, kap doldurdu". Başkası da böyledir; (تُلْتُرُرْ - تُلْتُرْمَاقْ tolturur - tolturmak).

تِلْتُرْدِي tiltürdi: " اَرْ يِرَنْدَاقْ تِلْتُرْدِي er yarındak tiltürdi = adam kayış dildirdi". Herhangi bir şey kayış gibi dildirilirse yine böyle denir; (تِلْتُرُرْ - تِلْتُرْمَاكْ tiltürür - tiltürmek).

تَمْتُرْدِي tamturdı: " اَنِكْ اَغْزِيْنَكَا سُوْقْ تَمْتُرْدِي anıng agzınga suw tamturdı = onun ağzına su damlattırdı", (تَمْتُرُرْ - تَمْتُرْمَاقْ tamturur - tamturmak). Bu, zayıf bir kelimedir.

تَجْمُرْدِي tamçurdı: " يَغْمُرْ تَجْمُرْدِي yagmur tamçurdı = yağmur sepeledi", (تَجْمُرَارْ - تَجْمُرْمَاقْ tamçurar - tamçurmak).

تَجْمُرْدُمْ tapçurdum: " مَنْ اُغْلِنِي اَنَاسِنْكَا تَجْمُرْدُمْ men ogulnı anasınga tapçurdum = ben, çocuğu anasına tapşırdım, çocuğu ayırmadım". Buradaki ج harfi ش dan çevrilmiştir. Başkası da böyledir; (تَجْمُرُرْ - تَجْمُرْمَاقْ tapçurur-tapçurmak).

تُلْدُرْدِي tuldurdı: " اَتْلِغْ اَنِي تُلْدُرْدِي atlığ anı tuldurdı = atlı ona çarptı". Başkası da böyledir; (تُلْدُرُرْ - تُلْدُرْمَاقْ tuldurur - tul-

durmak) [+].

تِلْدُرْدِى tildürdi: "اَنِى بِجاكْ بِلا تِلْدُرْدِى anı biçek bile tildürdi = onu bıçakla dildirdi", (تِلْدُرُورْ - تِلْدُرْماكْ tildürür - tildürmek).

بِلْتُرْدِى biltürdi: "اُلْ مَنْكا اِيشْ بِلْتُرْدِى ol manğa ış biltürdi = o, bana iş öğretti", (بِلْتُرُرْ - بِلْتُرْماكْ biltürür - biltürmek).

تَمْتُرْدِى tamturdı: "اُلْ اُوتْ تَمْتُرْدِى ol ot tamturdı = o, ateş yaktırdı". Kandil için de böyle denir; (تَمْدُرُرْ - تَمْدُرْماقْ tamdurur - tamdurmak).

تَنْتُرْدِى tanturdı: "اُلْ مَنْكا اَلِمِنْ تَنْتُرْدِى ol manğa alımın tanturdı = o, bana borcunu inkâr ettirdi". Başkası da böyledir; (تَنْتُرُرْ - تَنْتُرْماقْ tanturur - tanturmak).

تِنْدُرْدِى tındurdı: "اُلْ مَنِى تِنْدُرْدِى ol meni tındurdı = o, beni rahat ettirdi, o, beni dinlendirdi". Bunun aslı " تِينْدِى tındı"dır, "soluk aldı" demektir.

تُنْتُرْدِى tunturdı: "اُتْ اَنِكْ كُوزِنْ تُنْتُرْدِى ot anınğ közin tunturdı = ilâç onun gözünü kapattı". Herhangi bir nesne bir şeyi örterse yine böyle denir; (تُنْتُرُرْ - تُنْتُرْماقْ tunturur - tunturmak).

تُذْغُورْدِى todhgurdı: "اُلْ مَنِى تُذْغُورْدِى ol meni todhgurdı = o, beni doyurdu", (تُذْغُرُرْ - تُذْغُرْماقْ todhgurur - todhgurmak). Şu savda da gelmiştir: " اَڤْلِكْ تُذْغُرْسا كُوزِى يُلْقا بُلُورْ ewliğ todhgursa közi yolka bolur = ev sahibi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur;biz koyduk. B.A.

konuğun karnını doyursa gözü yolda o-
lur". Bu sav, ziyafetten sonra ev sahi-
binden gitmek için özür diliyen kimse
hakkında söylenir. Şu parçada dahi gel-
miştir:

تُذْغُرْمَدِي اِتِمْنِي تُرْغُرْغَلِرْ اَتِمْنِي
سُرْدِي مَنِكْ قُتُمْنِي قَازْتَقِي قُرْدَايِمِي

Todhgurmadı ıtımnı
Turgurgalır atımnı
Sürdi meninğ kutumnı
Kaz takı kordayımı

"Köpeğimi doyurmadı, atımı yordurdu.
Kazımı ve kuğu kuşlarımı talihimi be-
raber sürdü".
(O, benim köpeğimi doyuracak kadar av
bulamadı. Çok koşturmaktan atımı arık-
laştırayazdı. Kazımı, kordayımı koğarak
benim talihimi alt üst etti).

تُذْغُرْدِي todhgurdı: " اُلْمَنِي بُو اِيشْتِنْ تُذْغُرْدِي ol meni bu ıştın
todhgurdı = o, beni bu işten bıktırdı".

تُرْغُرْدِي turgurdı: " اُلْ اَتِغْ تُرْغُرْدِي ol atığ turgurdı = o,
atı durdurdu, zayıflattı, durgunlaş-
tırdı"; (تُرْغُرْ - تُرْغُرْمَاقْ turgurur -
turgurmak). " اُلْ مَنِي اُرُنْدُنْ تُرْغُرْدِي ol meni
urundun turgurdı = o, beni yerimden
kaldırdı", " اَرْ تَامْ تُرْغُرْدِي er tam turgur-

dı = adam duvar yaptı". Ev yaparsa ve başka şey dikerse yine böyle denir; (تُرْغُرْ - تُرْغُرْماق turgurur - turgurmak).

تَزْغَرْدِي tazgardı: " اَرْباشِي تَزْغَرْدِي er başı tazgardı = adamın başı kelleşti", (تَزْغِرْار - تَزْغِرْماق tazgırar - tazgırmak).

تُزْغِرْدِي tozgırdı: " يِرْ تُزْغِرْدِي yer tozgırdı = yer tozardı, yerden toz kalkacak gibi oldu", (تُزْغِرْار - تُزْغِرْماق tozgırar - tozgırmak).

تُشْغُرْدِي toşgurdı: " اُلْ اَوِنْ تَقارْ بِرْلا تُشْغُرْدِي ol ewin tawar birle toşgurdı = o, evini malla doldurdu". Küp, su ve suya benzer şeylerle dolarsa yine böyle denir, (تُشْغُرْار - تُشْغُرْماق toşgurar - toşgurmak).

تَشْغُرْدِي taşgurdı: " اَشِنْجْ تَشْغُرْدِي aşıç taşgurdı = tencere taşayazdı, tencereden su taşayazdı" , (تَشْغُرْار - تَشْغُرْماق taşgurar - taşgurmak).

تُشْغُرْدُمْ tuşgurdum: "مَنْ اُغْلُنِي اَتاسِنْكا تُشْغُرْدُمْ men ogulnı atasınğa tuşgurdum = ben, oğlunu babasına kavuşturdum". İki kişi buluşturulursa yine böyle denir; (تُشْغُرْمَنْ - تُشْغُرْماق tuşgurmen - tuşgurmak). Aslı " تُشْرْدُمْ tuşurdum"dur.

تَلْغُرْدِي talgurdı [+] : " كُنْكُلْ تَلْغُرْدِي könğlüm talgurdı = gönlüm bulandı, karıştı ", (kötü ye-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَلْغُرْدِي kelimesinin ilk harfi olan ت üzerinde hem üstün, hem ötre harekesi görülmekte ise de bu kelimenin müzariinde ve mastarında ت harfi üstündür. تُلْغُرْماق diye bir fiil bulamadığımıza göre doğrusu "تَلْغُرْماق talgurmak" olacaktır. B. A.

mek yemekten gönlüm bulandı, kursağım dışarı çıkacak gibi oldu);(تَلْغُرْ - تَلْغُرْمَاقْ talgurur - talgurmak).

تَلْغُرْدِي talgurdı [+]: "اَرْتْ بَشِي تَلْغُرْدِي art başı talgurdı = dağ başında tipi koptu",(تَلْغِرَارْ - تَلْغِرْمَاقْ talgırar - talgırmak).

تَمْغُرْدِي tamgurdı: "سُوْقْ تَمْغُرْدِي suw tamgurdı = su damlıyayazdı", (buzdan su damlıyayazdı). Başkası da böyledir; (تَمْغِرَارْ - تَمْغِرْمَاقْ tamgırar - tamgırmak).

تُبْكَرْدِي tüpkerdi: "اُلْ اِيشِغْ تُبْكَرْدِي ol ışığ tüpkerdi = o, işin aslını, dibini araştırdı ve izine düştü", (تُبْكَرْ - تُبْكَرْمَاكْ tüpkerür - tüpkermek).

تِرْكُرْدِي tirgürdi: "تَنْكْرِي اُلْكْ تِرْكُرْدِي Tenğri ölüğ tirgürdi = Tanrı ölü diriltti",(تِرْكُرْ - تِرْكُرْمَاكْ tirgürür - tirgürmek).

تُزْكَرْدِيمْ tüzgerdim [++]: "مَنْ اَنِي تُزْكَرْدِيمْ men anı tüzgerdim = ben ona armağan verdim", (تُزْكُرْمَنْ - تُزْكُرْمَاكْ tüzgürürmen - tüzgürmek).

تِلْمِرْدِي telmirdi: "اَرْ تِلِمْ تِلْمِرْدِي er telim telmirdi = adam çok bakındı", (adam,bir şey ister veya

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تَلْغُرْدِي talgurdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu "تَلْغِرْدِي talgırdı" olmalıdır. Yazma nüshada bu kelimenin غ harfi üzerinde ötre varsa da altında kırmızı mürekeple bir de esre görülmektedir. Bundan başka bu kelimenin mastarı olan تَلْغِرْمَاقْ kelimesindeki غ harfinin üzerinde bir kazıntı vardır. Buraya vaktiyle bir ötre işareti konularak sonradan kazınmış olduğu anlaşılıyor. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime bu şekilde ise de doğrusu "تُزْكُرْدُمْ tüzgürdüm" şeklinde olmalıdır. B.A.

birini görür gibi sağına soluna bakındı), (تَلْمِرارْ - تَلْمِرْماكْ telmirer - telmirmek).

جَبْتُرْدِى çapturdı: " اَرْقُلِنْ سُڤْدا جَبْتُرْدِى er kulın suwda çapturdı = adam kölesini suda yüzdürdü". Başkası da böyledir. " اُلْ اَنِكْ بُيْنِنْ جَبْتُرْدِى ol anınğ boynın çapturdı = o, onun boynunu vurdurdu". Uygurca. " اُلْ اَڤِنْ جَبْتُرْدِى ol ewin çapturdı = o, evini özlü çamurla sıvattı", (جَبْتُرُرْ - جَبْتُرْماقْ çapturur - çapturmak).

جِژْتُرْدِى çijtürdi: " بُويُكْ اَتِغْ جِژْتُرْدِى bu yük atığ çijtürdi = yükün çokluğu yüzünden atın beli çöktü, atın belini salık yaptı", (büyük bir yükün ağırlığı atın belini çökertti). Yükten hayvanın sırtı çökerse ve yağır olursa yine böyle denir; (جِژْتُرُرْ - جِژْتُرْماكْ çijtürür - çijtürmek).

جُژْتُرْدِى çüjtürdi: " اُلْ يِبِيغْ جُژْتُرْدِى ol yıpığ çüjtürdi = o, ipi gerdirdi", (o, gevşek ipi gerdirdi). Koyun bağırsağını gererse yine böyle denir; (جُژْتُرُرْ - جُژْتُرْماكْ çüjtürür - çüjtürmek). (Bu da yukarıdaki gibi iki çıkak arasındaki ژ ile).

جِكْتُرْدِى çiktürdi: " اُلْ تُكُونْ جِكْتُرْدِى ol tügün çiktürdi = o, düğümü sıkıştırttı", (o, bohçanın düğümünü sıkıştırmakla emretti). Başkası da böyledir; (جِكْتُرُرْ - جِكْتُرْماكْ çiktürür - çiktürmek).

جَقْتُرْدِی çakturdı: "اُلْ جَقْماقْ جَقْتُرْدِی ol çakmak çakturdı = o, çakmak çaktırdı". Bir kimse iki kişi arasını kızıştırır, tutuşturursa ve kışkırtırsa yine böyle denir; (جَقْتُرْرْ - جَقْتُرْماقْ çakturur - çakturmak).

جُقْتُرْدِی çokturdı: "اُلْ قُشْغْ قازْقا جُقْتُرْدِی ol kuşuğ kazka çokturdı = o, doğan kuşunu kazın üzerine indirtti, sağdırttı, saldırttı". Başkası da böyledir; (جُقْتُرْرْ - جُقْتُرْماقْ çokturur - çokturmak).

جِقْتُرْدِی çıkturdı: "اُلْ اِنَا اَفْدِنْ جِقْتُرْدِی ol anı ewdin çıkturdı = o, onu evden çıkarttı", (جِقْتُرْرْ - جِقْتُرْماقْ çıkturur - çıkturmak).

جِقْتُرْدِی çıkturdı: "اُلْ تُونِنْ جِقْتُرْدِی ol tonın çıkturdı = o, elbisesini ıslattı", (o, elbisesini ıslak yere koydu, elbise ıslandı), (جِقْتُرْرْ - جِقْتُرْماقْ çıkturur - çıkturmak).

جَكْتُرْدِی çektürdi: "اَنْكَرْ جَكِكْ جَكْتُرْدِی angar çekik çektürdi = o, ona kitabı noktalattı", "اُلْ اَتِنْ جَكْتُرْدِی ol atın çektürdi = o, atından-tırnak hastalığı ve başka hastalık dolayısiyle- kan aldırdı", (جَكْتُرْرْ - جَكْتُرْماكْ çektürür - çektürmek).

جُكْتُرْدِی çöktürdi: "اُلْ اَنِكْ تَقَسِنِ جُكْتُرْدِی ol anıng tewesin çöktürdi = o, onun devesini çökertti, çöktürdü", "اُلْ كُمُشْ اَلْتُونْدَنْ جُكْتُرْدِی ol kümüş altundan çöktürdi = o, altından gümüşü ayırdı", (o, altını eriterek ve toprağa

çöktürerek gümüşü altından ayırdı), (جُكْتُرُرْ - جُكْتُرْمَاكْ çöktürür - çöktürmek).

جَلْتُرْدِي çalturdı: " اُلْ اَنِي جَلْتُرْدِي ol anı çalturdı = o, onu çeldirdi, yere çaldırdı", "اُلْ يِتْكْ جَلْتُرْدِي ol yitük çalturdı = o, yitik nesnesini arattı", (o, kaybolan şeyi aramak için emretti). İşittirmek için çağrıldığı zaman da böyle denir. Oğuzca.(جَلْتُرُرْ - جَلْتُرْمَاقْ çalturur - çalturmak).

جُمْتُرْدِي çumturdı: "اُلْ اَنِي سُقْقَا جُمْتُرْدِي ol anı suwka çumturdı= o, onu suda çimdirdi", (جُمْتُرُرْ - جُمْتُرْمَاقْ çumturur - çumturmak).

جُمْتُرْدِي çümtürdi: Suya daldırdı . Bu kelime, bundan evvelki kelimeden daha derin daldırmayı bildirmek için kullanılır; (جُمْتُرُرْ - جُمْتُرْمَاكْ çümtürür - çümtürmek).

جَنْتُرْدِي çanturdı: "اُلْ اَنِي بُو اِيشْقَا جَنْتُرْدِي ol anı bu ışka çanturdı = o, onu bu işten caydırdı". Aslı " جِنْدُرْتُرْدِي çınduturdı"dır. (جَنْتُرُرْ - جَنْتُرْمَاقْ çanturur - çanturmak).

جِنْغَرْدِي çıngardı: "اُلْ اِيشِغْ جِنْغَرْدِي ol ışığ çıngardı = o, işin aslını araştırdı, tahkik etti".Aslı ى ile جِينْغَرْدِي dır. (جِينْغَرُرْ - جِينْغَرْمَاقْ çıngarır - çıngarmak).

سَبْتُرْدِي septürdi: " اُلْ اَنِكْ قِزِنْ سَبْتُرْدِي ol anınğ kızın septürdi = o, onun kızını çeyizliyerek güveyinin evine göndermesini emretti"; (سَبْتُرُرْ - سَبْتُرْمَاكْ septürür - septür-

mek) [+].

سَبْتُرْدِی sapturdı: "اُلْ مَنَكا قُشْ قَنَتِن سَبْتُرْدِی ol manğa kuş kanatın sapturdı = o, bana kuşun kanadını ördürdü". Herhangi bir şey yamanır, örülürse yine böyle denir; (سَبْتُرُرْ - سَبْتُرْماقْ sapturur - sapturmak). Bundan evvelki fiilin mastarı لْ ile dir.

سَتُّرْدِی satturdı: "اُلْ مَنِكْ تَقارِغ سَتُّرْدِی ol meninğ tawarığ satturdı = o, benim malımı sattırdı". Başkası da böyledir; (سَتُّرُرْ - سَتُّرْماقْ satturur - satturmak).

سُتُّرْدِی sutturdı: "اُلْ اَنِكْ يُوزِنَكا سُتُّرْدِی ol anınğ yüzinğe sutturdı = o, onun yüzüne tükürttü". Bunun aslı "سُوْدُتُّرْدِی sudhturdı"dır. (سُوْدُتُّرُرْ sudhturur - sutturmak); idgam olunmuştur [++].

سِتُّرْدِی sittürdi: "اُلْ اُغْلِنْ سِتُّرْدِی ol oğlın sittürdi = o, oğlunu işetti, siydirdi". Atını kaşandırırsa yine böyle denir. Aslı "سِيدُتُّرْدِی sidhtürdi"dir, idgam olunmuştur; (سِتُّرُرْ - سِتُّرْماكْ sittürür - sittürmek).

سَجْتُرْدِی saçturdı: "اُلْ مَنْكا يَرْماق سَجْتُرْدِی ol manğa yarmak saç-

---

[+] Bu fiilin muzari ve mastarı metinde yoksa da biz yazdık. Kelime "سَبْتُرْماكْ septürmek" imlâsında olacaktır; çünkü bu "sep" kökünden gelmektedir. Sep "çehiz" anlamınadır. Bk. Dv. I, 268, 4. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzarii "سُوْدُتُّرُرْ sudhturur" şeklinde gösterilmiş ise de doğru değildir. Doğrusu "سُتُّرُرْ sutturur" olacaktır; çünkü mâzisi, mastarı bu yoldadır. جَتُّرُرْ ve سِتُّرُرْ kelimeleri de bize tanık olmaktadır. B. A.

turdı = o, bana para saçtırdı"; (سَجْتُرُرْ - سَجْتُرْماقْ saçturur - saçturmak).

سِجْتُرْدِي sıçturdı: "اُلْ اَنِي سِجْدُرْدِي ol anı sıçturdı = o, onu sıçırttı"; (سِجْتُرُرْ - سِجْتُرْماقْ sıçturur - sıçturmak).

سُرْتُرْدِي sürtürdi: "اُلْ اَنِي سُرْتُرْدِي ol anı sürtürdi = o, onu sürdürdü", (o, onu bir yerden sürdürdü); (سُرْتُرُرْ - سُرْتُرْماكْ sürtürür - sürtürmek). "اُلْ اَنْكَرْقُوْيْ سُرْتُرْدِي ol anğar koy sürtürdi = o, ona koyun sürdürdü". Başkası da böyledir; " اُلْ اَنْكَرْتاشْ سُرْتُرْدِي ol anğar taş sürtürdi = o, ona taş sürttürdü"; (سُرْتُرُرْ - سُرْتُرْماكْ sürtürür - sürtürmek).

سُرْتَرْدِي sorturdı: "اُلْ سُرُغْ سُرْتُرْدِي ol soruğ sorturdı = o, kaybolan şeyi, yitik şeyi sordurdu"; " اُلْ قانِغْ سُرْتُرْدِي ol kanığ sorturdı = o, ondan emme suretiyle kan aldırttı", (o onun,kanağı ile emerek kanını almayı emretti); (سُرْتُرُرْ - سُرْتُرْماقْ sorturur - sorturmak).

سُزْتُرْدِي süztürdi: " اُلْ سُوْقْ سُزْتُرْدِي ol suw süztürdi = o, su süzdürdü". (سُزْتُرُرْ - سُزْتُرْماكْ süztürür - süztürmek). Başkası da böyledir.

سُسْتُرْدِي süstürdi: "اُلْ قُجْ سُسْتُرْدِي ol koç süstürdi = o, koç süstürdü, tos yaptırdı"; (سُسْتُرُرْ - سُسْتُرْماكْ süstürür - süstürmek).

سَشْتُرْدِي seştürdi: "اُلْ تُكُوْنْ سَشْتُرْدِي ol tüğün seştürdi = o, düğüm çözdürdü". Başkası da böyledir;

سَشْتُرْدُ - سَشْتُرْمَاقْ seştürür - seştürmek).

سَشْتُرْدِی saşturdı [+]: "اُلْ اَلِمْ بِرِمْ بِرْلَا سَشْتُرْدِی ol alım bèrim birle saşturdı = o, alacağını vereceği ile sayıştı, kesişti", (o, borcunu alacağı ile takas yaptı; o, ondaki alacağını, öteki de berikindeki alacağını bıraktı); سَشْتُرْدُ - سَشْتُرْمَاقْ saşturur - saşturmak).

سَغْتُرْدِی sagturdı: "اُلْ قُوْی سَغْتُرْدِی ol koy sagturdı = o, koyun sağdırdı". Başkası da böyledir; (سَغْتُرْدُ - سَغْتُرْمَاقْ sagturur - sagturmak).

سِغْتُرْدِی sıgturdı: "بِیْرْ نَانْکِنِی بِیْرْ کَا سِغْتُرْدِی bir nenğni birge sıgturdı = o, bir şeyi bir şeye sığdırdı"; (سِغْتُرْدُ - سِغْتُرْمَاقْ sıgturur - sıgturmak).

سَقْتُرْدِی sewtürdi: "اُلْ تَنْکْرِی سِنِی مَنْکَا سَقْتُرْدِی ol Tenğri seni manğa sewtürdi = o Allah seni bana sevdirdi"; (سَقْتُرْدُ - سَقْتُرْمَاقْ sewtürür - sewtürmek) [++].

سُقْتُرْدِی sokturdı: "اُلْ بِیْرْ نَانْکِنِی بِرْکَا سُقْتُرْدِی ol bir nenğni birge sokturdı = o, bir şeyi bir şeye sok-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfi olan س harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Yalnız اُلْ اَلِمْ بِرِمْ بِرْلَا سَشْتُرْدِی cümlesindeki سَشْتُرْدِی kelimesinin altındaki esre yazma nüshada kazınmış, üstün hareke olduğu gibi bırakılmıştır. Bundan başka gerek muzariinde ve gerek mastarındaki harekelere dokunulmamıştır. Bundan anlaşılıyor ki, doğrusu س harfinin üstün olmasıdır. Bizce bu kelimelerin aslı "sayıştırdı" olmalıdır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelimenin mastarı سَقْتُرْمَاقْ olduğu halde nasılsa basma nüshada سَقْتُرْمَاقْ şeklinde çıkmıştır. Biz yukarıya doğrusunu yazdık. B. A.

turdu"; (سُقْتُرْ - سُقْتُرْماقْ sokturur - sokturmak).

سُقْتُرْدِي sokturdı: "اُلْ مُرْچْ سُقْتُرْدِي [+] ol murç sokturdı = o, karabiber döğdürdü". Başkası da böyledir; (سُقْتُرْ - سُقْتُرْماقْ sokturur - sokturmak)[++].

سِقْتُرْدِي sıkturdı: "اُلْ اُزُمْ سِقْتُرْدِي ol üzüm sıkturdı = o, üzüm sıktırdı, üzüm sıkıldı"; (سِقْتُرْ - سِقْتُرْماقْ sıkturur - sıkturmak). Başkası da böyledir.

سُكْتُرْدِي söktürdi: "اُلْ تُونْ سُكْتُرْدِي ol ton söktürdi = o,elbise söktürdü". Duvar ve başka şey söktürülürse yine böyle denir; سُكْتُرْ - سُكْتُرْمَاكْ söktürür - söktürmek).

سُكْتُرْدِي söktürdi: "اُلْ اَنِي سُكْتُرْدِي ol anı söktürdi = o, ona söğdürdü". Aslı و ile سُوكْتُرْدِي dir; idgam olunmuştur [+++]. سُكْتُرْ - سُكْتُرْمَاكْ söktürür - söktürmek).

سِكْتُرْدِي siktürdi: "اَرْ كِنْكِنْ سِكْتُرْدِي er künğin siktürdi = adam cariyesini siktirdi"; سِكْتُرْ - سِكْتُرْمَاكْ siktürür - siktürmek).

[+] Bugün bile Orta Anadolunun Niğde, Kayseri, Yozgat, Çorum gibi bölgelerinde "soku" kelimesi "dibek" anlamına kullanılmaktadır. B. A.

[++] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[+++] Buradaki ibare her iki nüshada dahi şöyledir : "وَاَصْلُهُ سُوكْتُرْدِي بِالْوَاوِ فَاُدْغِمَ" Burada فَاُدْغِمَ kelimesinin yeri yoktur, sanıyoruz; çünkü yukarıdaki kelimelerde idgam yoktur. İhtimal Kaşgarlı burada مُخَفَّفْ demek istemiştir. Kelime سُوكْتُرْدِي şeklinde و lı iken و sız olarak سُكْتُرْدِي şekline konmuş olduğunu anlatmak dileğinde bulunmuş olabilir.B.A.

سَلْتُرْدِي salturdı: "اُلْ مَنِي اَنْكَارْ سَلْتُرْدِي ol meni anğar salturdı = o, beni ona saldırttı", Oğuzca. "اُلْ مَنْكَا يِنِيكْ سَلْتُرْدِي ol manğa yenğ salturdı = o, bana elbisesinin yenini sallattı", (o, bana işaret için, başkasına, elbisesinin yenini sallamasını emretti); (سَلْتُرُرْ - سَلْتُرْمَاقْ salturur - salturmak). Herhangi bir şeyi çıkarıp atmakla emretmek dahi böyledir.

شَشْتُرْدِي şeştürdi: "اُلْ تُكُونْ شَشْتُرْدِي ol tügün şeştürdi = o, düğüm çözdürdü". Başka şey çözdürürse yine böyle denir. Bu kelime س ile dahi söylenir. Bu arapçada da vardır. Arapçada مِسْكٌ, farsçada مُشْكْ denir. Yine arapçadaki سُكَّرُ kelimesi farsçada شَكَرْ olmuştur. Arapçadaki عَسْكَرٌ ve farsçadaki لَشْكَرْ kelimeleri de böyledir.

سَجْغِرْدِي saçgırdı [+]: "اَرْ سُوڤْ سَجْغِرْدِي er suw saçgırdı = adam su saçtırayazdı"; (سَجْغِرَارْ - سَجْغِرْمَاقْ saçgırar - saçgırmak).

سُجْغُرْدِي suçgurdı: "اَتْ سُجْغُرْدِي at suçgurdı = at sıçrayayazdı". Başkası da böyledir; (سُجْغُرَارْ - سُجْغُرْمَاقْ suçgurar - suçgurmak).

سَرْغَرْدِي sargardı: "سَرْغَرْدِي نَانْكْ sargardı nenğ = nesne

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç fiilin üçüncü harfleri olan غ harfinin üstünde ötre, altında esre varsa da, biz esre olmasını üstün tutarak o yolda yazdık; çünkü aşağıdaki fiillerin üçüncü harfi olan غ harfleri ötredir. B. A.

sarardı". (سَرْغَرُوْر - سَرْغَرْمَاقْ sargarur - sargarmak).

سِزْغُرْدِى sızgurdı: " اَرْ يَاغْ سِزْغُرْدِى er yağ sızgurdı = adam, yağ eritti, sızdırdı". Başkası da böyledir; (سِزْغُرُوْر - سِزْغُرْمَاقْ sızgurur - sızgurmak). Sıtma bir hastayı zayıflattığı zaman "sızgurdı" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كُنْكِلِى كُيُبْ قَانِى قُرِبْ اَغْزِى اَجِبْ قغرار [+]
سِزْغُرْغَلِرْ اُذِكْ لَرْ اَسِّزْ يُزِى بُرْقُرَارْ [++]

Könğli köyüp kanı kurıp agzı açıp katgurar
Sızgurgalır üdhikler essiz yüzi burkurar

"Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevda onu sarartır, solgun yüzünü buruşturur".

(Âşık, halkın yanında ağızı açılasıya güler, kalbi yanıktır, kanı kurumuştur. Aşk onu eritmek üzeredir. Yazık onun solmuş çehresine !).

سُڤْغَرْدِى suwgardı: " اُلْ اَتْ سُڤْغَرْدِى ol at suwgardı = o, at suladı". Başkası da böyledir; (سُڤْغَرُرْ - سُڤْغَرْمَاقْ suwgarur - suwgarmak).

سَنْغَرْدِى sangardı: " اُلْ اَنِى كِشِيدَنْ سَنْغَرْدِى ol anı kişiden

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki قغرار kelimesinin harekesi ve noktası yoktur. Bu kelime " قَتْغُرَارْ katgurar" olacaktır. Bk. Dv. II, 152, 3 ve II, 159, 9 B. A.

[++] İkinci mısraın son kelimesini basma nüshada Bay Kilisli, " بُرْقَرَارْ burkarar" şeklinde yazmış ise de yazma nüshada بُرْقَرَار imlâsındadır. Doğrusu " بُرْقُرَارْ burkurar" olacaktır. Bk.Dv. II, 135, 8. B. A.

سَنْغَرْدِی sangardı = o, onu halktan saydı";(سَنْغَرْ- سَنْغَرْمَاقْ sangarur - sangarmak).

سَرْقُرْدِی sarkurdı: " اُلْ یاغْنی قابْتِنْ سَرْقُرْدِی ol yagnı kaptın sarkurdı = o, yağı kaptan damlattı". Herhangi bir akarı bir kaptan başka bir kaba boşaltıp ta geri kalanı damlarsa yine böyle denir; (سَرْقُرْ - سَرْقُرْمَاقْ sarkurur - sarkurmak).

سُوْتْكَرْدِی sütgerdi: "یُغُرْتْ سُوْتْكَرْدِی yogurt sütgerdi = yoğurdu süt gibi yaptı, yoğurdu -durulduktasu katarak süt gibi yaptı"; سُتْكِرْ- سُتْكِرْمَاقْ sütgirür - sütgirmek).

سُسْكُرْدِی süsgürdi: "سِغِرْ اِرْ سُسْكُرْدِی sıgır erig süsgürdi = sığır, adamı süsmeğe saldırdı"; سُسْكِرْ- سُسْكِرْمَاقْ süsgirer süsgirmek).

قَبْتُرْدِی kapturdı: "اُلْ اَنْكَارْ تَقَارْ قَبْتُرْدِی ol anğar tawar kapturdı = o, ona mal kaptırdı";(قَبْتُرْ- قَبْتُرْمَاقْ kapturur - kapturmak).

قَجْتُرْدِی kaçturdı: " اُلْ اِرِكْ قَجْتُرْدِی ol erig kaçturdı = o, adamı kaçırttı"; (قَجْتُرْ- قَجْتُرْمَاقْ kaçturur - kaçturmak).

قُجْتُرْدِی koçturdı: " اُلْ مِنِی قُجْتُرْدِی ol meni koçturdı = o, beni kucaklaştırdı, onunla koçturdu"; (قُجْتُرْ- قُجْتُرْمَاقْ koçturur-koçturmak).

قَتُّرْدِی katturdı: " اُلْ یِپْ قَتُّرْدِی ol yıp katturdı = o, iğne için iplik büktürdü, ip katlattı". Başkası da böyledir; "اُلْ تَلْقَا نْ یَاغْ قَتُّرْدِی ol talkanka yağ katturdı = o, kavuta yağ kattırdı". Herhangi bir şeye başka bir

nesne katılırsa yine böyle denir;(قَرْتُرْ - قَرْتُرْمَاقْ katturur - katturmak).

قَرْتُرْدِي karturdı: "اُلْ اَنِي سُفْتا قَرْتُرْدِي ol anı suwka karturdı = o, suyu onun boğazına tıkadı", "اُلْ اَنْكَرْ يَاغْ تَلْقَانْقا قَرْتُرْدِي ol ağar yağ talkanka karturdı = o, ona kavuta yağ kardırdı, karıştırttı", Oğuzca. (قَرْتُرْ - قَرْتُرْمَاقْ karturur - karturmak).

قُرْتُرْدِي kurturdı: " اُلْ مَنْكا يا قُرْتُرْدِي ol manğa ya kurturdı = o, bana yay kurdurdu","خانْ اَنْكَرْ جُوَاجْ قُرْتُرْدِي Xan ağar çuvaç kurturdı = Han ona,Hanlık çadırını kurdurdu";" خانْ بَكْكا سُوسِنْ قُرْتُرْدِي Xan Begge süsin kurturdı = Han,Beye askerini toplattı"; (قُرْتُرْ - قُرْتُرْمَاقْ kurturur - kurturmak).

قِرْتُرْدِي kırturdı: "اُلْ اَنْكَرْ بِيرْ قِرْتُرْدِي ol ağar yer kırturdı = o, ona yer kazıttı, sıyırttı". Başkası da böyledir; (قِرْتُرْ - قِرْتُرْمَاقْ kırturur - kırturmak).

قَزْتُرْدِي kazturdı: " اُلْ اَنْكَرْ قَدَغْ قَزْتُرْدِي ol ağar kadhağ kazturdı = o, ona kanal kazdırdı, ırmak kazdırdı"; (قَزْتُرْ - قَزْتُرْمَاقْ kazturur - kazturmak).

قُسْتُرْدِي kusturdı: " سُجُكْ اَرِكْ قُسْتُرْدِي süçük erig kusturdı = şarap adamı kusturdu". Herhangi bir şeyi boyanın rengi bozarsa yine böyle denir; (قُسْتُرْ - قُسْتُرْمَاقْ kusturur - kusturmak).

قِسْتُرْدِي kısturdı: "بَكْ اَنِكْ اَدَاقِنْ قِسْتِرْدِي Beg anıng adhakın

kısturdı = Bey onun ayağını kıstırdı". Bey onu işkence ile cezalandırırsa yine böyle denir. "اَنِڭ اَيَشِنْ قِسْتُرْدِی anıng aşın kısturdı = onun aşını azalttırdı", (o, ona verilen aşın azalmasını emretti). Başkası da böyledir. Aslı " اُلْ اَنِكْ تُونِنْ قِسْتُرْدِی ol anıng tonın kısturdı" sözünden alınmıştır ki, "o, onun elbisesinin kısaltılmasını emretti" demektir. Başkası da böyledir; (قِسْتُرْ - قِسْتُرْماقْ kısturur - kısturmak).

قَقْتُرْدِی kakturdı: "اُلْ اَنِی بَشْرا قَقْتُرْدِی ol anı başra kakturdı = o, onun başına kaktırdı"; (قَقْتُرْ - قَقْتُرْماقْ kakturur - kakturmak).

قَلْتُرْدِی kalturdı: " اُلْ اَنِی يَرِشْتا قَلْتُرْدِی ol anı yarışta kalturdı = o, onu yarışta geçti, arkada bıraktı". Herhangi bir kimse yarışta geri kalırsa yine böyle denir;(قَلْتُرْ- قَلْتُرْماقْ kalturur - kalturmak).

قُلْتُرْدِی kolturdı: " اُلْ مَنْدِنْ نانكْ قُلْتُرْدِی ol mendin neng kolturdı = o, benden bir şey istetti"; (قُلْتُرْ - قُلْتُرْماقْ kolturur - kolturmak).

قِلْتُرْدِی kılturdı: "اُلْ اَنْكَرا ايشْ قِلْتُرْدِی ol angar ış kılturdı = o, ona iş yaptırdı"; (قِلْتُرْ - قِلْتُرْماقْ kılturur - kılturmak).

قَمْتُرْدِی kamturdı: "اُلْ اَنِی اُرُبْ قَمْتُرْدِی ol anı urup kamturdı = o, onu döğüp bayılttı, dayaktan sesi kısılayazdı", (قَمْتُرْ - قَمْتُرْماقْ kamturur - kamturmak).

قُمْتُرْدِی kumturdı: "يِلْ سُوْقُغْ قُمْتُرْدِی yèl suwuğ kumturdı = yel suyu dalgalandırdı"; (قُمْتُرْ - قُمْتُرْمَاقْ kumturur - kumturmak).

قَنْتُرْدِی kanturdı: "اُلْ مَنِی سُقْقَا قَنْتُرْدِی ol meni suwka kanturdı = o, beni suya kandırdı"; (قَنْتُرْ- قَنْتُرْمَاقْ kanturur - kanturmak). Aslı د ile "قَنْدُرْدِی kandurdı"dır. Sudan başka şey için de böyle denir.

قُنْدُرْدِی kondurdı: "اُلْ اَفِنْدَا قُشْ قُنْدُرْدِی ol ewinde kuş kondurdı = o, evine kuş kondurdu", "اُلْ اَلْتُوْنْ اُزَا جَشْ قُنْدُرْدِی ol altun üze çeş kondurdı = o, altının üzerine peruze kondurdu". Bir şey üzerine kondurulan herhangi bir nesne için de böyle denir, (قُنْدُرْ - قُنْدُرْمَاقْ kondurur - kondurmak).

قَتْغُرْدِی katgurdı: "اَرْ كِلْبْ قَتْغُرْدِی er külüp katgurdı = adam, gülerek katıldı", (قَتْغُرْاَرْ - قَتْغُرْمَاقْ katgurar - katgurmak).

قُتْغَرْدِی kutgardı: "تَنْكْرِی مَنِی قُتْغَرْدِی Tenğri meni kutgardı = Tanrı beni kurtardı", (Tanrı beni sıkıntıdan kurtardı). (قُتْغَرْ - قُتْغَرْمَاقْ kutgarur - kutgarmak).

قَذْغُرْدُمْ kadhgurdum: "مَنْ اَنْكَرْ قَذْغُرْدُمْ men ağar kadhgurdum = ben onu kayırdım". Şu parçada dahi gelmiştir :

كَلْسَا سَنْكَا يُلْغُرَا
اُوْذُنْ اَنِی اُذْغُرَا

بَرْسُنْ نَرُو قَذْغُرا
سَتّى مَنِكْ اايمِى [+]

Kelse sanğa yolgıra
Udhun anı udhgura
Barsun naru kadhgura
Sattı meninğ ayımı

"Sana yolda rastlıyarak gelirse onu uykusundan uyandır; nereye isterse oraya gitsin. O, benim kölemi sattı". (Yolda, geçerken o, sana rastlarsa onu uykusundan uyandır, yaptığını anlat. O, tasalanarak gitsin; çünkü o, benim iznimi almaksızın kölemi satmıştır). (قَذْغُرارْ - قَذْغُرْماقْ kadhgurar - kadhgurmak). ذ harfini ى yapanların diline göre " قَيْغُرارْ kaygurar"dır.

قُزْغِرْدِى kuzgırdı: " قارْقُزْغِرْدِى kar kuzgırdı = kar sağnak halinde uçarak geldi", (قُزْغِرارْ - قُزْغِرْماقْ kuzgırar - kuzgırmak). Kıpçakça.

قُرْغِرْدِى kurgırdı: " يِيرْقُرْغِرْدِى yer kurgırdı = yer kurudu". Yaşlığın azlığı dolayısiyle her

---

[+] Buradaki " اا ى ay" kelimesi arapça metinde "hizmetçi" anlamına getirilmiş ise de biz hiç bir yerde "ay" kelimesinin bu manaya geldiğini bulamadık. Yalnız Dv.I,111,2 de " آياسْ ayas" kelimesinin "yüzlerinin parlaklığı dolayısiyle kölelere dahi verilen bir isim"olduğu yazılmaktadır. Şu hale göre "ay" dahi "parlak köle" manasına kullanılmış olabilir. Nasıl ki, "ayas" kelimesi önceden"parlak, aydınlık gece" anlamına iken, sonradan parlak kölelere ad olmuştur. Ay kelimesinin sonuna "aş, az, as" getirilerek "ayaş, ayaz, ayas" denir, "gün,güneş" dahi böyledir. B. A.

kuruyan şey için de böyle denir.(قُرْغِزَارْ-
قُرْغِزْمَاقْ kurgırar - kurgırmak).

قُرْغُزْدِی kurgırdı: " اَرْ قُرْغُزْدِی er kurgırdı = adam, zevzeklik etti, yeğnilik etti", (قُرْغِـرَارْ
قُرْغِزْمَاقْ kurgırar - kurgırmak).

قِزْغُزْدِی kızgurdı: " اُلْ اَنِی بُو اِیشْتَا قِزْغُزْدِی ol anı bu ışta kızgurdı = o, onu bu işte işkenceye koydu", (yaptığı işin cezasını çektirdi, ikinci defa olarak bu işe dönemez).
(قِزْغُرْرْ - قِزْغُرْمَاقْ kızgurur - kızgurmak).

قُلْغِـرْدِی kolgırdı: " اُلْ مَنْدَنْ قُلْغِرْدِی ol mendin kolgırdı = o, benden bir şey istiyeyazdı", (-قُلْغِـرَارْ
قُلْغِزْمَاقْ kolgırar - kolgırmak).

قَمْغِزْدِی kamgırdı: " اَنِكْ یُوزِی قَمْغِزْدِی anınğ yüzi kamgırdı = onun yüzü çarpılayazdı, eğrileyazdı".
(قَمْغِـرَارْ - قَمْغِزْمَاقْ kamgırar - kamgırmak).
Çarpılmak üzere olan her şey için de böyle denir.

كَجْتُرْدِی keçtürdi: " اُلْ اَنِی سُوْدَنْ كَجْتُرْدِی ol anı suwdın keçtürdi = o, onu sudan geçirtti", (كَجْتُرْرْ
كَجْتُرْمَاكْ keçtürür - keçtürmek).

كَرْتُرْدِی kertürdi: " اُلْ اَنِكْ تُونِنْ كُنْكَا كَرْتُرْدِی ol anınğ tonın künge kertürdi = o, onun elbisesini güneşe gerdirdi, serdirdi", " اُلْ یِیبْ كَرْتُرْدِی ol yıp kertürdi = o, ip gerdirdi".Başkası da böyledir; (كَرْتُرْرْ - كَرْتُرْمَاكْ kertürür - kertürmek).

كُرْتُرْدِی körtürdi: " اُلْ اَنْكَرْ نَانِكْ كُرْتُرْدِی ol anğar nenğ körtürdi = o, ona bir şey gördürdü",(-كُرْتُرْرْ

كرترماك körtürür - körtürmek).

كِرتردي kirtürdi: "اُلْ اَنِي اَڤكا كِرتردي ol anı ewge kirtürdi = o, onu eve girdirdi". Başkası da böyledir; (كِرتُرُرْ - كِرتُرْماكْ kirtürür - kirtürmek).

كَسْتُرْدِي kestürdi: "اُلْ اَنْكَرْيغاجْ كَسْتُرْدِي ol anğar yıgaç kestürdi = o, ona ağaç kestirdi". Başkası da böyledir; كَسْتُرُرْ - كَسْتُرْماكْ kestürür - kestürmek).

كَڤْتُرْدِي kewtürdi: "اُلْ اَنِكْ كُوجِنْ كَڤْتُرْدِي ol anınğ küçin kewtürdi = o, onun kuvvetini gevşettirdi", (كَڤْتُرُرْ - كَڤْتُرْماكْ kewtürür - kewtürmek).

كُلْتُرْدِي kültürdi: "اُلْ مَنِي كُلْتُرْدِي ol meni kültürdi = o, beni güldürdü", (كُلْتُرُرْ - كُلْتُرْماكْ kültürür - kültürmek).

كُلْتُرْدِي kültürdi: "اُلْ اَتْ اَذاقِنْ كُلْتُرْدِي ol at adhakın kültürdi = o, atın ayağını bağlattı ve köstekletti".

كَلْتُرْدِي keltürdi: "اُلْ مَنْكا اَتْ كَلْتُرْدِي ol manğa at keltürdi = o, bana at getirtti", (كَلْتُرُرْ - كَلْتُرْماكْ keltürür - keltürmek). Bu kelime Oğuz dilinde ت ile, öbür Türklerde د iledir. Oğuzların âdeti böyledir; öbür Türklere aykırı olarak د ı, ت ve ت harfini de د yaparlar. Öbür Türkler deveye " تَڤَى tewey", Oğuzlar " دَوا deve" derler. Türkler, "dahi" manasına " تَڤِي takı", Oğuzlar " دَڤِي dakı" derler.

كِكْجُرْدِي kikçürdi: " اَرْ بِجاكْ كِكْجُرْدِي er biçek kikçürdi =

adam, bıçağı birbirinin üzerine sürttürdü", "اُلْ اِكِّي اَرْ كِكْجُرْدِي ol ikki er kikçürdi = o, iki adamı birbirine kışkırttı", (كِكْجُرُرْ - كِكْجُرْمَاكْ kikçürür - kikçürmek).

كُمْتُرْدِي kömtürdi: "اُلْ يِيرْدَانَانْكْ كُمْتُرْدِي ol yerde nenğ kömtürdi = o, yere bir şey gömdürdü", (كُمْتُرُرْ - كُمْتُرْمَاكْ kömtürür - kömtürmek).

كُلْسِرْدِي külsirdi: "اَرْ كُلْسِرْدِي er külsirdi = adam gülümser göründü". Gülümserse yine böyle denir; (كُلْسِرَارْ - كُلْسِرْمَاكْ külsirer - külsirmek).

كَدْكِرْدِي kedkirdi: "اَتْ كَدْكِرْدِي at kedkirdi = at çamışlık etti", (üstüne yük vurdurmaz oldu); (كَدْكِرَارْ - كَدْكِرْمَاكْ kedkirer - kedkirmek).

كَزْكَرْدِي kezgerdi: "اَرْ اُقْ كَزْكَرْدِي er ok kezgerdi = adam, ok gezledi, geze getirdi". (كَزْكَرُرْ - كَزْكَرْمَاكْ kezgerür - kezgermek).

كُزْكَرْدِي közgerdi: "اُلْ اَتَامْنِي مَنْكَا كُزْكَرْدِي ol atamnı manğa közgerdi = o, bana babamı gördürdü, görüştürdü". Bu, kavuşmadır. (كُزْكَرُرْ - كُزْكَرْمَاكْ közgerür - közgermek).

كُزْكَرْدِي küzgerdi: "اُذْلَكْ كُزْكَرْدِي ödhlek küzgerdi = zaman güzleşti", (zaman güze doğru gitti). (كُزْكَرُرْ - كُزْكَرْمَاكْ küzgerür - küzgermek).

كَلْكِرْدِي kelgirdi: "اُلْ مَنْكَا كَلْكِرْدِي ol manğa kelgirdi=o, bana geleyazdı, gelmek istedi", (كَلْكِرَارْ - كَلْكِرْمَاكْ kelgirer-kelgirmek).

كُنْكَرْدِي köngerdi: "اُلْ اُقْ كُنْكَرْدِي ol ok köngerdi = o, ok doğrulttu". Başkası da böyledir.

" اُلْ يُوْلْ كُنْكَرْدِي ol yol köngerdi = o,doğru yol gösterdi, hidayet etti"; " بَكْ اُغْرِنِي كُنْكَرْدِي Beg ogrını köngerdi = Bey hırsıza doğruyu söyletti", (hırsızı ilzam etti, ikrar ettirdi); (كُنْكَرْمَاقْ - كُنْكَرُرْ köngerür - köngermek).

مُنْدُرْدِي mündürdi: "اُلْ مَنْكَا اَتْ مُنْدُرْدِي ol manğa at mündürdi = o, beni ata bindirdi", (مُنْدُرْمَاقْ - مُنْدُرُرْ mündürür - mündürmek). Başkası da böyledir.

مَنْدُرْدِي mandurdı: "اُلْ مَنْكَا قِلِجْ مَنْدُرْدِي ol manğa kılıç mandurdı = o, bana kılıç kuşattırdı"; "اُلْ مَنْكَا اَتْمَاكِنْ يَاغْقَا مَنْدُرْدِي ol manğa etmegiğ yagka mandurdı = o, bana ekmeği yağa bandırttı", (مَنْدُرْمَاقْ - مَنْدُرُرْ mandurur - mandurmak).

مَنْغِرْدِي mangırdı: "اُلْ اَتْمَاكِنْ يَاغْقَا مَنْغِرْدِي ol etmegiğ yağka mangırdı = o, ekmeği yağa bandırayazdı, daldırayazdı". Başkası da böyledir; (مَنْغِرْمَاقْ - مَنْغِرَارْ mangırar - mangırmak).

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: İki harfliden olarak müteaddi kılınan fiildir: " بَرْدِي bardı" gibi ki "gitti" demektir." بَرْتُرْدِي barturdı" denildiği zaman "başkası giderdi" demek olur. "اَرْ سُقْقَا قَرْدِي er suwka kardı = adam suya kardı, adamın boğazında su durdu"; " آنِي سُقْقَا قَرْتُرْدِي anı suwka karturdı" denildiği zaman "onu

suya kardırdı, onun boğazında suyu durdurdu" demektir. Bu fiiller, iki harfli lâzım fiil olup bu ayrımda gördüğünüz şekilde müteaddi yapılmıştır. Yahut iki harfli olup ta aslında müteaddi olandır ki ona ت ، ر getirilir." اَرْ يا قُرْدِی er ya kurdı = adam yay kurdu". Burada fail birdir. Faile bir iş yaptırmak istemek ve onu bir işle zorlamak istenildiği zaman fiile ت ، ر getirilir: "اُلْ اَنگَرْ يا قُرْ تُرْدِی ol anğar ya kurturdı = o, ona yay kurdurdu" gibi. Burada fail iki tanedir. Birisi emreden, diğeri de yapandır. Arapçadaki نَقَطَ الرَّجُلُ الْمُصْحَفَ وَاَنْقَطَهُ غَيْرُهُ ve لَقَطَ السُّنْبُلَ وَاَلْقَطَهُ غَيْرُهُ gibi. اَنْقَطَهُ ve اَلْقَطَهُ fiillerinde de iki fail vardır.

Ya,fiile غ ، ر ya da ك ، ر getirilir: " اَتْ تُرْدِی at turdı = at zayıfladı" sözünden " اَرْ اَتِنْ تُرْغُرْدِی er atın turgurdı" denir ki"adam atını zayıflattı" demektir. " اَرْ يُقَارُو تُرْدِی er yokaru turdı" cümlesindeki"turdı"kelimesi müteaddi kılınarak " اَرْ اَنِی تُرْغُرْدِی anı turgurdı" denir,"onu,başkası durdurdu, dikti" demektir.

Yine böylece " يا غْ اَرُودِی yağ erüdi" sözündeki " اَرُودِی erüdi" kelimesinden yapılan müteaddi fiilde "اَرْ يا غْ اَرْ گُرْدِی er yağ ergürdi" denir ki,"adam yağ eritti"

demektir. "اُقْ كُنْدِي ok köndi = ok doğruldu" sözünden alınarak " اُقْجِي كُنْدْكُرْدِي okçı [+] köndgürdi" denir ki "okçu oku doğrulttu" demektir.

ت ، غ ، ك harfleri, fiili, müteaddi kılan harflerden olmayıp ancak ta'diyeyi ر harfi yapar. Nitekim "قُشْ اُجُرْدِي kuş uçurdı", "سُوْڤ كَجُرْدِي suw keçürdi" sözlerinde olduğu gibi ki "kuş uçurdu", "su geçirdi" demektir. Bu fiillerde ta'diye ancak ر ile olur. İşte bu kadar; bu da yukarıdaki gibidir.

Bu fiillere ت ، غ ، ك harflerinin getirilmesi söylenişte kolaylık olsun içindir. Eğer bunlar getirilmemiş olsaydı bu fiillerde ta'diye zamanında mazide iki, muzaride üç ر harfinin bir arada toplanması gerekirdi. "kurtardı" demek olan " قُتْغَرْدِي kutgardı" fiilinde غ olmasaydı, bunun ikinci tadiye şekli mazide "قُتْرَرْدِي kutrardı" olurdu. Yine bunun gibi " سُڤْغَرْدِي suwgardı" kelimesi ikinci derecede müteaddi kılındığı takdirde "سُڤْرَرْدِي suwrardı"

[+] Basma nüshada " كُنْدْكُرْدِي köndgürdi" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada önceden bu yazışta iken sonradan ikinci ك in üzerindeki ötre düzeltilerek üstün yapılmıştır. Şu hale göre kelimenin doğrusu " كُنْدْكَرْدِي köndgerdi" olacaktır. Nitekim isimden yapılmış olan fiiller böyledir." كُزْكَرْدِي közkerdi", "كَزْكَرْدِي kezkerdi" fiilleri gibi. B. A.

olması ve muzarilerinde " قُتُرُرُ kutrarur" ve " سُفُرُرُ suwrarur" denilmesi lâzımgelirdi. Buradaki ر ların birisi kelimenin aslındadır, ikincisi ta'diye için getirilmiştir; üçüncüsü muzari belgesi olan ر dır. Bunun için tok, غ lı ve ق lı kelimelerde,kelimenin aslında bulunan ر harfi ت ye, yeğni ve ك li kelimelerde ك harfine çevrilmiştir. Böylelikle söylenişte bir tatlılık hasıl olmuştur.

İkincisi: Aslında üç harfli ve lâzım olan fiildir ki müteaddi yapılmak için bu ayrıma girmiştir. " اَرْتِرِلْدِی er tirildi" cümlesindeki تِرِلْدِی fiilinden müteaddi bir şekil yapılmak istenirse "تِرْكُرْدِی tirgürdi" olur. "تَنْكْرِی تِرْكُرْدِی Tenğri tirgürdi" denir ki, "Allah diriltti" demektir. "Adam kıyıldı, ceza gördü" anlamına olan " اَرْقِزِلْدِی er kızıldı" sözündeki fiil, müteaddi yapılmak istenirse "قِزْغُرْدِی kızgurdı" olur. "اَنِی قِزْغُرْدِی anı kızgurdı" denir ki "onu cezalandırdı", (ona yaptığının cezasını tattırdı) demek olur.

Üçüncüsü: Aslında lâzım fiil olmaktır. Manası "işi işlemek ve hakikaten yapmağa niyet eylemek" ise de bu işte "azar azar, yavaş yavaş yapıl-

mak" anlamı vardır. "Su damladı" anlamına gelen "سُوْڤ تَمْجِرْدِي suw tamçırdı" sözü gibi ki "su,buluttan damladı, yavaş yavaş serpildi" demektir. "اَشِجْ تَشْغُرْدِي aşıç taşgurdı" sözü de böyledir, "tencere taşayazdı" demektir.

Fiil bu anlama geldiğinde, ikinci harf mazide ve muzaride sâkindir; ancak dördüncü harf muzaride üstündür.

Dördüncüsü: Fiil ancak kendi öz manasına gelerek bu anlamlardan hiç birisi beklenmez: "تَنْكْرِي مَنِي قُتْغَرْدِي Tenğri meni kutgardı" sözünde olduğu gibi ki "Allah beni kurtardı" demektir. "اَرْ قَتْغُرْدِي er katgurdı" sözü de böyledir, "adam katıldı, katılasıya güldü" demektir.

Bu ayrımdan, başka birisinin işe yardım ettiği ve yarıştığı anlamı murat edildiği zaman fiile د harfinden evvel ش getirilir: "اُلْ مَنْكَا اَتْ سُڤْغَرِشْدِي ol manğa at suwgarışdı"denir ki "o, bana at sulamakta yardım etti" demektir. Ve yine "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا قَرِنْ تُذْغُرُشْدِي ol meninğ birle karın todhguruşdı" denir ki "o, benimle karın doyurmakta yarış etti" demektir.

Hakikatte olmıyarak, kendini o işi yapar göstermesi anlamı murat edildiği zaman iki yol vardır: Birisi د

harfinden evvel ن getirmektir; bunun kuralı geçmiştir: " اُلْاَتْ سُقْغَرْنْدِی ol at suwgarundı", " اُلْقَرِنْ تُدْغُرْنْدِی ol karın todhgurundı" denir ki "o, atı sular göründü", "o, karnını doyurur göründü" demektir.

İkincisi: Başlı başına, kendi kendine bir iş yapmaktır. Bu yolda doğru ve güzel olan fiile ن dan evvel م, س getirmektir. ن la beraber bu şekilde üç harf getirilmiş olur. " اُلْاَتْ سُقْغَرْمِسِنْدِی ol at suwgarımsındı" sözünde olduğu gibi ki "o, atı sular göründü"[+] demektir. Bu gibi kelimelerde ن ، م sâkindir; س harfi esre olarak harekelenir. Bunu yakında anlatacağız.

بُلْدُزْدِی bulduzdı: " بُلْدُزْدِی نَانِکْنِی bulduzdı nenğni = o, bir şey buldurdu", (بُلْدُزْ - بُلْدُزْماقْ buldu-zur - bulduzmak).

بِلْدُزْدِی bildüzdi: "اُلْ مَنْکَا اِیشْ بِلْدُزْدِی ol manğa ış bildüzdi = o, bana iş bildirdi, öğretti"; (بِلْدُزْ - بِلْدُزْماکْ bildüzür - bildüzmek). Bu, Oğuzcadır. Öbür Türkler böyle söylemezler.

[+] Bu kelimenin manasında "kendi kendine, başlı başına yapmak" anlamı bulunması lâzımdır; çünkü "سُقْغَرْمِسِنْدِی suwgarımsındı" kelimesi bu manaya örnek olarak getirilmiştir. Halbuki bunun arapça anlamında böyle bir şey gösterilmemiştir. Bize kalırsa bu mananın da gösterilmesi ve anlamın "o, başlı başına atı sular göründü" şeklinde olması gerektir. B. A.

بُرْبَشْدِى burbaşdı: " اِيشْ بُرْبَشْدِى ış burbaşdı = iş karıştı". Başkası da böyledir; (بُرْباشُرْ - بُرْباشْماقْ burbaşur - burbaşmak).

بَرْتِشْدِى لارْ bertişdiler: " اُلارْ بِيرْ اِكِنْدِى نِنْكْ كُنْكْلِنْ بَرْتِشْدِى لارْ olar bir ikindininğ könğlin bertişdiler = onlar sertleştiler, birbirinin gönlünü kırdılar ve yaraladılar"; (بَرْتِشُورْ - بَرْتِشْماكْ bertişür - bertişmek).

بُغْرُشْدِى bogruşdı: " اُلْ مَنْكا يِغاجْ بُغْرُشْدِى ol manğa yıgaç bogruşdı = o, bana ağaç yontmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (بُغْرُشُورْ - بُغْرُشْماقْ bogruşur - bogruşmak).

بُتْرُشْدِى bütrüşdi: " اُلارْ اِكِّى بُتْرُشْدِى olar ikki bütrüşdi = onlar ikisi muhakeme oldular ve davalarına tanık getiriştiler"; (بُتْرُشُورْ - بُتْرُشْماكْ bütrüşür - bütrüşmek).

بَتْرُشْدِى batruşdı: " اُلارْ اِكِّى بِيرْ بِيرِكْ سُقْقا بَتْرُشْدِى olar ikki birbiriğ suwka batruşdı = onlar ikisi birbirini suya batırdılar, batırıştılar"; (بَتْرُشُورْ - بَتْرُشْماقْ batruşur - batruşmak).

بَكْلَشْدِى bekleşdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا بَكْلَشْدِى ol meninğ birle bekleşdi = o, benimle muahede yaptı, ahitleşti", " اُلْ مَنْكا قَبُغْ بَكْلَشْدِى ol manğa kapuğ bekleşdi = o, bana kapıyı bekitmekte, kapatmakta yardım etti", " اُلْ مَنْكا اَتْ بَكْلَشْدِى ol manğa at bekleşdi=o, bana at beklemekte, gözlemekte yardım etti" Başkasıda böyledir. Oğuzca; (بَكْلَشُورْ - بَكْلَشْماكْ

bekleşür - bekleşmek).

تُرْبُشْدِى törpüşdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا يِغاجْ تُرْبُشْدِى ol meninğ birle yıgaç törpüşdi = o, benimle ağaç törpülemekte yarıştı". Yardım da böyledir; (تُرْبِشُورْ - تُرْبِشْماكْ törpişür - törpişmek).

تَبْرَشْدِى tepreşdi: "كِشِى قَمُغْ تَبْرَشْدِى kişi kamuğ tepreşdi = bütün halk tepreşti,kaynaştı".Her tepreşen,kaynaşan şey için de böyle denir. (تَبْرَشُورْ - تَبْرَشْماكْ tepreşür - tepreşmek).

Şu parçada da gelmiştir:

اُلْ قَرْ قَمُغْ قِيشِنْ اِنارْ اَشْلِقْ تَرِغْ اَنِنْ اُنارْ
يَڤْلَقْ يَغِى مَنْدا تِنارْ سَنْ كَلِبَنْ تَبْرَشُورْ

Ol kar kamuğ kışın iner
Aşlık tarığ anın öner
Yawlak yagı mende tınar
Sen keliben tepreşür

"Bütün kar kışın iner, yemeklik buğday onunla biter, yavuz duşman bende dinlenir, sen gelince tepreşir".

(Yazla kışın karşılıklı koşma söylemesini anlatarak diyor ki: Kar ve yağmur kışta iner, bu yüzden yazın yeygi biter, duşman kışın durur, savaşmaz. Ey yaz ! sen geldiğinde o kımıldanır).

تَلْبِشْدِى talpışdı: "قُشْلارْ قَمُغْ تَلْبِشْدِى kuşlar kamuğ talpışdı = kuşlar bütün talpıştı", (kuşlar

kanatlariyle talpıştılar) [+]. " بَيْرَقْ قَمْغْ تَلْبِشْدِى bayrak kamuğ talpışdı = bayrak bütün talpıştı", (bayrak dalgalandı, mızrakların ucundaki ipekler dalgalandı). Başkası da böyledir; (تَلْبِشُوْرْ - تَلْبِشْماقْ talpışur - talpışmak).

تَرْتِشْدِى tartışdı: " اُلْ مَنْكا اُرُقْ تَرْتِشْدِى ol manğa uruk tartışdı = o, bana ip germekte yardım etti", " تَرْتِشْدِى نانكْ tartışdı neng = bir nesnenin parçaları birbirini çekti, (bir şeyin parçaları, zerreleri birbirini cezbetti), " اُلْ مَنِكْ بِرْلا يا تَرْتِشْدِى ol meninğ birle ya tartışdı = o, benimle yay çekmekte, yay kurmakta yarıştı", " اُلْ مَنْكا اَلْتُوْنْ تَرْتِشْدِى ol manğa altun tartışdı = o, bana altın tartmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi tartmak için de böyle denir; (تَرْتِشُوْرْ - تَرْتِشْماقْ tartışur - tartışmak).

تُرْتُشْدِى türtüşdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا قَشْقا يا غْ تُرْتُشْدِى ol meninğ birle koguşka yağ türtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi sürmek için de böyle denir; (تُرْتُشُوْرْ - تُرْتُشْماكْ türtüşür - türtüşmek).

[+] Yazma nüshada " بَيْرَقْ قَمْغْ تَلْبِشْدِى bayrak kamuğ talpışdı" sözündeki بَيْرَقْ kelimesinin ikinci harfi üzerinde iki nokta görülmektedir. Bu kelime hem " بَتْرَقْ batrak", hem de " بَيْرَقْ bayrak" şeklinde okunabilmektedir. Her iki okunuş ta buraya gelir. B. A.

topraşdı: " يِرْ قُرُبْ تُبْرَشْدِى yer kurup topraşdı = yer kuruyarak tozlaştı, toz olayazdı", (yağmurun azlığından yer kurudu, öyle ki yerden tozlar yükseleyazdı); (تُبْرَشُوْر - تُبْرَشْماقْ topraşur - topraşmak).

تَبْزَشْدِىلارْ tebzeşdiler: " اُلارْ قَمْغُ بُوا ايشْقا تَبْزَشْدِىلارْ olar kamuğ bu ışka tebzeşdiler = onların hepsi bu işe hasetleştiler"; (تَبْزَشُوْر - تَبْزَشْماكْ tebzeşur - tebzeşmek).

تِرْكَشْدِى tergeşdi: " تَوِى تِرْكَشْدِى tewey tergeşdi = deve––ler katarlaştı". Birbiri ardınca katarlaşarak derleşen her nesne için de böyle denir; (تِرْكَشُوْر - تِرْكَشْماكْ tergeşür - tergeşmek). Başkası da böyledir.

تَبْلَشْدِىلارْ tepleşdiler: "اُلارْ بُوا ايشِغْ قَمْغُ تَبْلَشْدِىلارْ olar bu ışığ kamuğ tepleşdiler = onlar, bu işte hepsi razı oldular"; (تَبْلَشُوْر - تَبْلَشْماكْ tepleşür - tepleşmek) [+].

تُبْلَشْدِىلارْ tüpleşdiler: "اُلارْ بُوا ايشِغْ تُبْلَشْدِىلارْ olar bu ışığ tüpleşdiler = onlar bu işin dibini, aslını aradılar"; (تُبْلَشُوْر - تُبْلَشْماكْ tüpleşür - tüpleşmek).

تَتْلَشْدِى tatlaşdı: " اُلارْ اِكِّى بِرْلا تَتْلَشْدِى olar ikki birle tatlaşdı = onlar ikisi birbiriyle farsça konuştular". Uygurca konuşurlarsa

---

[+] Basma nüshada " تَبْلَشْماكْ tepleşmek" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek " تَبْلَشْماقْ taplaşmak" şekline konulmuştur. Şu hale göre yukarıdaki her üç kelime şu şekilde düzeltilmelidir. (taplaşdı - taplaşur - taplaşmak). Bk. Dv. II, 274, 16. B. A.

yine böyle denir; (تَتلَشُوْر - تَتلَشْماق tatlaşur - tatlaşmak).

تَلقِشْدِی talkışdı: "اُلْ مَنکا ایما تَلقِشْدِی ol manğa oyma talkışdı = o, bana çizme yapılan keçeyi dürmekte ve bükmekte yardım etti". Dürülen ve bükülen her şey için de böyle denir; (تَلْقِشُوْر - تَلْقِشْماق talkışur - talkışmak).

تَکْلَشْدِی tökleşdi: "تَکْلَشْدِی نانك tökleşdi neng = nesneler döküldü, aktı"; (تَکْلَشُوْر - تَکْلَشْماك tökleşür - tökleşmek).

تُکْلُشْدِی tüglüşdi: " یِپ لار تُکْلُشْدِی yıplar tüglüşdi = ipler döğüldü"; (تُکْلُشُوْر - تُکْلُشْماك tüglüşür - tüglüşmek).

تِکْلِشْدِی tiklişdi: "یِغاج تِکْلِشْدِی yıgaç tiklişdi = ağaç dikildi". Başkası da böyledir; (تِکْلِشُوْر - تِکْلِشْماك tiklişür - tiklişmek).

تِرْمَشْدِی tırmaşdı: "اُلار اِکِی تِرْمَشْدِی olar ikki tırmaşdı = onlar ikisi tırmaştılar", (onlar ikisi birlikte kaşındılar); (تِرْمَشُوْر - تِرْمَشْماق tırmaşur - tırmaşmak).

جَلْبَشْدِی çalpaşdı: " اُلار اِکِی جَلْبَشْدِی olar ikki çalpaşdı = onlar bir işte ikisi çarpıştı, mücadele etti, birbirlerine sertleştiler". Eşya kötüleştiği, pisleştiği zaman da böyle denir; (جَلْبَشُوْر - جَلْبَشْماق çalpaşur - çalpaşmak).

جَنْدِشْدِی çandışdı: " اُلار اِکِی جَنْدِشْدِی olar ikki çandışdı = onlar ikisi birbirine sertleşti-

ler, biri öbüründen kaçındı"; (جَنْدِ شُوْرْ - جَنْدِ شْماقْ çandışur - çandışmak).

جُمْرُشْدِى çumruşdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا سُڤْدا جُمْرُشْدِى ol meninğ birle suwda çumruşdı = o, benimle suya dalmakta yarıştı". Yardım da böyledir ; (جُمْرُشُوْرْ - جُمْرُشْماقْ çumruşur - çumruşmak).

جَڤْرُشْدِى çewrüşdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا اُقْ جَڤْرُشْدِى ol meninğ birle ok çewrüşdi = o, benimle ok çevrişti".Herhangi yuvarlak bir şeyi çevirmek te böyledir [+]; (جَڤْرُشُوْرْ - جَڤْرُشْماكْ çewrüşür - çewrüşmek).

جُڤْرَشْدِى çokraşdı: " تَبِزْلارْ جُڤْرَشْدِى tebizler çokraşdı = çorak yerler dalgalandı". Herhangi bir çokluk kaynadığı ve dalgalandığı zaman da böyle denir; "كِشِى بِيرْ بِيرْ اِجِنْدا جُڤْرَشْدِى kişi birbir içinde çokraşdı = insanlar birbirine girerek dalgalandı"; (جُڤْرَشُوْرْ - جُڤْرَشْماقْ çokraşur - çokraşmak).

جِڤْرِشْدِى çıkrışdı: " بِيرْ بِيرْ نِنْكْ اُغْرِى لِقِنْ جِڤْرِشْدِى birbirninğ ogrılıkın çıkrışdı = birbirinin hırsızlığını meydana çıkardılar". Herhangi bir şeyi meydana çıkarmakta yarışmak ve yardımlaşmak ta böyledir; (جِڤْرِشُوْرْ - جِڤْرِشْماقْ

[+] اُلْ مَنِكْ بِرْلا اُقْ جَڤْرُشْدِى sözünün basma nüshadaki arapça izahında اَىْ اَنَّهُ بَارَانِى فِى تَنْقِيرِ النَّبْلِ denilmiş. Yazma nüshada فِى ... تَنْقِيزِ النَّبْلِ şeklindedir. Gerek تَنْقِيرْ gerek تَنْقِيزْ kelimelerinin ikisi de yanlıştır. Doğrusu تَنْفِيزْ olacaktır. تَنْفِيز in birkaç manası arasında bir de (okun eğriliğini veya doğruluğunu anlamak için tırnak üzerinde çevrilmesi) anlamı vardır. B. A.

çıkrışur - çıkrışmak).

جَقْرِشْتِى çakrıştı: "بُوْى بِيْرْ بِيْرْكَا جَقْرِشْتِى Boy birbirge çakrıştı = Boy halkı birbirini çağırdı". Oğuzca. (جَقْرِشُوْرْ - جَقْرِشْمَاقْ çakrışur - çakrışmak).

تِكْرَشْدِى tikreşdi: "اَتْلَارْ اَذَاقِى تِكْرَشْدِى atlar adhakı tikreşdi = atların ayağı ses verdi", "اُغْلَانْ تِكْرَشْدِى oglan tikreşdi = çocuk büyüdü, serpildi"; (تِكْرَشُوْرْ - تِكْرَشْمَاكْ tikreşür - tikreşmek).

جِقْرَشْتِى çıkraştı: "تِيْشْ جِقْرَشْتِى tış çıkraştı = diş gıcırdadı, çıkırdadı". Herhangi bir şey çokça gıcırdarsa yine böyle denir; (جِقْرَشُوْرْ - جِقْرَشْمَاقْ çıkraşur-çıkraşmak) [+].

جَرْكَشْتِى çergeşti: "اِكِّى سُوْ جَرْكَشْتِى ikki sü çergeşti = iki savaş fırkası saf haline geldi". Şu parçada dahi gelmiştir :

كَلْسَا اَبَنْكْ تَرْكَنِمْ اِيتِلْكَمَتْ تُرْكُنُمْ

تَرِلْمَغَىْ تُرْكُنُمْ اَمْدِى جَرِكْ جَرْكَشُوْرْ [++]

Kelse abanğ terkenim
Ėtilgemet türkünüm
Tarılmagay türkünüm
Emdi çeriğ çergeşür

"Eğer Hakanım gelirse oymağın hali iyi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur;biz koyduk.B.A.

[++] Bu parçanın yazılışında birkaç yanlış vardır. Biz bunları evvelce gördük ve basma nüsha I,368 de geçen aynı parçayı dilimize çevirirken uzun bir not verdik. Bu, tercüme nüshanın 442 nci sahifesindedir; oraya bakıla! B. A.

olur, topluluğu dağılmaz. İmdi, harp safları düzelmiştir".

(Hakan bize yardıma gelirse bizim tarafın hali iyi olur; oymak dağılmaz, şimdi harp safları dizilmiştir), (جَرْكَشُوْرْ - جَرْكَشْمَاقْ çergeşür - çergeşmek).

جَرْلَشْدِى çarlaşdı: "اُغْلانْ جَرْلَشْدِى oglan çarlaşdı = çocuklar ağlaştı", " يَنْكَانْلا رْ جَرْلَشْدِى yengenler çarlaşdı = filler kükredi, bağırıştı", (جَرْلَشُوْرْ - جَرْلَشْمَاقْ çarlaşur - çarlaşmak).

جَكْلَشْدِى çekleşdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا جَكْلَشْدِى ol mening birle çekleşdi = o, benimle kur'a çekişti", (جَكْلَشُوْرْ - جَكْلَشْمَاكْ çekleşür - çekleşmek).

جِكْلِشْدِى çiklişdi [+]: "تُكُوْنْ قَمْغِ جِكْلِشْدِى tügün kamuğ çiklişdi = düğüm büsbütün sıkıştı", (جِكْلِشُوْرْ - جِكْلِشْمَاكْ çiklişür - çiklişmek).

جَرْمَشْدِى çermeşdi: "اُلْ مَنَكا جَغْنِ جَرْمَشْدِى ol manğa çagığ çermeşdi = o, bana kamçının ucunu bükmekte yardım etti". Başkası da böyledir. Yarış için de böyle denir; (جَرْمَشُوْرْ - جَرْمَشْمَاكْ çermeşür - çermeşmek).

سُرْتُشْدِى sürtüşdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا قَغُشْقا يَاغْ سُرْتُشْدِى ol mening birle koguşka yağ sürtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarıştı". Ve yi-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تُكُوْنْ قَمْغِ جِكْلِشْدِى tügün kamuğ çiklişdi" sözünün arapça izahında اَىْ اِسْتَدَّتِ الْعُقْدَةُ denilmiş ise de burada ufak bir yanlışlık olmalıdır. Doğrusu şöyle olsa gerek: اَىِ اِشْتَدَّتِ الْعُقْدَةُ Dv. II, 106, 7 deki kelime dahi bize tanıklık etmektedir. B. A.

ne "اُلْ مَنِكْ بْرلا اَشُوْ سُرْتُشْدِى ol meninğ birle aşuk sürtüşdi = o, benimle aşık sürtmekte ve aşığı sürterek yüzünü aşındırmakta yarış etti", (سُرْتُشُوْرْ - سُرْتُشْماكْ sürtüşür - sürtüşmek).

سَجْتَشْدِى saçtaşdı: "اُلارْاِكِّى سَجْتَشْدِى olar ikki saçtaşdı = onlar birbirinin saçlarını yakaladılar", (سَجْتَشُوْرْ - سَجْتَشْماقْ saçtaşur - saçtaşmak).

سِخْتَشْدِى sıxtaşdı: "كِشِى قَمُغْ سِخْتَشْدِى kişi kamuğ sıxtaşdı = bütün halk ağlaştı"; (سِخْتَشُوْرْ - سِخْتَشْماقْ sıxtaşur - sıxtaşmak). غ ile "سِغْتَشْدِى sıgtaşdı" da lûgattir.

سَذْرَشْدِى sedhreşdi: "تُوْنْ سَذْرَشْدِى ton sedhreşdi = elbise seyrekleşti, kalınlığı gitti", "بُذُوْنْ سَذْرَشْدِى budhun sedhreşdi = halk seyrekleşti". Herhangi bir şey sıklıktan sonra seyrekleşirse, parçalarının arası açılırsa yine böyle denir; (سَذْرَشُوْرْ - سَذْرَشْماكْ sedhreşür - sedhreşmek).

سِدْرِشْدِى sıdrışdı: "اُلْ اَنْكَرْقَارْ سِدْرِشْدِى ol anğar kar sıdrışdı = o, ona kar sıyırmada, kürümede yardım etti". Başkası da böyledir; (سِدْرِشُوْرْ - سِدْرِشْماقْ sıdrışur - sıdrışmak)[+].

تُغْرَشْدِى tograşdı: "اُلْ مَنْكَا اَتْ تُغْرَشْدِى ol manğa et tograş-

---

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimeler "سِدْرِشْدِى سِدْرِشُوْرْ - سِدْرِشْماقْ sıdrışdı - sıdrışur - sıdrışmak" şeklinde gelmiş ise de, bunlar "سِذْرِشْدِى - سِذْرِشُوْرْ - سِذْرِشْماقْ sıdhrışdı - sıdhrışur - sıdhrışmak" olacaktır. Bk. Dv. I, 226, 10 ve II,183, 3. B. A.

dı = o, bana et doğramakta yardım etti"; (تُغْرَشُوْر - تُغْرَشْمَاقْ tograşur - tograşmak).

تِغْرَشْدِى tıgraşdı: "اُغْلَانْ تِغْرَشْدِى oglan tıgraşdı = çocuklar gürbüzleşti, bahadırlaştı". Bahadır kimse için " تِغْرَاقْ tıgrak" denir; (تِغْرَشُوْر - تِغْرَشْمَاقْ tıgraşur - tıgraşmak) [+].

تُغْرُشْدِى togruşdı: "اُلْ مَنِكْ بِلَا يُولْقَا تُغْرُشْدِى ol meninğ bile yolka togruşdı = o, benimle yola duruştu", (o,benimle yürümede, gitmede, durmada yarıştı); (تُغْرُشُوْر - تُغْرُشْمَاقْ togruşur - togruşmak) [++].

تُغْرَشْدِى tograşdı: "تُوْنْ كِيرْدِنْ تُغْرَشْدِى ton kirdin tograşdı = elbise kirden parçalandı". Herhangi bir şeyde parçalanma ve yarılma görüldüğü zaman yine böyle denir; (تُغْرَشُوْر - تُغْرَشْمَاقْ tograşur - tograşmak).

سُغْرَشْدِى sograşdı: "قُمْلَارْ سُوْقُغْ سُغْرَشْدِى kumlar suwuğ sograşdı = kumlar suyu sordu". Başkası da böyledir; (سُغْرَشُوْر - سُغْرَشْمَاقْ sograşur - sograşmak).

سِغْرُشْدِى sıgruşdı: "اُلَارْ بِيرْ بِيرِكْ سِغْرُشْدِى olar birbiriğ sıgruşdı = onlar birbirine sıkıştılar, onlar birbirinin yerini alarak durdular"; (سِغْرُشُوْر - سِغْرُشْمَاقْ sıgruşur - sıgruşmak).

سَڤْرُشْدِى sawruşdı: "اُلْ مَنْكَا تَرِغْ سَڤْرُشْدِى ol manğa tarığ saw-

---

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir;biz koyduk. B. A.

[++] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir;biz koyduk. B. A.

ruşdı = o, bana buğday, zahire savurmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Kaptaki çorbayı,taşmaması için, savurmak dahi böyledir; (سَقْرُشُوْرْ-سَقْرُشْماقْ sawruşur - sawruşmak).

سِقِرِشْدِی sıkrışdı: "اُلار بَرْجا سِقِرِشْدِی olar barça sıkrışdı = onlar, hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar". Yılan ve başkaları ıslık çalarsa yine böyle denir [+]; (سِقِرِشُوْرْ- سِقِرْشْماقْ sıkrışur - sıkrışmak).

تُمْرُشْدِی tomruşdı: "اُلْ مَنِڭ بِرْلا يِغاجْ تُمْرُشْدِی ol meniŋ birle yıgaç tomruşdı = o, benimle ağacı tomruk yapmakta yarıştı". Ağacı sini gibi değirmi kesmekte yarıştı;(تُمْرُشُوْرْ- تُمْرُشْماقْ tomruşur - tomruşmak).

سَمِرِشْدِی semrişdi: "اَتْلار قَمَغْ سَمِرِشْدِی atlar kamuğ semrişdi = atlar bütün semizleşti". Başkası da böyledir; (سَمِرِشُوْرْ - سَمِرِشْماكْ semrişur - semrişmek).

سُمُرْشْدِی sömrüşdi: اُلْ مَنِڭ بِرْلا سُوْڤ سُمُرْشْدِی ol meniŋ birle suw sömrüşdi = o, benimle su sömrüştü", (o, su sömürmekte benimle yarış etti). Başkası da böyledir; (سُمُرْشُوْرْ - سُمُرْشْماكْ sömrüşur - sömrüşmek).

سَنْرُشْدِی sanruşdı: "اَسْرُكْ لار قَمَغْ سَنْرُشْدِی esrükler kamuğ sanruşdı = sarhoşlar bütün saçmaladı" .

[+] اُلار بَرْجا سِقِرِشْدِی sözünün arapça izahında اَیْ صَفَرَتِ الیَعاقِیبُ وَكَذٰلِكَ الحَیّاتُ denilmiş ise de biz dilimize yukarıda gördüğünüz şekilde çevirdik ve "onların hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar" dedik;"keklik ıslık çalıyor" demedik;çünkü Türkçesinde keklik kelimesi yoktur; keklik te ıslık çalmaz. B. A.

Bunun aslı "سَنْدِرِشْدِی sandırışdı"dır. (سَنْرِشُوْرْ - سَنْرِشْماقْ sanrışur - sanrışmak). Nitekim şu savda da gelmiştir : " سَبَنْدا سَنْدِرِشْ بُلْسا اُرْتَكُوْنْدا اِرْتَشْ بُلْماسْ sabanda sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas = sapanda kavga olursa, harman zamanında döğüş olmaz" [+].

سَتْغَشْدِی satgaşdı: "اُلارْ بِيرْ اِكِنْدِی بِلا سَتْغَشْدِی olar bir ikindi bile satgaşdı = onlar ikisi birbirine sataştı", (onlar birbirinin boynuna saldırdı). Saldırışma için de böyle denir.

سَتْغَشْدِی satgaşdı: "اُلْ مَنْكا يُولْدا سَتْغَشْدِی ol manğa yolda satgaşdı = o, bana yolda rastgeldi, kavuştu", "اُلارْ اَلْمْ بِرِمْ بِلا سَتْغَشْدِی olar alım bèrim bile satgaşdı = onlar alacağı verecekle ödeştiler, takas yaptılar, sayıştılar". Oğuzca; (سَتْغَشُوْرْ - سَتْغَشْماقْ satgaşur - satgaşmak).

سِتْغَشْدِی sıtgaşdı: "اَرْقَمَغْ بِلاكْ سِتْغَشْدِی er kamuğ bilek sıtgaşdı = bütün adamlar bileklerini sığadılar". Yardım ve yarış için de böyle denir; (سِتْغَشُوْرْ - سِتْغَشْماقْ sıtgaşur - sıtgaşmak).

سَرْقِشْدِی sarkışdı: " بُوْزْدِنْ سُوْ سَرْقِشْدِی buzdın suw sarkışdı = buzdan çok su damladı"; (سَرْقِشُوْرْ - سَرْقِشْماقْ

[+] Bu savda geçen ve اِرْتَشْ şeklinde yazılan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " اِرْتَشْ irteş" olacaktır. Bk. Dv. I, 337, 10. B. A.

sarkışur - sarkışmak).

سَجْلَشْدِی saçlaşdı: " اُلْ اِکِّی بِلا سَجْلَشْدِی ol ikki bile saçlaşdı = onlar ikisi birbirinin saçlarını yakaladılar"; (سَجْلَشْمَاقْ - سَجْلَشْوُرْ saçlaşur - saçlaşmak).

سُجْلُشْدِی suçluşdı: "اُلْ مَنِكْ اَذاقْ تِنْ تِكَانْ سُجْلُشْدِی ol meninğ adhaktın tiken suçluşdı = o, ayağımdan diken çıkarmakta bana yardım etti". Kılıcı kınından çıkarmakta yardımlaşma veya yarışma için de böyle denir; (سُجْلُشْوُرْ - سُجْلُشْمَاقْ suçluşur - suçluşmak). Başkası da böyledir.

سَرْلَشْدِی sarlaşdı: "اُلْ مَنْكا سُقْلُقْ سَرْلَشْدِی ol manğa suwluk sarlaşdı = o, bana sarık sarmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi sarmak ve bu işte yarış yapmak ta böyledir; (سَرْلَشْوُرْ سَرْلَشْمَاقْ sarlaşur - sarlaşmak).

سُزْلَشْدِی sözleşdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا سُزْلَشْدِی ol meninğ birle sözleşdi = o, benimle söyleşti"; (سُزْلَشْوُرْ سُزْلَشْمَاكْ sözleşür - sözleşmek). Aslı و harfi ile سُوزْلَشْدِی dir.

سُزْلُشْدِی süzlüşdi: "سُوقْ لارْ قَمَغْ سُزْلُشْدِی suwlar kamuğ süzlüşdi = bütün sular süzüldü"; (سُزْلُشْوُرْ سُزْلُشْمَاكْ süzlüşür - süzlüşmek).

سَقْلَشْدِی sawlaşdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا سَقْلَشْدِی ol meninğ birle sawlaşdı = o, bana atalar sözü söyledi, ben de ona söyledim". Birbirine salık verme, hikâye ve konuşma üzerine olan herhangi bir şeyi ve başkasını söyleş -

mek için de böyle denir; (سَقْلَشُوْر - سَقْلَشْماق sawlaşur - sawlaşmak).

سَقْلَشْدِی saklaşdı: "بُدُوْن قَمْغ سَقْلَشْدِی budun kamuğ saklaşdı = bütün halk birbirinden saklaştı, gizlendi"; (سَقْلَشُوْر - سَقْلَشْماق saklaşur - saklaşmak).

سُقْلُشْدِی sokluşdı: "سُقْلُشْدِی نانَك sokluşdı neng = bir şey bir şeye sokuldu ve yerleşti". Bu, kılıcın demir olan parçasının baş tarafının kabza içerisine,parazvanaya,girmesi ve orada yerleşmesi gibidir. (سُقْلُشُوْر - سُقْلُشْماق sokluşur - sokluşmak).

سِقْلِشْدِی sıklışdı: "بُدُوْن رَجا سِقْلِشْدِی budhun barça sıklışdı = halk tamamiyle sıkıştı".Herhangi bir şey, yeri darlaşacak kadar sıkışırsa yine böyle denir. Üzüm sıkıldığı zaman da böyle denir; (سِقْلِشُوْر - سِقْلِشْماق sıklışur - sıklışmak).

سُمْلُشْدِی sumluşdı: "تَت قَمْغ سُمْلُشْدِی Tat kamuğ sumluşdı = Farslar kendi dillerince konuştular". Herhangi bir kimse Türkçeden başka bir dil kullanırsa yine böyle denir; (سُمْلُشُوْر - سُمْلُشْماق sumluşur - sumluşmak).

سَرْمَشْدِی sarmaşdı: "اُلْمَنْكا يِشْغ سَرْمَشْدِی ol manğa yışığ sarmaşdı = o, bana ip sarmakta yardım etti"; bu , ağaç üzerine ip sarmak gibidir.(سَرْمَشُوْر - سَرْمَشْماق sarmaşur - sarmaşmak).

سَرْمَشْدِی sarmaşdı: "اِيش سَرْمَشْدِی ış sarmaşdı = iş karıştı". Bu fiil hem lâzım, hem müteaddidir. "اُلْمَنْكا بَلِق سَرْمَشْدِی ol manğa balık sarmaşdı = o,

bana sudan balık çıkarmakta yardım etti". Kaptan tutmaç süzülürse yine böyle denir. Bir akarın içerisinden kendi cinsinden olmıyan bir şey çıkarıldığı zaman yine böyle denir; (سَرْمَشْمَاقْ - سَرْمَشُرْ sarmaşur - sarmaşmak).

تَنْجِشْدِى tançışdı: " اَتْلارْ قَمغْ تَنْجِشْدِى etler kamuğ tançışdı = etler bütün bozuldu, kokluştu"; (تَنْجِشُورْ - تَنْجِشْمَاقْ tançışur - tançışmak).

سَنْجِشْدِى sançışdı: "اُلارْ اِكِّى سَنْجِشْدِى olar ikki sançışdı = onlar ikisi birbirine hançer sapladılar, sançtılar". Başkası da böyledir; (سَنْجِشُورْ - بَكْلارْ سَنْجِشْدِى sançışur - sançışmak)."Begler sançışdı = Beyler birbirleriyle savaş yaptılar", (Beyler savaştılar, biri öbürünü yendi).

تَبْرَشْدِى tapraşdı: " تَوْ قَمغْ تَبْرَشْدِى tewey kamuğ tapraşdı = develer bütün sıgraştı"; (تَبْرَشُورْ - تَبْرَشْمَاقْ tapraşur - tapraşmak). Bu, yalnız deve hakkında söylenir [+].

تَتْرُشْدِى tatruşdı: "اُلارْ بِرْ اِكِنْدِيكَا اَتْ تَتْرُشْدِى olar bir ikindige et tatruşdı = onlar birbirine et tattırdılar". Başkası da böyledir; (تَتْرُشُورْ - تَتْرُشْمَاقْ tatruşur - tatruşmak).

تِتْرَشْدِى titreşdi: " كِشِى تِلِغْدِنْ تِتْرَشْدِى kişi tumlıgdın tit-

---

[+] " تَوْ قَمغْ تَبْرَشْدِى tewey kamuğ tapraşdı" cümlesinin arapça izahında اَىْ قَفَزَتِ الْاِبِلُ denilmiş ise de yanlıştır, قفزت olacaktır; ancak anlam bu şekilde düzelebilir. Bk. Kamus Tercümesi; Bk. Dv. III, 207, 5.Brockelmann dahi bu yanlışlığın farkına varmıştır. B. A.

reşdi = halk soğuktan titreşti". Herhangi bir şey ıraklaşırsa yine böyle denir, (تِتْرَشُوْر - تِتْرَشْمَاق titreşür - titreşmek).

قُبْرُشْدِی kopruşdı: "اُلْ مَنْكَا قُشْ قُبْرُشْدِی ol manğa kuş kopruşdı = o, bana kuş kaldırmakta, kuş uçurmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi yerinden kaldırmak için de böyle denir; (قُبْرُشُوْر - قُبْرُشْمَاق kopruşur - kopruşmak).

قُتْرُشْدِی kutruşdı: "اُغْلَانْ قُتْرُشْدِی oglan kutruşdı = çocuklar oynadılar ve sevindiler"; (قُتْرُشُوْر - قُتْرُشْمَاق kutruşur - kutruşmak).

قُتْرُشْدِی kotruşdı: "اُلْ مَنْكَا قَابْ قُتْرُشْدِی ol manğa kap kotruşdı = o, bana kabı boşaltmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (قُتْرُشُوْر - قُتْرُشْمَاق kotruşur - kotruşmak).

قَجْرُشْدِی kaçruşdı: "اُلْاَرْاكِّی قَجْرُشْدِی olar ikki kaçruşdı = o iki kişi birbirini kaçırdılar", (قَجْرُشُوْر - قَجْرُشْمَاق kaçruşur - kaçruşmak).

قُرْدَشْدِی kurdaşdı: "اُلْ بَكْ بِرْلَا قُرْدَشْدِی ol Beg birle kurdaşdı = o, Beyle bir sırada, bir derecede oturdu". Başkası da böyledir; (قُرْدَشُوْر - قُرْدَشْمَاق kurdaşur - kurdaşmak).

قَذْرِشْدِی kadhrışdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا بُيُوْن قَذْرِشْدِی ol mening birle boyun kadhrışdı = o, benimle boyun bükmekte yarıştı". Başkası da böyledir, "اُلْاَكِّی سُوْز قَذْرِشْدِی ol ikki söz kadhrışdı = onlar birbirinin sözünü reddettiler".

Şu parçada dahi gelmiştir :

اِيشِي اَنِكْ اَرْتَشِبْ اُغْرَقْ بِلا اُرْتَشِبْ

بُيْنِنْ اَلِبْ قَذْرِشِبْ تُتْغُنْ اَلِبْ قُلْ سَتَارْ

Işı anınğ artaşıp

Ograk bile örteşip

Boynun alıp kadhrışıp

Tutgun alıp kul satar

"Onun işi bozuldu; Oğraklar ile saldırıştılar, onların boynunu büküp söz atıştılar, tutsak alıp köle olarak satar".

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki : İşi bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını büktü, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ -fidyei necat-aldı,satılmış köle gibi).

قِسْرُشْدِى kısruşdı: "اُلْ اَنْكَرْ قِسْمَاقْ قِسْرُشْدِى ol anğar kısmak kısruşdı = o, ona özengi kayışını kısmakta yardım etti". Başkası da böyledir. (قِسْرِشُوْرْ - قِسْرِشْمَاقْ kısrışur - kısrışmak).

قَڤْرُشْدِى kawruşdı: "اُلْ مَنْكَا تَرِغْ قَڤْرُشْدِى ol manğa tarığ kawruşdı = o, bana buğday kavurmakta yardım etti". Başkası da böyledir. غ harfiyle "قَغْرُشْدِى kagruşdı" demek dahi lûgattır. (قَڤْرُشُوْرْ - قَڤْرُشْمَاقْ kawruşur -

kawruşmak).

قَقْرَشْدِى kakraşdı: " سُوڤْلارْ قَمُغْ قَقْرَشْدِى suwlar kamuğ kakraşdı = sular bütün çekildi". Herhangi bir akar nesne azaldığı ve çekildiği zaman da böyle denir; (قَقْرَشُوْرْ - قَقْرَشْماقْ kakraşur - kakraşmak). Urlar, şişler indiği zaman da yine böyle denir.

قِقْرِشْدِى kıkrışdı: "اَرَنْ قَمُغْ قِقْرِشْدِى eren kamuğ kıkrışdı = bütün adamlar bağırıştı, çağırıştı"; (قِقْرِشُوْرْ - قِقْرِشْماقْ kıkrışur - kıkrışmak).

قُبْزَشْدِى kubzaşdı: "قِيزْلارْ قُبْزَشْدِى kızlar kubzaşdı = kızlar, cariyeler kubuz çalmakta yarıştılar"; (قُبْزَشُوْرْ - قُبْزَشْماقْ kubzaşur - kubzaşmak).

قَرْغَشْدِى kargaşdı: " اُلارْ اِكِّى قَرْغَشْدِى olar ikki kargaşdı = onlar ikisi birbirine lânet ettiler"; (قَرْغَشُوْرْ - قَرْغَشْماقْ kargaşur - kargaşmak).

قِرْغَشْدِى kırgaşdı: "اُلارْ اِكِّى قِرْغَشْدِى olar ikki kırgaşdı = onlar birbirinden yüz çevirdi";(قِرْغَشُوْرْ - قِرْغَشْماقْ kırgaşur - kırgaşmak).

يَسْغَشْدِى yasgaşdı: " اُلارْ اِكِّى يَسْغَشْدِى olar ikki yasgaşdı = onlar ikisi tokatlaştı"; (يَسْغَشُوْرْ - يَسْغَشْماقْ yasgaşur - yasgaşmak). Yardım ve yarış ta böyledir.

تُلْغَشْدِى tolgaşdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلايُونْكْ تُلْغَشْدِى ol meninğ birle yünğ tolgaşdı = o, benimle yün dolamakta, bükmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi bükmek te böyledir. Bir adamın karnı burulursa yine böyle denir;(تُلْغَشُوْرْ-

تُلْغَشْماقْ tolgaşur - tolgaşmak).

قَرْقْشَدِى karwaşdı: "اُلْ مَنْكَا سُڤْدا نانْكْ قَرْقْشَدِى ol manğa suwda nenğ karwaşdı = o, bana suda bir şey aramakta yardım etti". Karanlıkta elle bir şey aranırsa yine böyle denir; (قَرْقْشُورْ - قَرْقْشْماقْ karwaşur - karwaşmak).

قُرْقُشْدِى korkuşdı: " اُلارْ اِكِّى قُرْقُشْدِى لارْ olar ikki korkuşdılar = onlar ikisi birbirinden korktu, korkuştular"; (قُرْقُشُورْ - قُرْقُشْماقْ korkuşur - korkuşmak).

قِرْقِشْدِى kırkışdı: " اُلْ مَنْكَا يُونْكْ قِرْقِشْدِى ol manğa yünğ kırkışdı = o, bana yün kırkmakta yardım etti"; (قِرْقِشُورْ - قِرْقِشْماقْ kırkışur -kırkışmak).

قِزْلَشُو kızlaşu: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا اُقْ اَتِّى قِزْلَشُو ol meninğ birle ok attı kızlaşu = o, ortaya öndül olmak üzere kız, cariye koyarak benimle ok attı"; (قِزْلَشُورْ - قِزْلَشْماقْ kızlaşur-kızlaşmak).

قَرْمَشْدِى karmaşdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلا تَڤارْ قَرْمَشْدِى ol meninğ birle tawar karmaşdı = o, benimle mal yağmalamakta yarış etti". Yardım da böyledir; (قَرْمَشُورْ - قَرْمَشْماقْ karmaşur - karmaşmak). Aslı (قَرْمالَشْدِى - قَرْمالَشُورْ - قَرْمالَشْماقْ karmalaşdı-karmalaşur-karmalaşmak)tır.

قِسْتَشْدِى kıstaşdı: "اِتْ قَمُغْ تُمْلِغْدِنْ قِسْتَشْدِى ıt kamuğ tumlığdın kıstaşdı = bütün köpekler soğuktan titreşti, sızlaştı". Başkası da böyledir;

(قِسْتَشُوْر - قِسْتَشْماق kıstaşur - kıstaşmak).

كَكْتَشْدِى kekteşdi: " اُلْ اِكِّى كَكْتَشْدِى ol ikki kekteşdi = onlar birbirine hınçlaştılar, kin bağlaştılar"; (كَكْتَشُوْر - كَكْتَشْماك kekteşür-kekteşmek).

كَرْتِشْدِى kertişdi: "اُلْ مَنْكا يِغاجْ كَرْتِشْدِى ol manğa yıgaç kertişdi = o, bana ağaç kertmekte yardım etti". Başkası ve yarış ta böyledir; (كَرْتِشُوْر - كَرْتِشْماك kertişür - kertişmek).

كُتْرُشْدِى kötrüşdi: "اُلْ مَنْكا يُكْ كُتْرُشْدِى ol manğa yük kötrüşdi = o, bana yük götürmekte ve kaldırmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (كُتْرُشُوْر - كُتْرُشْماك kötrüşür - kötrüşmek).

كَجْرُشْدِى keçrüşdi: "اُلارْ بِيْرْ بِيْرِنْكْ يازُوقِنْ كَجْرُشْدِى olar birbiriñ yazukın keçrüşdi = onlar birbirlerinin suçlarından geçtiler". Birbirini ırmaktan geçirmek için iki kişi yardımlaşırsa yine böyle denir; (كَجْرُشُوْر - كَجْرُشْماك keçrüşür - keçrüşmek).

كَذْرُشْدِى kedhrüşdi: "اُلارْ اِكِّى تُوْنْ كَذْرُشْدِى olar ikki ton kedhrüşdi = onlar ikisi birbirlerinin elbiselerini giydiler; (كَذْرُشُوْر - كَذْرُشْماك kedhrüşür - kedhrüşmek).

كَذْرِشْدِى kedhrişdi: "اُلْ مَنْكا اَتْ كَذْرِشْدِى ol manğa et kedhrişdi = o, bana et kurutmakta yardım etti"; (كَذْرِشُوْر - كَذْرِشْماك kedhrişür - kedhrişmek).

كُكْرَشْدِى kökreşdi: "بُلِتْ لارْ قَمُغْ كُكْرَشْدِى bulıtlar kamuğ kök-

reşdi = bulutlar bütün gürledi, kükredi", "بغرالار كركرشدى bogralar kökreşdi = aygırlar kişnedi". Savaş meydanında yiğitlerin kopardığı ses dahi buna benzetilerek "آلب لار كركرشدى alplar kökreşdi" denir. Şu parçada da gelmiştir :

كلدى ايسن اسنيو قاذقا تكل اسنيو
كردى بلوذ قسنيو قرا بلت كركرشور

Keldi esin esneyü
Kadhka tükel üsneyü
Kirdi budun kasnayu [+]
Kara bulıt kökreşür

"Esinti eserek geldi; bu, büsbütün kar tipisine benziyordu. Halk titreşerek girdi, kara bulut kükreşür".

(Baharı anlatarak diyor ki: Rüzgâr eserek geldi; bu, kar tipisine benziyordu. Halk soğuktan titreşti ve siyah bulut kükredi). (كركرشور - كركرشماك kökreşür-kökreşmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu parçanın üçüncü mısraındaki قسنيو kelimesi gördüğünüz şekilde ise de yanlıştır. Doğrusu " قسنيو kasnayu" olacaktır. Bk. Dv.II,281, 9; III, 223, 10. Brockelmann bu kelimenin "kıstayu" şeklinde okunmasını tavsiye ediyorsa da iki yönden yanılıyor. Birincisi: Birinci ve ikinci mısraların kafiyesine üçüncü mısraın dahi uyması bakımındandır. "Esneyü,üsneyü" denildikten sonra "kasnayu" denilmesi lâzımdır. Başka türlü kafiyedeş olamaz. İkincisi: Yukarıda gösterdiğimiz örnekler kelimenin "kıstayu" olmayıp "kasnayu" olduğunu açıkça tanıklamaktadır. B. A.

كَمْرُشْدِى kemrüşdi: "اُلارْاِكِّى سُنْكُوكْ كَمْرُشْدِى olar ikki sünğük kemrüşdi = onlar ikisi kemik kemiriştiler, kemirmekte yarıştılar"; (كَمْرُشُورْ - كَمْرُشْمَاكْ kemrüşür - kemrüşmek).

كِزْلَشْدِى kizleşdi: "اُلارْاِكِّى تَقَارْ كِزْلَشْدِى olar ikki tawar kizleşdi = onlar ikisi birbirlerinden mal gizlediler". Başkası da böyledir; (كِزْلَشُورْ - كِزْلَشْمَاكْ kizleşür - kizleşmek).

كَزْلَشْدِى kezleşdi: "اُلْ اَنْكَرْاُوْ كَزْلَشْدِى ol anğar ok kezleşdi = o, onunla ok kezlemekte yarıştı". Yardımlaşmak ta böyledir; (كَزْلَشُورْ - كَزْلَشْمَاكْ kezleşür - kezleşmek).

كُزْلَشْدِى közleşdi: "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا كُزْلَشْدِى ol meninğ birle közleşdi = o, benimle görme işinde yarış etti", (o, beni gözledi, ben de onu gözledim); (كُزْلَشُورْ - كُزْلَشْمَاكْ közleşür - közleşmek).

كَسْلِشْدِى keslişdi: "كَسْلِشْدِى نَانِكْ keslişdi nenğ = nesne kesildi", (nesnenin parçaları kesildi ve ayrıldı). (كَسْلِشُورْ - كَسْلِشْمَاكْ keslişür - keslişmek).

كُكْلَشْدِى kökleşdi: "اُلْ اَنِكْ بِرْلَا كُكْلَشْدِى ol anınğ birle kökleşdi = o, ona ilişti ve sokuldu", "كُكْتَشْدِى kökteşdi" dahi lûgattir. "اُلْ اَنْكَرْ اَذَرْ كُكْلَشْدِى ol anğar edher kökleşdi = o, ona eğerin kaburga tahtalarını bağlamakta yardım etti", "اُلْ اَنِكْ بِرْلَا كُكْلَشْدِى ol anınğ birle kökleşdi = o, onunla hısımlık bağıyle bağlandı", (كُكْلَشُورْ - كُكْلَشْمَاكْ

kökleşür - kökleşmek). Bu kelime Bulgarcadır.

Bu bölüm dört yolda yürür :

1 - İşte yardımlaşma ve yarışma anlamına gelir: "اُلْمَنْكَا يُكْ كُتْرُشْدِى ol manğa yük kötrüşdi = o, bana yük götürmekte yardım etti". Evvelce söylediğim üzere bu gibi yerlerde " مَنْكَا manğa" kelimesi "yardım" bildirir. " مَنْكْ بِرْلَا meninğ birle" kelimesi "yarış" bildirir: "اُلْمَنِكْ بِرْلَا سَكْرِشْدِى ol meninğ birle segrişdi = o, benimle -hangimiz daha iyi sıçrıyoruz diyeseğirtmekte, atlamakta yarıştı".

2 - İki harflilerden alınan fiilin bir kolu olur. " قَجْتِى kaçtı" sözünden " قَجْرُدِى kaçurdı" ve " قَجْرُشْدِى kaçruşdı" denir ki, "iki kişi birbirini kaçırdı" anlamınadır. ش harfi burada, مُفَاعَلَه ayrımındaki ortaklığı bildirir. " سُوْڤ كَجْتِى suw keçti" sözünden " كَجْرُدِى keçürdi" denildiği gibi, iki kişi birbiriyle sudan geçmekte yardımlaşırlarsa " سُوْڤ كَجْرُشْدِى suw keçrüşdi" denir.

Bu şekilde iki harflilere bir ش harfi getirilerek üç harfli, üç harflilere bu harf ziyade kılınarak dört harfli bir fiil yapılmış olur.

3 - Üç harflilerden kurulmuş bir fiil olmaktır. Bu fiilde öndül anlamı vardır. Bu manayı verdiren ek ل ve ش harfleridir. " أَلْ مَنِكْ بِرْلا اُقْ اَتِّى اَتْلَشُو ol meninğ birle ok attı atlaşu = o, benimle, ortaya öndül olmak üzere at koyarak ok atıştı" gibi. Kim yutarsa öndülü o kazanır.

Bu, geniş bir kuraldır. İsimler uzasa bile isimlerden bu anlamda bir takım fiiller yapılır [+]." اُلْ مَنِكْ بِرْلا اُيْنادِى كُكُرْجْكُونْلَشُو ol meninğ birle oynadı kökürçgünleşü = o, benimle ortaya güvercin koyarak oyun oynadı", " اُلْ اَتْ يَرِشْدِى مَنِكْ بِيلا تَقِشْغانْلَشُو ol at yarışdı meninğ bile tawışganlaşu" [++] = o, tavşanı öndül koyarak benimle at yarışı yaptı". Kim arkadaşını geçerse yenen o-

---

[+] Bu cümlenin gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki arapça izahı şöyledir: يُرَكَّبُ مِنَ الْاَسْمَاءِ وَالْاَفْعَالِ بِهٰذَا الْمَعْنٰى وَاِنْ طَالَ الْاِسْمُ Bizce bu ibare yanlıştır. Doğrusu يُرَكَّبُ مِنَ الْاَسْمَاءِ اَلْاَفْعَالُ بِهٰذَا الْمَعْنٰى وَاِنْ طَالَ الْاِسْمُ olacaktır. Bizi bu inanışa götüren şeyler şunlardır :

1- İlk ibareye göre يركب fiili failsiz kalmaktadır.

2- Kaşgarlının bu yolda verdiği bütün örnekler yalnız sonlarına لشو getirilerek yapılan fiillerdir.

3- وَالافعالُ kelimesinin başında bulunan و harfi önceden yazma nüshada yok iken sonradan gayet ince bir kalemle konulmuştur. Biz bunu doğru bildiğimiz şekle göre tercüme ettik. B. A.

[++] Burada yazma nüshada olan " اَتْ at" kelimesi nasılsa çıkmamıştır. Biz doğrusunu yazdık. B. A.

dur ve tavşanı o alacaktır [+].

4 - Bu anlamlardan hiç birisi beklenmiyerek yalnız kendi öz manası murat olunmaktır. Bu şekil azdır. "ايشْ بُرُشْدِى ış buruşdı = iş karıştı" gibi, "يِبْ بُيَمَشْدِى yıp boymaşdı = ip dolaştı, açılmıyor".

بَغْرِقْتِى bagrıktı: "اَجْ اَرْ بَغْرِقْتِى aç er bagrıktı = aç adamın bağrı ciğerine yapıştı" [++].

بُلْدُقْتِى bulduktı: "بُلْدُقْتِى نانلْ bulduktı neng = nesne bulundu"; (بُلْدُقَارْ - بُلْدُقْمَاقْ buldukar - buldukmak).

تُتْسُقْدِى tutsukdı: "اَرْ يَغِى قا تُتْسُقْدِى er yagıka tutsukdı = adam duşmana tutuldu, yakalandı"; (تُتْسُقَارْ تُتْسُقْمَاقْ tutsukar - tutsukmak).

تُنْخُقْتِى tunçuktı: "اَرْ تُنْخُقْتِى er tunçuktı = adam duncuktu", (adamın kaygıdan soluğu çıkmaz oldu, soluyamaz oldu), "سُغُرْ تُنْخُقْتِى sogur tunçuktı = ada tavşanı inine çekildi", (ada tavşanı kışlık inine girdi, yaz gelene kadar çıkmaz). Herhangi bir hayvan kış için inine çekilirse yine böyle denir; (تُنْخُقَارْ - تُنْخُقْمَاقْ

[+] Burada yazma ve basma nüshaların ibaresi اَىْ اَنَّهُ سابَقَ مَعَى الْفَرَسَ عَلَى خِطارِ الارنَبِ فَمَنْ بَقِىَ اَخَذَهُ الْقامِرُ şeklindedir. Bu ibare yanlıştır, doğrusu فَمَنْ سَبَقَ اَخَذَهُ هُوَ الْقامِرُ .... olacaktır; çünkü başka türlü mana çıkarılamaz. Biz doğru bildiğimiz şekilde tercüme ettik. B. A.

[++] "Bagrıktı" kelimesine mastar ve muzari verilmemiştir. Bunlar " بَغْرِقَارْ - بَغْرِقْمَاقْ bagrıkar - bagrıkmak" olsa gerektir. B. A.

tunçukar - tunçukmak).

سَنْجِقْتِى sançıktı: " يَغِى سَنْجِقْتِى yagı sançıktı = duşman yenildi". Adam vurulursa, kendine bir şey sancılırsa yine böyle denir; (سَنْجِقَارْ سَنْجِقْمَاقْ sançıkar - sançıkmak).

بَسْسِقْتِى bassıktı: "اَرْ يَغِى قَابَسْسِقْتِى er yagıka bassıktı = adam duşmanın baskınına uğradı", (adam duşmanın gece baskınına uğradı ve yakalandı); (بَسْسِقَارْ - بَسْسِقْمَاقْ bassıkar - bassıkmak).

سَڤْرُقْتِى sawruktı: "كُوزْدَنْ يَاشْ سَڤْرُقْتِى közden yaş sawruktı = gözden yaş savruldu". Akan derelerde su köpürerek dalgalar çalkandığı zaman yine böyle denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

كُوزُمْ يَشِى سَڤْرُقُبْ قُوذِى اَقَارْ
بِلْنِبْ اَژُونْ اَمْكَكِنْ تُوكَلْ اُقَارْ

Közüm yaşı sawrukup kudhı akar
Bilnip ajun emgegin tükel ukar

"Bütün akla gelen dünya zahmetleri bilindiği için gözümün yaşı savrularak aşağıya akar". (سَڤْرُقَارْ - سَڤْرُقْمَاقْ sawrukar - sawrukmak).

بِلْسِكْتِى bilsikti: " اَنِكْ يَشُتْ اِيشِى بِلْسِكْتِى anınğ yaşut ışı bilsikti = onun gizli işi bilindi"; (بِلْسِكَارْ - بِلْسِكْمَاكْ bilsiker - bilsikmek).

بُرْبَلْدِى burbaldı: " اَنِكْ اِيشِى بُرْبَلْدِى anınğ ışı burbal-

dı = onun işi karıştı", (بُرْبَلُوْرْ - بُرْبَلْماق burbalur - burbalmak).

بُكْسُلْدِی büksüldi: "قاپ بُكْسُلْدِی kap büksüldi = kap çatladı, yarıldı". Herhangi bir kap çatlar ve yarılırsa yine böyle denir; (بُكْسُلُوْرْ - بُكْسُلْماك büksülür - büksülmek).

تُرْبُلْدِی törpüldi: "يِغاجْ تُرْبُلْدِی yıgaç törpüldi = ağaç yontuldu, törpülendi", (تُرْبُلُوْرْ - تُرْبُلْماكْ törpülür - törpülmek).

تَرْتِلْدِی tartıldı: "يَرْماقْ تَرْتِلْدِی yarmak tartıldı = para tartıldı"; (تَرْتِلُوْرْ - تَرْتِلْماقْ tartılur - tartılmak). Başkası da böyledir. İp ve ipe benzer şeyler gerildiği, çekildiği zaman da böyle denir.

تُرْتُلْدِی türtüldi: "تَرِيكا ياغْ تُرْتُلْدِی terige yağ türtüldi = deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir; (تُرْتُلُوْرْ - تُرْتُلْماكْ türtülür - türtülmek).

جَرْتِلْدِی çertildi: "جَرْتِلْدِی نانْكْ çertildi neng = nesne elden çıktı, yok oldu"; (جَرْتِلُوْرْ - جَرْتِلْماكْ çertilür - çertilmek). Şu savda da gelmiştir : "اَرْدَمْ سِزْدَنْ قُتْ جَرْتِلُوْرْ erdemsizden kut çertilür = faziletsizden devlet uzaklaşır", (onda edep ve fazilet kalmaz).

تَتَرْلْدِی tetrüldi: "يِلْ تَتَرْلْدِی yel tetrüldi = yel, rüzgâr çevrildi", (güney yeli kuzeye, kuzey yeli güneye çevrildi). "تَتَرْلْدِی نانْكْ tetrüldi neng = nesne ters oldu, ter-

sine döndü", " اَرْ قِلِقِی تَرْلَدِی er kılıkı tetrüldi = adamın huyu kötüleşti".Başkası da böyledir; (تَرْلَمَاقْ - تَرْلُورْ tetrülür - tetrülmek).

تُغْرَلْدِی tograldı: " اَتْ تُغْرَلْدِی et tograldı = et doğrandı". Başkası da böyledir; (تُغْرَلَمَاقْ - تُغْرَلُورْ togralur - togralmak). "تُوْنْ كِيرْدَنْ تُغْرَلْدِی ton kirden tograldı = elbise kirden parçalandı". Ayakta ve herhangi bir dokumada peyda olan yarıklar için de böyle denir; (تُغْرَلَمَاقْ - تُغْرَلُورْ togralur - togralmak).

تَلْقِلْدِی talkıldı: " تَلْقِلْدِی نَانَكْ talkıldı neng = nesne itildi, kakıldı; defedildi", "اِيْشْ تَلْقِلْدِی iş talkıldı = iş defedildi, savuldu", "يُكْ تَلْقِلْدِی yük talkıldı = yük itildi"; (تَلْقِلَمَاقْ - تَلْقِلُورْ talkılur - talkılmak) [+].

تِرْمَلْدِی tırmaldı: " اَنِكْ يُوزِی تِرْمَلْدِی anınğ yüzi tırmaldı = onun yüzü tırmalandı"; (تِرْمَلَمَاقْ - تِرْمَلُورْ tırmalur - tırmalmak).

جَقْرُلْدِی çewrüldi: "چِغْرِی جَقْرُلْدِی çıgrı çewrüldi = çıkrık çevrildi". Herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir; (جَقْرُلَمَاقْ - جَقْرُلُورْ çewrülür - çewrülmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir : يُكْ تَلْقِلْدِی اَیْ اِنْدَفَعَ الْحِمْلُ 2 الْجَبَلِ Burada ya Türkçe parçada bir eksiklik var, veya arapça ibarede bir fazlalık vardır. Biz kesin bir karar veremedik. Yalnız Türkçesine olduğu gibi bir anlam verip geçtik. B. A.

جَرْمَلْدِی çermeldi: "جَقْغْ جَرْمَلْدِی çawığ çermeldi = kamçının ucu kıvrıldı, büküldü"; جَرْمَلُوْرْ - جَرْمَلْمَاقْ çermelür - çermelmek).

سُرْتُلْدِی sürtüldi: "سُرْتُلْدِی نانكْ sürtüldi neng = nesne sürtüldü, döğüldü". Başkası bunu yaparsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. "تَرِيكَا ياغْ سُرْتُلْدِی terige yağ sürtüldi = deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir; (سُرْتُلُوْرْ - سُرْتُلْمَاكْ sürtülür - sürtülmek).

سَنْجِلْدِی sançıldı: "بِجَاكْ تَامْقَا سَنْجِلْدِی biçek tamka sançıldı = bıçak duvara saplandı". Başkası da böyledir; "سُو سَنْجِلْدِی sü sançıldı = asker yenildi". Bunun aslı "اَرْكَا بِجَاكْ سَنْجِلْدِی erge biçek sançıldı" sözünden alınmıştır, "adama bıçak saplandı" demektir. (سَنْجِلُوْرْ - سَنْجِلْمَاقْ sançılur - sançılmak).

سُبْرُلْدِی süprüldi: "اَفْ سُبْرُلْدِی ew süprüldi = ev süpürüldü". Bir adama kızıldığı zaman "سُبْرُكْ süprük" [+] denir, "süprüntü nasıl acınmadan atılırsa sen de öyle git" demektir.

سِذْرِلْدِی sıdhrıldı: "بَلِقْ اِلَكِدِنْ سِذْرِلْدِی balık eligdin sıdh-

---

[+] Her iki nüshanın buradaki ibaresi şöyledir: وَيُقَالُ اِذَا غَضِبَ عَلَى الْاِنْسَانِ "سُبْرُكْ" اَىْ اِذْهَبْ كَمَا تُذْهَبُ الْكُنَاسَةُ بِغَيْرِ اِكْتِرَاثٍ Burada ufak bir hata olsa gerektir. Yukarıdaki سُبْرُلْدِی kelimesine bakılırsa ve سُبْرُكْ kelimesine metnin verdiği mana göz önüne alınırsa bunun "سُبْرُلْ süprül" olması lâzımdır, "defol" anlamınadır. Bununla beraber "سُبْرُكْ süprük" dahi doğru olabilir. Bu takdire göre kelime emri hazır olmaz, sıfat olur. (Kırık, delik ve sürtük) gibi. B. A.

rıldı = balık elden sıyrıldı". Herhangi bir kaygın şey elden ve başka şeyden sıyrılırsa yine böyle denir. "يُولْ سِذْرِلْدِي yol sıdhrıldı = bütün kıvrımlariyle ve büküntüleriyle yol görüldü"; (سِذْرِلُوْر - سِذْرِلْماقْ sıdhrılur - sıdhrılmak). "اَرْتامْدِنْ سِذْرِلْدِي er tamdın sıdhrıldı = adam duvardan kaydı, sıyrıldı". Başkası da böyledir.

سَقْرُلْدِي sawruldı: "سُوْقْ سَقْرُلْدِي suw sawruldı = su savruldu", (dere kaynıyarak, köpürerek coştu). Tencerenin içerisindeki çorbanın taşmaması ve senmesi için kaşıkla savrulduğunda da böyle denir;"تَرِغْ سَقْرُلْدِي tarığ sawruldı = buğday savruldu","ياشْ كُوْزْدِنْ سَقْرُلْدِي yaş közdin sawruldı = yaş gözden savruldu, saçıldı". Şu beyitte dahi gelmiştir :

تُنْ كُنْ تُرُبْ يِغْلِيُو ياشِمْ مِنِكْ سَقْرُلُوْر

Tün kün turup yıglayu
Yaşım meninğ sawrulur

"Gece gündüz durmadan ağlıyarak gözümün yaşı savrulur",(سَقْرُلُوْر - سَقْرُلْماقْ sawrulur - sawrulmak).

سِغْزَلْدِي sıgzaldı: "بِرْ نانكْ بِرْكا سِغْزَلْدِي bir neng birge sıgzaldı = bir şey bir şeye sığdırıldı", (bel veya balta sapına çivi çakılarak sıkıştırılması ve kayış dilinin kayış

arasına sokulması gibi, bir nesne bir nesneye sıkıştırıldı);(سِغْزَلُوْرْ - سِغْزَلْمَاقْ sıgzalur - sıgzalmak).

سَتْغَلْدِى satgaldı: "اَرْ بُيْنِى سَتْغَلْدِى er boynı satgaldı = adamın boynu çiğnendi", (adamın boynu çiğnenerek geçildi). Başkası da böyledir. Bir borç, karşılığiyle takas yapılırsa yine böyle denir; (سَتْغَلُوْرْ - سَتْغَلْمَاقْ satgalur - satgalmak).

سِتْغَلْدِى sıtgaldı: "يِنْكْ سِتْغَلْدِى yenğ sıtgaldı = elbise yeni sığandı",(سِتْغَلُرْ - سِتْغَلْمَاقْ sıtgalur - sıtgalmak).

سَرْمَلْدِى sarmaldı: "بَلِقْ سَرْمَلْدِى balık sarmaldı = balık çıkarıldı",(balık, sudan süzülür gibi çıkarıldı). Başkası da böyledir," تُتْمَاجْ سَرْمَلْدِى tutmaç sarmaldı = tutmaç süzüldü". Başkası da böyledir; (سَرْمَلُوْرْ - سَرْمَلْمَاقْ sarmalur - sarmalmak).

سَرْمَلْدِى sarmaldı: "اَنِكْ تُونِى بَشِنْكَا سَرْمَلْدِى anınğ tonı başınğa sarmaldı = onun elbisesi başına toplandı, dolandı", (سَرْمَلُوْرْ - سَرْمَلْمَاقْ sarmalur - sarmalmak). Başkası da böyledir. Bu fiil lâzımdır.

قُرْتُلْدِى kurtuldı: "اُرَاغُتْ قُرْتُلْدِى uragut kurtuldı = kadın kurtuldu, doğurdu", "اَرْ اَمْكَاكْتِنْ قُرْتُلْدِى er emgektin kurtuldı = adam sıkıntıdan kurtuldu".Şu parçada dahi gelmiştir :

اُذْلَكْ يَرَغْ كُزَتِّى اُغْرِى تُزَقْ اُزَتِّى

بَكْلارْبَكِنْ اَزِتِّي قَجْسا قَلِي قُرْتُلُورْ

Ödhlek yarağ közetti

Ogrı tuzak uzattı

Beglerbegin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

"Zaman fırsat gözetti, gizli tuzağını kurdu; Beylerbeyini azıttı, kaçsa nice kurtulur ?".

(Zaman fırsat gözetti, yer altında gizlenmiş olan tuzağı kurdu, Beylerbeyini şaşırttı; o, kaçmakla bundan nasıl kurtulur ?). Burada Beylerbeyi sözünden dileği Afrasyap'tır.(قُرْتُلُورْ - قُرْتُلْماقْ kurtulur - kurtulmak). Aslı " قُتُلْدِي kutuldı"dır.

قَرْتَلْدِي kartaldı: " اَنِكْ قَرْتِي قَرْتَلْدِي anınğ kartı kartaldı = onun yarası azdı", (yarasının başı koparıldı); (قَرْتَلُورْ - قَرْتَلْماقْ kartalur - kartalmak).

قِرْجَلْدِي kırçaldı: " اَنِكْ بَشِنْكا تاشْ قِرْجَلْدِي anınğ başınğa taş kırçaldı = onun başına taş değdi", (taş onun başını sıyırdı); (قِرْجَلُورْ - قِرْجَلْماقْ kırçalur - kırçalmak).

قُتْرُلْدِي kotruldı: " سُوڤْ اَلْمادِنْ قُتْرُلْدِي[+] suw ulmadın

---

[+] Hem yazma, hem de basma nüshalarda " اَلْما alma" şeklinde geçen bu kelime " اُلْما ulma" yazılışında olacaktır. Bk. Dv. I, 117, 3; I, 313, 12; II, 185, 5; III, 138, 1. Bu kelimenin ilk sesinin nasıl okunacağını iyice bilmiyoruz. B. A.

kotruldı = su testiden boşaltıldı". Herhangi bir akar için de böyle denir; (قُتْرُلُوْرْ - قُتْرُلْمَاقْ kotrulur - kotrulmak).

قَذْرِلْدِی kadhrıldı: " اَنِكْ بُوْيْنِي قَذْرِلْدِی [+] anıng boynı kadhrıldı = onun boynu büküldü, eğildi". Başkası büktürürse de böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (قَذْرِلُوْرْ - قَذْرِلْمَاقْ kadhrılur - kadhrılmak).

قَقْرُلْدِی kawruldı: " بُغْدَایْ قَقْرُلْدِی bugday kawruldı = buğday kavruldu". Başka şey kavrulsa yine böyle denir. Bu kelime غ harfiyle de söylenir; (قَقْرُلُوْرْ - قَقْرُلْمَاقْ kawrulur - kawrulmak).

قُبْزَلْدِی kubzaldı: " قُبْزْ قُبْزَلْدِی kubuz kubzaldı = kubuz çalındı", (قُبْزَالُوْرْ - قُبْزَلْمَاقْ kubzalur - kubzalmak). س harfiyle " قُبْسَالْدِی kubsaldı" da lûgattir. Bu, arapçada dahi çok olur: كَبْشٌ رَبِيزٌ وَرَبِيسٌ gibi.

تَشْلَدِی tewşeldi: "اَتْمَاكْ اُشْلَدِی تَشْلَدِی etmek üşeldi tewşeldi = ekmek ufalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan "اُشْلَدِی üşeldi"dir [++]; (تَشْلَلُوْرْ - تَشْلَلْمَاقْ tewşelür - tewşelmek).

[+] Her iki nüshada da bu Türkçe örnek " اَنِكْ بُوْيْنِي قَذْرِلْدِی anıng boynını kadhrıldı" şeklinde ise de " اَنَكْ بُوْيْنِي قَذْرِلْدِی anıng boynı kadhrıldı" şeklinde olsa daha iyidir; çünkü anlamın gereği budur. B. A.

[++] Her iki nüshada da bu kelime اُشَلْدِی şeklinde geçmektedir. Biz bunu "üşeldi" şeklinde okumak istiyoruz. "Ufalamak" manasına hem "üşelmek" ve hem "uşalmak" kelimeleri vardır. Bk. Dv. I,171,9; I,182,8. B. A.

تَقْشُلْدِى tewşüldi: "يِبْ تَقْشُلْدِى yıp tewşüldi = ip karıştı", (çok el dokunması yüzünden ip karıştı). Başkası da böyledir; تَقْشَلُور تَقْشَلْمَاقْ tewşelür - tewşelmek) [+].

قُقْشَلْدِى kowşaldı: "اُقْ قُقْشَلْدِى ok kowşaldı = ok perdahlandı", (perdahlanmak için ok bir ağaç parçasiyle sürtüldü); (قُقْشَلُورْ - قُقْشَلْمَاقْ kowşalur - kowşalmak).

قَرْغَلْدِى kargaldı: "يَاكْ قَرْغَلْدِى yek kargaldı = şeytan lânetlendi". Başkası da böyledir; (قَرْغَلُورْ - قَرْغَلْمَاقْ kargalur - kargalmak).

قُرْقَلْدِى korkuldı: "ايشْدِنْ قُرْقَلْدِى ışdın korkuldı = işten korkuldu"; (قُرْقَلُورْ - قُرْقَلْمَاقْ korkulur - korkulmak).

قِرْقِلْدِى kırkıldı: "يُونكْ قِرْقِلْدِى yünğ kırkıldı = yün kırkıldı", (koyunun yünü kırkıldı). Başka bir hayvan kırkılırsa yine böyle denir. (قِرْقِلُورْ - قِرْقِلْمَاقْ kırkılur - kırkılmak).

كَرْتِلْدِى kertildi: "يِغَاجْ كَرْتِلْدِى yıgaç kertildi = ağaç kertildi", " قُلْ بُيْنِى كَرْتِلْدِى kul boynı kertildi = kulun boynu kertildi", (kul horlandı). Her ne kadar bu söz "kertmek, damga vurmak" anlamına ise de burada "horlanmak" anlamınadır; (كَرْتِلُورْ - كَرْتِلْمَاكْ kertilür - kertilmek).

[+] " تَقْشُلْدِى tewşüldi" fiilinin muzari ve mastarı her iki nüshada da (تَقْشَلُورْ - تَقْشَلْمَاكْ tüwşelür - tüwşelmek) şeklinde yazılmış ise de mâzi sıygasının delâletiyle anlıyoruz ki bu kelimeler (تَقْشُلُورْ - تَقْشُلْمَاكْ tewşülür - tewşülmek) şeklinde yazılacaktır. Bk. Dv. II, 190, 12. B. A.

كَذْرُلْدِى kedhrüldi: "تُونْ كَذْرُلْدِى ton kedhrüldi = elbise giyildi". Başkası da böyledir; (كَذْرُلُوْرْ- كَذْرُلْمَاقْ kedhrülür - kedhrülmek).

كَذْرِلْدِى kedhrildi: "قُوْيْ كذرلدى koy kedhrildi = koyunun eti kurutuldu, kakaç yapıldı" ; (كذرلور-كذرلماق kedhrilür - kedhrilmek).

كِكْرُلْدِى kikrüldi: "تَقَارْ اَفْكَا كِكْرُلْدِى tawar ewge kikrüldi = eve mal sokuldu". Başkası da böyledir. (كِكْرُلُوْرْ - كِكْرُلْمَاقْ kikrülür - kikrülmek). Bu bölüm iki yolda yürür:

1 - Üç harfli ve meçhul bir fiil olmaktır: "يَرْماقْ تَرْتِلْدِى yarmak tartıldı", "اِيشْ اُرْتُلْدِى ış örtüldi" gibi ki, "para tartıldı", "iş karıştı, kapandı" demektir. Bu yol, bu anlamda ـن ayrımiyle birleşir.

2 - Kelime ancak kendi manasına gelip başka bir anlam beklenmez: " قُرْتُلْدِى kurtuldı", " سَرْمَلْدِى sarmaldı" sözleri gibi ki,"kurtuldu", "sarıldı" demektir.

بَرْتِنْدِى bertindi: "اَلِكْ بَرْتِنْدِى eliğ bertindi = el bertindi", (el, bir şeye çarpması yüzünden veya başka şeyle berelendi ve dermansızlaştı); (بَرْتِنُوْرْ - بَرْتِنْمَاقْ bertinür - bertinmek).

بُرْلَنْدِى pürlendi: "يِغَاجْ بُرْلَنْدِى yıgaç pürlendi = ağaç tomurcuklandı, pürlendi". Ağaç filizlenirse yine böyle denir; (بُرْلَنُوْرْ- بُرْلَنْمَاقْ

pürlenür - pürlenmek).

بُشْغُنْدِی boşgundı: "اَرْ اَلِکی بُشْغُنْدِی er eliği boşgundı = adamın eli boşaldı", (işten adamın eli boşaldı). Adam işten kalır, işlemez olursa yine böyle denir; (بُشْغُنُوْر - بُشْغُنْماق boşgunur - boşgunmak). Aslı "بُشْغُنْدِی boşgundı"dır.

بُلْغَنْدِی bulgandı: "سُوْف بُلْغَنْدِی suw bulgandı = su bulandı", "کَنْکُل بُلْغَنْدِی köngül bulgandı = gönül bulandı". Bir kimsenin -içerisinde pis şeyler bulunan bir nesne yemekten- gönlü bulanırsa veya kusarsa yine böyle denir. "بَکْ اَنْکَر بُلْغَنْدِی Beg angar bulgandı = Bey ona kızdı", "اِیل بُلْغَنْدِی èl bulgandı = il, vilâyet karıştı"; (بُلْغَنُوْر - بَلْغَنْماق bulganur - bulganmak).

بَشْلَنْدِی başlandı: "اَرْ اِشْقا بَشْلَنْدِی er ışka başlandı = adam işe başladı, sarıldı ve işi belirdi", "قُوْی تاغْقا بَشْلَنْدِی koy tağka başlandı = koyun dağa doğru sürüldü", "تَرِغ بَشْلَنْدِی tarığ başlandı = ekin başaklandı"; (بَشْلَنُوْر - بَشْلَنْماق başlanur - başlanmak).

بَغْلَنْدِی baglandı: "اُتُنْک بَغْلَنْدِی otunğ baglandı = odun bağlandı, bağ yapıldı", "اَرْ اُزِنْکا اُتُنْک بَغْلَنْدِی er özinğe otunğ baglandı = adam kendisi için odun bağladı, bağ yaptı"; (بَغْلَنُوْر - بَغْلَنْماق baglanur - baglanmak). "قُوْی بَغْلَنْدِی koy baglandı = koyun bağlandı". Başka-

sı da böyledir.

بُغْلَنْدِی boglandı: "تُوْنْ بُغْلَنْدِی ton boglandı = elbise bohçalandı", (elbise sandıkta bohçaya kondu); (بُغْلَنُوْرْ - بُغْلَنْماقْ boglanur - boglanmak).

بُغْلُنْدِی boglundı: "اَتْ بُغْلُنْدِی at boglundı = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بُغْلُنُوْرْ - بُغْلُنْماقْ boglunur - boglunmak).

بَكْلَنْدِی beklendi: "بَكْلَنْدِی نانْكْ beklendi neng = nesne berkişti, sağlamlaştı", "اَرْ اَقِنْدا بَكْلَنْدِی er ewinde beklendi = adam evine kapandı". Eve kapatılırsa yine böyle denir. "بَكْلَنْدِی نانْكْ beklendi neng = nesne saklandı". Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. Oğuzca. (بَكْلَنُوْرْ - بَكْلَنْماكْ beklenür - beklenmek).

بَكْلَنْدِی beglendi: "اُراغْتْ بَكْلَنْدِی uragut beglendi = kadın evlendi"; (بَكْلَنُوْرْ - بَكْلَنْماكْ beglenür - beglenmek).

بُكْلُنْدِی büklündi: "بُكْلُنْدِی نانْكْ büklündi neng = nesne büküldü, kıvrıldı", (بُكْلُنُوْرْ - بُكْلُنْماكْ büklünür - büklünmek).

بُكْلُنْدِی büglündi: "سُوْ بُكْلُنْدِی suw büglündi = su, toplandı, birikti, gölerdi", " سُوْ بُكْلُنْدِی sü büglündi = asker toplandı", (بُكْلُنُوْرْ - بُكْلُنْماكْ büglünür - büglünmek).

تَلْبِنْدِی talbındı: "قُشْ تَلْبِنْدِی kuş talbındı = kuş talbındı, çırpındı". Herhangi bir şey talbınırsa yine böyle denir; (تَلْبِنُوْرْ -

تَلبُنماق talbınur - talbınmak).

تَرتِندِی tartındı: "اَرُاغلِنکا تَرتِندِی er oglınğa tartındı = adam oğlunu özledi, ona acındı", (yapılan her iyiliğin, verilen her yemeğin çocuğu için olmasını arzu etti), "اُلُ اَقکا تَرغ تَرتِندِی ol ewge tarığ tartındı = o, evine buğday götürür göründü". Göçebeler şehirden buğday götürseler yine böyle denir; (تَرتِنماق - تَرتِنور tartınur - tartınmak).

تُرتُندِی türtündi: "اُلُ اُوزِنکا یاغ تُرتُندِی ol özinğe yağ türtündi = o, kendi kendine yağ sürüdü". Yağ sürünür görünürse yine böyle denir; (تُرتُنمَاک - تُرتُنُور türtünür - türtünmek).

تَبرَندِی teprendi: "تَبرَندِی نانَک teprendi neng = nesne teprendi"; (تَبرَنماک - تَبرَنُور teprenür - teprenmek).

تُغرَندِی tograndı: "اُلُ اُوزِنکا اَت تُغرَندِی ol özinğe et tograndı = o, kendisi için et doğrar göründü". Başkası da böyledir; (تُغرَنماق - تُغرَنُور togranur - togranmak).

تَقشَرَندِی tawrandı: "اَر تَقشَرَندِی er tawrandı = adam davrandı", (adam yürüyüşte iver gibi göründü); (تَقشَرَنماق - تَقشَرَنُور tawranur - tawranmak).

تَرسِندِی tersindi: "بَک اَنکَر تَرسِندِی Beg angar tersindi = Bey onu tersledi, ona kızdı", "باش تَرسِندِی baş tersindi = yara azdı", (yara, kapanmışken yeniden azdı); (تَرسِنماک - تَرسِنُور

tersinür - tersinmek).

تَقْشِنْدِی tewşindi: " اَرْ اِیشْتا تِلِمْ تَقْشِنْدِی er ışta telim tewşindi = adam işte çok çalıştı, çırpındı"; (تَقْشِنُوْر - تَقْشِنْمَاقْ tewşinür - tewşinmek).

تَتْغَنْدِی tatgandı: " اَرْ اَشِغْ تَتْغَنْدِی er aşığ tatgandı = adam aşı tatlı buldu",(adam yemekten tat aldı), (تَتْغَنُوْر - تَتْغَنْمَاقْ tatganur - tatganmak).

تُلْغَنْدِی tolgandı: " اَرْ اُلِنْدِی تُلْغَنْدِی er ulındı tolgandı = adam kıvrıldı, dolandı", (adam sancı yüzünden bir yandan bir yana dönerek kıvrandı, döndü); " اَرْ اَوْزِی تُلْغَنْدِی er özi tolgandı = adama kusma ve ötürme geldi"; " اُلْ اَوْزِنْكا یُوْنْكْ تُلْغَنْدِی ol özinğe yüng tolgandı = o, kendisi için yünü sümek yaptı, doladı", (تُلْغَنُوْر - تُلْغَنْمَاقْ tolganur - tolganmak).

تُرْقِنْدِی turkındı: " اُلْ مَنْدِنْ تُرْقِنْدِی ol mendin turkındı = o, benden utandı", (o, yapmak istediği şeyden sıkıldı, o iş üzerinde çalışmaktan çekindi); (تُرْقِنُوْر - تُرْقِنْمَاقْ turkınur - turkınmak).

تَزْكِنْدِی tezgindi: " چِغْرِی تَزْكِنْدِی çıgrı tezgindi = çıkrık döndü". Başkası da böyledir. " اُلْ یِرِلْكْ تَزْكِنْدِی ol yériğ tezgindi = o,yeri dolaştı, tavaf etti". Bir yeri tavaf eden, dolaşan herkes için de böyle denir; (تَزْكِنُوْر - تَزْكِنْمَاكْ tezginür - tez-

ginmek).

تَلْكَنْدِى telgendi: "اُلْ اَنْكَرْ بُلْغَنْدِى تَلْكَنْدِى ol ağar bulgandı, telgendi = o, ona kızdı, içlendi, tellendi". Bu kelime yalnız olarak kullanılmayıp بُلْغَنْدِى ile birlikte söylenir; (تَلْكَنُوْرْ - تَلْكَنْمَاقْ telgenür - telgenmek).

تُبْلَنْدِى tuplundı: " تَامْ تُبْلَنْدِى tam tuplundı = duvar delindi", (تُبْلَنُوْرْ - تُبْلَنْمَاقْ tuplunur - tuplunmak). Başkası da böyledir.

تُبْلَنْدِى tüplendi: "يِغَاجْ تُبْلَنْدِى yıgaç tüplendi = ağaç köklendi" [+], " اَرْ تُبْلَنْدِى er tüplendi = adam zenginleşti". Herhangi bir şey kökleşirse yine böyle denir; (تُبْلَنُوْرْ - تُبْلَنْمَاقْ tüplenür - tüplenmek).

تِذْلِنْدِى tıdhlındı: "اَرْ اِيشِتِنْ تِذْلِنْدِى er ıştın tıdhlındı = adam işten kaçındı, tıydı". Başkası da böyledir. Söz söylerken duraklarsa yine böyle denir; (تِذْلِنُوْرْ - تِذْلِنْمَاقْ tıdhlınur - tıdhlınmak).

تُشْلَنْدِى tüşlendi: "اَلْكِنْ تُشْلَنْدِى elkin tüşlendi = konuk indi", (konuk, yatıp sonra gitmek üzere indi); (تُشْلَنُوْرْ - تُشْلَنْمَاقْ tüşlenür - tüşlenmek).

تَرْلَنْدِى terlendi: "اَتْ تَرْلَنْدِى at terlendi = at terledi". Başkası da böyledir; (تَرْلَنُوْرْ - تَرْلَنْمَاقْ terlenür - terlenmek).

+ Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki arapça ibare تَأَجَّلَ الشَّجَرُ şeklinde ise de yanlış olacaktır. Doğrusu تَأَصَّلَ olacaktır. B. A.

تُرْلُنْدِي türlündi: "تُرْلُنْدِي نانك türlündi nenğ = nesne dürüldü, büküldü"; (تُرْلُنُوْر - تُرْلُنْمَاك türlünür - türlünmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

اِذْمِنِي اُكَرْمَنْ بِلِكِنِي يُكَرْمَنْ

كُنْكُلِنِي تُكَرْمَنْ اَرْدَمْ اُوْزَا تُرْلُنُوْر

İdhimni ögermen

Biligni yügermen

Köngülni tügermen

Erdem üze türlünür

"Tanrımı öğerim, bilgi toplarım, gönlümü bağlarım; gönlüm fazilet üzerine dürülür".

تُزْلُنْدِي tüzlündi: " تُزْلُنْدِي يِيْر tüzlündi yêr = yer düzeldi". Başkası da böyledir. " تُزُلْدِي tüzüldi" şekli de vardır. " اِيشْ تُزْلُنْدِي ış tüzlündi = iş düzeldi". Başkası da böyledir; (تُزْلُنُوْر - تُزْلُنْمَاك tüzlünür - tüzlünmek).

تُزْلَنْدِي tuzlandı: " اَتْ تُزْلَنْدِي et tuzlandı = et tuzlandı". Başkası da böyledir; (تُزْلَنُوْر - تُزْلَنْمَاق tuzlanur - tuzlanmak).

تِزْلِنْدِي tizlindi: " يِنْجُو تِزْلِنْدِي yinçü tizlindi = inci dizildi". Başkası da böyledir; (تِزْلِنُوْر - تِزْلِنْمَاك tizlinür - tizlinmek).

تُشْلَنْدِي tuşlandı: " بِيْر نانك بِيْر كا تُشْلَنْدِي bir nenğ birge tuşlandı = bir nesne bir nesneye yö-

neldi, duş oldu, karşılaştı" [+]; (تُشْلَنُوْرْ - تُشْلَنْماقْ tuşlanur - tuşlanmak).

تِشْلَنْدِي tişlendi: "اُغْلانْ تِشْلَنْدِي oglan tişlendi = oğlan diş çıkardı", "اُرْغاقْ تِشْلَنْدِي orgak tişlendi = orak dişendi, bilendi"; (تِشْلَنُوْرْ - تِشْلَنْماقْ tişlenür - tişlenmek).

تُكْلَنْدِي tüglündi: "سُوْقْ بُغَزْدا تُكْلَنْدِي suw bogazda tüglündi = su boğazda düğüldü, durdu", "يِپْ تُكْلَنْدِي yıp tüglündi = ip düğüldü, düğümlendi". Başkası da böyledir; (تُكْلَنُوْرْ - تُكْلَنْماقْ tüglünür - tüglünmek).

تُكْلَنْدِي töklündi: "سُوْقْ تُكْلَنْدِي suw töklündi = su döküldü", (تُكْلَنُوْرْ - تُكْلَنْماقْ töklünür - töklünmek).

تِكْلِنْدِي tiklindi: "يِغاجْ تِكْلِنْدِي yıgaç tiklindi = ağaç dikildi". Başkası da böyledir; (تِكْلِنُوْرْ - تِكْلِنْماقْ tiklinür - tiklinmek).

جَرْلَنْدِي çerlendi: "اَرْاوُزِي جَرْلَنْدِي er özi çerlendi = adam hastalandı, vücudu ağırlaştı" [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki ibare بِيْرْ نانكْ بِيْرْ كا تُشْلَنْدِي اَيْ تَوَجَّهَ الشَّيْءُ نَحْوَ الشَّيْءِ وَكانَ باراهُ şeklindedir. Burada ufak bir yanlışlık olsa gerektir; doğrusu .... وَكانَ بِازائِهِ olacaktır. B. A.

[++] جَرْلَنْدِي fiilinin muzari ve mastarı hem yazma, hem basma nüshalarda (جَرْلَنُوْرْ - جَرْلَنْماقْ çirlenür - çirlenmek) şeklinde yazılmış ise de doğru değildir. Biz bunun yanlış olduğunu üç yönden anlıyoruz :

1 - Yazma nüshada "جَرْلَنْدِي çerlendi" kelimesindeki ج harfinin altında bir esre var iken bu esre çizilmiş, nasılsa muzari ve mastarda bu düzeltme yapılmamıştır.

2 - جَرْلَنُوْرْ - جَرْلَنْماقْ kelimelerinden sonra gelen اَيِنْكْ كُوْزِي جَرْلَنْدِي sözündeki ج harfi üstündür.

3 - Dv. I, 271, 9 da geçen bu kelimenin ilk harfi olan ج üstündür. B. A.

"اَنَكْ كُوزِي جَرْلَنْدِي anıng közi çerlendi = onun gözü ağrıdı".

جُرْلَنْدِي çürlendi: "اُلْ اَنْدِنْ نانَكْ جُرْلَنْدِي ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edindi", (جُرْلَنُورْ - جُرْلَتْمَاكْ çürlenür - çürlenmek).

جُغْلَنْدِي çoglandı: "اُتْ جُغْلَنْدِي ot çoglandı = ateş yalınlandı". Güneşin yalınları yere düştüğü vakit te yine böyle denir; (جُغْلَنُورْ - جُغْلَنْمَاقْ çoglanur - çoglanmak).

جُغْلَنْدِي çoglandı: "سُو قَمَغْ جُغْلَنْدِي sü kamuğ çoglandı = bütün asker toplandı", (her taraftan asker akışarak geldi). Akıp gelen her şey için de böyle denir; (جُغْلَنُورْ - جُغْلَنْمَاقْ çoglanur - çoglanmak).

جَغْلَنْدِي çaglandı: "اَتْ جَغْلَنْدِي et çaglandı = et börttü, yarı pişti"; (جَغْلَنُورْ - جَغْلَنْمَاقْ çaglanur - çaglanmak) [+].

جَقْلَنْدِي çawlandı: "اَرْ جَقْلَنْدِي er çawlandı = adam sanlandı, şöhret sahibi oldu"; (جَقْلَنُورْ - جَقْلَنْمَاقْ çawlanur - çawlanmak).

سُرْتُنْدِي sürtündi: "اَتْ يِغَاجْ قَا سُرْتُنْدِي at yıgaçka sürtündi = at ağaca sürtündü". Başka şeye sürtünürse yine böyle denir, "اَرْ اُزِنْكَا يَاغْ سُرْتُنْدِي er özinge yağ sürtündi = adam kendine yağ sürüdü", (adam başlı başına kendine yağ sürdü). Bir kimse bir şey sürünür görünse yine böyle denir; (سُرْتُنُورْ - سُرْتُنْمَاكْ sürtünür - sürtünmek).

سِتْغَنْدِي sıtgandı: "اَرْ سِتْغَنْدِي er sıtgandı = adam sığandı". elbiseyi sığarsa yine böyle denir. Bu

---

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoktur ; biz koyduk. B. A.

fiil hem müteaddi, hem lâzımdır;(سِتْغَنُوْر - سِتْغَنْماق sıtganur - sıtganmak).

سِلْكِنْدِی silkindi: "آر تونِن سِلْكِنْدِی er tonın silkindi = adam elbisesini kendi kendine silkti, silkindi","آرسِلْكِنْدِی er silkindi = adamın tüyleri ürperdi", "تَوْسِلْكِنْدِی tewi silkindi = deve silkindi". Şu savda dahi gelmiştir :"تَوْسِلْكِنسا آشاك كايوك جقار [+] tewi silkinse eşekke yük çıkar = deve silkinse eşeğe yük çıkar". Bu sav, büyük bir şeyi almakla ve ufak şeyi bırakmakla emrolunan kişi için söylenir;(سِلْكِنُوْر - سِلْكِنْماك silkinür - silkinmek).

سَجْلَنْدِی saçlandı: "آر سَجْلَنْدِی er saçlandı = adam saçlandı",(سَجْلَنُوْر - سَجْلَنْماق saçlanur - saçlanmak).

سُجْلُنْدِی suçlundı: "قِلِچ قِنْدِن سُجْلُنْدِی kılıç kından suçlundı = kılıç kınından sıyrıldı, çekildi". Herhangi bir şey yerinden çekilip çıkarılırsa yine böyle denir;(سُجْلُنُوْر - سُجْلُنْماق suçlunur - suçlunmak).

سَرْلَنْدِی sarlandı: "آر سُفْلُق سَرْلَنْدِی er suwluk sarlandı = adam sarık sarındı","آر يُرْكا نجُو سَرْلَنْدِی er yörgençü sarlandı = adam yorgana sarıldı, sarındı","يِپ يِغاچ قا سَرْلَنْدِی yıp yıgaçka sarlandı = ip ağaca sarıldı".Bu fiil hem müteaddi, hem lâzım olur; (سَرْلَنُوْر - سَرْلَنْماق sarlanur - sarlanmak).

سِرْلَنْدِی sırlandı: "آر ايشقا سِرْلَنْدِی er ışka sırlandı = adam işe hazırlandı","آياق سِرْلَنْدِی ayak

---

[+] Bugün bu sav Türkiyede "devenin silkintisi eşeğe yük olur" şeklinde yaşamaktadır. B. A.

sırlandı = kap sırlandı",(üzerine nakış vurulmak için kaba sır sürüldü); (سِرْلَنُوْرْ - سِرْلَنْمَاقْ sırlanur - sırlanmak).

سُزْلَنْدِی sözlendi: "اُلْ سُوزِنْ مَنَكَا سُزْلَنْدِی ol sözin manğa sözlendi = o, sözünü bana söyledi",(o, bazı sözlerini bana açıkladı);(سُوْزْلَنُوْرْ - سُزْلَنْمَاقْ sözlenür - sözlenmek).

سُزْلَنْدِی süzlündi: "سُوْقْ سُزْلَنْدِی suw süzlündi = su süzüldü". Başkası da böyledir;(سُزْلَنُوْرْ - سُزْلَنْمَاقْ süzlünür - süzlünmek).

سَشْلِنْدِی seşlindi: "اَتْ سَشْلِنْدِی at seşlindi = at çözüldü", (at bağından boşandı). Başkası da böyledir; (سَشْلِنُوْرْ - سَشْلِنْمَاقْ seşlinür - seşlinmek).

سُقْلَنْدِی suwlandı: "سُقْلَنْدِی نانكْ suwlandı neng = nesne sulandı", (nesne sulandı, suyu çoğaldı). Bu, meyvanın suyunun çokluğundan yumşaması, yarada sarı su peyda olarak sölpümesi gibidir; (سُقْلَنُوْرْ - سُقْلَنْمَاقْ suwlanur - suwlanmak). "اَنِكْ كُوزِی سُقْلَنْدِی anıng közi suwlandı = onun gözü sulandı".

سَقْلَنْدِی saklandı: "اُلْ مَنْدِنْ سَقْلَنْدِی ol mindin saklandı = o, benden saklandı, çekindi"; (سَقْلَنُوْرْ - سَقْلَنْمَاقْ saklanur - saklanmak).

سُقْلَنْدِی soklundı: "اَنِكْ اَذَاقِی اُوتِكَا سُقْلَنْدِی anıng adhakın ötke soklundı = onun ayağı çukura girdi, sokuldu". Herhangi bir şey başka bir şeye girer ve yerleşirse yine böyle denir; (سُقْلَنُوْرْ - سُقْلَنْمَاقْ soklunur - sok-

lunmak).

سُكْلُنْدِى söklündi: "اَتْ سُكْلُنْدِى et söklündi = et kebap edildi", "اُلْ اُزِنْكَا اَتْ سُكْلُنْدِى ol özinge et söklündi = o, kendi kendine, kendisi için eti kebap etti"; (سُكْلُنُوْرْ - سُكْلُنْمَاكْ söklünür - söklünmek).

سَتْلَنْدِى satlandı: "اُلْ بُوا يِشْقَا سَتْلَنْدِى ol bu ışka satlandı[+] = o, bu işe cesaret gösterdi, cür'et etti; bu işe atıldı"; (سَتْلَنُوْرْ - سَتْلَنْمَاقْ satlanur - satlanmak).Çiğilce.

قَرْتَنْدِى kartandı: "اَرْ قَرْتِنْ قَرْتَنْدِى er kartın kartandı = adam yarasını sağalttı"."Kendi yaranı sağalt" denecek yerde "اُوْزْ قَرْتِنْكْ قَرْتَنْ öz kartınğ kartan" denir. Bu sözle"haddini geçme" demek istenir;(قَرْتَنُوْرْ - قَرْتَنْمَاقْ kartanur - kartanmak).

قُرْتَنْدِى kurtandı: "كُنْكْ قُرْتَنْدِى künğ kurtandı = cariye bitten ve bite benzer şeylerden kaşındı". Bunun aslı "koyundan kurt, kene aramak"tır.(قُرْتَنُوْرْ - قُرْتَنْمَاقْ kurtanur - kurtanmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda, burada, ibare şöyledir: ال بوايشقا ستلندى اَىْ اَنَّهُ اِحْتَزَا لِهٰذَا الْاَمْرِ.Buradaki اِحْتَزَا kelimesini biz Brockelmann'a uyarak اِجْتَرَأَ şeklinde okumak istiyoruz; çünkü aşağıda göstereceğimiz diğer iki ihtimal biraz uzak görünmektedir. Biz doğru bildiğimiz şekle göre tercüme yaptık. Öbür ihtimallere gelince:

1- Metinde olduğu gibi اِحْتَزَا okunabilir. Bu takdire göre mana "bir iş hususunda bilgi gösterdi" veyahut "bir şeyin bahasını arttırarak alıcı için alınmasını güçleştirdi" demek olur.

2- اِحْتَذَا olabilir. Bu takdirde mana verilen örneğe göre "iş yaptı" demektir . B. A.

قَڤْدُنْدِى kawdundı: " اَرْاُغْلِنْكا قَڤْدُنْدِى er oglınğa kawdundı = adam oğluna acındı, şefkat gösterdi, fenalıkların ondan defolmasını istedi"; (قَڤْدِنُوْر - قَڤْدِنْماقْ kawdınur - kawdınmak).

قَتْرُنْدِى katrundı: " كُلارْ اَرْ قَتْرُنْدِى küler er katrundı = gülen adam durakladı, gülmesini kesti". Bunun aslı"bir işte hırçınlık etmek" ten gelmektedir. " اُلْ مَنْكا يَرْماقْ بِيرُرْ اَرْكانْ قَتْرُنْدِى ol manğa yarmak bėrür erken katrundı = o,bana para verirken vaz geçti, çekindi, kaçındı". Başkası da böyledir ; (قَتْرُنُوْر - قَتْرُنْماقْ katrunur - katrunmak).

قَذْرَنْدِى kadhrandı: " بَكْ اَنْكارْ قَذْرَنْدِى Beg anğar kadhrandı = Bey ona kızdı, köpürdü",(Bey ona kızdı, huyu ve işi sertleşti);(قَذْرَنُوْر - قَذْرَنْماقْ kadhranur - kadhranmak).

قُرْشَنْدِى kurşandı: " اَرْ قُورِنْ قُرْشَنْدِى er kurın kurşandı = adam kuşağını kuşandı",(قُرْشَنُوْر - قَرْشَنْماقْ kurşanur - kurşanmak).

قَرْغَنْدِى kargandı: " اَرْ اُوزِنْ قَرْغَنْدِى er özin kargandı = adam,bir pişmanlık yüzünden kendi kendine lânet etti"; (قَرْغَنُوْر - قَرْغَنْماقْ karganur - karganmak).

قَزْغَنْدِى kazgandı: " اَرْ تَوارْ قَزْغَنْدِى er tavar kazgandı = adam mal kazandı"; (قَزْغَنُوْر - قَزْغَنْماقْ kazganur - kazganmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَقْمَسْ بُدُنْ سَڤْكْ سُزْ يُدْقِى يُذِى سَرَنْقا

قَزْغَنْ اُلِجْ تُزُنْلُكْ قَلْسُنْ جَڤْنِكْ يَرِنْقَا

Bakmas budun sewüksüz
Yudkı yüdhi saranka
Kazgan ulıç tüzünlük
Kalsun çawınğ yarınka

"Millet, sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum, yumşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın".

(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Millet, ekşi suratlı, sıkı adama bakmaz. Oğlum, yumşak huylu ol, adın yarın da söylene !).

قِسْغَنْدِى kısgandı: " اَرْتَڤَارِنْ قِسْغَنْدِى er tawarın kısgandı = adam malını kıskandı", (o, malını harcamaktan çekindi). Başka şey kıskanırsa yine bu fiil kullanılır; (قِسْغَنُورْ - قِسْغَنْمَاقْ kısganur - kısganmak).

قَرْڤَنْدِى karwandı: " اُلْ يَنْجِقْ اِجْرَا يَرْمَاقْ قَرْڤَنْدِى ol yançık içre yarmak karwandı = o, torba içerisinde para aradı". Herhangi bir adam başka bir şeyi ararsa yine böyle denir; (قَرْڤَنُورْ - قَرْڤَنْمَاقْ karwanur - karwanmak).

قُرْقُنْدِى korkundı: " اَرْاِيشْدِنْ قُرْقُنْدِى er ışdın korkundı = adam işten korku duydu ve korkusunu sakladı", (قُرْقُنُورْ - قُرْقُنْمَاقْ korkunur - korkunmak).

قُرْلَنْدِى kurlandı: " اَرْتَڤَارِنْكَا قُرْلَنْدِى er tawarınğa kurlandı = adam malına acındı", (adam malının

elden çıkması dolayısiyle acı duydu, bunu ziyan saydı),(قُرْلَنُوْرْ - قُرْلَنْمَاقْ kurlanur - kurlanmak). Aslı و harfi ile قُوْرْلَنْدِى dır. " يُغُرْتْ قُرْلَنْدِى yogurt kurlandı = yoğurt katılaştı, koyulaştı".

قِرْلَنْدِى kırlandı: " يِيْرْ قِرْلَنْدِى yer kırlandı = yer kırlaştı, kıraçlaştı", (yerde çatlaklar peyda oldu); (قِرْلَنُوْرْ - قِرْلَنْمَاقْ kırlanur - kırlanmak).

قِزْلَنْدِى kızlandı: " اُلْ بُوَاتِغْ قِزْلَنْدِى ol bu atığ kızlandı = o,bu atı pahalı buldu". Başkası da böyledir. " اُلْ اَنِى قِزْلَنْدِى ol anı kızlandı = o, onu kız edindi";(قِزْلَنُوْرْ - قِزْلَنْمَاقْ kızlanur - kızlanmak).

قَزْلِنْدِى kazlındı: " يِيْرْ قَزْلِنْدِى yer kazlındı = yer kazıldı", (yerde çukurlar yapıldı); (قَزْلِنُوْرْ - قَزْلِنْمَاقْ kazlınur - kazlınmak).

قِسْلِنْدِى kıslındı: " قِسْلِنْدِى نانَكْ kıslındı neng = nesne kısıldı, iki şey arasına sıkıştı", (özenginin kayışı veya eşikle kapı arasına sıkışan ayak gibi-bir nesnenin iki şey arasına sıkışması gibi- nesne kısıldı); (قِسْلِنُوْرْ - قِسْلِنْمَاقْ kıslınur - kıslınmak).

قُشْلُنْدِى koşlundı: " اِيكِى نانَكْ قُشْلُنْدِى iki neng koşlundı = iki nesne koşuldu". Bu fiil lâzımdır. İki koyunun yanyana ve başları bir dizide gitmesi gibi,iki binicinin atlarını yanyana getirerek başlarının bir

dizide -atbaşı beraber- gitmesi için de böyle denir; (قُشْلُنُوْر - قُشْلَنْماق koşlunur - koşlunmak).

قُشْلَنْدِی koşlandı: " اَرْ اُزِنْکا اَتْ قُشْلَنْدِی er özinğe at koşlandı = adam,kendisi için yedek at koştu", (قُشْلَنُوْر - قُشْلَنْماق koşlanur - koşlanmak).

قَقْلَنْدِی kaklandı: " اَتْ قَقْلَنْدِی et kaklandı = et kurutuldu, kakaç yapıldı". "سُوْ قَقْلَنْدِی suw kaklandı = su toplandı", (dağlardaki çukurlara su toplanarak gölcükler oldu);(قَقْلَنُوْر - قَقْلَنْماق kaklanur-kaklanmak).

کَهْشَنْدِی kewşendi: " تَوِی کَهْشَنْدِی tewi kewşendi = deve geviş getirdi, gevşendi";(کَهْشَنُوْر - کَهْشَنْماك kewşenür - kewşenmek). Başkası da böyledir.

کُجْلَنْدِی küçlendi: "اَرْ کُجْلَنْدِی er küçlendi = adam kuvvetlendi", (کُجْلَنُوْر - کُجْلَنْماك küçlenür - küçlenmek). Başkası da böyledir.

کُرْلَنْدِی kürlendi: " کُوْك کُرْلَنْدِی kök kürlendi = gök gürledi";(کُرْلَنُوْر - کُرْلَنْماك kürlenür - kürlenmek) [+].

کِرْلَنْدِی kirlendi: " تُوْن کِرْلَنْدِی ton kirlendi = elbise kirlendi". Başkası da böyledir; (کِرْلَنُوْر - کِرْلَنْماك kirlenür - kirlenmek). "کُوْز کِرْلَنْدِی köz kirlendi = göz yumuldu".

کَزْلَنْدِی kezlendi: " اُوْق کَزْلَنْدِی ok kezlendi = ok gezlendi",

---

[+] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yok ise de biz koyduk. B. A.

"اَشْجْ كَزْلَنْدِى aşıç kezlendi = tencerenin dibi tuttu"; (كَزْلَنُوْرْ - كَزْلَنْمَاقْ kezlenür - kezlenmek).

كِزْلَنْدِى kizlendi: "اُلْ تَقَارِنْ كِزْلَنْدِى ol tawarın kizlendi = o, malını saklar göründü". Kendi kendine malını saklarsa yine böyle denir; (كِزْلَنُوْرْ - كِزْلَنْمَاقْ kizlenür - kizlenmek).

كَسْلِنْدِى keslindi: "كَسْلِنْدِى نَانْكْ keslindi neng = nesne kesildi", (كَسْلِنُوْرْ - كَسْلِنْمَاقْ keslinür - keslinmek).

كُكْلَنْدِى köklendi: "اَدَرْ كُكْلَنْدِى edher köklendi = eğerin kaburga tahtaları bağlandı", "اَرْ كُكْلَنْدِى er köklendi = adam asalet sahibi oldu". Zengin olursa yine böyle denir [+]. (كُكْلَنُوْرْ - كُكْلَنْمَاقْ köklenür - köklenmek).

كُكْلَنْدِى köglendi: "يُوْزِى اَنِكْ كُكْلَنْدِى yüzi anıng köglendi = onun yüzünde keklik çilleri çıktı", "اَرْ كُكْلَنْدِى er köglendi = adam şarkı söyledi, şakıdı, ırladı"; (كُكْلَنُوْرْ - كُكْلَنْمَاقْ köglenür - köglenmek). Aslı و harfi ile كُوكْلَنْدِى dir.

كَمْلَنْدِى kemlendi: "اَتْ كَمْلَنْدِى at kemlendi = at hastalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan bu kelimenin atta kullanılmasıdır. (كَمْلَنُوْرْ - كَمْلَنْمَاقْ kemlenür - kemlenmek).

[+] Yazma nüshada buranın ibaresi اَرْ كُكْلَنْدِى اَىْ تَاْثِلِ الرَّجُلُ وَكَذٰلِكَ اِذَا غَنِىَ şeklinde iken Bay Kilisli basma nüshaya اِذَا اَغْنَى ... şeklinde almakla doğru yapmamıştır; çünkü تَاْثِلْ kelimesinden anlaşıldığına göre burada غِنَى kelimesi getirilmek lazımdır. تَاْثِلْ kelimesinde hem "şeref", hem de "mal" anlamları vardır. B. A.

Bu bölüm dört yolda yürür:

Birincisi: Adı verilen şeyin sahibi olmaktır: "اُراغت بکلندی uragut beglendi = kadın koca sahibi oldu, koca edindi", "اَرآنی قزلندی er anı kızlandı = adam onu kız edindi, onu evlâtlığa almakla kız sahibi oldu".

İkincisi: İki harfli isimlerden yapılmış bir fiil olmaktır:" اَرآتلندی اَتَرلندی er atlandı = adam ata bindi"," at terlendi = at terledi". Başkası da böyledir.

Üçüncüsü: İşliyenin kendi kendine o işi işlemesi, üzerine alması anlamına gelir:" اَرآزنکایمش اقدندی er özinge yémiş ewdindi = adam kendisi için yemiş topladı, adam yemiş toplamayı üzerine aldı ve kendi kendine toplamıya girişti", " الآزنکا آتکلندی [+] ol özinğe et söklündi = o, başlı başına, kimseden yardım istemeksizin eti ke-

---

[+] Brockelmann bu kelimeyi endeksine almamış, fakat aynı manada olan bu kelimeyi başka yerlerde birbirine uymıyan iki imlada yazarak tenakuza düşmüştür; Dv.I,308,1 de "söküş" yazdığı halde aynı kökten gelen II,196,12 de "süklünmek", II,249,3 ve III,223,6 da "süklüncü" kelimelerini de bu imlâda almıştır. Bize kalırsa elde başka bir tanık olmadığı için bu kelimeler "söküş" imlâsında yazılmalıdır; çünkü bugün "sögüş" şeklinde kullanılmaktadır. Burada ufak bir şeyi hatırlatmak lâzımdır sanırız. "Sögüş" bugün "kızarmış et" değil, "suda haşlanmış et" anlamına kullanılmaktadır. Arapça izahına bakılırsa "kızartma et, büryan, kebap" olduğu anlaşılıyor. Ya araplar söğüşü bilmiyorlardı; yahut söğüş kelimesi o zamanlar "kızartma et" anlamına gelirdi. B. A.

bap etti".

Lâfız sert olduğu zaman harfi illetin düşmesiyle dört harfli isim ve fiiller bu ayrımda sahih yerine geçer: " اَرْقَرْتِنْ قَرْتَنْدِی er kartın kartandı = adam kendi yarasını sağalttı, iyi etti" gibi. Bu fiil, lâzım fiil yerindedir. Aslı " قَرْتَا دِی kartadı "dır. " اَرْكُكَنْدِی er köglendi = adam ırladı, teganni etti". Aslı " كُوكَلا دِی kögledi"dir. "قُورْقُرْتَنْدِی kur kurşandı = kuşak kuşandı". Aslı "قُورْشَادِی kurşadı"dır.

Dördüncüsü: Bu manalardan hiç birisi beklenmiyerek fiil yalnız kendi hizasındaki anlama gelmektir. "تُوكَشْتَنْدِی tewey kewşendi = deve gevşendi, geviş getirdi", " اَرْتُرْقَنْدِی er turkundı = adam durakladı",(adam bir işte üstelemekten utandı), "جِغْرِی تَزْكِنْدِی çıgrı tezgindi = çıkrık döndü". Başkası da böyledir.

Kural: Bu ayrımda emir sıygası dört harf üzerine gelir: " مَنِی تُذْغُر meni todhgur", " اَتْ سُقْغَرْ at suwgar","مَنِی اُذْغُرْ meni udhgur" gibi ki, sırasiyle "beni doyur", "at sula", "beni uyandır,uyar" demektir. د lı bölümde,iki failden bir mef'ule ta'diye murat edildiği zaman د dan sonra ت ziyade edilir. Bunlar د ile birleşerek د harfi ت de id-

gam edildiği için şeddeli bir ت meydana çıkar: " اُلْاَتِنْ سُقْغَرْتِّ ol atın suwgarttı = o, atını sulattı, o, atını sulatmak için birisini gönderdi". Burada iki sâkin bir arada getirilmiştir. " مَنْ اَنِی تُذْغُرْتِّم men anı todhgurttum = ben onu doyurttum". Burasını iyi anla!

Bu ayrımdan ismi fail,öbür Türklere göre "سُقْغَرْغُوجِی suwgarguçı", " تُذْغُرْغُوجِی todhgurguçı"; Oğuzlara göre " تُذْغُرْدَجِی todhgurdaçı", "سُقْغَرْدَجِی suwgardaçı" şeklindedir.

İşi devam ettirmekle tanılan fail,bütün Türklerin birliğiyle tok, غ lı ve ق lı kelimelerde "اُذْغُرْغَانْ udhgurgan", " تُذْغُرْغَانْ todhgurgan"; ك li kelimelerde "كُلِسِرْكَانْزَارْ külsirgen er" gibidir ki, sıra ile "daima uyaran","daima doyuran", "daima gülümsiyen adam" demektir. Deveye gelince,"كَشْنَكَانْتُقْ kewşengen tewey" denir ki, "çok geviş getiren deve" demektir.

Bir işi işlemek failin hakkı ve o işi işlemek azminde olmasiyle vasıflanan fail, "اُلْاَتْ سُقْغَرْغُلُوْاَرْدِی ol at suwgarguluk erdi", " اُلْاَنِی تُذْغُرْغُلُوْاَرْدِی ol,anı todhgurguluk erdi" denir ki "atı sulamak onun hakkı idi", "onun,onu doyurmak hakkı idi" demektir.

Bir işi işlemek azminde ve dileğinde olmakla vasıflanan faile örnek: "اُلْ اَتْ سُقْغَرِ غْساقْ اَرْدِ ol at suwgarığsak erdi", "اُلْ اَنِي سُقْدِنْ جَرْ شْسالْ اَرْدِ ol anı suwdın keçrüşsek erdi" gibi ki, "o, atı suvarmak dileğinde, azminde idi", "o, onu sudan geçirmek için yardım etmek dileğinde ve azminde idi". Ancak bu ayrımda bu çeşit az kullanılır.

İşliyenin bir işi içerisinde işlemek için gizli tutması veyahut o işi işlemiş olmasiyle vasıflanan faile örnek: " اُلْ اَتْ سُقْغَرِ غْلِي اَرْدِ ol at suwgarığlı erdi = o, atı suvaran idi" gibi. " اُلْ اَنِي تُذْغُرْ غْلِي الْـــ ol anı todhguruğlı ol = o, onu doyuran idi". Bu anlamda kelimenin son harfi harekelidir.

İsmi mef'ul: " اُذْغُرْمِشْ اُلْ udhgurmış ol" [+], " تُذْغُرْمِشْ todhgurmış" gibi ki, "uyarılmış adam", "doyurulmuş" gibi. İsmi mef'ul,yukarıda geçtiği üzere,bir biçimdedir.

Dört harfliler ayrımı bitti.

X

X X

[+] " اُذْغُرْمِشْ اُلْ udhgurmış ol" cümlesindeki الـــــ kelimesi yanlıştır. Arapçasından anlaşıldığına göre bunun " اَرْ er" olması lâzımdır. B. A.

BEŞLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فَعْلَعْلَدِى AYRIMI

سَلِمْلَشْدِى salımlaşdı: "اَنِكْ بِرْلَا سَلِمْلَشْدِى anıng birle salımlaşdı = o, onunla çarpıştı ve saldırıştı", (سَلِمْلَشُوْر - سَلِمْلَشْماق salımlaşur - salımlaşmak).

قُنْقُلَشْدِى konuklaşdı: "اُلارْاِكِّى قُنْقُلَشْدِى olar ikki konuklaşdı = o iki kişi birbirine konuk oldular", (قُنْقُلَشُوْر - قُنْقُلَشْماق konuklaşur - konuklaşmak).

Bu çeşitte "salımlaşmak"tan başkası öz fiil değildir. Lâkin, kumarda, öndül anlamında üç harfli isimlerden fiil yapılabilir: "اَنِكْ بِرْلَه اِيْنَادِى بِرْقُلَشُو anıng birle oynadı yarıklaşu = o, onunla zırhı öndül koyarak oyun oynadı". Arkadaşını yenen zırhı alır. Yahut yarış anlamına gelir: "اُلارْاِكِّى قُنْقُلَشْدِى olar ikki konuklaşdı = onlar ikisi ödeşmek üzere birbirine konuk olmakta yarıştılar".

Üçlü, dörtlü ve daha ziyade harflilerden gelen kelimeler bunun üzerine ölçümlenebilir.

بَرِمْسِنْدِى barımsındı: "اُلْ اَقْكا بَرِمْسِنْدِى ol ewge barımsındı = o, gerçekten gitmediği halde eve gi-

der göründü", (بَرِمْسِنُوْرْ-بَرِمْسِنْماقْ barımsınur - barımsınmak).

تَرِمْسِنْدِى tarımsındı: "اُلْ تَرَغْ تَرِمْسِنْدِى ol tarığ tarımsındı = o, gerçekten ekin ekmediği halde eker göründü", (تَرِمْسِنُوْرْ-تَرِمْسِنْماقْ tarımsınur - tarımsınmak).

كَلِمْسِنْدِى kelimsindi: "اُلْ بَرُوْ كَلِمْسِنْدِى ol berü kelimsindi = o,beri gelir göründü", (كَلِمْسِنُوْرْ كَلِمْسِنْماكْ kelimsinür - kelimsinmek).

كُلُمْسِنْدِى külümsindi: "اَرْ كُلُمْسِنْدِى er külümsindi = adam güler göründü, gülümsendi". Başkası da böyledir; (كُلُمْسِنُوْرْ-كُلُمْسِنْماكْ külümsinür - külümsinmek).

Bu fiillerin aslı iki harflidir. Bunlar , م ، س ، ن getirilerek beşlilere katılmıştır. Bu harfler üçlü, dörtlü, beşli fiillere bir takım anlamlar için getirilir. Bu,arapçanın تَفاعُلْ ayrımı gibidir: تَغافَلَ الرَّجُلُ derler ki "o, ondan habersiz göründü, halbuki haberi vardı" demektir. تَضاحَكَ sözü de böyledir,"gerçekten gülmediği halde güler göründü" demektir.

Bu anlam arzu edildiği zaman bunun kuralı, asıl kelimenin son harfini,üstün ise üstün, ötre ise ötre, esre ise esre olarak harekelemektir. Üstün harekeye örnek: "اُلْ اَنْدِنْ نانكْ تِلَمْسِنْدِى ol andın neng tilemsindi","اُلْ بِجاكْ بِلَمْسِنْدِى

ol biçek bilemsindi" gibi ki, "o,ondan bir şey ister göründü","hakikatte bilemediği halde bıçağı biler göründü" demektir. Bunların emri hazırında " تيلا tile", " بيلا bile" denir; ل harfi üstündür, fiil yapıldığı zaman olduğu halde kalır. Ötre olana örnek:" اُلْ مَنْكا تَلِمْ كُلُمْسِنْدِى ol manğa telim külümsindi = o, bana çok güler göründü","اُلْ يُقارُوْ تُرُمْسِنْدِى ol yokaru turumsındı = o, gerçekten kalkmadığı halde kalkar göründü". Bunların emri hazırı " كُلْ kül", " تُرْ tur" dur, "gül" ve "kalk" demektir. ل ve ر harfleri burada sâkindir. Bu anlamlar için ötre olmuşlardır. Bunlar kendilerine bir uyacak buldukları için ona uymuşlardır; o da kelimenin ilk harfinin harekesidir.

Fakat,iki harflilerden olup ta ilk harfi üstün olursa ikinci harf esre kılınır, üstün olarak birinci harfe uymaz: " اُلْ اَڤْكا بَرِمْسِنْدِى ol ewge barımsındı = o, eve gider göründü"," اَرْسُوْڤْ قا قَرِمْسِنْدِى er suwka karımsındı = adam suya karar göründü",(boğazında su durur göründü).Söylediğimiz sebep dolayısiyle bu fiillerde kökün ikinci harfi üstün kılınmamıştır." اُلْ اَڤْكا كِرِمْسِنْدِى ol ewge kirimsindi", " اُلْ يَرْماق تِرِمْسِنْدِى ol yar-

mak terimsindi" gibi ki,"o, eve girer göründü","o, para derer göründü". Başkası da böyledir.

م harfi her zaman sâkin, س daima esredir; ن da sâkindir. Harekelerin hepsi kökün ilk harfine aittir. Ben bunu iki harfli ayrımda söyledim.

Üç harfli olan fiile gelince: " اُلْ اَنِى قَجْرُمْسِنْدِى ol anı kaçrumsındı", " اُلْ اَنِكْ يا زُقِنْ جَجْرُمْسِنْدِى ol anıng yazukın keçrümsindi" denir ki, "o, gerçekten yapmadığı halde onu kaçırır göründü", "o, gerçekten yapmadığı halde onun günahından geçer göründü" demektir. ر harfi burada ötredir; çünkü " قَجُرْ kaçur" kelimesinde ج harfi ötredir. Bu ayrımda ج sâkin kılındı, ötre harekesi ر ye verildi. Üç harflilerde ortadan hareke alındı; çünkü,kelimenin son harfine yakındır.

Dört harflilere örnek: " اَرْاَتْ سُقْغِرْمَسِنْدِى er at suwgarımsındı = adam,atı suvarır göründü". غ harfinin üstün olmasiyle beraber burada ر harfi esre kılındı; çünkü,esre üstüne zıt değildir. Nitekim iki harflilerde olduğu gibi, " بَرِمْسِنْدِى barımsındı" gibi, " تِلَمْسِنْدِى tilemsindi" denmedi; çünkü bunun aslı dört harfli olarak " تِلا

tile"dir [+]. Bir takım manalı harflerin fiile bitişmesi için sonu atılmış ve söylenişte الف harfi erimiştir; yazılışta yoktur. الف atıldıktan sonra ل harfinin esre kılınması olamazdı; üç harfli bir fiil iki harfli bir fiile benzemiş olurdu. Nitekim "يَرْنَدَاقِ تِلْمِسِنْدِي yarındak tilimsindi", "بِجَاكْ بِلْمِسِنْدِي biçek bilemsindi" sözlerinde olduğu gibi ki, "kayış diler göründü", "bıçak biler göründü" demektir. Burada ل harfi esre kılınsaydı, "işi bilir göründü" anlamına gelen "اِيشْ بِلِمِسِنْدِي ış bilimsindi" sözündeki بِلِمِسِنْدِي kelimesine benzemiş olurdu. Bu kelime iki harflidir; öteki üç harflidir. Yukarıda söylediğimiz üzere üç harflilerde kural, kelimenin ortasındaki harekeyi alıp sona vermektir. " قَجُرْ kaçur" ve " كَجُرْ keçür" kelimelerinde olduğu gibi. Bu ayrımda, "قَجْرُمِسِنْدِي kaç rumsındı" sözündeki ج harfi sâkin kılınarak harekesi ر harfine verilmiştir. Bunun için, üstün esreye zıt değildir; olduğu halde bırakılır. Ötre harekesi esre'ye zıt

---

[+] Burada arapça ibare إِنَّمَا لَمْ يَقُلْ تِلْمِسِنْدِي لِأَنَّهُ مِنْ ذَوَاتِ الْأَرْبَعَةِ şeklindedir. Doğrusu لِأَنَّهُ مِنْ ذَوَاتِ الثَّلَاثَةِ olmalıdır; çünkü تِلا kelimesi eski imlâya göre dört harfli değil, üç harflidir. Aşağıdaki ibare de bunu teyit eder. Biz, doğru bildiğimiz yolda tercüme ettik. B. A.

olduğu için esre ile harekelenmemiştir: "اُلْ اَنِی تُذْغُرْمِسِنْدِی ol anı todhgurumsındı = o, onu doyurur göründü" demektir. Bu beyan ettiğim kurallar, bütün Türk dilinin dillerini içerisine almaktadır. Bundan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bu ayrımda bu anlama delâlet etmek üzere bir kelimeden başka kelime gelmemiştir. O da "اُلْ مَنْکَا یَرَمْسِنْدِی [+] ol manğa yaramsındı" fiilidir, "o, bana dalkavukluk etti" demektir. (یَرَمْسِنُوْرْ - یَرَمْسِنْمَاقْ yaramsınur - yaramsınmak).

قِسِرْقَنْدِی kısırkandı: "اَرْتَقَارِنْ قِسِرْقَنْدِی er tawarın kısırkandı = adam malını kısırgandı, kısmırlık etti", (onu yedirmekten çekindi); (قِسِرْقَنُوْرْ - قِسِرْقَنْمَاقْ kısırkanur - kısırkanmak).

Şu parçada dahi gelmiştir:

اِلْتِبْ تَرِغْ قُذْمَدِی سِجْغَانْ تَقِی سِقِرْقَانْ

کِزْ لَبْ نَلُكْ کُتَرْسَنْ اَمْدِی اَنِی قِسِرْقَانْ

İltip tarığ kodhmadı

Sıçgan takı sıkırkan

[+] "یَرَمْسِنْدِی yaramsındı" fiili beş harfli değildir, buraya gelmez. Burada beş harfli olan bir tek kelimenin örneğini vermek isterken metinde "یَرَمْسِنْدِی yaramsındı" ve "قِسِرْقَنْدِی kısırkandı" diye iki fiil getirilmiş; ilk fiil beş harfli olmadığı için buraya gelmez; buranın örneği "قِسِرْقَنْدِی kısırkandı" fiili olsa gerektir. B. A.

Kizlep nelük kütersen

Emdi anı kısırkan

"Sıkırganla sıçan azığı götürdü, bırakmadı;nice gizler beklersin. Şimdi onu sakla, kısmırlık et".

(Çoluğuna çocuğuna karşı kısmırlık eden bir adamı kınayarak diyor ki: Onun azığını sıkırgan ve sıçan berbat etti, bir şey bırakmadı; şimdi sıkılık et,onu,çoluğuna çocuğuna yedirme!).

بُلِتْلَنْدِى bulıtlandı: "كُوكْ بُلِتْلَنْدِى kök bulıtlandı = gök bulutlandı", (بُلِتْلَنُوْر - بُلِتْلَنْمَاق bulıtlanur - bulıtlanmak).

بَغِرْلَنْدِى bagırlandı: "قَانْ بَغِرْلَنْدِى kan bagırlandı = kan pıhtılaştı, oturdu". Yoğurt, tutarsa ve pıhtılaşırsa yine böyle denir; (بَغِرْلَنُوْر - بَغِرْلَنْمَاق bagırlanur - bagırlanmak).

بُتَقْلَنْدِى butaklandı: " يِغَاجْ بُتَقْلَنْدِى yıgaç butaklandı = ağaç tomurcuklandı"; "سُوْ بُتَقْلَنْدِى suw butaklandı = su kollara ayrıldı". Bunun aslı " بُتَقْ butak"tır, ağaç dalı demektir. (بُتَقْلَنُوْر - بُتَقْلَنْمَاق butaklanur-butaklanmak) [+].

بَشَقْلَنْدِى başaklandı: "سُنْكُو بَشَقْلَنْدِى sünğü başaklandı =

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بُتَقْلَنْدِى kelimesinden بُتَقْلَنْمَاقْ kelimesine kadar bu kökten gelen beş kelimenin ikinci harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Şu hale göre بُتَقْ kelimesi بُتِقْ şeklinde dahi yazılabilecektir. Nitekim bazı yerlerde بُتِقْ şeklinde dahi gelmiştir. B. A.

kargı temrenlendi". Ok temrenlense yine böyle denir; (بَشَقْلَنُوْر - بَشَقْلَنْمَاق başaklanur - başaklanmak).

بَلِقْلَنْدِی balıklandı: "كُوْل بَلِقْلَنْدِی köl balıklandı = göl balıklandı". Bir yerde çamur olduğu zamanda böyle denir, Arguca. Bir yerde kale yapıldığı zaman yine böyle denir, Uygurca. (بَلِقْلَنُوْر - بَلِقْلَنْمَاق balıklanur - balıklanmak).

بِجَاكْلَنْدِی biçeklendi: "اَرْ بِجَاكْلَنْدِی er biçeklendi = adam bıçak sahibi oldu", (بِجَكْلَنُوْر - بِجَكْلَنْمَاق biçeklenür - biçeklenmek).

تُبُتْلَنْدِی tübütlendi: "اَرْ تُبُتْلَنْدِی er tübütlendi = adam Tibetli kılığına girdi". Bunlar Türk ülkesine göçmüş olan bir bölük insandır; (تُبُتْلَنُوْر - تُبُتْلَنْمَاق tübütlenür - tübütlenmek).

تَتِغْلَنْدِی tatıglandı: "اُزُم تَتِغْلَنْدِی üzüm tatıglandı = üzüm tatlandı". Herhangi bir şey tatlanırsa yine böyle denir; (تَتِغْلَنُوْر - تَتِغْلَنْمَاق tatıglanur - tatıglanmak).

تُتُقْلَنْدِی tutuklandı: "اُرَاغُ تُتُقْلَنْدِی uragut tutuklandı = kadın hadım ağası edindi",(kadın, önünde yürüyen bir hadım ağası sahibi oldu). (تُتُقْلَنُوْر - تُتُقْلَنْمَاق tutuklanur - tutuklanmak).

تُرُقْلَنْدِی turuklandı: "اُلْ بُو اَتِغْ تُرُقْلَنْدِی ol bu atığ turuklandı = o, bu atı durgun, argın saydı". Attan başkası arıklarsa yine böy-

le denir; (تُرْقَلْنُوْرْ - تُرْقَلْنَمَاقْ turuklanur - turuklanmak).

تُلْمَلَنْدِي tolumlandı: " اَرْ تُلْمَلَنْدِي er tolumlandı = adam silâhlandı, harp silâhlarını giyindi"; (تُلْمَلْنُوْرْ - تُلْمَلْنَمَاقْ tolumlanur - tolumlanmak).

جُبْرْلَنْدِي çüpürlendi: "اَجْكُو جُبْرْلَنْدِي eçkü çüpürlendi = keçi kıllandı", (جُبْرْلَنُوْرْ - جُبْرْلَنْمَاكْ çüpürlenür - çüpürlenmek).

جَبِشْلَنْدِي çepişlendi: " اُغْلاَ وَجَبِشْلَنْدِي oglak çepişlendi = oğlak çepiş oldu". Oğlak altı aylık olursa çepiş denir; (جَبِشْلَنُوْرْ - جَبِشْلَنْمَاكْ çepişlenür - çepişlenmek).

جَرْقَلَنْدِي çaruklandı: " اَرْ جَرْقَلَنْدِي er çaruklandı = adam çarıklandı, çarık sahibi oldu"; (جَرْقَلَنُوْرْ - جَرْقَلْنَمَاقْ çaruklanur - çaruklanmak).

جَجَكْلَنْدِي çeçeklendi: "يِغَاجْ جَجَكْلَنْدِي yıgaç çeçeklendi = ağaç çiçeklendi". Başkası da böyledir; (جَجَكْلَنُوْرْ - جَجَكْلَنْمَاكْ [+] çeçeklenür - çeçeklenmek).

سُكْتُلَنْدِي sögütlendi: "يِيرْ سُكْتُلَنْدِي yer sögütlendi = yerde söğütler bitti, yer söğütlük oldu", (سُكْتُلَنُوْرْ - سُكْتُلَنْمَاكْ sögütlenür - sögütlenmek).

سُغُقْلَنْدِي soguklandı: " اُلْ بُويِيرِكْ سُغُقْلَنْدِي ol bu yeriğ soguklandı = o, bu yeri soğuk buldu". Herhangi bir şey soğuk bulunursa ve-

---

[+] جَجَكْلَنُوْر ، جَجَكْلَنْدِي kelimelerinin ilk harfi olan ج harfinin hem yazma, hem basma nüshalarda üstünde üstün, altında esre vardır. B. A.

ya soğuk sayılırsa yine böyle denir. (سُغُقْلَنُوْر - سُغُقْلَنْماق soguklanur-soguklanmak).

سُقْغْلَنْدِی suwıglandı: " اُل بالیغ سُقْغْلَنْدِی ol balığ suwıglandı = o, bu balı sulu buldu". Başkası da böyledir; (سُقْغْلَنُوْر - سُقْغْلَنْماق suwıglanur - suwıglanmak).

قَنَتْلَنْدِی kanatlandı: " اَرْ قَنَتْلَنْدِی er kanatlandı = adam yüğrük bir binek sahibi oldu, üzerine bindi, uçtu; yahut dileğine varayazdı". "قُشْ قَنَتْلَنْدِی kuş kanatlandı = kuşun kanadı bitti, kanadı çıktı"; (قَنَتْلَنُوْر - قَنَتْلَنْماق kanatlanur - kanatlanmak).

قِلِجْلَنْدِی kılıçlandı: " اَرْ قِلِجْلَنْدِی er kılıçlandı = adam kılıç sahibi oldu", (قِلِجْلَنُوْر - قِلِجْلَنْماق kılıçlanur - kılıçlanmak).

جَغِرْلَنْدِی çagırlandı: " اَرْ جَغِرْلَنْدِی er çagırlandı = adam, şıra, yahut şarap sahibi oldu", (جَغِرْلَنُوْر - جَغِرْلَنْماق çagırlanur - çagırlanmak).

جِغِرْلَنْدِی çıgırlandı: " یِرْ جِغِرْلَنْدِی yer çıgırlandı = yerde çığırlar peyda oldu", (جِغِرْلَنُوْر - جِغِرْلَنْماق çıgırlanur - çıgırlanmak).

قَذِرْلَنْدِی kadhırlandı: " اَرْ قَذِرْلَنْدِی er kadhırlandı = adam huyunu çetinleşir gösterdi". Aslı " قَذْرِنْدِی kadrındı"dır. Doğrusu da budur. (قَذِرْلَنُوْر - قَذِرْلَنْماق kadhırlanur - kadhırlanmak).

قَذِزْلَنْدِی kadhızlandı: " یِغاجْ قَذِزْلَنْدِی yıgaç kadhızlandı = ağaç kabuklandı", (قَذِزْلَنُوْر - قَذِزْلَنْماق kadhızlanur - kadhızlanmak).

قُذُزْلَنْدِی kudhuzlandı: " اَرْ قُذُزْلَنْدِی er kudhuzlandı = adam

dul karı ile evlendi", Arguca. (قُذُزْلَنُوْر- قُذُزْلَنَمَاق kudhuzlanur - kudhuzlanmak).

قِمِزْلَنْدِى kımızlandı: "اَرْقِمِزْلَنْدِى er kımızlandı = adam kımız sahibi oldu", (kımız, ekşimiş kısrak sütüdür), (قِمِزْلَنُوْر - قِمِزْلَنَمَاق kımızlanur - kımızlanmak).

قُغُشْلَنْدِى koguşlandı: "سُقْ قُغُشْلَنْدِى suw koguşlandı = su fışkırdı", (قُغُشْلَنُوْر - قُغُشْلَنَمَاق koguşlanur - koguşlanmak).

قِمِشْلَنْدِى kamışlandı: "يِرْ قِمِشْلَنْدِى yer kamışlandı = yer kamışlık oldu", (قِمِشْلَنُوْر - قِمِشْلَنَمَاق kamışlanur - kamışlanmak).

قِذِغْلَنْدِى kıdhığlandı: "قِذِغْلَنْدِى نانْك kıdhığlandı neng = nesne kıyılandı, kenarlandı"; (قِذِغْلَنُوْر - قِذِغْلَنَمَاق kıdhığlanur - kıdhığlanmak).

قَتِغْلَنْدِى katığlandı: "اَرْ قَتِغْلَنْدِى er katığlandı = adam çabaladı, uğraştı"; (قَتِغْلَنُوْر - قَتِغْلَنَمَاق katığlanur - katığlanmak). Şu savda da gelmiştir: "كِچِكْدا قَتِغْلَنْسا اُلْغاذُ سَفْنُوْر kiçikde katığlansa ulgadhu sewnür = küçüklükte çabalarsa, katlanırsa büyüdüğünde sevinir".

قُرُغْلَنْدِى kuruğlandı: "اُلْ اُتْمَاكِنى قُرُغْلَنْدِى ol ötmekni kuruğlandı = o, ekmeği kuru buldu, yemedi"; (قُرُغْلَنُوْر - قُرُغْلَنَمَاق kuruğlanur - kuruğlanmak). Başkası da böyledir.

قَشْقَلَنْدِى kaşuklandı: "اَرْ قَشْقَلَنْدِى er kaşuklandı = adam kaşık sahibi oldu", (قَشْقَلَنُوْر - قَشْقَلَنَمَاق kaşuklanur - kaşuklanmak).

كَلَبْلَنْدِي keleplendi: "تَاغ كَلَبْلَنْدِي tağ keleplendi = dağda kelep otu bitti".

Bu bölüm bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Söylenen şeye sahip ve mâlik olmak anlamına gelir: "اَرْتَرْغَلَنْدِي er tarıglandı", "اَرْقَشْقَلَنْدِي er kaşuklandı" gibi ki, "adam ekin sahibi oldu", "adam kaşık sahibi oldu" demektir.

İkincisi: Kendisini söylenen şey cinsinden saymak ve onların kılığına girmek anlamına olmaktır: "اَرْاُغْزْلَنْدِي er oguzlandı", "اَرْجِكِلَّنْدِي er çigillendi", "adam Oğuz kıyafetine girdi, kendini Oğuzlardan saydı", "adam Çiğil kılığına girdi" demektir. Arapçada dahi böyledir: وَقَيْسُ عَيْلاَنَ وَمَنْ تَقَيَّسَا derler ki, "onların kılığına girdi" demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

Üçüncüsü: O şey failin tabiatında bulunmak anlamınadır: "يِغَاجْ بُتَقْلَنْدِي yıgaç butaklandı", "يِغَاجْ يِمِشْلَنْدِي yıgaç yemişlendi", "ağaç dallandı, dal verdi", "ağaç yemiş verdi, yemişlendi".

Dördüncüsü: Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip kelime, kendi öz

manasına gelmektir: " اَرْقَتِغْلَنْدِى er katıglandı", "كِشِى يُمُرْلَنْدِى kişi yumurlandı" gibi ki, "adam çalıştı, çabaladı","halk toplandı" demektir.

Bu fiillerin hepsinin aslı üç harfli isimlerden yapılmıştır. Bu kural dörtlü, beşli ve beşliden fazlası için de yürür. Bunu iyi belle! Bilgi ile uğur bulursun.

Beşli ayrımlar bitti.

+

\+ +

ALTILILAR AYRIMI

تُشْغُتْلَنْدِى tuşgutlandı: "اَرْتُشْغُتْلَنْدِى er tuşgutlandı = adam çömez, çırak sahibi oldu", (تُشْغُتْلَنُوْرْ - تُشْغُتْلَنْمَاقْ tuşgutlanur - tuşgutlanmak) [+].

تَرْمُتْلَنْدِى tarmutlandı: "سُوْڤْ تَرْمُتْلَنْدِى suw tarmutlandı = su kollara ayrıldı", (تَرْمُتْلَنُوْرْ - تَرْمُتْلَنْمَاقْ tarmutlanur - tarmutlanmak) [++].

[+] Bu kelimeler "بُشْغُتْلَنْدِى، بُشْغُتْلَنُوْرْ، بُشْغُتْلَنْمَاقْ buşgutlandı - buşgutlanur - buşgutlanmak" şeklinde olacaktır; çünkü "tuşgut" ve "tuşgutlanmak" şeklinde bir kelime yoktur. "buşgut" "çırak"ve"çömez" anlamınadır. Bk. Dv. I,376,7. B. A.

[++] Mâzi sıygasında تَرْمُتْلَنْدِى muzari ve mastarında تُرْمُتْلَنُوْرْ - تُرْمُتْلَنْمَاقْ şeklinde harekelenen bu kelimelerin muzari ve mastar sıygaları yanlış harekelenmiş olacaktır; çünkü mâzide "tarmutlandı" denildikten sonra muzari ve mastarında dahi (tarmutlanur - tarmutlanmak) denilmek lâzımdır. Bundan başka,Divanda ve Radlofta bu şekilde bir fiil yoktur; fakat " تَرْمَقْلَنْمَاقْ tarmaklanmak" şeklinde bu manada birkaç kelime vardır. Bk. Dv. II, 218, 15. B. A.

قِزْغُتْلَنْدِی kızgutlandı: "آرْ ایشْتَنْ قِزْغُتْلَنْدِی er ıştan kızgutlandı = adam işten çekindi",(yaptığı işin fenalığını anladığı, rüsva olduğu için o,işten çekindi) ;(قِزْغُتْلَنُوْر - قِزْغُتْلَنْمَاقْ kızgutlanur - kızgutlanmak).

تَقْفَاجْلَنْدِی tawgaçlandı: "آرْ تَقْفَاجْلَنْدِی er tawgaçlandı = adam Maçin halkı kılığına girdi"; (تَقْفَجْلَنُوْر - تَقْفَجْلَنْمَاقْ tawgaçlanur - tawgaçlanmak).

سُرْقُجْلَنْدِی surkuçlandı: "بِجاقْ سُرْقُجْلَنْدِی biçek surkuçlandı = bıçağın sapı lök ağacının püsesiyle sıkıştırıldı, berkitildi";(سُرْقُجْلَنُوْر - سُرْقُجْلَنْمَاقْ surkuçlanur - surkuçlanmak). "آرْ سُرْقُجْلَنْدِی er surkuçlandı = adam lök ağacı püsesi sahibi oldu".

سُرْقُجْلَنْدِی surkuçlandı: "یِرْ سُرْقُجْلَنْدِی yer surkuçlandı = yerde yaban hindibasına benzer bir ot bitti", (سُرْقُجْلَنُوْر - سُرْقُجْلَنْمَاقْ surkuçlanur - surkuçlanmak).

سَفْدِجْلَنْدِی safdıçlandı: "آرْ سَفْدِجْلَنْدِی er safdıçlandı = adam sepet sahibi oldu",(سَفْدِجْلَنُوْر - سَفْدِجْلَنْمَاقْ safdıçlanur - safdıçlanmak).

مَنْدَرْلَنْدِی mandarlandı: "یِغاجْ مَنْدَرْلَنْدِی yıgaç mandarlandı = ağaç sarmaşıklandı", (مَنْدَرْلَنُوْر - مَنْدَرْلَنْمَاقْ mandarlanur - mandarlanmak).

جَلْبُشْلَنْدِی çalpuşlandı: "اِلِكْ جَلْبُشْلَنْدِی eliğ çalpuşlandı = meyva ve meyvaya benzer şeyler yemekten ele yapışkanlık sıvandı, el çelpeklendi". Başkası da böyledir;(جَلْبُشْلَنُوْر - جَلْبُشْلَنْمَاقْ çalpuşlanur - çalpuşlanmak).

قِرْتِشْلَنْدِی kırtışlandı: "قِيزْ قِرْتِشْلَنْدِی kız kırtışlandı = kız güzelleşti, yüzünün güzelliği arttı", (قِرْتِشْلَنُوْر - قِرْتِشْلَنْمَاقْ kırtışlanur - kırtışlanmak).

قُلْدَشْلَنْدِی koldaşlandı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلَا قُلْدَشْلَنْدِی ol meninğ birle koldaşlandı = o, benimle arkadaş oldu, kendini benim arkadaşlarımdan saydı", (قُلْدَشْلَنُوْر - قُلْدَشْلَنْمَاقْ koldaşlanur - koldaşlanmak).

بُشْلَغْلَنْدِی boşlaglandı: "اَرْ ايشْدا بُشْلَغْلَنْدِی er ışda boşlaglandı = adam işte kızdı, öğüt tutmadı", (بُشْلَغْلَنُوْر - بُشْلَغْلَنْمَاقْ boşlaglanur - boşlaglanmak). Şu savda da gelmiştir: "بُشْلَغْلَنْسا بُخْسُقْلَنُوْر boşlaglansa boxsuklanur = kızan adamın eli boynuna bağlanır". Bu sav yalnız kendi fikrince hareket etmek istiyen kimse için kullanılır.

تُرْقِغْلَنْدِی turkıglandı: "اُلْ مَنْدِنْ تُرْقِغْلَنْدِی ol mendin turkıglandı = o, benden çekindi",(o,işte üstelemekten çekindi, bana saygı gösterdi, benden kocundu); (تُرْقِغْلَنُوْر - تُرْقِغْلَنْمَاقْ turkıglanur - turkıglanmak) [+].

تُغْرَغْلَنْدِی tugraglandı: "اُغْلَانْ تُغْرَغْلَنْدِی oglan tugraglandı = delikanlı atlandı",(bu, Hânın biniş

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin mâzisi ve muzariiile mastarı تُرْقِغْلَنْدِی، تُرْقِغْلَنُوْر، تُرْقِغْلَنْمَاقْ şeklinde ise de yanlıştır. Doğrusu (تُرْقُغْلَنْدِی، تُرْقُغْلَنُوْر، تُرْقُغْلَنْمَاقْ turkuglandı - turkuglanur- turkuglanmak) olacaktır.Bk.Dv.I,385,3. B. A.

ve alay gününde binmek için askerine verdiği at olup inildikten sonra at geri verilir).(تُغْرَغْلَنُوْر - تُغْرَغْلَنْماق tugraglanur - tugraglanmak). Mektup, bitik ve yazı gibi şeyler tura ile mühürlenirse yine böyle denir. Oğuzca.

تُمْلُغْلَنْدِی tumluglandı: "اُلْ اُوْغْرُنْ تُمْلُغْلَنْدِی ol bu ogurnı tumluglandı= o, bu zamanı soğuk buldu",(bunun için azminden vaz geçti);(تُمْلُغْلَنُوْر - تُمْلُغْلَنْماق tumluglanur - tumluglanmak)."اُلْ اَنْگَرْ تُمْلُغْلَنْدِی ol ańgar tumluglandı = o, ona soğuk davrandı ve suratını astı".

قِشْلَغْلَنْدِی kışlaglandı: "اُلْ بُو يِرِكْ قِشْلَغْلَنْدِی ol bu yeriğ kışlaglandı = o, bu yeri kışlak edindi ve orada kışladı", (قِشْلَغْلَنُوْر - قِشْلَغْلَنْماق kışlaglanur - kışlaglanmak).

قُشْلَغْلَنْدِی kuşlaglandı: "خَانْ بُو يِرِكْ قُشْلَغْلَنْدِ Xan bu yeriğ kuşlaglandı = Han bu yeri kuş avlağı yaptı", (Han,bu yeri kuş avlamak için avlak yaptı).(قُشْلَغْلَنُوْر - قُشْلَغْلَنْماق kuşlaglanur-kuşlaglanmak).

بُجْغَقْلَنْدِی buçgaklandı: "بُجْغَقْلَنْدِی نانْكْ buçgaklandı neng = nesne köşelendi",(nesnede köşeler ve bucaklar peyda oldu). (بُجْغَقْلَنُوْر - بُجْغَقْلَنْماق buçgaklanur - buçgaklanmak).

بُرْجَقْلَنْدِی burçaklandı: "تَرْ بُرْجَقْلَنْدِی ter burçaklandı = ter burçaklandı". Herhangi bir akar tane tane olursa yine böyle denir; (بُرْجَقْلَنُوْر - بُرْجَقْلَنْماق burçaklanur - burçaklanmak).

بَشْمَقْلَنْدِي başmaklandı: " اَرْ بَشْمَقْلَنْدِي er başmaklandı = adam başmaklandı". Oğuzca. (بَشْمَقْلَنُوْرْ - بَشْمَقْلَنْمَاقْ başmaklanur - başmaklanmak).

بُغْنَقْلَنْدِي bognaklandı: "بُلُتْ بُغْنَقْلَنْدِي bulut bognaklandı = bulut parça parça oldu", (بُغْنَقْلَنُوْرْ - بُغْنَقْلَنْمَاقْ bognaklanur - bognaklanmak).

بُغْمَقْلَنْدِي bogmaklandı: " اَرْ بُغْمَقْلَنْدِي er bogmaklandı = adam gömleğini ilikledi", (بُغْمَقْلَنُوْرْ - بُغْمَقْلَنْمَاقْ bogmaklanur - bogmaklanmak).

تَرْمَقْلَنْدِي tarmaklandı: "بُوْيْ تَرْمَقْلَنْدِي boy tarmaklandı = boy ve oymak, kuşların kıynakları gibi kol kol her yandan akın etti"; "بَلا تَرْمَقْلَنْدِي bala tarmaklandı = kuş palazının kıynağı, pençesi çıktı, peyda oldu"; "سُوڤْ تَرْمَقْلَنْدِي suw tarmaklandı = su kol kol oldu", (تَرْمَقْلَنُوْرْ - تَرْمَقْلَنْمَاقْ tarmaklanur - tarmaklanmak).

تِغْرَقْلَنْدِي tıgraklandı: " اَرْ تِغْرَقْلَنْدِي er tıgraklandı = adam yiğitlik gösterdi, yiğitlendi", (تِغْرَقْلَنُوْرْ - تِغْرَقْلَنْمَاقْ tıgraklanur - tıgraklanmak).

Şu parçada da gelmiştir :

تِغْرَقْلَنِبْ سَكِرْتِيّ اَرِ ذَاتِنْ يُكُرْتِيّ
بِزْنِي قَمُغْ اَنِكِتِيّ اَنْدَغْ سُوكَاكِمْ يَتَارْ

Tıgraklanıp segirtti
Erin atın yügürtti
Bizni kamuğ anğıttı
Andağ süge kim yeter

"Yiğitlenip seğirtti; askerini,atını koşturdu; bütün bizi şaşırttı; böyle askere kim dayanır ?".

(Savaşta saldıran bir adamı anlatarak diyor ki: O,yiğitlik gösterdi, bizim üzerimize atı ve adamiyle saldırdı, yaptığı işle bizi hayrete düşürdü.Böyle bir askere kim karşı koyabilir ?).

جُقْمَقْلَنْدِى çokmaklandı: "يِلاَنْ جُقْمَقْلَنْدِى yılan çokmaklandı = yılan göreklendi", (جُقْمَقْلَنُوْر - جُقْمَقْلَنْمَاقْ çokmaklanur - çokmaklanmak).

جِمْغُقْلَنْدِى çımguklandı: "كِيشِى جِمْغُقْلَنْدِى kişi çımguklandı = adam,herkesi yeren, koğucu, dedikoducu oldu", (جِمْغُقْلَنُوْر - جِمْغُقْلَنْمَاقْ çımguklanur - çımguklanmak).

سَغْلِقْلَنْدِى saglıklandı: "اَرْ سَغْلِقْلَنْدِى er saglıklandı = adam sağmal koyun sahibi oldu", (سَغْلِقْلَنُوْر - سَغْلِقْلَنْمَاقْ saglıklanur - saglıklanmak).

قَبْغَقْلَنْدِى kapgaklandı: "كِيشِى قَبْغَقْلَنْدِى kiş kapgaklandı = sadak kapaklandı", (قَبْغَقْلَنُوْر - قَبْغَقْلَنْمَاقْ kapgaklanur - kapgaklanmak).

قَدْرُقْلَنْدِى kadruklandı: "تَاغْ قَدْرُقْلَنْدِى tağ kadruklandı = dağın girintisi, çıkıntısı, sert yerleri çoğaldı", (قَدْرُقْلَنُوْر - قَدْرُقْلَنْمَاقْ kadruklanur - kadruklanmak).

قِسْرَقْلَنْدِى kısraklandı: " اَرْ قِسْرَقْلَنْدِى er kısraklandı = adam kısrak sahibi oldu", (قِسْرَقْلَنُوْر - قِسْرَقْلَنْمَاقْ kısraklanur - kısraklanmak).

قَرْلُقْلَنْدِى karluklandı: " اَرْ قَرْلُقْلَنْدِى er karluklandı = adam

Karluk kılığına girdi". Karluk, Türkmenlerden bir bölüktür ;(قَرْلُقْلَنُوْر - قَرْلُقْلَنْمَاق karluklanur - karluklanmak).

قِبْجَاقْلَنْدِي kıwçaklandı: "اَرْ قِبْجَاقْلَنْدِي er kıwçaklandı = adam Kıpçak kılığına girdi ve Kıpçak huyu ile huylandı, Kıpçaklaştı", (قِبْجَاقْلَنُوْر - قِبْجَاقْلَنْمَاق kıwçaklanur - kıwçaklanmak).

مُنْخْقْلَنْدِي monçuklandı: "قِيز مُنْخْقْلَنْدِي kız monçuklandı = kız boncuklandı",(câriye, takma süs, gerdanlık, boncuk gibi şeyler sahibi oldu); (مُنْخْقْلَنُوْر - مُنْخْقْلَنْمَاق monçuklanur - monçuklanmak).

مَنْخْقْلَنْدِي mançuklandı: "اَرْ تُوْنِنْ مَنْخْقْلَنْدِي er tonın mançuklandı = adam elbisesini heybeye koydu ve onu eğerin arkasına astı", (مَنْخْقْلَنُوْر - مَنْخْقْلَنْمَاق mançuklanur - mançuklanmak)[+].

بُرْجَكْلَنْدِي pürçeklendi: "اَتْ بُرْجَكْلَنْدِي at pürçeklendi = at pürçeklendi, atın yelesi çıktı". İnsanın kesmesi (perçemi, kâkülü) çıktığı zaman da böyle denir; (بُرْجَكْلَنُوْر - بُرْجَكْلَنْمَاق pürçeklenür - pürçeklenmek).

تُرْمَكْلَنْدِي türmeklendi: "اُتْمَاك تُرْمَكْلَنْدِي ötmek türmeklendi = ekmekten dürüm yapıldı",(ekmeğin içerisine yumurta, kıyma gibi şeyler konarak dürüm yapıldı); (تُرْمَكْلَنُوْر - تُرْمَكْلَنْمَاق türmeklenür - türmeklenmek).

[+] Basma nüshada (mançuklanur - mançuklanmak) şeklinde olan bu kelimeler yazma nüshada (munçuklanur - munçuklanmak) şeklindedir, yanlıştır. Bk. Dv.I,395,12. B. A.

تَقْلَكْلَنْدِي tewlüklendi: "اَرْ تَقْلَكْلَنْدِي er tewlüklendi = adam kendini hilekârlardan saydı ve onların yolunu tuttu", (تَقْلَكْلَنُوْر - تَقْلَكْلَنْمَاقْ tewlüklenür - tewlüklenmek).

جُكَرْكَلَنْدِي çükreklendi: "قُلْ جُكَرْكَلَنْدِي kul çükreklendi = köle yünden elbise sahibi oldu ve giydi", (جُكَرْكَلَنُوْر - جُكَرْكَلَنْمَاقْ çükreklenür - çükreklenmek).

جَلْبَكْلَنْدِي çelpeklendi: "كُوْز جَلْبَكْلَنْدِي köz çelpeklendi = göz çapaklandı", (جَلْبَكْلَنُوْر - جَلْبَكْلَنْمَاقْ çelpeklenür - çelpeklenmek).

بُكْسُكْلَنْدِي büksüklendi: "قِيز بُكْسُكْلَنْدِي kız büksüklendi = kızın memesi tomurdu", (بُكْسُكْلَنُوْر - بُكْسُكْلَنْمَاقْ büksüklenür - büksüklenmek).

كِرْبُكْلَنْدِي kirpüklendi: "اَنِڭ كُوْزِي كِرْبُكْلَنْدِي anıng közi kirpüklendi = onun gözünde kötü kıl bitti", (كِرْبُكْلَنُوْر - كِرْبُكْلَنْمَاقْ kirpüklenür - kirpüklenmek).

كَنْجَكْلَنْدِي kençeklendi: "اَرْ كَنْجَكْلَنْدِي er kençeklendi = adam Kençek kılığına girdi, Kençekleşti". Bunlar Türkten bir bölüktür; (كَنْجَكْلَنُوْر - كَنْجَكْلَنْمَاقْ kençeklenür - kençeklenmek).

كُنْجُكْلَنْدِي künçüklendi: "تُوْن كُنْجُكْلَنْدِي ton künçüklendi = elbiseye yaka yapıldı", (كُنْجُكْلَنُوْر - كُنْجُكْلَنْمَاقْ künçüklenür - künçüklenmek).

بَجْكَمْلَنْدِي beçkemlendi: "اَرْ بَجْكَمْلَنْدِي er beçkemlendi = adam savaş günü belge takındı". Başkası da böyledir; (بَجْكَمْلَنُوْر - بَجْكَمْلَنْمَاقْ beçkemlenür - beçkemlenmek).

تُرْبُنْلَنْدِى turbunlandı: " اَرْ تُرْبُنْلَنْدِى er turbunlandı = adam bir şey hakkında araştırmada bulundu", (تُرْبُنْلَنُوْرْ - تُرْبُنْلَنْمَاقْ turbunlanur - turbunlanmak).

كِرْشَنْلَنْدِى kirşenlendi: "اُرَاغُتْ كِرْشَنْلَنْدِى uragut kirşenlendi = kadın yüzüne düzgün sürüntü"; (كِرْشَنْلَنُوْرْ كِرْشَنْلَنْمَاكْ kirşenlenür - kirşenlenmek).

تُرْكُنْلَنْدِى türkünlendi: "اُلْ بُوَاقْنِى تُرْكُنْلَنْدِى ol bu ewni türkünlendi = o, bu evi kendi evi saydı ve oturdu", (تُرْكُنْلَنُوْرْ - تُرْكُنْلَنْمَاكْ türkünlenür - türkünlenmek).

تُشْكُنْلَنْدِى tüşkünlendi: " تَاغْ تُشْكُنْلَنْدِى tağ tüşkünlendi = dağda kitre ağacı çoğaldı", (تُشْكُنْلَنُوْرْ - تُشْكُنْلَنْمَاكْ tüşkünlenür - tüşkünlenmek).

چِقْكُنْلَنْدِى çiwgünlendi: "اُلْ بُوَاشْغْ چِقْكُنْلَنْدِى ol bu aşığ çiwgünlendi = o, bu aşı vücude yarar buldu", (چِقْكُنْلَنُوْرْ - چِقْكُنْلَنْمَاكْ çiwgünlenür - çiwgünlenmek).

سُكْمَنْلَنْدِى sökmenlendi: " اَرْ سُكْمَنْلَنْدِى er sökmenlendi = adam kahramanlaştı, kendini kahramanlardan saydı", (سُكْمَنْلَنُوْرْ - سُكْمَنْلَنْمَاكْ sökmenlenür - sökmenlenmek).

Bu ayrımdan emir sıygası altı harflidir: " سُكْمَنْلَنْ sökmenlen", "كِرْشَنْلَنْ kirşenlen" gibi ki, "yiğitlen" ve "düzgün sürün" demektir.

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: Kendisini, adı verilen şeyin cümlesinden saymak ve on-

ların kılığını almak anlamına gelir: "اَرْ قِفْجاقْلَنْدِی er kıfçaklandı", "اَرْ اُغْرَقْلَنْدِی er ograklandı" gibi ki, "adam Kıpçak kılığına girdi", "adam Oğrak kılığına girdi" demektir.

İkincisi: Adı verilen şeyi edinmek, ona sahip olmak anlamınadır: "اَرْ قِسْرَقْلَنْدِی er kısraklandı", "اَرْ یَرْمَقْلَنْدِی er yarmaklandı" gibi ki, "adam kısrak sahibi oldu", "adam para sahibi oldu" demektir.

Üçüncüsü: Dört harfli isimden yapılan bir fiil olmaktır: "اَنِكْ كُوزِی جَلْبَكْلَنْدِی anıng közi çelpeklendi = onun gözü çapaklandı", "اَنِكْ كُوزِی كِرْبَكْلَنْدِی anıng közi kirpüklendi = onun gözünde kötü kıl bitti" demektir.

Dördüncüsü : Kelime kendi öz manasına gelmektir: "تَرْ بُرْجَقْلَنْدِی ter burçaklandı", "یِلاَنْ جُقْمَقْلَنْدِی yılan çokmaklandı" gibi ki "ter burçak burçak oldu", "yılan çöreklendi" demektir.

Altı harfli fiillerin hepsi -bu çeşitte olduğu gibi- dört harfli isimlerden yapılır; kendi başına bir fiil olmaz.

İki, üç, dört harfli isimlerden bu anlam murat edildiği zaman bunun yolu kelimeye ل . ن ziyade edil-

mektir. Kelime, böylelikle bütün Türk dillerinde -aksi düşünülmiyerek- değişmez bir kural olarak bütün yollarda kullanılır bir fiil olur. Bunu iyi belle!.

Ulu Tanrıya öğüş, Sâlim kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN,KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BU MUZAAF KİTABIDIR

İKİ HARFLİ İSİMLER AYRIMI

تَتْ Tat : Bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse. Şu savda dahi gelmiştir: "تَتِغْ كُوزْرا، تِكَانِكْ تُبْرا Tatığ közre tikeniğ tüpre = Tatın gözüne vur, dikeni kökle, kökünden çıkar". (Toxsı ve Yağma dillerinde) Uygur gâvurlarının adı. Bunu kendi ülkelerinde işittim. " تَتْ تَقْغَاجْ Tat Tawgaç" derler ki "Çinli ve Uygur" demektir. Bu sav, Farslar hakkında olduğu gibi Çinliler ve Uygurlar hakkında da söylenir. Bu savın yorulması

böyledir [+]; çünkü onlar vefasızdır. Dikenin hakkı kökünden kazılmak olduğu gibi, Uygurun hakkı da gözüne vurulmaktır. Başka bir savda " تَتْسِزْ تُرْكْ بُلْمَاسْ بَشْسِزْ بُرْكْ بُلْمَاسْ Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas" denir ki, "Tatsız Türk, başsız börk olmaz" demektir.

تَتْ tat [++]: Kılıç ve kılıç gibi şeylerin üzerine çöken pas. Şu savda dahi gelmiştir: " قِلِجْ تَتْقِسَا اِيشْ يُنْجِيرْ ، اَرْ تَتْقِسَا اَتْ تُنْجِيرْ kılıç tatıksa ış yunçır, er Tatıksa et tunçır = kılıç paslanırsa iş kötüleşir, adam Farslaşırsa kanı bozulur", (kılıç pas tutarsa yiğitin hali kötüleşir; nitekim, Türk Farslının ahlâkını alırsa eti sölpür) [+++]. Bu sav, yiğitlikle emrolunan kişi hakkında ve her şeyin kendi cinsiyle yaşaması yo-

---

[+] Burada yazma nüsha ile basma nüshanın ibareleri birbirini tutmıyor. Yazmada ibare şöyledir : يَقُولُونَ " تَتْ " تَقْغَاجْ اَىْ اُيْغُرِىٌّ وَصِينِىٌّ وَمَرْجِعُ تَاْوِيلِ هٰذَا الْمَثَلِ اَيْضًا يَكُونُ لَهُمْ لِاَنَّهُمْ لَا وَفَاءَ :. Nasılsa bu parçadaki لَهُمْ sözü عَلَيْهِمْ şeklinde basılmış. Biz dilimize çevirirken doğru bildiğimiz şekilde çevirdik. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimenin ilk harfinin üstünde hem ötre, hem üstün bulunmakta ve تُتْ şeklinde görülmektedir. Burada bir yanlışlık vardır; doğrusu " تُتْ tut" olsa gerektir. Dv.II,93,9 da "tutıkmak", "pas tutmak" anlamınadır. Sav dahi yanlıştır. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda bu savın arapça izahında ibare şöyledir : مَعْنَاهُ اِذَا اَخَذَ الطِّبْعُ السَّيْفَ يَسُوءُ حَالُ الْبَطَلِ ، كَمَا اَنَّ التُّرْكَ اِذَا تَخَلَّقَ بِاَخْلَاقِ الْفَارِسِىِّ يَتَوَرَّجُ لَحْمُهُ Buradaki يَتَوَرَّجُ kelimesi yanlış olsa gerektir; doğrusu يَتَلَهْوَجُ olacaktır. Mananın gereği budur. Başka türlü mana çıkmıyor. B. A.

lunda söylenir.

حُجْ حُجْ hoç hoç: Keçiler güdülürken, sürülürken çıkarılan ses.

هَجْ هَجْ heç heç: Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses. Aslı "اَجْ اَجْ eç eç"tir. Hemze ه ye çevrilmiştir. Bu, arapçaya uygundur. Arapçada koyun, başını alıp gittiği zaman هَجْهَجْتُ بِالْغَنَمِ denir ki "koyuna bağırdım" demektir.

شِشْ şış : Tutmaç yedikleri şiş.

قَقْ kak : Çenet. " اَرُكْ قَقِى erük kakı = erik yarması". Başkası da böyledir.

قَقْ kak : " قَقْ اَتْ kak et = kurutulmuş et".Herhangi kurutulmuş olan bir şeye de böyle denir.

قَقْ kak : Göl, kurumuş göl[+].Şu parçada dahi gelmiştir:

قَقْلَرْ قَمَغْ كُلْدِى تَقْلَرْ بَشِى اِلْدِى

[+] "Kak" kelimesinin arapça karşılığında Kaşgarlı اَلْغَدِيرُ deyip geçmiştir. غَدِير "göl, yağmur ve sel sularının birikintisi" anlamına geldiğine göre burada bu anlama gelmesi biraz aykırı düşmektedir; çünkü قَقْلَرْ قَمَغْ كُلْدِى sözünün bu anlama göre dilimize çevrilmesi "göller büsbütün gölerdi" şeklinde olabilir. Bu takdirde, olmuş şeyi tekrar olmuş göstermek gibi tuhaf bir hal meydana gelir. Aslında göl olan bir şeyin yeniden gölermesini söylemek doğru değildir. Buradan anlaşılan "kuru ve çukur yerlerin gölermesi"dir. Nitekim Çagatay Lûgati'nde "kak" kelimesi için verilen anlam aynen şudur: "Güneş ve ateşten kurumuş olan, kupkuru; kavun kakı; su toplanacak mahal ve mevki; seylâp, yağmur yeri - s.220". Bundan başka Radlof Lûgati'nde "kak" kelimesinin birçok anlamları arasında "suyu kurumuş yer" manası da vardır. Bugün gerek Türkistanda ve gerek Türkiyede "kak", "suyu kurumuş yer ve kurumuş nesne" anlamınadır. Dv.II,173 te geçen "قَقَرْشَاقْ kakraşmak" fiili de bunu tanıklamaktadır. B. A.

اَرْزُنْ تَنِی یِلِرْدِی [+] تُوتُوجَكْ جَرْ كَشُوْرْ

Kaklar kamuğ kölerdi
Taglar başı ilerdi
Ajun tını yılırdı
Tütü çeçek çerkeşür

"Kuru yerler, kuru çukurlar büsbütün gölerdi, dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ısındı; türlü çiçek sıralandı".

(Baharı anlatarak diyor ki : Sular çoğaldı, göllere doldu; dağ başları hayal meyal göründü, dünyanın nefesi ısındı, sıra sıra çiçekler bitti).

كَكْ kek : Kin, hınç. " اُجْلُكْ كَكْلِكْ كِشِی öçlüğ kekliğ kişi = öcü ve hıncı olan adam".

كَكْ kek : Sıkıntı, mihnet. " كَكْ كُرْدِی اَرْ kek kördi er = adam sıkıntıya uğradı, mihnet çekti".

كُكْ kök : Eğer bağı. Şu savda da gelmiştir : " اَرْ سُوزِی بِیرْ، اَدَرْ كُكِی اُوْجْ er sözi bir, edher köki üç = erin sözü bir, eğer bağı üç olur", (erkeklik belgesi, dönmemek üzere sözünde durmak, sözü bir olmaktır. Nitekim eğerin bağı -eğer kabur-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تَنِی teni" şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Arapça izahından anlaşıldığına göre " تِنِی tını" olacaktır. B. A.

gasının bağı- üç olur [+]. Üçten fazla olursa deliğin çokluğu yüzünden eğer kaşı kırılır. Üçten az olursa yüke dayanamaz). Bu sav, söz verdiği şeyi yapmakla emrolunan kişi hakkında söylenir.

كُكْ kök : Kök, asıl. " كُكُنْكِمْ köküng kim = aslın nedir? Hangi boydansın?". Oğuzca, Kıpçakça.

İki harfliler ayrımı bitti.

\+
\+ \+

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

ORTASI HER HAREKE İLE HAREKELİ BULUNAN فَعَلْ AYRIMI

قَتُتْ katut: Katık. " قَتُتْلُغْ اُقْ katutluğ ok = temreni ağıya bulaştırılmış ok".

قَتُتْ katut: Çenet. " اَرْمُتْ قَتُتِى armut katutı = armudun çenedi, bir parçası". Barsgan dilince.

قَتُتْ katut: Papuççuların kullandığı çiriş.

كَتُتْ ketüt: " كَتُتْكِشِى ketüt kişi = ekşi suratlı, yüzü buruşmuş ihtiyar".

[+] Bu savın arapça izahında كَمَا اَنَّ رَبْطَ حَنَوِ السَّرْجِ denilmekte olduğuna bakılırsa " كُكْ kök" kelimesi bağdan ziyade "eğerin kaburgası" anlamına gelmektedir. Bununla beraber bugün bile bu kelime Doğu ve Şimal Türklerince hem "eğer kaburgası" hem de "bir şeyi iki tarafından düğümliyerek kısaca bağlamak" anlamına gelmektedir. Yatakların şurasından burasından kısa ipler geçirerek iki tarafından düğümlemek gibi. B. A.

قَجَغْ kaçaç: İpekli bir Çin kumaşı.Doğrusu قَجَاغْ dır. Bu kelime cariyelere ad olarak verilir.

قَجَاغْ kaçaç: Kir. " تُوْنْ قَجَاغْ بُلْدِی ton kaçaç boldı = elbise kirlendi". ج harfi ق tan çevrilmiştir. Aslı " قَقَاغْ kakaç"tır.

بُقَوْ bukak: Kursak.

بُقُوْ bukuk: Çiçek topluluğu, çiçek tomurcuğu . "جَجَكْ بُقُقْلَنْدِی çeçek bukuklandı = çiçek tomurcuklandı". Bu hal, çiçek yarılmadan, açılmadan önce olur. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكْمَا جَجَكْ اُكْلَدِی بُقُقْلَنِبْ بُكْلَدِی

تُكِسِنْ تُكُنْ تُكْلَدِی يَزْلِبْ يَنَايُرْ كَشُوْرْ

Tegme çeçek öküldi
Bukuklanıp büküldi
Tügsin tügün tügüldi
Yazlıp yana yörgeşür

"Türlü türlü çiçek toplandı, tomurcuklanıp büküldü, kabardı, köşeli düğüm halinde düğüldü; açılarak yine birbirine dolaşır".

بُقُوْ bukuk: Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan bir takım et bezleridir. Fergana ile " شِقْنِی Şıknı" [+]

[+] Basma nüshada " شِفْنِی şifni" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada " شِقْنِی şıknı" şeklindedir. B. A.

şehirlerinde bu hastalığa tutulan bir takım kimseler vardır. Daima çocukları da böyle olur. Bazılarında göğsünü yahut ayağının ucunu göremiyecek kadar büyür.

Bunun neden ileri gelmiş olduğunu sordum. Bana "babalarımız sesi gür gâvurlar imiş. Tanrı yarlığayası Yalavacın yoldaşlariyle savaş etmişler. Atalarımız onlar üzerine baskın yapmış, gür sesleriyle haykırmışlar, onların bu sesinden müslümanlar bozguna uğramış. Tanrı kendinden hoşnut olası Ömere salık verdiklerinde bunlara ilenmiş,bunun üzerine boğazlarında bu hastalık çıkmış; soylarına, soplarına da bu hastalık miras kalmış".Bugün onların içinde hiç gür sesli kimse yoktur.

تَقُوْق takuk: Tavuk. Türkmence.

سَقَقْ sakak: Çene. Şu savda da gelmiştir : " سَقَقْ أُخْشَارْ سَقَالْ بِجَارْ sakak oxşar, sakal bıçar[+]= sakalı okşıyarak çeneyi keser", (okşıyarak ve hile yaparak sakalla oynar ve çeneyi keser). Bu, arabın يُسِرُّ حَسْوَ اَفِي ارْتِغَاءِ sözü gibidir.

[+] Bu savın yazılışı yanlıştır. Doğrusu " سَقَقْ بِجَارْ سَقَالْ أُخْشَارْ sakak bıçar sakal oxşar" şeklinde olacaktır; nitekim Dv.I,237,14 te bu şekilde geçmektedir.Başka türlü mana çıkmaz. B. A.

سُقَوْ سُقَوْ sukak: Beyaz geyik.

Sukak: Oğuzların Farslara verdikleri adtır. " بُوسُقَوْ نا تِيْرْ bu Sukak ne ter = bu Farslı ne der?".

تُكَكْ tükek: Halka.Yük yükletilirken yükü sıkıştırmak için kullanılan ve ipe takılmış bulunan ağaç halka.

جَكُكْ çekük: Çekiç. Oğuzca.

جَكِكْ çekik: Nokta.

جَكِكْ çekik: Küçük çocuk çükü.

جَكِكْ çekik: Serçeye benzer alacalı bir kuş, siyah kayalıklarda bulunur.

كَكُكْ kekük: Seksek kuşu. Kemiği büyü ve tılısım yapmakta kullanılır.

يَتُتْ yetüt: Askere imdat. Bu kelime " يَتُتْ سَجْ yetüt saç" sözünden alınmıştır, sonradan bırakılan saç , demektir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL

كُكَاكُوْنْ kökegün: Gök sinek. Şu savda dahi gelmiştir: " اِكِّي بُغْرا اِكَاشُوْرْ . اُتْرا كُكَاكُوْنْ يَنْجِلُوْرْ ikki bogra igeşür, otra kökegün yançılur = iki boğa boğuşur, arada gök sinek, böğelek ezilir". Bu sav, iki Beyin çarpışarak arada halkın ölmesi, ezilmesi hâlinde söylenir.

Üç harfliler ayrımı bitti.

\+
\+ \+

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْـلَلْ AYRIMI

تُلْغـاغْ tolgağ: Kadın küpesi. " يِنْجُو تُلْغـاغ yinçü tolgağ= inci küpe".

تُلْغـاغْ tolgağ: Sıkıntı. " اَمْكاكْ تُلْغاغْ emgek tolgağ" denir. Aslı "kulunç ve iç ağrısı" anlamınadır. " اَنِكْ قَـرْنِى تُلْغـارْ anıng karnı tolgar = onun karnını ağrı tuttu, yüreği bulanır".

تَلْغـاغْ talgağ: İnsanı öldürecek derecede şiddetli olan tipi. " تاغْ اُزا تَلْغـاغْ بُلْدِى tağ üze talgağ boldı = dağda tipi koptu".

قَرْغَاقْ kargak: Lânet, kargış. " تَنكْرِى قَرْغَاغِنكا اِلِنْما Tenğri kargagınğa ılınma = Tanrının lânetine, kargışına uğrama".

قِـرْغاغْ kırgağ: Elbisenin yanı, kenarı.

قِـرْغاغْ kırgağ: Beyin ve Hanın eli altında olanlara kızması, kakıması. " خانْ اَنِى قِـرْغادِى Xan anı kırgadı = Han ona kızdı ve ondan yüz çevirdi". Tanrının Yalavaciyle Hanın gönderdiği adam arasını ayırt etmek için sonuncuya " يَلاوَرْ yalafar" dendiği gibi, Tanrının kulunu kargımasiyle, kulun kendi eli altındakilere kızması, kargıması arasında ayırt yapabilmek için birincide ق harfi üstün, ikincide esre kılınmıştır. Uygurca.

تُلْقُوقْ tulkuk: Tuluk, ürülmüş, şişirilmiş tuluk.

يُرْكَكْ yörgek: Örtü. "كُوْلْ يُرْكَكْ بُلْدِى kök yörgek boldı = gök örtüldü, gök kara dumanla örtüldü".

بَزْكَاكْ bezgek: Titreme.

تُرْكَاكْ türgek: Bohça.

تَزْكَاكْ tezgek: " تَزْكَاكْ اَرْ tezgek er = işten ve işe benzer şeylerden kaçan, çekingen adam".

سَرْكَكْ sergek: Sarhoşun sarhoşluktan iki tarafa sallanması. "اَسْرُكْ سَرْكَكْلَدِى esrük sergekledi = sarhoş yalpaladı, iki yana sallandı".

كَرْكُكْ kergük: Koyunun içerisinde, kırkbayırla beraber bulunan şirden gibi şey.

كَسْكُكْ kesgük: Halta, köpeğin boynuna geçirilen halka, tasma.

كُسْكُكْ kösgük: Göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarında ve bostanlarda dikilen korkuluk, bostan öyüğü. Şu savda dahi gelmiştir: " آلِيْنْ اَرْسْلانْ تُتَرْ كُوجُونْ كُسْكُكْ تُتْمَاسْ alın arslan tutar, küçün kösgük tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile korkuluk tutulmaz".

كُرْكَاكْ kürgek: Gemi küreği ve her çeşit kürek.

كَفْكَاكْ kefgek: Peltek. Konuşurken kekeliyen kimse.

+

+ +

فَعَلْعَلْ AYRIMI ÜZERİNE

BEŞLİLER AYRIMI

سَمُرْكُوْك semürgük: Bülbüle benzer kuş. Balasagun dilince. Şu beyitte de gelmiştir :

بُجْ بُجْ اُتَرْ سَمُرْكُوْك
بُغْزِی اُجُوْن مَنَكْلَنُوْر

Buç buç öter semürgük
Boğzı uçun menğlenür

"Güzel öten semürgük kuşu tane gördüğünde boğazı için toplar".

كِنِزْكَاك kinizgek: " كِنِزْكَاكْ قَاغُوْنْ [+] kinizgek kagun = tazeliği gidip keçeleşmiş olan kavun".

كِشِرْكَاك kişirgek: " كِشِرْكَاكْ اَرْ kişirgek er = evinde bir kimseyi gördüğü zaman canı sıkılan, evi kendine dar gelen kişi".

BU AYRIMIN GUNNELİSİ [++]

جَنكَلْ çenğel: " جَنكَلْ اَرْ çenğel er = şer adam".

جُنكَكْ çönğek: Çömçe, kutu. Çiğilce.

[+] Basma nüshada " كِنزْكَاك kinizgek" şeklinde geçen bu kelime yanlıştır; doğrusu " كِذزْكَاك kidhizgek" olacaktır." كِذز kidhiz", "keçe" anlamınadır. Bay Kilisli'yi yanıltan şey, bu kelimenin yazma nüshadaki yazılış şeklidir. Kelime önceden كِذكَاك yazılarak ذ harfi unutulmuş, sonra كِذ ile كَاك arasına bir harf konulmak istenmiş, fakat aralık az olduğundan ذ harfinin üst ucu ذ in kuyruğuna bir parça bitişmiş ve كِنِزْكَاك şeklini almıştır. Brockelmann dahi bunun farkına varmıştır. B. A.

[++] Bu kelimeler ayrıma uymamaktadır. B. A.

ترنكك ternğek: Su sızıntısı. Arapçası تَرَنقُوْ [+] dır; ق harfi ك e çevrilmiştir. Bu kelime arapçaya uygun düşmüştür.

Öğüş Ulu Tanrıya muzaaf isimler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADİYLE

MUZAAF OLAN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

İyi bilesin ki doğrudan doğruya muzaaf olan kelime Türkçede azdır; ancak fiiller, kelimenin kendisinden olan ت harfi bulunduğu ve mazi alâmeti olan د harfi geldiği zaman muzaaf olur. Harfte şedde böylece meydana çıkar. Biz böyle olana muzaaf deriz. Bunun için muzari ve mastarda -د harfi bu ikisinden düştüğü için- muzaaflık yoktur. Fakat hakikî muzaaf azdır. Biz onu azlığı dolayısiyle burada ayırdık.

تُتّى tuttı : " باشْ تُتّى baş tuttı = yara zonkladı", (تُتارْ-تُتْماقْ tutar - tutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَرَنقُوْ şeklinde olan bu kelime yanlıştır; doğrusu تُرْنُوْقْ olacaktır. B. A.

تُتّی tuttı: " اِتْ كِيكْ تُتّی ıt keyik tuttı = köpek geyik tuttu". Başka şey tutarsa da böyle denir. Herhangi bir adam bir şey tutarsa yine böyle denir. " اُلْ مَنكا اَلِكْ تُتّی ol manğa eliğ tuttı = o, bana el tuttu, boyun oldu, kefil oldu". Şu savda dahi gelmiştir: " اَلِكْ تُتْغنجا اُتْ تُتْ eliğ tutgınça ot tut = el tutacağına ot tut",(kefil olacağına,ateş tut; çünkü insan kefil olduktan sonra pişman olur).(تُتارْ-تُتماقْ tutar - tutmak).

تِتّی tıttı: " اُلْ اَنی تِتّی ol anı tıttı = o onu, o işten geri koydu, men'etti". Aslı " تِيذْتی tıdhtı"dır. İdgam olundu ve şeddelendi. (تِتارْ-تِتْماقْ tıdhar - tıdhmak).

تِتّی tıttı: " اُلْ اَتْ تِتّی ol et tıttı = o, et ditti", (o,iyice pişmiş eti ditti). Elbiseyi ziyadesiyle parçalarsa yine böyle denir. " قُلْ بَكْ كا تِتّی kul Begge titti = kul Beye direndi, karşı koydu". Başkasına karşı koysa yine böyle denir; " اُلْ اَنكا رْ تِتْرُو بَقْدی ol angar titrü bakdı = o, ona dike baktı,dik dik baktı". Güzel hakkında , " اَنكا رْ تِتْرُو بَقْسا بُلماسْ angar titrü baksa bolmas" denir, "insan ona dik bakamaz" demektir. Bu, bazen öfkeli bakış anlamına da gelir; (تِتارْ-تِتْماكْ titer - titmek). Et ve elbise ditmenin mastarı ق ile gelir; (تِتارْ-تِتْماقْ tıtar - tıtmak).

سُسْدِى süsdi: " اُوذْ سُسْدِى udh süsdi = öküz süstü". Başkası da böyledir; (سُسارْ-سُسْماكْ süser-süsmek).

شَشْدِى şeşdi: " اَرْ تُكُونْ شَشْدِى er tügün şeşdi = adam düğüm çözdü". Atı ve ata benzer şeyleri bağından, kösteğinden çözerse yine böyle denir; (شَشارْ-شَشْماكْ şeşer - şeşmek).

قَقْتِى kaktı: " اَنِى بَشْرا قَقْتِى anı başra kaktı = o, onun başına hafifçe vurdu", (قَقارْ-قَقْماقْ kakar - kakmak).

قُقْتِى koktı: " ياغْ اُوتّا قُقْتِى yağ otta koktı = yağın dumanı yükseldi". Bu, söndürülen kandilin dumanının yükselmesi gibidir. Et yanıp kokusu çıktığı zaman " اَتْ قُقْدِى et koktı" denir; (قُقارْ-قُقْماقْ kokar-kokmak).

كِكْدِى kikdi: "بِجاكْ كِكْدِى اَرْ biçek kikdi er = adam bıçak biledi, yahut bıçağın birini öbürü üzerine sürttü"; (كِكارْ-كِكْماكْ kiker - kikmek). Bu, köklü muzaaftır, öbürü köklü muzaaf değildir. Köksüz muzaaf şunlardır:

بَتِّى battı: " كُونْ بَتِّى kün battı = güneş battı", " قُرُغْژِينْ سُڤْقا بَتِّى [+] kuruğjın suwka battı = kurşun suya battı". Herhangi bir şey gözden kaybolursa yine böyle denir;

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قرغرين şeklinde geçen bu kelime "قُرُغْژِين kuruğjın" olacaktır. Bk. Dv. I, 243,2. B. A.

(بَتَارْ - بَتْماق batar - batmak).

بُتّی bütti: " اَرْاُونِ بُتّی er üni bütti = göğsündeki bir hastalık dolayısiyle veya döğme yüzünden adamın sesi kısıldı"." اَنِكْ اَلِمِ بُتّی anıng alımı bütti = onun başkasında olan alacağı sabit oldu ve gerçekleşti"; " باشْ بُتّی baş bütti = yara kapandı"; " قُلْ تَنْكْرِی كا بُتّی kul Tenğrige bütti = kul Tanrının birliğini ikrar etti". (بُتارْ - بُتْماكْ büter - bütmek).

بُتّی bütti: " اُتْ بُتّی ot bütti = ot bitti". Meyva biterse yine böyle denir. " اُغْلانْ بُتّی oglan bütti = çocuk doğdu". Herhangi bir şey biterse, doğarsa veya yaratılırsa " بُتّی bütti" denir. Kıpçakça. (بُتارْ - بُتْماكْ büter - bütmek).

جَتّی çattı: " اَرْ اُغْلاقْ قُزِی قاجَتّی er oglak kuzıka çattı = adam oğlağı kuzuya kattı". Başkası da böyledir; (جَتارْ - جَتْماقْ çatar - çatmak). Oğuzca. Şu beyitte dahi gelmiştir:

اُرْذُلَنِبْ يُكْسَكْ تَغْ اُغْلاقْ جَتارْ
اُيْغُرْ تَتِنْ يُفْغا اَلِبْ يُمْغِنْ سَتارْ

Ordhulanıp yüksek tagığ oglak çatar
Uygur tatın yufka alıp yumgın satar
"Yüksek dağı yurt tutarak oğlak katar,
Uygur tatlarından ucuza alır, toptan pahalı satar".

(Dağ tepesinde yurt tutmuş olan bir adamı anlatarak diyor ki: O, dağın doruğunda yerleşti, daima oğlak, kuzu ve bu gibi şeyleri birleştirir. O,çobandır,demek ister . Bununla beraber Uygurlardan ucuz ve toptan alarak onları satar).

سَتّى satttı: " اُلْ تَقَارْسَتّى ol tawar sattı = o, mal sattı". Başkası da böyledir;(سَتَارْ-سَتْماقْ satar - satmak).

سُتّى suttı: " اُلْ كِشِى يُوزْنِيكا سُتّى ol kişi yüzinğe suttı = o, adamın yüzüne tükürdü". Aslı " سُوذْتِى sudhtı"dır; idgam olunmuştur. (سُذارْ-سُذْماقْ sudhar - sudhmak).

سِتّى sitti: " اَرْ سِتّى er sitti = adam işedi". Başkası da böyledir. Aslı " سِيذْتِى sidhti" dir; idgam olunmuştur. (سِذارْ - سِذْماكْ sidher - sidhmek).

قَتّى kattı: " اُلْ سِرْكانِى يُغُرْتْقاقَتّى ol sirkeni yogurtka kattı = o,sirkeyi yoğurda kattı". Herhangi bir nesne başka bir şeyle karıştırılırsa yine böyle denir." يُمْشاقْ نانكْ قَتّى yumşak neng kattı = yumşak nesne katılaştı"; (قَتارْ-قَتْماقْ katar - katmak).

قُتّى kottı: " اُلْ نانكْ قُتّى ol neng kottı = o, nesneyi bıraktı". Aslı " قُوذْتِى kodhtı" dır; idgam olunmuştur. (قُذُوْرْ - قُذْماقْ kodhur - kodhmak).

كَتِّى ketti: " اَرْ تُونِنْ كَتِّى er tonın ketti = adam elbisesini giydi". Aslı " كَذْتِى kedhti"dir. (كَذارْ - كَذْماكْ kedher - kedhmek).

كِتِّى kitti: " اَرْ يِيرِنْدِنْ كِتِّى er yerindin kitti = adam yerinden gitti,çekildi",(كِذارْ - كِذْماكْ [+] kidher - kidhmek).

Kural: Bu ayrımdan emir sıygası iki harf üzerinedir. Bunun için "ikili" dedik. " اَتْ تُتْ at tut", " تَڤارْسَتْ tawar sat" sözlerindeki " تُتْ tut" ve " سَتْ sat" kelimeleri gibi. Fiillerden bu çeşide,mâzisinde bir cinsten iki harf birleştiği için muzaaf denildi. Bu, görüldüğü üzere, muzari ve mastarda arapça gibi yürümez. Lâkin mâzide benzediği için böyle denildi.

İsmi fail: Bu ayrımdan ismi fail " تُتْغُوجِى tutguçı", " سَتْغُوجِى satguçı" gibidir, "tutucu", "satıcı" demektir. Bu,Türklercedir. Türkmenlerle onlara uyanlarca " تُتَّجِى tuttaçı", " سَتَّجِى sattaçı" denir. Bir işi çok işlemekle vasıflanan fail için " تُتْغانْ tutgan", " سَتْغانْ satgan" denir ki, "çok alan", "çok satan" demektir. İşi yapmak arzusiyle vasıflanan fail için " تُتُغْساقْ tutuğsak", " سَتِغْساقْ satığsak" de-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كذار - كذْماك şeklinde geçen bu iki kelime yanlıştır. "Kitti" kelimesinden anlaşıldığına göre كتار - كِتماك olacaktır; çünkü كذماك fiili yukarıda geçmiştir. B. A.

nir. İşliyenin, bir işi işlemek hakkı olduğunu bildiren fail için " اُلْ تُغْلُقْ اَرْدِی ol tutguluk erdi", " اُلْ سَتْغُلُقْ تُرُرْ ol satguluk turur" denir ki, "onun almak hakkıydı", "onun satmak hakkıydı" demektir. Oğuzlar bu ل harfini söylediğim manada س yaparlar." اُلْ اَبِی تُغْسَقْ اَرْدِی ol anı tutuğsak erdi", " اُلْ اَبِی سَتِغْسَقْ اُلْ ol anı satığsak ol" derler ki, "o, onu almak azminde idi", "o, onu satmak azminde idi" demektir. İşliyenin, işi yapmak üzere olması, yapayazması ile vasıflanan fail için " اُلْ اَبِی تُغْلِی اُلْ ol anı tutuglı ol" denir ki, "o, onu tutmıya azmetti" demektir. " اُلْ تَقَارِنْ سَتِغْلِی اُلْ ol tawarın satığlı ol = o, malını satmak azmindedir".

Başka kurallar, geçen ayrımlardaki kurala göre ölçümlenir. Bunların hepsinde kural bir düzüyedir, hiç değişmez.

İkili ayrımlar bitti.

X

X X

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فَعَلْدِى AYRIMI

جَبِتّى çapıttı: " اِتْ كِشِى كا جَبِتّى ıt kişige çapıttı = köpek adama saldırdı". Yine bunun gibi " بَكْ اَنِكْ بُيْنِنْ جَبِتّى Beg anıng boynın çapıttı = Bey onun boynunu vurdurdu" denir. Uygurca. (جَبِتُوْر - جَبِتْماق çapıtur - çapıtmak).

سَبِتّى sapıttı: " اَتْ قُذْرُقْ سَبِتّى at kudhruk sapıttı = at kuyruk salladı". " اِتْ قُذْرُقْ سَبِتّى ıt kudhruk sapıttı = it kuyruk salladı", (köpek yaptığı kötülük dolayısiyle kuyruğunu sallıyarak yavuncıdı); (سَبِتُرْ - سَبِتْماق sapıtur - sapıtmak).

سُبِتّى subıttı: " اُلْ نانكْنِى سُبِتّى ol nenğni subıttı = o, nesneyi sivriltti, söbüttü". Bu, bir nesnenin ucunu sivriltmek ve çivi gibi uzatmaktır; (سُبِتُوْر - سُبِتْماق subıtur - subıtmak).

كَبِتّى kepitti: " يِلْ تُونُغْ كَبِتّى yel tonuğ kepitti = rüzgâr elbiseyi kuruttu", (rüzgâr elbiseyi biraz kuruttu); (كَبِتُوْر - كَبِتْماكْ kepitür - kepitmek).

كُبِتّى köpitti: " اُلْ تُونِنْ كُبِتّى ol tonın köpitti = o, elbisesini diktirdi", (كُبِتُوْر - كُبِتْماكْ köpitür - köpitmek).

بِتِتّى bititti: " اُلْ بِتِكْ بِتِتّى ol bitik bititti = o,

kitap yazdırdı", (بِتِسْتُوْرْ - بِتِسْمَاكْ bititür - bititmek).

تَتِتّى tatıttı: " تُوْزْ اَشِغْ تَتِتّى tuz aşığ tatıttı = tuz aşı tadıttı". Herhangi bir şey başka bir şeyin tadına tesir ederse yine böyle denir; (تَتِسْتُوْرْ - تَتِسْمَاقْ tatıtur-tatıtmak).

تُتَتّى tütetti: " اُتْ تُتُوْنْ تُتَتّى ot tütün tütetti = ateş duman tütüttü, tütün tütüttü", (ateş duman çıkardı). (تُتِسْتُوْرْ - تُتِسْمَاكْ tütitür = tütitmek) [+].

قُتَتّى kutattı: " اَرْ قُتَتّى er kutattı = adam kutlu oldu", (adam baht ve devlet sahibi oldu). Herhangi bir şey kut ve ululuk kazanırsa yine böyle denir;(قُتَاتُرْ - قُتَسْمَاقْ kutatur - kutatmak).

سَجِتّى saçıttı: " اُلْ اَنَكَرْ سُفْ سَجِتّى ol anğar suw saçıttı = o, ona su saçtırdı". Başkası da böyledir; (سَجِتُوْرْ - سَجِسْمَاقْ saçıtur - saçıtmak). " اُلْ اَنِكْ مِنِكِسِنْ سَجِتّى ol anıng mingisin saçıttı = o, onun beynini dağıttı", (o, onun beynine vurdu, dağıttı). Herhangi bir şeyi dağıtmakla emrederse yine böyle denir.

سُجِتّى süçitti: " اُلْ اَجِغْ نانكِنى سُجِتّى ol açığ nenğni süçitti = o, acı şeyi tatlandırdı", (o, ekşi ve acı şeye tat verdi)." اُلْ يِرِكْ سُجِتّى

[+] Bu kelimenin mâzi sıygası hem yazma, hem basma nüshalarda " تُتَتّى tütetti" şeklinde yazılmıştır. Dikkat ! B. A.

ol yeriğ süçitti = o, toprağı bitekleştirdi, iyileştirdi", (o, çorak yeri iyi tarla haline getirdi), (سُجِتُوْر - سُجِتْماكْ süçitür - süçitmek).

سِجِتِّى sıçıttı: " اُلْ اَنِى سِجِتِّى ol anı sıçıttı = o, onu sıçırttı", (سِجِتُوْر - سِجِتْماقْ sıçıtur - sıçıtmak).

سُجِتِّى suçıttı: " اُلْ اَتِغْ سُجِتِّى ol atığ suçıttı = o, atı sıçrattı". Başkası da böyledir ; (سُجِتُوْر - سُجِتْماقْ suçıtur - suçıtmak).

قَجِتِّى kaçıttı: " اُلْ اَنِى قَجِتِّى ol anı kaçıttı = o,onu kaçırttı"; (قَجِتُوْر - قَجِتْماقْ kaçıtur - kaçıtmak).

كَجِتِّى keçitti: " اُلْ اَنْكَرْ سُڤْ كَجِتِّى ol anğar suw keçitti = o, ona suyu geçirtti, sudan geçirtti", (كَجِتُوْر - كَجِتْماكْ keçitür - keçitmek).

كُجَتِّى küçetti: " اُلْ اَنِكْ تَڤارِنْ كُجَتِّى ol anınğ tawarın küçetti = o, onun malını yağma ettirdi", (o, onun malını elinden almıya saldırttı), (كُجَتُوْر - كُجَتْماكْ küçetür - küçetmek).

كِجِتِّى kiçitti: " اَنِكْ اُذُوزِى كِجِتِّى anınğ udhuzı kiçitti = onun uyuzunu kaşıttı", (كِجِتُوْر - كِجِتْماكْ kiçitür - kiçitmek).

كَجِتِّى keçitti: " اُلْ اِيشِغْ كَجِتِّى ol ışığ keçitti = o, işi geciktirdi", (كَجِتُوْر - كَجِتْماكْ keçitür - keçitmek).

بَدُتِّى bedhütti: " اُلْ اُوغْلانِغْ بَدُتِّى ol oglanığ bedhütti= o, çocuğu büyüttü", (بَدُتُوْر - بَدُتْماكْ

bedhütür - bedhütmek).

قَدِتّی kadıttı: " اَرْ بَرِيْرْ اَرْكَانْ قَدِتّی er barır erken kadıttı = adam giderken döndü",(o, yönelip giderken yöneltisinden döndü ve çekindi); (قَدِتَارْ - قَدِتْمَاقْ kadıtar - kadıtmak). İnsan soğuktan ölür, katılaşırsa " اَرْتُمْلُغْقَا قَدِتّی er tumluğka kadıttı" denir.

قَدِتّی kadıttı: " اُلْ تُونُغْ قَدِتّی ol tonuğ kadıttı = o, elbiseyi diktirdi",(o, elbisesini seyrekçe diktirmek için emretti); (قَدِتُوْرْ قَدِتْمَاقْ kadıtur - kadıtmak).

قِدِتّی kıdıttı: " اُلْ بُرْكِنْ قِدِتّی ol börkin kıdıttı = o, börkünü kıyılattı", (قِدِتُوْرْ - قِدِتْمَاقْ kıdıtur - kıdıtmak) [+].

Türklerden bazıları bu fiillerde bulunan د harfinin hepsini ذ sanarak ى ye çevirmişlerdir. Ben Yağma, Toxsı, Oğuz illeriyle Uygurlarda işittim. Bu, yukarıda geçtiği üzere د harfinin ذ harfine çevrilmesi arapçada dahi yürümektedir: مَاذُقْتُ عَدُوفًا وَلَا عَذُوفًا

[+] Yazma nüshada bütün bu اَرْبَرِيْرْ اَرْكَانْ قَذِتّی - قَدِتَارْ - قَدِتْمَاقْ اَرْتُمْلُغْقَا قَذِتّی ، قَذِتُوْرْ - قَدِتْمَاقْ ، اُلْ بُرْكِنْ قِذِتّی ، قِذِتُوْرْ - قِذِتْمَاقْ kelimeleri ذ ile yazılmış olduğu halde basma nüshada hep د ile yazılmıştır. Bu kelimelerden yalnız ارتملغقا قَدِتّی cümlesindeki fiil د iledir; bunun üzerinde nokta varken sonradan kazınarak bu hale konmuş olduğu anlaşılıyor. Bay Kilisli basma nüshaya bütün bu kelimeleri د ile almıştır. Bu alışta haklıdır; çünkü ومنهم من يجعل هذه الدال كلها فى هذه الافعال ياء على توهم انها ذال معجمة وسمعت بيغما ... sözü Bay Kilisliyi teyit etmektedir. B. A.

gibi.

يُذُتّى yudhuttı: " اُلْ كِشِنِ تُمْلُغْتا يُذُتّى [+] ol kişini tumluğka yudhuttı = o, adamı soğukta öldürdü", (o, adamı soğuklatarak öldürdü); (يُذُتُوْرْ - يُذُتْماقْ yudhutur - yudhutmak).

بُذُتّى büdhütti: " اُلْ اُغْلِنِ بُذُتّى ol oglını büdhütti = o, oğlunu oynattı", (بُذُتُوْرْ - بُذُتْماكْ büdhütür - büdhütmek).

سِذِتّى sidhitti: " اُراغُتْ اُغْلِنْ سِذِتّى uragut oglın sidhitti = kadın oğlunu işetti". Binici atını işettiği zaman yine böyle denir; (سِذِتُوْرْ - سِذِتْماكْ sidhitür - sidhitmek).

بُرُتّى burutti: " اُتْ اَشْجِنِ بُرُتّى ot aşıgnı burutti = ateş tencereyi buğulandırdı". Başkası da böyledir. " اُغْلانْ بُرُتّى oglan burutti = çocuk yellendi", (çocuk kokutarak yellendi). برتى da denir; (بُرُتُوْرْ بُرُتْماقْ burutur - burutmak).

تَرُتّى tarutti: " اُلْ اَنْكارْ اَقِنْ تَرُتّى ol angar ewin tarutti = o, ona evini darlaştırdı". Herhangi bir şey daraltırılırsa yine böyle denir; (تَرُتُوْرْ - تَرُتْماقْ tarutur - tarutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda (يُذُتّى . يُذُتُوْرْ . يُذُتْماقْ yudhuttı - yudhutur - yudhutmak) şeklinde geçen bu kelimeler yanlış olsa gerektir; doğrusu ب ile (بُذُتّى . بُذُتُوْرْ . بُذُتْماقْ budhuttı - budhutur - budhutmak) olacaktır; çünkü bugün bile "buymak" ve "buydurmak" kelimeleri kullanılmaktatır. B.A.

تُرُتِّی türütti: " تَنکْرِی یَلِنکُقْ تُرُتِّی Tenğri yalnğuk türütti = Tanrı âdemi yarattı". Başkası da böyledir; (تُرُتُورْ - تُرُتْمَاكْ türütür - türütmek). Oğuzcada bir şey takdir veya ıslah edildiği zaman " تُرُتِّی türütti" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

تَنکْرِی اَژُنْ تُرُتِّی جِغْرِی اذ [+] تَزْکِنُورْ
یُلْدُزْلری جُرْکَشِبْ [++] تُنْ کُنْ اُوزا یُرْکَنُورْ

Tenğri ajun türütti çıgrı udhu tezginür
Yulduzları çergeşip tün kün üze yörgenür
"Tanrı açını, âlemi yarattı, felek durmadan döner, yıldızlar sıra sıra dizilip gece, gündüz üzerine sarılır".

تَرِتِّی teritti: " اَرْتَرِتِّی er teritti = adam terledi". Başkası terlerse yine böyle denir. Bu söz "deri" anlamına olan " تَرِی teri"den gelmiştir. Bu hâle göre anlam " تَرِی اُتِّی teri ötti" demek olur ki,"ter deriden geçti, çıktı" anlamınadır,hemze atılarak iki kelimeden bir fiil yapılmıştır; yahut " تَرْاَتِّی ter attı" sözünden alınmıştır, "beden,teri dışarıya attı" demektir. Hemze atılarak iki

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime اذ şeklinde yazılmışsa da yanlış olmalıdır; doğrusu " اُذو udhu" olacaktır.Bk.Dv.I,81,14; II,16,1. B. A.

[++] Basma nüshada bu kelime جُرْکَشِبْ imlâsında çıkmış ise de yanlıştır; doğrusu " جَرْکَشِبْ çergeşip" olacaktır.Yazma nüshada ilk defa جُرْکَشِبْ yazılmışken,sonradan ötre harekesi çizilerek جَرْکَشِبْ şekline konmuştur. Bk. Dv.I,157,7; II,225,16 Brockelmann doğrusunu yazmıştır. B. A.

kelimeden bir fiil yapılmıştır; (تَرِتَارْ تَرِتْماكْ teriter - teritmek).

سَرُتِّي sarıttı: " اُلْ اَنكَرْ سُقْلُقْ سَرُتِّي ol anğar suwluk sarıttı = o, ona sarık sardırdı", (سَرِتُوْرْ - سَرِتْماقْ sarıtur - sarıtmak). Herhangi bir şey sarmakla emrolunursa yine böyle denir.

سُرُتِّي sorıttı: "اُراغُتْ كَنجَكا سُوتْ سُرُتِّي uragut kençke süt sorıttı = kadın çocuğa süt emdirdi", " اَرْ يُوزِنْ سُرِتِّي er yüzin sorıttı = adam yüzünü buruşturdu, suratını astı, soruttu"; (سُرِتُوْرْ - سُرِتْماقْ sorıtur - sorıtmak).

سِرِتِّي sırıttı: " اُلْ قِيزْ قا كِذِزْ سِرِتِّي [+] ol kızka kidhiz sırıttı = o, kıza keçe sırıttı", (o, kıza keçeyi sıkça sırıttı). Bu, elbisede sık dikmek yerindedir. (سِرِتُوْرْ سِرِتْماقْ sırıtur - sırıtmak).

قَرِتِّي karıttı: " اُذْلَكْ اَنِي قَرِتِّي ödhlek anı karıttı = zaman onu kocattı", (قَرِتُوْرْ - قَرِتْماقْ karıtur - karıtmak). Şu savda dahi gelmiştir: " اُذْلَكْ قَرِتْمِشْقا بُدُغْ تَلْقِماسْ ödhlek karıtmışka bodhuğ talkımas = zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz".

قُرُتِّي kurıttı: " كُوْنْ تُونُغْ قُرُتِّي kün tonuğ kurıttı = güneş elbiseyi kuruttu". Başkası da böyledir; (قُرُتُوْرْ - قُرُتْماقْ kurıtur - ku-

---

[+] Bu kelime bugün Orta Anadoluda Çorum ve çevresinde"sırımak" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

rıtmak).

كُرَتّى küretti: " اُلْ اَنِكْ قُلِنْ كُرَتّى ol anıng kulın küretti = o, onun kölesini kaçırttı",(كُرَتُوْرْ küretür - küretmek).

كُرَتّى küretti: " اُلْ اَنكَرْ قارْ كُرَتّى ol angar kar küretti = o, ona kar küretti". Başkası da böyledir; (كُرَتُوْرْ - كُرَتْماكْ küretür - küretmek).

كِرِتّى keritti: " اُلْ اِتِنْ كِرِتّى ol ıtın keritti = o, köpeğini ürdürdü", (كِرِتُوْرْ - كِرِتْماكْ keritür - keritmek). Karlukça.

بَزَتّى bezetti: " اُلْ اَفِنْ بَزَتّى ol ewin bezetti = o, evini bezetti", (بَزاتُوْرْ - بَزَتْماكْ bezetür - bezetmek).

تَزِتّى tezitti: " اِتْ كِيكْنِ تَزِتّى ıt keyikni tezitti = köpek,yaban hayvanını kaçırdı",(تَزِتُوْرْ tezitür - tezitmek).

بَزِتّى bezitti: " تُمْلُغْ اَنِى بَزِتّى tumluğ anı bezitti = soğuk onu titretti". Bu sözden alınarak titretici sıtmaya " بَزْكاكْ bezgek" denir; (بَزِتُوْرْ - بَزِتْماكْ bezitür - bezitmek).

تُزُتّى tozıttı: " اُلْ تُبْراقْ تُزُتّى ol toprak tozıttı = o, toprağı tozuttu", (تُزِتُوْرْ - تُزِتْماقْ tozıtur - tozıtmak) [+].

سِزِتّى sızıttı: " اُلْ اَنكَرْ ياغْ سِزِتّى ol angar yağ sızıttı=

[+] تُزُتّى şeklinde geçen bu kelimenin muzari ve mastarı her iki nüshada da تُزِتُوْرْ - تُزِتْماقْ şeklindedir. B. A.

o, ona yağ sızdırdı" , (o, ona donmuş yağı erittirdi). Başkası da böyledir; (سِزِتُوْر - سِزِتْمَاق sızıtur - sızıtmak).

قُزُبِّتِ kuzuttı: " اُلْ اَنِكْ بُغْزِنْ قُزُبِّتِ ol anıng bogzın kuzuttı = o, onun boğazını kuruttu", (o, onun yemeğe isteğini artırdı). Bu kelimedeki ز harfinin aslı ر dır. "Sanki başkası, yemek istiyen birinin boğazını kuruttu" anlamınadır; (قُزُتُوْر - قُزُتْمَاق kuzutur - kuzutmak) [+]. Bu, kuraldan dıştır; çünkü lâzım fiilleri müteaddi yapmak için ancak ر getirilir.

كِزِبِّتِ kezitti: " اُلْ مَنِى يِيرْ كِزِبِّتِ ol meni yer kezitti = o, bana yeri gezdirdi", (كِزِتُوْر - كِزِتْمَاكْ kezitür - kezitmek).

كُزُبِّتِ közetti: " اُلْ مَنِى كُزُبِّتِ ol meni közetti = o, beni gözetti", (o, bana muntazır oldu). Bu kelimenin aslı "كُوْزْ اَتِّ köz attı" dır, "o, bana göziyle bakış attı" demektir; (كُزَتُوْر - كُزَتْمَاكْ közetür - közetmek).

بُشَبِّتِ boşattı: " اُلْ تَغَارْ بُشَبِّتِ ol tagar boşattı = o,

---

[+] Bu üç fiil yazma nüshada قُزُبِّتِ ، قُزُتُوْر ، قُزُتْمَاقْ şeklinde ise de yanlış olacaktır; çünkü arapçasında şöyle bir ibare vardır: وَاَصْلُ الزَّايِ فِيهِ رَاءٌ Buradan anlaşıldığına göre bu kelimeler bizim de yazdığımız ve basma nüshada görüldüğü üzere ز harfiyle yazılacaktır. Bundan başka iyice dikkat edilirse yazma nüshada ر harflerinin üzerinde bulunan ötre harekelerinin kuyruğuna siyah mürekeple birer nokta konulmuştur. B. A.

dağarcığı boşaltttı". Herhangi bir kabın içindeki şeyler boşaltılırsa yine böyle denir." اُلْ تُكُونْ بُشْتِّي ol tügün boşattı = o, düğüm çözdü". Başkası da böyledir. " اُلْ اُراغُتْ بُشْتِّي ol uragut boşattı = o, kadın boşattı". Arguca. "اُلْ بُلُغْ بُشْتِّي ol bulunuğ boşattı = o, tutsağı bıraktı". Herhangi bir şey başkası tarafından bağdan çözülür,bırakılırsa yine böyle denir; (بُشْتُوْرْ- بُشْتَماقْ boşatur - boşatmak).

تَشْتِّي taşıttı: " تَرِغْ تَشْتِّي tarığ taşıttı = buğday taşıttı", (o, buğday ve buna benzer şeyleri bir yerden bir yere taşıttı). (تَشْتُوْرْ- تَشْتَماقْ taşıtur - taşıtmak).

تُشْتِّي töşetti: " اُلْ تُشاكْ تُشْتِّي ol töşek töşetti = o döşek döşetti", (تُشْتُوْرْ- تُشْتَماكْ töşetür - töşetmek).

تِشْتِّي tişetti: " اُلْ اُرْغاقْ تِشْتِّي ol orgak tişetti = o, orak dişetti". Değirmen taşı dişendiğinde dahi böyle denir; (تِشاتُرْ- تِشْتَماكْ tişetür - tişetmek).

جِشْتِّي çişetti: " اُراغُتْ كِجِنْ جِشْتِّي uragut kençin çişetti = kadın çocuğunu çişetti",(جِشْتُوْرْ- جِشْتَماكْ çişetür - çişetmek).

قَشْتِّي kaşıttı: " اَرْ تِنِنْ قَشْتِّي er tenin kaşıttı = adam vücudunu kaşıttı", (قَشْتُوْرْ- قَشْتَماقْ kaşıtur - kaşıtmak).

كُشْتِّي köşitti: " بُلِتْ كُوكْ كُشْتِّي bulıt köküğ köşitti = bulut göğü örttü", (كُشْتُوْرْ- كُشْتَماكْ

köşitür - köşitmek). Herhangi bir şey başka bir nesneyi örterse yine böyle denir.

بَقِتّى bakıttı: " اُلْ اَنِى اَقْدِنْ بَقِتّى ol anı ewdin bakıttı = o, onu evden baktırdı, bakıttı". Herhangi bir adam başkasını bir yere baktırırsa yine böyle denir; (بَقِتُوْر بَقِتْماق bakıtur - bakıtmak).

بُقَتّى bokattı: " بُزَاغُو بُقَتّى buzagu bokattı = buzağı boğa oldu". Aslı " بُقَادْتى bokadhtı" dır. (بُقاتوْر - بُقَتْماق bokatur - bokatmak).

تُقِتّى tokıttı: " اُلْ اَنِكْ بُيُنِنْ تُقِتّى ol anıng boynın tokıttı = o, onun boynunu vurdurdu", (تُقِتُوْر - تُقِتْماق tokıtur - tokıtmak).

تُقِتّى tokıttı: " اُلْ بُوْز تُقِتّى ol böz tokıttı = o, bez dokuttu". " اُلْ قِلِجْ تُقِتّى ol kılıç tokıttı = o, kılıcı döğdürdü". Bıçak döğdürülürse yine böyle denir; (تُقِتُوْر - تُقِتْماق tokıtur - tokıtmak)." اُلْ قَبُغْ تُقِتّى ol kapuğ tokıttı = o, kapıyı vurdurdu, çaldırdı".

تِقِتّى tıkıttı: " اُلْ اَنكَوْاَشْ تِقِتّى ol anğar aş tıkıttı = o, ona zorla aş tıktırdı". Bunun aslı herhangi bir nesneye zorla bir şeyi sıkıştırmaktan gelmiştir. (تِقِتُوْر - تِقِتْماق tıkıtur - tıkıtmak).

قَقِتّى kakıttı: " اُلْ اَنِى قَقِتّى ol anı kakıttı = o, onu kızdırdı, ondan yüz çevirdi", (قَقِتُوْر - قَقِتْماق kakıtur - kakıtmak).

قُقِتِّى kokıttı: " اُلْ اَنكَرْ سُكْلُنْجُو قُقِتِّى ol anğar söklünçü kokıttı = o, ona kebap kokuttu", (قُقِتُوْرْ - قُقِتْمَاقْ kokıtur - kokıtmak). Kandil söndürüldüğünde çıkan kötü koku için de böyle denir.

بَكِتِّى bekitti: " اُلْ اِيشِغْ بَكِتِّى [+] ol ışığ bekitti = o, işi sağlamlaştırdı, bekitti". Aslı düğümü sıkıştırmaktan gelmiştir; (بَكِتُوْرْ - بَكِتْمَاكْ bekitür - bekitmek).

بُكُتِّى bükütti: " يَاغْلِغْ اَشْ مَنِى بُكُتِّى yaglığ aş meni bükütti = yağlı aş beni bıktırdı", (yağlı aş yüreğime dokundu, karnım dolmadan bıkkınlık verdi, doydum). Birisi başka birinin gözünü doyuracak kadar mal verse yine böyle denir. " اُلْ مَنِى تَقَارِنْ بُكُتِّى ol meni tawarın bükütti = o, beni malla doyurdu", (بُكُتُوْرْ - بُكُتْمَاكْ bükütür - bükütmek).

تُكَتِّى tüketti: " اُلْ اِيشِنْ تُكَتِّى ol ışın tüketti = o, işini tüketti, bitirdi", (تُكَاتُوْرْ - تُكَتْمَاكْ tüketür - tüketmek).

سِكِتِّى sikitti: " اُرَاغُتْ نِى سِكِتِّى uragutnı sikitti = o, kadını düzdürdü", (سِكِتُوْرْ - سِكِتْمَاكْ sikitür - sikitmek).

[+] اُلْ اِيشِغْ بَكِتِّى cümlesindeki fiil gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بَكُتِّى bekütti" imlâsında geçiyorsa da yanlıştır, " بَكِتِّى bekitti" olacaktır; çünkü muzari ve mastarı (بَكِتُوْرْ - بَكِتْمَاكْ bekitür - bekitmek) şeklindedir. Brockelmann da yanılmıştır. Bizi teyit eden bir şey de Dv.II,84, 13 te geçen "bekişmek" kelimesidir. B. A.

سَكِتّى sekitti: " اُلْ اَنِى سَكِتّى ol anı sekitti = o, onu sektirdi", (سَكِتُوْر- سَكِتْماكْ sekitür - sekitmek).

بُلَتّى bulattı: " اُلْ قُوزِى بُلَتّى ol kuzı bulattı = o, kuzuyu tencere buğusunda pişirtti". Herhangi bir şey tencere buğusunda pişirilirse yine böyle denir. Aslı "بُولاذْتِى buladhtı"dır. و atılmış ve idgam edilmiştir; (بُلَتُوْر- بُلَتْماقْ bulatur - bulatmak).

بِلَتّى biletti: " اُلْ بِجاكْ بِلَتّى ol biçek biletti = o,bıçak biletti", (o, bıçağının bilenmesini ve bileği üzerine sürtülmesini emretti"; (بِلَتُوْر- بِلَتْماكْ biletür - biletmek).

تِلَتّى tiletti: " اُلْ اَنِى تِلَتّى ol anı tiletti = o,onu istetti, diletti", (تِلَتُوْر- تِلَتْماكْ tiletür - tiletmek).

تُلَتّى tületti: " اُلْ قُوْى تُلَتّى ol koy tületti = o, koyunu kuzulattı, doğurttu". Oğuzca. Aslı, yeni doğan hayvanın yavru tüyünü dökmesinden alınmıştır; (تُلَتُوْر- تُلَتْماكْ tületür - tületmek).

جِلَتّى çılattı: " اُلْ كَاكْ جِلَتّى ol kepek çılattı = o, kepeği ıslattırdı". Başkası da böyledir; (جِلَتُوْر- جِلَتْماقْ çılatur - çılatmak). Aslı " جِيلَتّى çıylattı"dır, ى kaldırılmıştır. " اُلْ اَتِغْ جِلَتّى ol atığ çılattı = o, atını terletti".

قَلَتّى kalattı: " اُلْ تُونُغْ قَلَتّى ol tonuğ kalattı = o,

elbiseyi kaplattı". Herhangi bir şey sargıya veya sandığa konursa yine böyle denir. Aslı " قالَتّى kalattı"dır. (قَلَتُوْر - قَلَتْماقْ kalatur - kalatmak).

كُلِتّى külitti: " اُلْ اُلُكْنِى كُلِتّى ol ölügni külitti = o, ölüyü gömdürdü". Başkası da böyledir; (كُلِتُوْر - كُلِتْماكْ külitür - külitmek).

تَمِتّى tamıttı: " اُلْ سُوڤْ نِى تَمِتّى ol suwnı tamıttı = o, suyu damlattı". Başkası da böyledir; (تَمِتُوْر - تَمِتْماقْ tamıtur - tamıtmak).

قَمَتّى kamattı: " كُوْنْ كُوْزُكْ قَمَتّى kün közüğ kamattı = güneş gözü kamaştırdı", (قَمَتُوْر - قَمَتْماقْ kamatur - kamatmak)." اَجِغْ اَڤْيا تِيشِغْ قَمَتّى açığ awya tışığ kamattı = ekşi ayva dişi kamaştırdı". Başka şey kamaştırırsa yine böyle denir. Şu savda da gelmiştir: " اَتاسِى اَجِغْ اَلِمْلا يِيسا اُغْلِى نِنْكْ تِيشِى قَمارْ atası açığ almıla yese oglınınğ tışı kamar = babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır". Bu sav, babasının yaptığı cinayet yüzünden,babasından sonra oğlunun yakalandığı zaman söylenir.

قُمِتّى komıttı: " اُذِكْ مَنِى قُمِتّى ödhik meni komıttı = sevgi beni coşturdu, heyecana getirdi", (قُمِتُوْر - قُمِتْماقْ komıtur - komıtmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَسْمِلْ سُوسِنْ قُمِتِّي بَرْجَا كَلِبْ يُمِتِّي
اَرْسْلَنْ تَبَا اَمِتِّي قُرْقُبْ بَشِي تَزْكِوُرْ

Basmıl süsin komıttı
Barça kelip yumıttı
Arslan taba emitti
Korkup başı tezginür

"Basmıl, askerini coşturdu; hepsi gelip toplandı; Arslan tarafına yöneldi; korkup başı döner".

(Gazi Arslan Tegin ile harp eden Basmıl, askerini bizimle harp etmek için coşturdu; hepsi toplandılar, Arslana doğru yöneldiler; bizi gördüklerinde gözleri karardı, başları döndü).

تَنُتِّي tanuttı: " اُلْ مَنكَا سُوزْ تَنُتِّي ol manga söz tanuttı = o bana, başkasına sözü eriştirmemi, tavsiye etmemi emretti", (تَنُتُوْرْ - تَنُتْمَاقْ tanutur - tanutmak).

تُنَتِّي tünetti: " اُلْ قُنُقْغَ اَقْدا تُنَتِّي ol konukuğ ewde tünetti = o, konuğu evde geceletti", (تُنَتُوْرْ - تُنَتْمَاكْ tünetür - tünetmek).

تُنَتِّي tonattı: " اُلْ مَنِي تُنَتِّي ol meni tonattı = o, beni giydirdi, donattı", (تُنَتُوْرْ - تُنَتْمَاقْ tonatur - tonatmak). Aslı " تُوْنْ اِدْتِي ton ıdhtı"dır ki, "elbise gönderdi" demektir.

سِنَتِّي sınattı: " اُلْ مَنِي بُو اِيشْتا سِنَتِّي ol meni bu ışta sınattı = o, beni bu işte tecrübe et-

tirdi, sınattı", (سِنَتُوْر- سِنَتْمَاق sınatur - sınatmak).

قَنَتّى kanattı: " اُلْ اَنِينك بُرُنْ قَنَتّى ol anıng burnın kanattı = o, onun burnunu kanattı", (قَنَتُوْر- قَنَتْمَاق kanatur - kanatmak).

قُنَتّى konattı: " اُلْ اُوزِنكا قُنُمْ قُنَتّى ol özinğe konum konattı = o, yanına hısımlarını kondurdu", (o, evinin yanına hısımlarını ve kendi etrafında toplananları, kendine yardım edenleri oturttu); (قُنَتُوْر- قُنَتْمَاق konatur - konatmak).

قِنَتّى kınattı: " بَكْ اَنِى قِنَتّى Beg anı kınattı = Bey ona işkence yaptırdı, cezalandırdı", (قِنَتُوْر- قِنَتْمَاق kınatur - kınatmak).

كُنِتّى könitti: " اَرْ يِغَاجْ كُنِتّى er yıgaç könitti = adam ağaç doğrulttu". Başkası da böyledir; (كُنِتُوْر- كُنِتْمَاك könitür - könitmek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَتّى yattı: " اَرْ يَتّى er yattı = adam yattı". Başkası da böyledir; (يَتُوْر- يَتْمَاق yatur - yatmak).

يُتّى yuttı: " اُلْ يُمُرْتغَانِى يُتّى ol yumurtganı yuttı = o, yumurtayı yuttu". Başkası da böyledir. Oğuzca ve Kıpçakça.(يُوتَار- يُوتْمَاق yutar - yutmak).

يَتّى yattı: " اُلْ تُونُغْ كُونكا يَتّى ol tonuğ künge yattı = o, elbiseyi güneşe yaydı, serdi". Başkası da böyledir. Aslı " يَاذْتِى yadh-

tı"dır, idgam olunmuştur.(يَذْماقْ - يَذارْ yadhar - yadhmak).

يِتّى yitti: " يِتّى نائكْ yitti neng = nesne yitti, kayboldu", (يِتْماكْ - يِتارْ yiter - yitmek).

يَتّى yetti: " اُلْ مَنى يَتّى ol meni yetti = o, bana erişti". Başkasına erişirse de yine böyle denir; (يَتْماكْ - يَتارْ yeter - yetmek).

يَتّى yetti: " اُلْ اَتْ يَتّى ol at yetti = o, at yetti, atı yedeğinde götürdü". Körü ve körden başkasını yederse yine böyle denir; (يَتْماكْ - يَتارْ yeter - yetmek).

Oğuzlarla Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ى harfini ج yaparlar. " اُلْ مَنى جِتّى ol meni çetti = o, bana erişti". Aslı ى ile " يِتّى yetti" dir. Türkler " سُقْدا يُنْدُمْ suwda yundum", bunlar " جُنْدُمْ çundum" derler. Türkle Türkmen arasında bu kural değişmiyerek yürür [+].

+ + +

[+] Buradaki misal bölümünde getirilmiş olan يَتّى ، يُتّى ، يَتّى ، يِتّى ، يَتّى gibi kelimelerin yeri burası değildir; yanlışlıkla asıl metinde buraya konmuş, biz de bozmadık. Yeri, misal ayrımının iki harfliler kısmıdır. Bu ayrım ise üç harfli olup فَعَلْدى ölçüsündedir. Bu kelimeler bu ölçüye ve bu ayrıma uymamaktadır. B. A.

يُبَتّى yubattı: " اُلْ اِيشغْ يُبَتّى ol ışığ yubattı = o, işi savsaklattı, başkasını işi savsaklamağa emretti". (يُبَتُوْر - يُبَتْماق yubatur - yubatmak). Bu kelimenin asıl manası hile etmektir; Oğuzlar " اُلْ اَنى يُبيلادى ol anı yubıladı" derler ki, "o, onu aldattı"demektir.

يَرَتّى yarattı: " تَنْكرى يَلَنكُوْ يَرَتّى Tenğri yalnğuk yarattı = Tanrı âdemi yarattı", (Tanrı âdemi ve âdemden başka her yaratığı yarattı). Oğuzlar " اُلْ تُوْنُغْ يَرَتّى ol tonuğ yarattı" derler ki, "o, elbise oranladı, yaptı" demektir. " بُوْ اَتْكُ نِى مَنكا يَرَتْ bu etükni manğa yarat = bu ediği bana oranla, ölç". " اُلْ اُوزِنْدِنْ سُوْز يَرَتّى ol özindin söz yarattı = o, kendinden söz yarattı, uydurdu"; (يَرَتُوْر - يَرَتْماق yaratur - yaratmak).

يُرِتّى yorıttı: " اُلْ مَنى تَلِمْ يُرِتّى ol meni telim yorıttı = o, beni çok yürüttü"; " اُتْ اَنِكْ قَرْنِنْ يُرِتّى ot anınğ karnın yorıttı = ilâç onun karnını sürdürdü". (يُرِتُوْر - يُرِتْماق yorıtur - yorıtmak).

يِرَتّى yırattı: " اُلْ اَنى يِرَتّى ol anı yırattı = o,onu ırattı, uzaklaştırdı", (يِرَتُوْر - يِرَتْماق yıratur - yıratmak).

يِرَتّى yèretti: " اَرْ اِيشكا يِرَتّى er işge yèretti = a-

dam işte yerindi, tenbellik etti",
(يَرِتُوْر - يَرِتْماكْ yėritür - yėritmek).

يَغُتّى yaguttı: " اُلْ اَتِغْ مَنكا يَغُتّى ol atığ manğa yaguttı = o, atını bana yaklaştırdı". Başkası da böyledir; (يَغُتُوْر - يَغُتْماقْ yagutur - yagutmak). Şu beyitte de gelmiştir :

كَلْسا اُما تُشُرْ كِلْ تِنْسِن اَنِكْ اَرُقْلُقْ
اَرْبا سَمَنْ يَغُتْغِلْ بُلْسِنْ اَتِى يَرُقْلُقْ

Kelse uma tüşürgil tınsın anınğ arukluk
Arpa saman yagutgıl bulsın atı yarukluk

"Sana konuk gelse onu indir, onun yorgunluğu dinsin; arpayı, samanı yaklaştır, atı dinlensin".

يَغِتّى yagıttı: " تَنْكْرِى يَغْمُرْ يَغِتّى Tenğri yagmur yagıttı = Tanrı yağmur yağdırdı", (يَغِتُوْر - يَغِتْماقْ yagıtur - yagıtmak).

يُلُتّى yülütti: " اَرْ سَجِنْ يُلُتّى er saçın yülütti = adam saçını yülüttü, tıraş ettirdi". (يُلِتُوْر - يُلِتْماكْ yülitür - yülitmek).

يُلُتّى yoluttı: " بَكْ بُوْيْنِى يُلُتّى Beg boynı yoluttı = Bey, boyu yağma ettirdi", (يُلِتُوْر - يُلِتْماكْ yolıtur - yolıtmak) [+].

يِلِتّى yılıttı: " اَرْ يِلِتّى er yılıttı = adamı sıtma

[+] Basma nüshada يلتماك şeklinde gelen bu mastar yanlıştır. Yazma nüshada önceden يلتماك imlâsında yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek ك harfi ق yapılmıştır. Dv.III,54,15 te geçen يلشور - يلشماق fiili de bizi gerçekler. Brockelmann dahi yanılmıştır. B. A.

tuttu, sıtmadan vücudü ısındı". Bu fiil lâzımdır; " اَرْسُوقِغْ يِلِتّى er suwığ yılıttı = adam suyu ılıttı". Bu, müteaddidir. (يِلِتُوْرْ - يِلِتْمَاقْ yılıtur - yılıtmak).

يُمِتّى yumıttı: " كِشِى يُمِتّى kişi yumıttı = halk toplandı". Başkası da böyledir; (يُمِتُوْرْ - يُمِتْمَاقْ yumıtur - yumıtmak).

يِتِتّى yıtıttı: " اُلْ اَنْكَرْ بِجَاكْ يِتِتّى ol angar biçek yıtıttı = o, ona bıçak biletti", (o, ona bıçağı bilemeyi, yahut el üzerinde bıçağı kılağılamayı emretti).(يِتِتُوْرْ - يِتِتْمَاقْ yıtıtur - yıtıtmak) [+].

يِنَتّى yinetti: " باشْ يِنَتّى baş yinetti = yara sağaldı, yeğnildi", (يِنَتُوْرْ - يِنَتْمَاكْ yinetür - yinetmek). Aslı " ينادْتى yinedhti"dir; idgam olunmuştur.

يَنِتّى yenitti: " اَرْاُرَاغْتُ نِى يَنِتّى er uragutnı yenitti = adam kadını doğurttu", (يَنِتُوْرْ - يَنِتْمَاكْ yenitür - yenitmek).

Kural: Türk dilinde muzaaflık ancak sonunda ت olan kelimelerde düşünülebilir. Muzaaflık fiillerin bütün harflerine geçmez. İsimlerde muzaaf pek az bulunur. Bizim, fiillerden bu türlüsüne muzaaf dediğimizin sebebi,

---

[+] Basma nüshada bu kelimenin yazılışı hususunda ikircimlik gösterildiği için yerinde olarak işaret konulmuştur. Kelime sırasına bakılırsa ve Dv. III, 64, 12; III, 58, 16 daki "yanumak" ve "yanulmak" kelimeleri göz önüne alınacak olursa bu fiilin (يَنُتّى - يَنُتُوْرْ - يَنُتْمَاقْ yanuttı - yanutur - yanutmak) olması gerekir ise de düşünüle!... Brockelmann da düzeltmiştir. B. A.

mazide bir cinsten iki harfin bulunması dolayısiyledir. Harflerden birisi kelimenin kökünde, aslındadır. O da ت harfidir; öbür harf mâzi alâmeti olan د dır. Sert ت harfine komşu olduğundan sertlik bundan doğmuştur. Aslında muzaaf olan kelime, geçmişte söylediğimize göre pek az bulunur.

Emir sıygası: Bu ayrımdan emir sıygası üç harf üzerine gelir: "اَفْ بَزَتْ ew bezet = ev bezet", " بِتِكْ بِتِتْ bitik bitit = kitap yazdır" gibi.

İsmi fail: Bu ayrımdan salim (harfi illetsiz) olan ismi fail "بِتِكْ بِتِنْكُوجِ bitik bititküçi", "اَتْ كُزَتْكُوجِ at közetküçi" gibi ki, "mektup yazdırıcı","at gözetici" demektir. Oğuz ve Kıpçak dillerinde " بِتِتْدَجِي bititdeçi", " كُزَتْجِي közetteçi" denir. Aslı " كُزَتْدَجِي közetdeçi"dir [+]; idgam olunmuştur.

Fiilin devamiyle vasıflanan fail sıygası, kelimeye غ، ا، ن yahut

---

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: وَفِي لُغَةِ الْعُزِيَّةِ وَقِبْجَاقَ «بِتِتْدَجِي . كُزَتْجِي» وَاَصْلُهُ كُزَتْدَجِي Bu ibare yanlıştır; doğrusu şöyle olacaktır: وَفِي لُغَةِ الْعُزِيَّةِ وَقِبْجَاقَ بِتِتْدَجِي كُزَتْجِي وَاَصْلُهُ بِتِتْدَجِي كُزَتْدَجِي فَاُدْغِمَ فَاُدْغِمَ çünkü كُزَتْجِي kelimesinden evvel yanlış olarak metinde yazılmış bulunan بِتِتْدَجِي kelimesinde muzaaflık yoktur; bundan başka bu kelime, yazma nüshada yersiz olarak bir düzeltme yapılmış ve bu yanlış şekle sokulmuştur. İyi bakılırsa eski şeklinin bizim dediğimiz gibi بِتِتْجِي olduğu sezilmektedir. B. A.

ك . ا . ن getirmekle yapılır; nitekim bunun kuralı geçmiştir. " اُلْ اَتِغْ كُزْتَكَانْ اُلْ ol atığ közetgen ol"," اُلْ اَقِنْ بَزَتْكَانْ اُلْ ol ewin bezetgen ol" denir ki,"o, daima atı gözetendir", "o, evini daima bezetendir" demektir. Tok kelimelerde " اُلْ تَرِغْ تَرِتْغَانْ اُلْ ol tarığ tarıtgan ol", "اُلْ بُغْدَىْ اَرِتْغَانْ ال ol bugday arıtgan ol" denir ki, "o, daima ekincilik edendir", "o,daima buğday temizliyendir" demektir.

Kelime, ك li, غ lı,yumşak ve tok hallerinde, bu yolda göz önüne alınır.

İşin kendisinden çıkması arzusunda bulunmak anlamiyle vasıflanan fail için " اُلْ تَرِغْ تَرِتْغِسَاقْ اُلْ ol tarığ tarıtığsak ol"," اُلْ اَقِنْ بَزَتِكْسَاكْ اُلْ ol ewin bezetiğsek ol" denir ki,"o, çiftçiliğe düşkündür, onu arzu ediyor", "o, evini bezetmeğe düşkündür, onu arzu ediyor" demektir.

Kök üzerine س ve ق la beraber tok, ق lı ve غ lı kelimelerde غ getirilir. Kuralı, sahih fiillerde geçtiği üzere ك li, ince, yahut yumşak kelimelerde ك gelir.

Bir işi işlemek failin hakkı olduğu, fail bir işi işlemek azminde

bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " اُلْ تَرِغْ تَرِتِغْلِقْ اُلْ ol tarığ tarıtığlık ol", " اُلْ اَتْ كُزَتِكْلِكْ اُلْ ol at közetiğlik ol" denir ki, "onun çiftçilik etmek hakkıdır", (o, çiftçilik etmek azmindedir), "at gözetmek onun hakkıdır", (o, at gözetmek azmindedir) demektir. Yerine göre, kelimenin ك li ve غ lı olması göz önüne alınır.

Oğuzlardan bazıları yukarıda söylendiği üzere buradaki ل ı س ya-parlar.

İşliyenin içinde olan bir işi işlemek üzere olduğu anlamına gelen fail için " اُلْ تَرِغْ تَرِتِغْلِى اَرْدِى ol tarığ tarıtığlı erdi", " اُلْ اَتِغْ كُزَتِكْلِى اَرْدِى ol atığ közetiğli erdi" denir ki, "o, çiftçilik etmeği içinde kurdu ve ona başlamak üzere bulundu", "o, atı gözetmeği kurdu, gözetmek üzere bulundu" demektir.

Bu yol, salim failde, birinci yoldan daha yakındır.

İsmi meful: " كُزَتِمْشْ اَتْ közetmiş at", " بِتِمْشْ بِتِكْ bititmiş bitik" sözlerindeki " كُزَتِمْشْ közetmiş" ve " بِتِمْشْ bititmiş" kelimeleri gibidir. Gördüğün üzere geçen mastarlar ayrımında ش Ş nin bu suretle gelmesinin kuralı

geçmiştir.

İsmi zaman: İsmi zaman, ismi mekân bir yolda gelir: " بِتِكْ بِتِتْكُو اُغُرْ bitik bititgü ogur", " اَتْ كُزَتْكُو اُغُرْ at közetgü ogur" denir ki, "kitap yazdıracak zaman", "at gözetecek vakit" demektir.

İsmi mekân: " تَرِغْ تَرِتْغُوِيرْ tarığ tarıtgu yėr", " تَرِغْ اَرِتْغُوِيرْ tarığ arıtgu yėr" gibi ki, "ekin ekecek yer", "buğday arıtacak yer" demektir.

İsmi âlet: "تَرِغْ اَرِتْغُونَانكْ tarığ arıtgu neng", " بِتِكْ بِتِتْكُونَانكْ bitik bititgü neng" gibi ki, "buğday arıtacak nesne", yazı yazılacak nesne" demektir.

Zaman, mekân ve âlet isimlerinin aralarındaki fark şudur:

Zaman ismi yapmak istenilirse sonuna " اُوذْ ödh" yahut " اُغُرْ ogur" kelimeleri getirilir: " تَرِغْ اَرِتْغُوا اُغُرْ tarığ arıtgu ogur" gibi ki, "buğday temizliyecek vakit" demektir.

Mekân ismi yapılmak istenirse sonuna " يِرْ yėr" kelimesi getirilir: " اَرِتْغُوِيرْ arıtgu yėr" gibi ki, "arıtacak yer" demektir.

Âlet ismi yapılmak istendiği zaman sonuna " نَنكْ neng" getirilir:

" تَرِغْ اَرِتغونانكْ tarığ arıtgu neng" denir ki, "buğday arıtacak nesne" demektir.

Oğuzlar, bu isimlerin hepsinde غ veya ك yerine ا , و yerine س getirirler ve şöyle söylerler: " تَرِغْ اَرِتاسی اُغُرْ tarığ arıtası ogur" , " تَرِغْ اَرِتاسی يِيرْ tarığ arıtası yer", "تَرِغْ اَرْتاسی نانكْ tarığ arıtası neng".

Kendisine bir harf ziyade kılınmış fiillerle kılınmıyanların hepsinde açık olan kural budur. İki veya ikiden artık kimseler arasında bir işin yapıldığını göstermek için -ister bu iş yardımlaşma, ister yarışma olsun- köke ش ziyade kılınır: "اُلْ مَنْكا تَرِغْ اَرِتشْدی ol manğa tarığ arıtışdı", "اُلْ مَنْكا اَتْ كُزْ تشْدی ol manğa at közetişdi" gibi ki, "o, bana buğday temizlemekte yardım etti", "o, bana at gözetmekte yardım etti"yahut"yarıştı" demek olur. Başkaları da böyledir.

Bu ayrımın iki yolda geldiğini bilmelisin :

Birincisi: Fiilin menkus olan ayrımdan üç harfli bulunması, yahut dört harfli lâzım fiil olup kendisine tâdiye edatı olan ت getirilmesi ve harfi illetin düşerek ت nin o harfin

yerini almasıdır. Fiil bu takdire göre üç harfli olur. Menkustan olan örnek: " اَرْبُرْنِي قَانَدِى er burnı kanadı" gibi ki, "adamın burnu kanadı" demektir. Fiil müteaddi kılınınca " اَرْبُرْنِ قَنَّتِ er burnın kanattı" denir ki, "adam burnunu kanattı" demektir. Emri hazırında " اَنِتْكْ بُرْنِ قَنَتْ [+] anıng burnın kanat" denir.[++] Üç harfli mâzi şekli olan " قَانَدِى kanadı" fiilinin الف i, kelime müteaddi olduğunda düşmüştür.

" اُلْ بِلِكْنِي قُوقِتِ ol belikni kokıttı = o, kandili kokuttu" [+++], (o, kandili söndürürken kokusunu yaydı). Aslı "قُوقْدِى kokdı"dır. Emri hazırında

---

[+] Bu اَرْبُرْنِ قَنَّتِ sözünün arapça izahında اَىْ اَدَمِى اَنْفَ الرَّجُلِ denmiş ise de burada bir yanlışlık olmalıdır, doğrusu اَدَمِى الرَّجُلِ اَنْفُهُ olacaktır; çünkü, Türkçesinden anlaşılan budur. Yoksa, ilk arapça ibarenin anlamı, Türkçe örneğin anlamına uymıyor. Türkçe örneğin anlamı"adam burnun kanattı"ve yanlış olduğunu söylediğim arapça izahın anlamı da "o, adamın burnunu kanattı" demektir. Bu iki anlam birbirini tutmadığı içindir ki biz arapça izahın yanlış olduğuna kail olduk. Bizi tanıklıyan bir tanık ta bu satırın altında gelen " اَنِتْكْ بُرْنِ قَنَتْ anıng burnın kanat" sözüdür."Onun burnunu kanat"demektir. B. A.

[++] Şu iki satırlık sözün bugünkü yazıda ve imlâda yeri yoktur. Bu, ancak arap harfleriyle yazıldığına göredir.B.A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بِلِكْ bilik" imlâsında geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu " بَلِكْ belik" olacaktır. ب harfi esre değil, üstün olmalıdır. Bk.Dv. I,225,4. Bundan başka burada bu kelimeye "kandil" anlamı verilmiş , başka yerlerde ise "fitil" anlamına alınmıştır. B. A.

" قُفِتْ kokıt" denir; burada و düşmüştür.

Dört harfliden örnek: " اَرْقُمِنْدِی er komındı" gibidir, "adam bir işte coştu" demektir. Bu, lâzım bir fiildir. Müteaddi kılındığı zaman " اَنِی قُمِتْ anı komıt" denir, "onu coştur" demektir; ی düşmüş, ت onun yerini tutmuştur [+]. " اُلِیدِی نانكْ ölidi neng = nesne ıslandı" demektir. Müteaddi kılınarak " اُلِتّی ölitti" denir, "başkası ıslattı" demektir. Emri hazırında " اُلِتْ ölit" denir, "ıslat" demektir. Menkus, lâzım ve dört harfli olan fiillerde tâdiye "ت t" ile yapılıp ك،غ،ر gibi tadiye edatlarının bunda yeri yoktur. Ancak sahih olan lâzım fiiller ك،غ،ر harfleriyle müteaddi kılınır: "قُشْ اُجْدِی kuş uçdı" sözündeki fiilden "اُجُرْدِی uçurdı", " اُلُكْ تِرِلْدِی ölüg tirildi" sözündeki fiilden "تَنكْرِی تِرْكُرْدِی Tenğri tirgürdi", " اَرْتُذْتِی er todhtı" sözündeki fiilden de "اُلْتُذْغُرْدِی oltodhgurdı" şeklinde müteaddi yapılır ki sırasiyle "uçurdu", "Tanrı diriltti""o doyurdu" demektir.

Muzaaf ayrımlarının hepsinde

[+] Asıl ibarede bulunan قُمِنْدِی , قُوُقْتِی kelimeleri yanlış yazılmıştır. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre bu kelimeler " قُقِتّی kokıttı" ve " قُمِتّی komıttı" imlâsında olacaktır;nitekim yazma nüshada قُمِنْدِی kelimesinde bir takım kazıntılar görülmektedir. B. A.

kural böyledir. Fiil, işliyenin kendisi için yapılma anlamına gelirse menkus ve dört harfli kelimelerden olursa ona tadiye için ت getirilir; fiil bu halde iki failden bir mefule geçer. Failin biri emreder, öbürü işler: "اَرْبِتِك بِتِيدِی er bitik bitidi" gibi ki,"adam kitap yazdı" demektir. Bu bir tek işliyenden çıkarak işlenilen şey üzerine düşer. Sonra " اُلْ اَنكَرْ بِتِكْ بِتِتّی ol anğar bitik bititti" denir ki, "o, ona kitap yazdırdı" demektir. Bu halde fiil iki failden bir mefule geçmiş olur. " اَرْبِجاكْ بِلادِی er biçek biledi" sözü de böyledir. Tadiye halinde " بِلَتّی biletti" denir, "başkasına biletti" demektir.

İkincisi: Bu ayrım için asıl olup şu manalardan hiç birisi beklenmez: " تامْ اَمِتّی tam emitti"," اَرْسُوزْ اُنِتّی er söz unıttı" gibi ki, "duvar eğildi", "adam sözü unuttu" demektir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بَيُتّی bayuttı: " تَنكْرِی مَنِی بَيُتّی Tenğri meni bayuttı= Tanrı beni zenginletti",(بَيُوْرْ - بَيُتْماقْ bayutur - bayutmak).

تَيِتّی tayıttı: " اُلْ اَنِی سُقْقا تَيِتّی ol anı suwka tayıt-

tı = o, onu suda kaydırdı", (تَيِتُوْرْ- تَيِتْمَاقْ tayıtur - tayıtmak). Bir şey kaydıran her adam için de böyle denir.

قُيُتّي kuyuttı: " اُلْ اَتِغْ قُيُتّي ol atığ kuyuttı = o, atı ürküttü", (قُيُتُوْرْ- قُيُتْمَاقْ kuyutur- kuyutmak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

تُنكِتّي tünğitti: " اَرْ بَشِنْ تُنكِتّي er başın tünğitti = adam başını eğdi", (تُنكِتُوْرْ- تُنكِتْمَاكْ tünğitür - tünğitmek).

تُنكِتّي tünğitti: " اَرْ اُقِنْ تُنكِتّي er okın tünğitti = adam okunu göğe doğru yükseltti",(تُنكِتُوْرْ- تُنكِتْمَاكْ tünğitür - tünğitmek).

كَنكُتّي kėngütti: " اَرْ اَقِنْ كَنكُتّي er ewin kėngütti = adam evini genişletti". Başkası da böyledir; (كَنكُتُوْرْ- كَنكُتْمَاكْ kėngütür - kėngütmek).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يِنكِتّي yinğitti: " اَرْ يِنكِتّي er yinğitti = adam sümkürdü". Aslı " يِنكْ اَتّي yinğ attı" dır, "sümük attı" demektir. (يِنكِتُوْرْ- يِنكِتْمَاكْ yinğitür - yinğitmek).

يُنكَتّي yonğattı: " اُلْ اَنِي بَكّا يُنكَتّي ol anı Begge yonğattı = o, onu Beye koğuladı". Başkasına koğulasa yine böyle denir;(يُنكَاتُوْرْ- يُنكَاتْمَاكْ

yonğatur - yonğatmak) [+].

Üçlüler ayrımı bitti.

X

X X

DÖRTLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİNDE د HARFİNİN ŞEDDESİYLE فَعْلَنْدَى AYRIMI

بُرْبَتّى burbattı: " اُلْ اَنِكْ اِيشْنْ بُرْبَتّى ol anıng ışın burbattı = o, onun işini karıştırdı ve geciktirdi", (بُرْبَتُوْرْ - بُرْبَتْمَاقْ burbatur - burbatmak).

تُرْبِتّى törpitti: " اُلْ مُنْكُزْ تُرْبِتّى ol müngüz törpitti = o, boynuz törpületti". Başkası da böyledir; (تُرْبِتُوْرْ - تُرْبِتْمَاكْ törpitür - törpitmek).

بَغْدَتّى bagdattı: " اُلْ اَنِكْ اَذاقِنْ بَغْدَتّى ol anıng adhakın bagdattı = o, onun ayağını güreşte sarmaya aldırdı", (بَغْدَتُوْرْ - بَغْدَتْمَاقْ bagdatur - bagdatmak).

سِخْتَتّى sıxtattı: " اُلْ اَنِى سِخْتَتّى ol anı sıxtattı = o, onu ağlattı", " سِغْدَدْتى sıgdadtı" dahi denir; (سِخْتَتُوْرْ - سِخْتَتْمَاقْ sıxtatur - sıxtatmak).

كُكْلَتّى kökletti: " اُلْ اَذَرْ يِلِغِنْ كُكْلَتّى ol edher yalığın

---

[+] Basma nüshada يِنكَاتْمَاكْ şeklinde olan bu kelime yazma nüshada dahi önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek يِنكَاتْمَاقْ şekline konulmuş; doğru olan da bu ق lı şekildir. Bk.Dv.III, 278, 10; III, 294, 2. B. A.

kökletti = o, eğer kaburgası tahtalarını diktirdi, bağlattı"; (كُكْلَتُوْر - كُكْلَتْمَاك kökletür - kökletmek). " كُكْدَدْتِى kökdedti" dahi denir.

سُرْجِتِّى surçıttı: " اُلْ اَتِنْ سُرْجِتِّى ol atın surçıttı = o, atını sürçtürdü". Attan başkası sürçtürülürse yine böyle denir.(سُرْجْتُوْر - سُرْجْتَاق surçıtur - surçıtmak) [+].

قِرْجَتِّى kırçattı: " اُلْ اَنِكْ قَاشِنْ قِرْجَتِّى ol anınğ kaşın kırçattı = o, onun kaşını sıyırttı, yaraladı", (o, ona taş attı, kaşını yaraladı). Başkası da böyledir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

اَلِكِمْ اَرِغْ قِرْجَتُوْرْ اُقْ بَشَقِى
اُنْمِشْ اُلُغْ تَرَنْكَكْ اُزَاكْ قَشَقِى

Eligim arığ kırçatur ok başakı
Önmiş uluğ ternğek üze köp kaşakı
"Elimi iyiden iyiye ok temreni bereler, sıyırır. Büyük su birikintisi üzere çok bitmiş kındıra otu".
(Okun temreni elimi bereler, sıyırır; ben ise yerden çıkarak çoğalan, sularda biten kındıra otları arasından geçerim). (قِرْجَتُوْر - قِرْجَتْمَاق kırçatur -

---

[+] Basma nüshada "سُرْجْتَاق surçıtmak" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Yazma nüshada önceden gördüğünüz şekilde yazılan bu kelime sonradan bir düzeltme görerek "سُرْجِتْمَاك sürçitmek" şekline konmuştur. Dv. III, 310, 12 deki "sürçmek" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

kırçatmak). " أُقْ اَماجِغْ قِرْجَتّى ok amaçığ kırçattı = ok, hedefi, amacı deldi, geçti".

تُرْجِتّى türçitti: " اُلْ اَنكَرْ اِيشْ تُرْجِتّى ol anğar ış türçitti = o, onu işe başlattı",(تُرْجِتُورْ - türçitür - türçitmek). تُرْجِتْماكْ

قَفْجِتّى kafçıttı: " اُلْ اَنِى قَفْجِتّى ol anı kafçıttı = o, onu kızdırdı", (o, onu kızdırdı tâ ki işlemeğe azmettiği bir işi terke teşvik etti), " اُغْلانْ اَرِينِى قَفْجِتّى oglan arını kafçıttı = çocuk arıyı kızdırdı". Şu savda da gelmiştir : "اَرِى قَفْجِسْتا اِسْرورْ arı kafçıtsa ısrur = arıyı kızdırırsa sokar", (arı, kızdıran adamı sokar). Bu sav, bir kimsenin bir fitneyi uyardıktan sonra ona yakalandığı zaman söylenir;(قَفْجِتُورْ - قَفْجِتْماقْ kafçıtur - kafçıtmak).

تَفْجِتّى tefçitti: " اُلْ تُونْ تَفْجِتّى ol tonın tefçitti = o, elbisesini sıkıca geçmeli bir halde diktirdi", (تَفْجِتُورْ - تَفْجِتْماكْ tefçitür - tefçitmek).

تَبْرَتّى tepretti: " اُلْ تَبْرَتّى نانكْنِى ol tepretti nenğni = o, bir şeyi tebretti, kımıldattı" , (تَبْرَتُورْ - تَبْرَتْماكْ tepretür - tepretmek). " اَرْيِغِيقا تَبْرَتّى er yagıka tepretti = adam duşmana saldırdı".

تَبْرَتّى tepretti: " اَرْ تَقْشِسِنْ تَبْرَتّى er teweysin tepretti =

adam devesini sıçrattı". Deveyi başkası sıçratırsa yine böyle denir. (تَبْرَتُوْر- تَبْرَتْماك tepretür - tepretmek). Bu, deveden başkası için söylenmez.

تُبْرَتّى töpretti: " قُوْيْ اُتْغْ تُبْرَتّى koy otuğ töpretti = koyun otu kurutasıya yedi", (koyun bütün otu yedi, hiç ot kalmadı, yer, bu yüzden toz çıkarır oldu). (تُبْرَتُوْر- تُبْرَتْماك töpretür - töpretmek) [+].

تُغْرَتّى toğrattı: " اُلْ اَنكَرْاَتْ تُغْرَتّى ol anğar et toğrattı = o, ona et doğrattı". Bu, yenilen şeyden başka nesnede kullanılmaz. (تُغْرَتُوْر- تُغْرَتْماق toğratur - toğratmak).

تَقْرَتّى tawrattı: " اَرْ تَقْرَتّى er tawrattı = adam acele etti", (تَقْرَتُوْر- تَقْرَتْماق tawratur - tawratmak). "اُراغُتْ يِبْ تَقْرَتّى uragut yıp tawrattı = kadın ip eğirdi".

تِغْرَتّى tığrattı: "اُغْلِنْ اِيشْقا تِغْرَتّى oğlın ışka tığrattı = çocuğunu işe sıkıştırdı", (oğlunu işe sıkıştırdı, onu işlerde becerikli, tığrak yaptı"; (تِغْرَتُوْر- تِغْرَتْماق tığratur - tığratmak).

تِكْرَتّى tigretti: " اُلْ اَتِنْ تِكْرَتّى ol atın tigretti = o, atını yürürken ses çıkartarak, hışıldatarak yürüttü"," اُلْ اُغْلِنْ تِكْرَتّى ol oğlını

[+] Basma nüshada تُبْرَتْماك şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek تُبْرَتْماقْ şekline konmuştur. Dv.III,207,4 teki "topramak" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

tigretti" denir. غ ile de lûgattir. (تِكْرَوُرْ-تِكْرَتْمَاكْ tigretür - tigretmek).

سَجْرَتّى saçrattı: "اُلْ مَنكا سُوْفْ سَجْرَتّى ol manga suw saçrattı = o, bana su sıçrattı" [+], (o, benim üzerime istemeksizin su sıçrattı). Bu, bir kaptan bir kaba su, yağ veya akar gibi herhangi bir şeyi boşaltırken ondan sıçrantılar olur, o da elbiseye ve başka şeye değer. Adam odun yararken, keserken sıçrıyan parça için de böyle denir. Bir çeşit tuzağa "سَجَرْتَغُو saçratgu" denir. Bu şöyle yapılır: Çatalı birleşik iki dal alınır, dallar arasına çengeller bulunan ipler bağlanır. Sonra toprağa gömülür, üzerine tane dökülür, kuş taneleri toplamak için indiğinde çengel boynuna, ya da ayağına takılarak yakalanır. Şu savda dahi gelmiştir : "سَجَرْتَغُودِنْ قُرْقْمِشْ قُشْ قِرِقْ يِيلْ اَذْرِى يِغَاجْ اُزَا قُمْنَاسْ saçratgudın korkmış kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas =tuzaktan korkan kuş kırk yıl çatal ağaç üzerine konmaz",

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سَجَرْتَغُو ، سَجَرْتّى kelimelerinde bulunan س nin üzerinde üstün, ج harfinin altında esre görülmektedir. Bu hale göre kelimeler "saçıratdı", "saçıratgu" şeklinde okunmak lâzım gelir ise de bu okuyuş ayrıma uymamaktadır. Ayrımın gereğince kelime "saçrattı", "saçratgu" olacaktır; nitekim bu kelimelerin muzari ve mastarı her iki nüshada da "saçratur" , "saçratmak" şeklinde yazılmıştır. B. A.

(bir kere faktan korkan kuş artık kırk yıl çatallı ağaç üzerine konmaz). Bu, Tanrının eseni kendi üzerine olası yalavacın لا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ sözü gibidir. (سَجْرَتُوْر - سَجْرَتْماق saçratur - saçratmak).

سَدْرَتّى sedretti: " اُلْ تُونُغْ سَدْرَتّى ol tonuğ sedretti = o, elbiseyi seyretti", "اُلْ كِشِنِى سَدْرَتّى ol kişini sedretti = o, halkı seyretti", (o, halkın kalabalığını azalttı). Herhangi bir şeyin kalabalığını, sıkışıklığını azaltırsa yine böyle denir ; (سَدْرَتُوْر - سَدْرَتْماك sedretür - sedretmek).

سُغْرَتّى sugrattı: " اُلْ اَنِكْ اَقِنْ سُغْرَتّى ol anıng ewin sugrattı = o, onun evini arattı, evde olan her şeyi gördü", (سُغْرَتُوْر - سُغْرَتْماق sugratur - sugratmak).

سُقْرِتّى süwritti: " اُلْ يِغاجِغْ سُقْرِتّى ol yıgaçıg süwritti = o, ağacı sivriltti", (o, ağacın ve ağaca benzer şeylerin ucunu sivriltti). Keskinleştirirse yine böyle denir. (سُقْرِتُوْر - سُقْرِتْماك süwritür - süwritmek).

سَقْرِتّى sewritti: " اُلْ اَقِنْ سَقْرِتّى ol ewin sewritti = o, onun evini boşalttı", (o, onun evindeki kumaşı ve eşyayı boşalttı). " اُلْ اِيشِنْ سَقْرِتّى ol ışın sewritti = o, onun işini bitirdi ve işten vaz geçirdi" ;

(سَڤْرِتُوْرْ - سَڤْرِتْمَاكْ sewritür - sewritmek).

سَكْرِتِّي sekritti: " اُلْ اَتِنْ اَرِقَتِنْ سَكْرِتِّي ol atın arıktın sekritti = o, atını çaydan sıçrattı". Başkası da böyledir; "اُلْ بِتِكْ اُقِرْ اَرْكَانْ سَكْرِتِّي ol bitik okır erken sekritti = o, kitap okurken atlattı",(o, kitap veya kuran okurken ara yerde bir şey atlattı); (سَكْرِتُوْرْ - سَكْرِتْمَاكْ sekritür - sekritmek).

جِلْرَتِّي çılrattı: " اُلْ اُقِنْ كِيشْتَا جِلْرَتِّي ol okın kişte çılrattı = o, sadakta oku seslendirdi". Herhangi bir şey çığıl çığıl ettirilerek ses verdirilirse yine böyle denir; (جِلْرَتُوْرْ - جِلْرَتْمَاقْ çılratur - çılratmak).

سَمْرِتِّي semritti: " اُلْ اَتِنْ سَمْرِتِّي ol atın semritti = o, atını semirtti". Başkası da böyledir; (سَمْرِتُوْرْ - سَمْرِتْمَاكْ semritür - semritmek).

جِغْرِتِّي çıgrıttı: " اُلْ يِيرِكْ جِغْرِتِّي ol yeriğ çıgrıttı = o, yeri çiğnetti", (o, yeri ayakla çiğneterek, teptirerek sertleştirdi). Un ve una benzer şeyleri çuvala sıkıştırarak kuvvetle basmak ta böyledir. "اَرْاغُلْنْ اِيشْتَا جِغْرِتِّي er oglın ışta çıgrıttı = adam oğlunu işte pişirdi"; (جِغْرِتُوْرْ - جِغْرِتْمَاقْ çıgrıtur - çıgrıtmak).

جُقْرَتِّي çokrattı: " اُلْ اَشِجْ جُقْرَتِّي ol aşıç çokrattı = o, tencereyi kaynattı", (o, tencere ve tencereye benzer şeyleri kaynattı).Bu, tencerede suyun azlığı, baharatın ve

tanelerin çokluğu yüzünden olan kaynamadır. (جُقْرَتُوْر - جُقْرَتْماق çokratur - çokratmak).

جَقْرَتّى çakrattı: " اَرْكُوزِنْ جَقْرَتّى er közin çakrattı = adam gözünü çakırlaştırdı", (adam, çakır gözlü, gök gözlü imiş gibi gözünü çevirdi, döndürdü). (جَقْرَتُوْر - جَقْرَتْماق çakratur - çakratmak).

جِقْرَتّى çıkrattı: " اُلْ تِيشِنْ جِقْرَتّى ol tışın çıkrattı = o, dişini gıcırdattı"," بُغْرا تِيشِنْ جِقْرَتّى bogra tışın çıkrattı = boğa dişini gıcırdattı". Kapı veya kalem gıcırdaması da böyledir; (جِقْرَتُوْر - جِقْرَتْماق çıkratur - çıkratmak).

قَقْرَتّى kakrattı: " اُلْ قَقْرَتْغُو قَقْرَتّى ol kakratgu kakrattı = o, kaçıracak şey çaldı", (o, serçe ve serçeye benzer kuşları ekinden kaçırmak için bekçi davulunu çaldı). Başkası da böyledir; (قَقْرَتُوْر - قَقْرَتْماق kakratur - kakratmak).

قُقْرَتّى kokrattı: " اُلْ سُوقُغْ قُقْرَتّى ol suwuğ kokrattı = o, suyu eksiltti", (o, suyu ve suya benziyen akarı eksiltti); (قُقْرَتُوْر - قُقْرَتْماق kokratur - kokratmak).

كَفْرَتّى kewretti: " اُلْ اَنِكْ كُوجِنْ كَفْرَتّى ol anıng küçin kewretti = o, onun kuvvetini gevşetti" , (كَفْرَتُوْر - كَفْرَتْماك kewretür - kewretmek).

Şu parçada da gelmiştir :

اُذْلَكْ كُنِى تَڤْرَتُوْرْ يَلنكُقْ كُجِنْ كَڤْرَتُوْرْ
اَرْدِنْ اَژُنْ سَڤْرِتُوْرْ قَجْسَا تَقِى اَرْتِلُوْرْ

Ödhlek küni tawratur
Yalnğuk küçin kewretür
Erdin ajun sewritür
Kaçsa takı artılur

"Zaman günü davrandırır, insan kuvvetini gevşetir; dünyayı erden seyrekleştirir; kaçsa dahi erişir". (Zamanın günleri, insanın kuvvetlerini gevşetmek için acele eder; dünyayı adamdan boşaltır; "bununla Afrasyabı ve Afrasyabın adamlarını murat ediyor ve ölümden kaçan kimseye ölüm erişir" diyor).

تَبْزَتِّى tepzetti: " اُلْ مَنِى بُوا ايشْقا تَبْزَتِّى ol meni bu ışka tepzetti = o, beni bu işte haset ettirdi", (تَبْزَتُوْرْ - تَبْزَتْمَاكْ tepzetür - tepzetmek).

قُبْزَتِّى kupzattı: " اُلْ اَنِى قُبْزَتِّى ol anı kupzattı = o, ona kupuz çaldırdı", (قُبْزَتُوْرْ - قُبْزَتْمَاقْ kupzatur - kupzatmak).

بُخْسَتِّى buxsattı: " اُلْ اُغْلِنِى ايشْقا بُخْسَتِّى ol oglını ışka buxsattı = o, oğluna bu işte dik kafalılık ettirdi". Başkası da böyledir; (بُخْسَتُوْرْ - بُخْسَتْمَاقْ buxsatur - buxsatmak).

تَبْسَتِّى tepsetti: " اُلْ مَنِى تَبْسَتِّى ol meni tepsetti = o, beni haset ettirdi". ز ile dahi lûgattir. (تَبْسَتُوْر - تَبْسَتْمَاكْ tepsetür - tepsetmek).

كَجْسَتِّى keçsetti: " اُلْ مَنِى سُقْدِنْ كَجْسَتِّى ol meni suwdın keçsetti = o beni, sudan geçirmek umudunda bulundurdu". Başkası da böyledir; (كَجْسَتُوْر - كَجْسَتْمَاكْ keçsetür - keçsetmek).

سَرْسِتِّى sarsıttı: " اُلْ اَنِى سَرْسِتِّى ol anı sarsıttı = o, onun üzerine kaba muamele yaptırdı", (سَرْسِتُوْر - سَرْسِتْمَاقْ sarsıtur - sarsıtmak).

سُقْسَتِّى suwsattı: " اُلْ اَنِى سُقْسَتِّى ol anı suwsattı = o, onu susattı", (سُقْسَتُوْر - سُقْسَتْمَاقْ suwsatur - suwsatmak).

سَمْسِتِّى samsıttı: " اُلْ اَنِى سَمْسِتِّى ol anı samsıttı = o, onu incitti", (o, onu diliyle yahut eliyle incitti); (سَمْسِتُوْر - سَمْسِتْمَاقْ samsıtur - samsıtmak).

تَقْشَتِّى tewşetti: " اُلْ يِبِغْ تَقْشَتِّى ol yıpığ tewşetti = o, ipi karıştırdı", (o, eğrilmiş olan ipi ucu bulunmıyacak surette karıştırdı); (تَقْشَتُوْر - تَقْشَتْمَاكْ tewşetür - tewşetmek). " اُلْ اَنِكْ تَرِنْ تَقْشَتِّى ol anıng terin tewşetti = o, onun terini burçaklattı", (o onu, terleri tomurcuklanasıyadek yordu).

جُقْشَتِّى çuwşattı: " اَرْ جَغِرْ جُقْشَتِّى er çagır çuwşattı = adam şıra ekşitti". Başkası da böyledir.

"سِرْكا قِرْنِ جِقْشَتّى sirke karın çıwşattı = sirke karnı ekşitti". Yer üzerine sirke dökülüp te toprağı kaynatırsa yine böyle denir; (جِقْشَتْماق - جِقْشَتُوْر çıwşatur-çıwşatmak) [+].

شُقْشَتّى şuwşattı: "اُلْ مَنِكْ قُلاقّا سُوز شُقْشَتّى ol meniŋ kulakka söz şuwşattı = o, benim kulağıma söz fısıldattı", (شُقْشَتْماق - شُقْشَتُوْر şuwşatur - şuwşatmak).

قَرْشَتّى karşattı: "اُلْ بُوزُكْ قَرْشَتّى ol bözüğ karşattı = o, bezi karışlattı". Başkası da böyledir; (قَرْشَتْماق - قَرْشَتُوْر karşatur - karşatmak).

قُرْشَتِّمْ kurşattım: "مَنْ اَنكَرْ قُوْر قُرْشَتِّمْ men aŋar kur kurşattım = ben ona kuşak kuşattım", (ben ona kuşanmakla emrettim, o da kuşandı). (قُرْشَتُوْرمَنْ - قُرْشَتْماق kurşaturmen-kurşatmak).

قُغْشَتّى kogşattı: "قُيَاشْ اَنِى قُغْشَتّى kuyaş anı kogşattı = güneş onu kağşattı", (sıcak onun kuvvetini gevşetti). Herhangi sert bir şeyin kuvveti gevşerse yine böyle denir. غ yerinde خ ile de söylenir. (قُغْشَتْماق - قُغْشَتُوْر kogşatur - kogşatmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda جُقْشَتّى، جِقْشَتّى، جِقْشَتُوْر - جِقْشَتْماق kelimeleri gördüğünüz imlâdadır. Başta bulunan ج harfinin doğru olarak nasıl yazılacağını kestiremedik. Bulduğumuz gibi yazdık. Dv.III,285,10 da ج harfinin esre harekesiyle "جِقْشانْ جَغر çıwşaŋ çagır" ve III,213,1 de "جُقْشَماق çuwşamak" sözleri geçmektedir. Şu halde ج harfinin esre ve ötre olması câiz görünüyor. B. A.

قُشْتِّي kowşattı: " اُلْ اُقْ قُشْتِّي ol ok kowşattı = o, ok perdahlattı", (o, koğuş ağaciyle oku perdaht yaptırdı"; (قُشْتُوْرْ - قُشْتَمَاقْ kowşatur - kowşatmak).

كَشْتِّي kewşetti: "اُلْ قاتِغْ نانكِنْ كَشْتِّي ol katığ nenğni kewşetti = o, katı nesneyi gevşetti", (كَشْتُوْرْ - كَشْتَمَاكْ kewşetür - kewşetmek). "اُلْ تِوْسِنْ كَشْتِّي ol tewisin kewşetti = o, devesine geviş getirtti". Mastarı yukarıdaki gibidir.

تَسْغِتِّي tasgattı: " اُلْ قُلِنْ تَسْغِتِّي ol kulın tasgattı = o,kulunu tokatlattı". Başkası da böyledir. (تَسْغَتُوْرْ - تَسْغَتْمَاقْ tasgatur - tasgatmak).

قَرْغَتْدِى kargattı: " اُلْ يَاكِنْ قَرْغَتْدِى ol yekni kargattı = o, şeytanı lânetletti". Başkası da böyledir. (قَرْغَتُوْرْ - قَرْغَتْمَاقْ kargatur - kargatmak).

قُرْغَتِّي kurgattı: " يِيرْ قُرْغَتِّي yer kurgattı = yer kurakladı", (yerde yarıklar meydana geldi, yaşlığın azlığı yüzünden kıtlık oldu). (قُرْغَتُوْرْ - قُرْغَتْمَاقْ kurgatur - kurgatmak). Aslı " قُرْغَاذْتِى kurgadhtı"dır; idgam olunmuştur.

قِرْغَتِّي kırgattı: " اُلْ اَنِى بَكْكَا قِرْغَتِّي ol anı Begge kırgattı = o, onu Beye geçti, koğuladı", (o, onu Beye koğuladı, Bey kızdı, ondan yüz çevirdi),(قِرْغَتُوْرْ - قِرْغَتْمَاقْ

kırgatur - kırgatmak).

قَرْقَتِّي karwattı: "اُلْ اَنِكْ قُوْيُنْدا نانكْ قَرْقَتِّي ol anıng koyunda neng karwattı = o, onun koynunda bir şey arattı". Bir adamın göziyle görmiyerek eliyle dokunduğu her şey için de böyle denir; (قَرْقَتُوْرْ - قَرْقَتْماقْ karwatur - karwatmak).

بُرْقِتِّي burkıttı: " اُلْ يُوزِنْ بُرْقِتِّي ol yüzin burkıttı = o, yüzünü ekşitti, buruşturdu",(بُرْقِتُوْرْ - بُرْقِتْماقْ burkıtur - burkıtmak).

تِلْقَتِّي tılkattı: " اُلْ اَنِكْ ايشِنْ تِلْقَتِّي ol anıng ışın tılkattı = o, onun işini geciktirtti", (o, onu işinde geciktirtti)." اُلْ يُكْنِ تِلْقَتِّي ol yükni tılkattı = o, yükü çarptırdı". Yükle ip arasına bir ağaç parçası koyarak, yükü düzeltmek için büktürürse yine böyle denir; (تِلْقِتُوْرْ - تِلْقِتْماقْ talkıtur - talkıtmak) [+].

سَرْقِتِّي sarkıttı: " اُلْ تُوْنْدِنْ سُوْ سَرْقِتِّي ol tondın suw sarkıttı = o, elbiseden su damlattı". Başkası da böyledir; (سَرْقِتُوْرْ - سَرْقِتْماقْ sarkıtur - sarkıtmak).

قُرْقُتِّي korkıttı: " اُلْ اَنِي قُرْقُتِّي ol anı korkıttı = o, onu korkuttu", (قُرْقِتُوْرْ - قُرْقِتْماقْ korkıtur - korkıtmak).

[+] تِلْقِتُوْرْ - تِلْقِتْماقْ fiilinin mâzi sıygası olan " تِلْقِتِّي talkıttı" kelimesi yukarıda اُلْ اَنِكْ ايشِنْ تِلْقَتِّي cümlesinde her iki nüshada " تِلْقَتِّي tılkattı" şeklinde yazılmışsa da yanlıştır; doğrusu "talkıttı" olacaktır. Bk.Dv.II,163,11. B. A.

بَرْكِتِّي berkitti: " اُلْ بَرْكِتِّي نانكْنِي ol berkitti nenğni = o, bir şeyi berkitti". Bir işi sağlamlaştırırsa yine böyle denir; (بَرْكِوْرْ- بَرْكِتْمَاكْ berkitür - berkitmek).

كُرْكُتِّي körkütti: " اُلْ مَنكا نانكْ كُرْكُتِّي ol manğa neng körkütti = o, bana bir şey gösterdi", (كُرْكِوْرْ- كُرْكُتْمَاكْ körkütür - körkütmek).

كُرْكِتِّي körketti: " قِيزْ كُرْكِتِّي kız körketti = kız güzelleşti", (cariyenin yüzü ve rengi güzelleşti); (كُرْكِوْرْ- كُرْكِتْمَاكْ körketür - körketmek). Aslı " كُرْكَاذْتِي körkedhti" dir; idgam olunmuştur.

بِلْكِتِّي bilgetti: " اُغْلانْ بِلْكِتِّي oglan bilgetti = çocuk akıllandı". Aslı " بِلْكَاذْتِي bilgedhti" dir; idgam olunmuştur. (بِلْكَاوْرْ- بِلْكِتْمَاكْ bilgetür - bilgetmek).

Kural: " [+] اَذْتِي edhti" eki yaradılış gösteren isimlerle yuğurularak fiil yapılır. " كُرْكْ körk" güzellik demektir. Buna " اَذْتِي edhti" eki getirilerek " كُرْكَاذْتِي körgedhti" yapılır ki, "güzel oldu, güzelleşti" demektir. Yine bunun gibi " بِلِكْ bilig", "akıl" anlamınadır. Fiil yapılarak " بِلْكَاذْتِي bilgedhti" olur. " اُغْلانْ بِلْكَاذْتِي

[+] Bu anlamı anlatmak için bazı isimlerin sonuna getirilerek fiil yapılan ek yalnız " اَذْتِي edhti" değil, " اذْتِي adhtı" dahi bu işi görmektedir. "Ulgadhtı" gibi. B. A.

oglan bilgedhti" denir ki, "çocuk akıllandı" demektir. الف atılır, ذ harfi ت de idgam olunarak şeddelenir.

بُزْلَتِّي bozlattı: " اُلْ بُتُونِي بُزْلَتِّي ol botunı bozlattı = o, potuğu, deve torumunu böğürttü". Başkası da böyledir; (بُزْلَتُوْرْ - بُزْلَتْمَاقْ bozlatur - bozlatmak).

بَشْلَتِّمْ başlattım: " مَنْ اَنكَرْ اِيشْ بَشْلَتِّمْ men angar ış başlattım = ben ona iş başlattım",(- بَشْلَتُوْرْ بَشْلَتْمَاقْ başlatur - başlatmak).

بَغْلَتِّمْ baglattım: " اَنكَرْ اُتُنكْ بَغْلَتِّمْ angar otunğ baglattım = ona odun bağlattım". Başkası da böyledir. " اَنكَرْ بُوغْ بَغْلَتِّمْ angar boğ baglattım = ona boğ, bohça bağlattım", (ben onu,heybeyi veya bohçayı -kadın urubalarının korunması için- bağlamaya sevkettim). (بَغْلَتُوْرْمَنْ - بَغْلَتْمَاقْ baglaturmen - baglatmak).

بَكْلَتِّي bekletti: " بَكْ اُغْرِنِي بَكْلَتِّي Beg ogrını bekletti = Bey hırsızı bağlattı, hapsettirdi". " مَنْ اَتْ بَكْلَتِّمْ men at beklettim = ben at beklettim, gözettirdim". Başkası da böyledir. Oğuzca. (بَكْلَتُوْرْمَنْ - بَكْلَتْمَاكْ bekletürmen - bekletmek).

تَبْلَتِّمْ taplattım: " مَنْ اَنِي بُوا اِيشْقَا تَبْلَتِّمْ men anı bu ışka taplattım = ben onu bu işe razı ettim", (تَبْلَتُوْرْمَنْ - تَبْلَتْمَاقْ taplaturmen - taplatmak)

تُبْلَتِّي tüpletti: " اُلْ بُوا يِشِغْ تَلِمْ تُبْلَتِّي ol bu ışığ telim tüpletti = o, bu işi çok arattı", (تُبْلَتُوْرْ - تُبْلَتْمَاكْ tüpletür - tüpletmek).

تَرْلَتِّي terletti: " اُلْ اَتِنْ تَرْلَتِّي ol atın terletti = o, atını terletti" [+], " اُلْ اَتِغْ تَرْلَتِّي ol atığ terletti = o, atı terletti"; (تَرْلَتُوْرْ - تَرْلَتْمَاكْ terletür - terletmek).

تُزْلَتِّي tuzlattı: " اُلْ اَتْ تُزْلَتِّي ol et tuzlattı = o, et tuzlattı". Başkası da böyledir; (تُزْلَتُوْرْ - تُزْلَتْمَاقْ tuzlatur - tuzlatmak).

تِزْلَتِّي tizletti: " اُلْ تِزْلَتِّي نانكْنِي ol tizletti nenğni = o, nesneyi dizletti", (o, bir şeyi dizle teptirdi"; (تِزْلَتُوْرْ - تِزْلَتْمَاكْ tizletür - tizletmek).

تَشْلَتِّي töşletti: " اُلْ اَنِي تَشْلَتِّي ol anı töşletti = o, onun döşüne, göğsüne vurdurttu", (تَشْلَتُوْرْ - تَشْلَتْمَاكْ töşletür - töşletmek) [++].

تُشْلَتِّي tuşlattı: " اُلْ بِيرِكْ اَنكَرْ تُشْلَتِّي ol yériğ angar tuşlat-

---

[+] Basma nüshada " تَرْلَتِّي terletti" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada تُرْلَتِّي türletti" imlâsındadır. Mastar ve muzariinin (terletür - terletmek) şeklinde olması basma nüshaya hak verdiriyor ise de anlam ayrılığı bizi şüpheye düşürmektedir. Bu kelimenin nasılsa buraya girmiş olması sezişini veriyor; çünkü اُلْ اَتِغْ تَرْلَتِّي ibaresine metin اَيْ اَنَّهُ اَحَسَّ فَرَسَهُ وَاَمَرَ بِفَرْجَتِهِ diye izah vermektedir; bu izah "atını kaşağılattı ve atı kaşağılamakla emretti" anlamınadır. İşte biz bu anlam ayrılığına ve yazma nüshadaki harekeleyişe bakarak bu kelimenin buraya yanlış girmiş olmasını seziyor isek te yine düşünüle!... B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeyi "tüşletmek" diye yazmışsa da "töşletmek" olacaktır. Bk. Dv. III, 90, 9. B. A.

tı = o, onu, uzaktan bir yeri karşısına gelecek surette durdurdu". Uzaktan, hizasında durulan herhangi bir şey için de böyle denir; (تُشْلَتُوْر - تُشْلَتْمَاق tuşlatur - tuşlatmak) [+].

تَشْلَتّى taşlattı: " اُلْ اَنِى تَشْلَتّى ol anı taşlattı = o, onu taşlattı". " اُلْ اُغْلِنِى تَشْلَتّى ol ogulnı taşlattı = o, oğlunu-dışarıda pişsin, olgunlaşsın diye-gurbete yolladı" ; (تَشْلَتُوْر - تَشْلَتْمَاق taşlatur - taşlatmak).

تِشْلَتّى tışlattı: " اُلْ اَنِى تِشْلَتّى ol anı tışlattı = o, onu dişletti". Şu parçada dahi gelmiştir:

جَغْرِى بِرِبْ قُشْلَتُو تَيْغَنْ اِذِبْ تِشْلَتُو
تِلْكِى تُنْكُزْ تَشْلَتُو اَرْدَمْ بِلا اُكْلِمْ

Çagrı bérip kuşlatu
Taygan ıdhıp tışlatu
Tilki tonğuz taşlatu
Erdem bile öglelim

"Çakır kuşu verip avlatarak,tazıyı koğalatıp dişleterek, tilkiyi,domuzu taşlatarak;faziletle öğünelim".
(Gençlere çakır kuşu vererek av yaptırırız; tazıları geyik, domuz tilki gibi hayvanları ısırtmak üzere salıveri-

---

[+] اُلْ يِيرِكْ اَنْكُرْ تُشْلَتّى sözünün arapça izahında bir يُتَحَرّى kelimesi vardır. Bu يُتَحَرّى olsa gerektir. Biz bu şekilde mana verdik. B. A.

riz. Tazıya yardım için o hayvanları taşlarız. Faziletle öğünürüz).(تِشْلَتُوْر - tışlatur - tışlatmak).

تَغْلَتِّي taglattı: " اُلْ اَتِنْ تَغْلَتِّي ol atın taglattı = o, atını dağlattı", (تَغْلَتُوْر - تَغْلَتْمَاقْ taglatur - taglatmak). Farslılar bu kelimeyi Türklerden alarak "dağ" diye kullanırlar. Nasıl ki bunlar "kale" demek olan دِزْ kelimesini Türklerden almışlardır." تِيزْ يِيرْ tiz yer" Türkçede "yüksek yer" demektir.

تُمْلِتِّي tumlıttı: " اُلْ سُوْقْ تُمْلِتِّي ol suw tumlıttı = o,su soğuttu". Süt ve buna benzer şeyler soğutursa yine böyle denir;(تُمْلِتُوْر - تُمْلِتْمَاقْ tumlıtur - tumlıtmak).

تُمْلُتِّي tumluttı: " اُلْ اَنِكْ كُنْكِلْنْ تُمْلُتِّي ol anıng könglin tumluttı = o, onun gönlünü soğuttu", (o, onu kızdırdı, gönlünü soğuttu, onu sevmez oldu". (تُمْلُتُوْر - تُمْلُتْمَاقْ tumlutur - tumlutmak).

سَبْلَتِّي saplattı: " اُلْ قِلِجْ سَبْلَتِّي ol kılıç saplattı = o, kılıca sap taktırdı". Bıçak,hançer ve buna benzer şeylere sap taktırmak ta böyledir; (سَبْلَتُوْر - سَبْلَتْمَاقْ saplatur - saplatmak).

جَرْلَتِّي çarlattı: " اُلْ اُغْلانِغْ جَرْلَتِّي ol oglanıg çarlattı= o, çocuğu cırlattı", (o, çocuğu ağlattı).Fili bağırtırsa yine böyle denir. (جَرْلَتُوْر - جَرْلَتْمَاقْ çarlatur - çarlatmak).

جَرْلَتِّي çerletti: " اُتْ اَنِكْ كُوزِنْ جَرْلَتِّي ot anıng közin çerletti = ilâç onun gözünü bozdu". Katı bir yemek yemekten ve buna benzer şeyden insana ağırlık gelirse yine böyle denir; (جَرْلَتُوْرْ - جَرْلَتْمَاكْ çerletür - çerletmek).

جُرْلَتِّي gürletti: " اُلْ اَنْدِنْ نَانَكْ جُرْلَتِّي ol andın neng gürletti = o, ondan nesne aşırttı",(o, onun malından bir şey aşırttı). (جُرْلَتُوْرْ - جُرْلَتْمَاكْ gürletür - gürletmek).

جُغْلَتِّي çoglattı: " اُلْ تُونِنْ جُغْلَتِّي ol tonın çoglattı = o, elbisesini bohçalattı, sardırdı"[+], (جُغْلَتُوْرْ - جُغْلَتْمَاقْ çoglatur - çoglatmak).

جِغْلَتِّي çıglattı: " اُلْ بُوزْ جِغْلَتِّي ol böz çıglattı = o, bez ölçtürdü", (o, Türk arşını ile bez ölçtürdü).Türk arşını öbür arşının üçte ikisi kadardır. (جِغْلَتُوْرْ - جِغْلَتْمَاقْ çıglatur - çıglatmak).

جِنْلَتِّي çınlattı: " اُلْ اَنِكْ اِيشِنْ جِنْلَتِّي ol anıng ışın çınlattı = o, onun işini gerçekletti", (o, onun dediğini, yahut iddia ettiğini gerçekletti), (جِنْلَتُوْرْ - جِنْلَتْمَاقْ çınlatur - çınlatmak).

[+] اُلْ تُونِنْ جُغْلَتِّي sözünün arapça izahı gerek yazma ve gerek basma nüshalarda اَيْ اَنَّهُ حَمَلَ مِنْ غَيْرِ ثَوْبِهِ şeklindedir. Burada önemli bir yanlış vardır. Buradaki غير kelimesi عَيْبَه olacaktır. Arapça ibarenin doğrusu şöyle olmalıdır: اَيْ اَنَّهُ حَمَلَهُ بِشِدَّةِ عَيْبَةِ ثَوْبِهِ

Brockelmann burada başka mana vermekle yanılmıştır. Bize Dv.III,92,17 de geçen ve "heybe" manasına olan " جُوْغ çoğ" kelimesi tanıklık etmektedir. B. A.

سَرْلَتِّی sarlattı: " اُلْ سُقْلُقْ سَرْلَتِّی ol suwluk sarlattı = o, sarık sardırdı". Herhangi bir şey sardırılırsa yine böyle denir; (سَرْلَتُوْرْ - سَرْلَتْمَاقْ sarlatur - sarlatmak).

سِرْلَتِّی sırlattı: " اُلْ اَیاقْ سِرْلَتِّی ol ayak sırlattı = o, çanak sırlattı", (o, Türk çanağına sır sürdürdü). (سِرْلَتُوْرْ - سِرْلَتْمَاقْ sırlatur - sırlatmak).

سُزْلَتِّی sözletti: " اُلْ مَنِی سُزْلَتِّی ol meni sözletti = o, beni söyletti", (سُزْلَتُوْرْ - سُزْلَتْمَاكْ sözletür - sözletmek).

سِزْلَتِّی sızlattı: " بُوْزْ تِیشِغْ سِزْلَتِّی buz tışığ sızlattı = buz, dişi sızlattı". Bu, buzun dişi sızlatması yahut buzun dişi karıncalandırmasıdır. El soğuk suya sokulur da soğukluk duyulursa yine böyle denir. (سِزْلَتُوْرْ - سِزْلَتْمَاقْ sızlatur - sızlatmak).

سُغْلِتِّی soglıttı: "اُلْ اَنِكْ قُوینِكَا اِلِكْ سُغْلِتِّی ol anıng koyunğa eliğ soglıttı = o, onun koynuna el sokturdu", (o, bir şey aratmak için onun koynuna el sokturdu), (سُغْلِتُوْرْ - سُغْلِتْمَاقْ soglıtur - soglıtmak).

سُقْلَتِّی suwlattı: " اُلْ جُبْنِی سُقْلَتِّی ol çöpni suwlattı = o, çöpü sulattı", (o, bir nesnenin tortusu, cibresi üzerine su döktürdü". Başkası da böyledir; (سُقْلَتُوْرْ - سُقْلَتْمَاقْ suwlatur - suwlatmak).

سَنْلَتِّی senletti: " اُلْ اَنِی سَنْلَتِّی ol anı senletti = o, ona karşı "sen" dedirtti", (o, birisini

ona,küçüklere karşı söylenen, aytanan sözle aytattı). Yukarıda söylemiş olduğumuz üzere Türkler büyüğe " سِزْ siz" diye aytarlar; kurca kendilerinden aşağı olana" sen"diye aytarlar.Bundan alarak " اُلْ اَنِى سَنْلَتِّى ol anı senletti" derler ki,"o, onu küçükletmek için "sen" diye hitap ettirdi" demektir. (سَنْلَتُوْر - سَنْلَتْمَاكْ senletür - senletmek).

سِزْلَتِّمْ sizlettim: " مَنْ اَنِى سِزْلَتِّمْ men anı sizlettim= ben,birini ona "siz" diye hitap ettirdim"; (سِزْلَتُوْرْمَنْ - سِزْلَتْمَاكْ sizletürmen - sizletmek).

سُمْلِتِّى sumlıttı: " اُلْ اَنِى سُمْلِتِّى ol anı sumlıttı = o, onu Türklerin bilmediği sözle söyletti". Türkler Türkçe bilmiyen kimseye " سُمْلِمْ sumlım" derler ; nitekim arapların,arapça bilmiyen kimseye اَعْجَمِى dedikleri gibi. Asıl olan budur. Arapçayı öğrense de اَعْجَمِى adı kalkmaz. Ama Türkçeyi öğrenen kimse sumlım ' lıktan kurtulur. (سُمْلِتُوْر - سُمْلِتْمَاقْ sumlıtur - sumlıtmak).

قَرْلَتِّى karlattı: " تَنْكْرِى قَارْ قَرْلَتِّى Tenğri kar karlattı = Tanrı kar yağdırdı",(قَرْلَتُوْر - قَرْلَتْمَاقْ karlatur - karlatmak).

قِرْلَتِّى kırlattı: " اُلْ اَرِقْ قِرْلَتِّى ol arık kırlattı = o, ırmağa kıyı yaptırdı",(قِرْلَتُوْر - قِرْلَتْمَاقْ kırlatur - kırlatmak).

قُشْلَتِّي kuşlattı: " اُلْ اَنكَرْ قُشْ قُشْلَتِّي ol angar kuş kuşlattı = o, ona kuş avlattı", (قُشْلَتُوْرْ - قُشْلَتْمَاقْ kuşlatur - kuşlatmak).

قِشْلَتِّي kışlattı: " اُلْ اَنِي اَقِنْدَا قِشْلَتِّي ol anı ewinde kışlattı = o, onu evinde kışlattı". Başkası da böyledir; (قِشْلَتُوْرْ - قِشْلَتْمَاقْ kışlatur - kışlatmak). Bir adam bir şeyi üzerine alırsa ve saklarsa yine böyle denir.

قِغْلَتِّي kıglattı: " اُلْ يِيرِكْ قِغْلَتِّي ol yériğ kıglattı = o, yeri gübreletti", " اُلْ اَتِنْ قِغْلَتِّي ol atın kıglattı = o, atını sıçırttı", (قِغْلَتُوْرْ - قِغْلَتْمَاقْ kıglatur-kıglatmak).

قَقْلَتِّي kaklattı: " اُلْ اَنكَرْ اَتْ قَقْلَتِّي ol angar et kaklattı = o, ona et kurutturdu", (قَقْلَتُوْرْ - قَقْلَتْمَاقْ kaklatur - kaklatmak).

كُتْلَتِّي kötletti: " اُلْ اُغْلانِغْ كُتْلَتِّي ol oglanığ kötletti = o, çocuğu düzdürdü". Başkası da böyledir; (كُتْلَتُوْرْ - كُتْلَتْمَاكْ kötletür - kötletmek).

كَزْلَتِّي kezletti: " اُلْ اُقْ كَزْلَتِّي ol ok kezletti = o, ok gezletti", (كَزْلَتُوْرْ - كَزْلَتْمَاكْ kezletür - kezletmek).

كِزْلَتِّي kizletti: " اُلْ مَنكَا سُوْزْ كِزْلَتِّي ol manğa söz kizletti = o, bana söz gizletti, sözü gizli tutturdu". Başkası da böyledir. (كِزْلَتُوْرْ - كِزْلَتْمَاكْ kizletür - kizletmek).

كَمْلَتِّي kemletti: " بُوْاُتْ اَتِغْ كَمْلَتِّي bu ot atığ kemletti = bu ot atı kemletti", (bu ot ata sıkın-

tı verdi". Başkası da böyledir;(كَمْلَتُوْرْ- كَمْلَتْمَاكْ kemletür - kemletmek).

تَرْمَتّى tarmattı: " اُلْ اِنِكْ يُوزِنْ تَرْمَتّى ol anıng yüzin tarmattı = o, onun yüzünü tırmalattı" , (تَرْمَتُوْرْ- تَرْمَتْمَاق tarmatur - tarmatmak).

جَرْمَتّى çermetti: " اَلْبْ اَرْاَتِنْ جَرْمَتّى alp er atın çermetti = yiğit adam atının kuyruğunu ördürdü", (yiğit adam atının kuyruğunu ipekle ördürdü). Bu, yiğitlik belgesidir. Herhangi bir şey fitil halinde bükülerek örülürse yine böyle denir. (جَرْمَتُوْرْ- جَرْمَتْمَاكْ çermetür - çermetmek). Bu, kamçının ucunu kayışla örmek gibidir.

سَرْمَتّى sermetti: " اُلْ اَنكَرْ بَلِقْ سَرْمَتّى ol angar balık sermetti = o, ona sudan balık çıkarttı", " اُلْ تُتْمَاجْ سَرْمَتّى ol tutmaç sermetti = o, tutmacı suyundan ayırttı". Herhangi bir şeyin suyu süzülürse yine böyle denir; (سَرْمَتُوْرْ- سَرْمَتْمَاكْ sermetür - sermetmek).

سَرْمَتّى sarmattı: " اُلْ يِشْغْنى يِغاجْقَا سَرْمَتّى ol yışıgnı yıgaçka sarmattı = o, ipi ağaca sardırdı". Başkası da böyledir; (سَرْمَتُوْرْ- سَرْمَتْمَاقْ sarmatur - sarmatmak).

قَتْنَتّى katnattı: " اُلْ اَنِكْ سُوزِنْ قَتْنَتّى ol anıng sözin katnattı = o, onun sözünü reddettirdi", (onun sözünü birkaç defa reddettirdi). (قَتْنَتُوْرْ- قَتْنَتْمَاقْ katnatur - katnatmak).

قَسْنَتِّی kasnattı: " تُمْلُغْ اَنِی قَسْنَتِّی tumluğ anı kasnattı = soğuk onu titretti", (soğuk onu alt dişi üst dişine vuracak derecede titretti). (قَسْنَتُوْرْ - قَسْنَتْمَاقْ kasnatur - kasnatmak).

بُلْنَتِّی bulnattı: " اُلْ اَنِی بُلْنَتِّی ol anı bulnattı = o, onu esir ettirdi", (بُلْنَتُوْرْ - بُلْنَتْمَاقْ bulnatur - bulnatmak).

قَلْنَتِّی kalnattı: " يُقْقَانَانْكْ قَلْنَتِّی yufka neng kalnattı = yufka nesne kalınlaştı". Aslı " قَلْنَاذْتِی kalnadhtı"dır; idgam olunmuştur.(قَلْنَتُوْرْ - قَلْنَتْمَاقْ kalnatur - kalnatmak).

\+
\+ \+

GERÇEKTEN MUZAAF OLANLARDAN BAZILARI

شُقْشَشْدِی şuwşaşdı: "اُلْ اَنِكْ بِرْلَا شُقْشَشْدِی ol anıng birle şuwşaşdı = o, onunla gizli söz fısıldaştı", (شُقْشَشُوْرْ - شُقْشَشْمَاقْ şuwşaşur - şuwşaşmak).

قُغْشَشْدِی kogşaşdı: " كِشِيلَارْ قَمْغْ قُغْشَشْدِی kişiler kamuğ kogşaşdı = halk bütün gevşedi", (kendilerini bürüyen sıcaklık yüzünden bütün halk gevşedi); (قُغْشَشُوْرْ - قُغْشَشْمَاقْ kogşaşur - kogşaşmak). غ yerine خ ile dahi söylenir.

قُقْشَشْدِی kowşaşdı: " اُلْ اَنِكْ اُقِنْ قُقْشَشْدِی ol anıng okın kowşaşdı = o, koğuş ağaciyle onun okunu cilâlamakta yardım etti", (قُقْشَشُوْرْ -

قُڤْشَشْماڤ kowşaşur - kowşaşmak) [+].

كَڤْشَشْدِى kewşeşdi: " تَڤِى اُوتْ كَڤْشَشْدِى tewey ot kewşeşdi = deve otla geviş getirdi", (develer birbirini görerek geviş getirdi); (كَڤْشَشُوْرْ - كَڤْشَشْماكْ kewşeşür - kewşeşmek).

+
+ +

MUZAAFIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

تُلْقُقْلَنْدِى tulkuklandı: "تُلْقُقْلَنْدِى نانكْ tulkuklandı nenğ = nesne tulum gibi şişti", (تُلْقُقْلَنُوْرْ - تُلْقُقْلَنْماڤْ tulkuklanur - tulkuklanmak).

تُرْكَكْلَنْدِى türkeklendi: " تُوْنْ تُرْكَكْلَنْدِى ton türkeklendi = elbise dürüldü", (elbise bohçaya sarıldı), (تُرْكَكْلَنُوْرْ - تُرْكَكْلَنْماكْ türkeklenür - türkeklenmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَرْبَتِّى yarpattı: " اِكْلِكْ يَرْبَتِّى igliğ yarpattı = hasta ayağa kalktı, iyileşti", " اُغْلانْ يَرْبَتِّى oglan yarpattı = çocuk serpildi, büyüdü"; (يَرْبَتُوْرْ - يَرْبَتْماڤْ yarpatur-yarpatmak). Aslı " يَرْباذْتِى yarpadhtı"dır; idgam olunmuştur.

يَلْبَتِّى yelpetti: " اُلْ اَتْقا اَشْبارْ يَلْبَتِّى ol atka aşbar yelpetti = o, ata yem ıslattı", (o, ata ve-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda اُلْ اَنِكْ اَڤِنْ قَڤْشَشْدِى cümlesindeki قَڤْشَشْدِى kelimesinin birinci harfi olan ق üstündür. Bu, yanlıştır; doğrusu ق harfinin ötresiyle قُڤْشَشْدِى olacaktır. Bk. Dv. II, 271, 12. B. A.

rilecek olan ot, saman, kepek gibi şeyleri ıslattı", (يَلْبَتُوْر - يَلْبَتْماق yelpetür - yelpetmek) [+]. Yağmur çisentisi yer yüzünü ıslattığı zaman da " يَغْمُر يِيرِكْ يَلْبَتّى yagmur yèriğ yelpetti" denir.

يَلْبَتّى yelpetti: " اُلْ اَنكَر سِنكاكْ يَلْبَتّى ol angar sinğek yelpetti = o, ona sinek yelpazeletti", (يَلْبَتُوْر - يَلْبَتْماكْ yelpetür - yelpetmek).

يُنْجُتّى yünçitti: " اُلْ اَنى يُنْجُتّى ol anı yünçitti = o, onu incitti", (يُنْجِتُوْر - يُنْجِتْماكْ yünçitür - yünçitmek) [++].

يَبْرَتّى yapraттı: " اَت قُلاقِنْ يَبْرَتّى at kulakın yapraттı = at kulağını dikti". At bir şeye tekme atacağı zaman veya bir şeyden korktuğu anda böyle yapar. (يَبْرَتُوْر - يَبْرَتْماقْ yapratur - yapratmak).

يَغْرِتّى yagrıttı: " اُلْ مَنِكْ اَتِغْ يَغْرِتّى ol meniğ atığ yagrıttı = o, benim atımı yağırlattı". Başkası da böyledir; (يَغْرِتُوْر - يَغْرِتْماقْ yagrıtur - yagrıtmak).

يَقْرِتّى yawrıttı: " اُلْ اَنى يَقْرِتّى ol anı yawrıttı = o,

---

[+] Basma nüshada يَلْبَتْماقْ şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada يَلْبَتْماكْ tir. Dv.III,71 deki "yelpişti" kelimesi bize tanıklık etmektedir. Fakat; bugün bile Doğu Türkçesinde kullanılan ve hayvana yem vermek anlamına gelen "yalpımak" kelimesine ve hayvanın bir şeyi ağızla alması anlamına olan "yalmamak" fiiline bakılırsa basma nüshanın haklı olduğu anlaşılır ise de tam bizi kandıracak durumda değildir. B. A.

[++] Yazma nüshada bu fiil يَنجْتماكْ şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek يَنجْتماقْ şekline konmuştur. B. A.

onu zayıflattı, arıklattı". (- يَقْرِتُوْرْ يَقْرِتْماقْ yawrıtur - yawrıtmak).

يُلْرِتّى yolrıttı: " اُلْ اُتْ يُلْرِتّى ol ot yolrıttı = o, ateşi alevledi", (o, ateşi yalınlattı), " اُلْ تُوْجُغْ يُلْرِتّى ol tuçuğ yolrıttı = o, tuncu parlattı, yalabıttı", (güneş vurmasa da vurmasa da, o adam kalkanı, leğeni parlatır gibi tuncu parlattı); (يُلْرِتُوْرْ - يُلْرِتْماقْ yolrıtur - yolrıtmak).

يُلْرَتّى yolrattı: " كِرْشانْ اَنِكْ يُوْزِنْ يُلْرَتّى kirşen anıng yüzin yolrattı = düzgün onun yüzünü parlattı", (düzgün kadının yüzünü yalabıttı, parlattı). Herhangi bir şey, bir nesneyi parlatırsa yine böyle denir; " اُلْ قُمْغانِغْ يُلْرَتّى ol kumganığ yolrattı = o, güğümü parlattı". Herhangi bir şey parlatılırsa yine böyledir. (يُلْرَتُوْرْ - يُلْرَتْماقْ yolratur - yolratmak). Bu ve bundan evvelki fiillerde ى harfinin üstün olması, ötre olmasından daha kuvvetlidir.

يَرْسِتّى yarsıttı: " اُلْ اَنِى يَرْسِتّى ol anı yarsıttı = o, onu tiksindirdi", (o, onu yemek yemiyecek surette bir şeyden tiksindirdi); (يَرْسِتُوْرْ - يَرْسِتْماقْ yarsıtur - yarsıtmak). Aslı "يارْسُوْذْتى yarsudhtı"dır, "tiksindiği şeye tükürdü" demektir; idgam olunmuştur.

يُكْسَتِّى yüksetti: " اُلْ تامْ يُكْسَتِّى ol tam yüksetti = o, duvar yükseltti", (o, dam yükseltti ve damı muhkemleştirdi). Herhangi bir şey sağlamlaştırılırsa yine böyle denir ; (يُكْسَتُوْر- يُكْسَتْماك yüksetür - yüksetmek).

يُمْشَتِّى yumşattı: " اُلْ تَرِى يُمْشَتِّى ol teri yumşattı = o, deri sepiletti", " اُلْ قَتِغْ نانكْنِى يُمْشَتِّى ol katığ nenğni yumşattı = o, katı nesneyi yumşattı", " اُلْ اَرْسُوزِكْ يُمْشَتِّى ol er sözig yumşattı = o adam sözü çabuk çabuk söyledi".Kur'anı çabuk çabuk okur, ezberlerse yine böyle denir;(يُمْشَتُوْر- يُمْشَتْماقْ yumşatur - yumşatmak).

يُفْغَتِّى yufgattı: " اُغْلانْ يُفْغَتِّى oglan yufgattı = çocuk yozlaştı, dikbaş oldu". Aslı " يُفْغاذْتِى yufgadhtı"dır; idgam olunmuştur.(يُفْغَتُوْر- يُفْغَتْماقْ yufgatur - yufgatmak).

يَلْغَتِّى yalgattı: " اُلْ اَنكَرْ بالْ يَلْغَتِّى ol anğar bal yalgattı = o, ona bal yalattı",(يَلْغَتُوْر- يَلْغَتْماقْ yalgatur - yalgatmak).

يَلْفَتِّى yalfattı: " اُلْ اَنكَرْ ياغْ يَلْفَتِّى ol anğar yağ yalfattı = o, ona yağ yalattı". غ ile de lûgattir. (يَلْفَتُوْر- يَلْفَتْماقْ yalfatur - yalfatmak).

يُرْكَتِّى yörgetti: " اُلْ يِبْ يُرْكَتِّى ol yıp yörgetti = o, ip sardırdı", (o,bir şeye ip sardırdı". Dolağı ayağına sardırırsa yine böyle denir. Başkası da böyledir;(يُرْكَتُوْر- يُرْكَتْماكْ yörgetür - yörgetmek).

يِبْلَتّى yıplattı: "اُراغُتْ يُوزِنْ يِبْلَتّى uragut yüzin yıplattı = kadın yüzünü ipletti", (kadın yüzünün kıllarını iple aldırdı); (يِبْلَتُوْرْ - يِبْلَتْماقْ yıplatur - yıplatmak).

يَتْلَتّى yatlattı: " بَكْ يَتْلَتّى Beg yatlattı = Bey yada taşına okuttu", (Bey Kama, Şamana yada taşiyle Kamlık yaptırdı; bu yüzden rüzgâr esti, yağmur geldi). (يَتْلَتُوْرْ - يَتْلَتْماقْ yatlatur - yatlatmak). Bu, Türk ülkelerinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrının izniyle yada taşına okumakla yağmur, soğuk, rüzgâr getirtilir.

يَزْلَتّى yazlattı: " اُلْ قُوِيْنْ يَيْلاغْدا يَزْلَتّى ol koyın yaylağda yazlattı = o, koyununu yaylada yaylattı", (يَزْلَتُوْرْ - يَزْلَتْماقْ yazlatur - yazlatmak).

يِغْلَتّى yıglattı: " اُلْ اَنِى يِغْلَتّى ol anı yıglattı = o, onu ağlattı", (يِغْلَتُوْرْ - يِغْلَتْماقْ yıglatur - yıglatmak).

يَغْلَتّى yaglattı: " اُلْ قُغْشْنِى يَغْلَتّى ol kogışnı yaglattı = o, deriyi yağlattı". Başkası da böyledir; (يَغْلَتُوْرْ - يَغْلَتْماقْ yaglatur - yaglatmak).

يُقْلَتّى yoklattı: " اُلْ اَنِى تاغْقا يُقْلَتّى ol anı tagka yoklattı = o, onu dağa çıkardı". Başkası da böyledir; (يُقْلَتُوْرْ - يُقْلَتْماقْ yoklatur - yoklatmak).

يُكْلَتّى yükletti: " اُلْ يُكْ يُكْلَتّى ol yük yükletti = o,

yük yükletti", (يُكْلَتُوْرْ - يُكْلَتْمَاكْ yük-
letür - yükletmek).

يُكْلَتِّى yökletti: " اُلْ اُقْ يُكْلَتِّى ol ok yökletti = o, o-
ka yelek taktırdı", (يُكْلَتُوْر - يُكْلَتْمَاكْ
yökletür - yökletmek). Aslı " يُوْكْ لَتِّى
yük letti"dir; idgam olunmuştur.

يَمْلَتِّى yamlattı: " اُلْ اَڤِنْ يَمْلَتِّى ol ewin yamlattı =
o, evini süpürttü", (يَمْلَتُوْرْ - يَمْلَتْمَاقْ
yamlatur - yamlatmak).

يَشْنَتِّى yaşnattı: " تَنْكْرِى يَشِنْ يَشْنَتِّى Tenğri yaşın yaşnat-
tı = Tanrı şimşek çaktırdı". Bir adam
kılıcı parlatırsa yine böyle denir.
Başkası da böyledir. Herhangi bir şey
parlar ve yalabırsa yine böyle denir.
Şu beyitte dahi gelmiştir:

يَشْنَتْ قِلِجْ بَشِى [+] اُزَا قَقِّلْ يَرَا
بِجْلِبْ اَنِكْ بُيْنِى تَقِى قَلْقَنْ تُرَا

Yaşnat kılıç başnı üze kakkıl yara
Bıçlıp anınğ boynı takı kalkan tura
"Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona
kak, yarala, Onun boynunu ve tura
kalkanını da biçerek".
(Duşmanın üzerine kılıcını parlat,kı-
lıçla duşmanın boynu kesilsin, kılıcı
duşmanın başı üzerine havale eyle,

[+] Bu kelime yazma nüshada " بَشِنِى başını" imlâsındadır,doğrusu
bizim yukarıda yazmış olduğumuz şekildir. B. A.

turası ve kalkanı kesilsin).

\+
\+ \+

BUNUN BİR BAŞKA ÇEŞİDİ

يَيْلَتِّى yaylattı: " اُلْ اَنِى تاغدا يَيْلَتِّى ol anı tagda yaylattı = o, onu dağda yaylattı". Başkası da böyledir; (يَيْلَتُوْر- يَيْلَتْمَاق yaylatur - yaylatmak).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بُيْنَتِّى boynattı: " اُلْ اُغْلُنِّى ايشْقا بُيْنَتِّى ol oglunnı ışka boynattı = o, çocuğunu işte dikbaşlık ettirdi", (بُيْنَتُوْر- بُيْنَتْمَاق boynatur - boynatmak).

سَيْبَتِّى saypattı: " اُلْ تَقارِنْ سَيْبَتِّى ol tawarın saypattı = o, malını israf ettirdi",(سَيْبَتُوْر- سَيْبَتْمَاق saypatur - saypatmak).

سَيْرَتِّى sayrattı: " اُلْ اَنكَرْ سَيْرَتِّى سُوزُكْ ol anğar sayrattı sözüğ = o, ona çok söz söyletti",(سَيْرَتُوْر- سَيْرَتْمَاق sayratur - sayratmak).

قَيْنَتِّى kaynattı: " اُلْ اَشِجْ قَيْنَتِّى ol aşıç kaynattı = o, tencere kaynattı",(قَيْنَتُوْر- قَيْنَتْمَاق kaynatur - kaynatmak).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

اِنكْرَتِّى ınğrattı: " اُلْ اَنِى اِنكْرَتِّى ol anı ınğrattı = o,

onu inletti", (اِنكْرَتُورْ - اِنكْرَتْماقْ ıngratur - ıngratmak).

مِنكْدَتّى mingdetti: " اُلْ اَنِكْ سَجِنْ مِنكْدَتّى ol anıng saçın mingdetti = o, onun saçını dittirdi", (مِنكْدَتُورْ - مِنكْدَتْماكْ mingdetür - mingdetmek).

جِنكْرَتّى çıngrattı: " اُلْ قُنكْرَاغُوجِنكْرَتّى ol konğragu çıngrattı = o, çıngırağı, konrağı, tongurağı çınlattı", (o, tongurakları çınlattı, yularla ses verdirdi); (جِنكْرَتُورْ - جِنكْرَتْماقْ çıngratur - çıngratmak).

مَنكْرَتّى mangrattı: " اُلْ اَنِى مَنكْرَتّى ol anı mangrattı = o, onu bağırttı", (مَنكْرَتُورْ - مَنكْرَتْماقْ mangratur - mangratmak).

مُنكْرَتّى müngretti: " اُلْ اُوذْنِى مُنكْرَتّى ol udhnı müngretti = o, öküzü böğürttü"; " اُوتْ اَشِجْنِى مُنكْرَتّى ot aşıçnı müngretti = ateş tencereyi büngüldetti"; " اُلْ اَرْنِى اُرُوبْ مُنكْرَتّى ol erni urup müngretti = o, adamı döğüp böğürttü"; (o, adamı döğerek öküz böğürtür gibi böğürttü); (مُنكْرَتُورْ - مُنكْرَتْماكْ müngretür - müngretmek).

مَنكْزَتّى menğzetti: " اُلْ بِيرْ نانكْنِى بِيرْكا مَنكْزَتّى ol bir nenğni birge menğzetti=o, bir şeyi bir şeye benzetti", (مَنكْزَتُورْ - مَنكْزَتْماكْ menğzetür-menğzetmek).

تَنكْلَتّى tanğlattı: " اُلْ مَنِى تَنكْلَتّى ol meni tanğlattı = o, beni danlattı", (o, beni şaşılacak

şeye düşürdü, şaşırttı);(تَنْكْلَتُوْرْ - تَنْكْلَتْمَاقْ tanğlatur - tanğlatmak).

تِنْكْلَتِّى tınğlattı: "اُلْ مَنْكَا سُوْزْ تِنْكْلَتِّى ol manğa söz tınğlattı = o, bana söz dinletti",(تِنْكْلَتُوْرْ - تِنْكْلَتْمَاقْ tınğlatur - tınğlatmak).

سَنْكْلَتِّى sanğlattı: "اُلْ قُشْنِى سَنْكْلَتِّى ol kuşnı sanğlattı = o, kuşu pisletti", (o, doğanı pisletti). Başkası da böyledir;(سَنْكْلَتُوْرْ - سَنْكْلَتْمَاقْ sanğlatur - sanğlatmak).

مَنْكْلَتِّى menğletti: "اُلْ قَازِغْ مَنْكْلَتِّى ol kazığ menğletti = o, kazı yemletti", (o, kaza tane toplattı). Başkası da böyledir;(مَنْكْلَتُوْرْ - مَنْكْلَتْمَاكْ menğletür - menğletmek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْكْزَتِّى yanğzattı: "اُلْ اَنْكَرْ سُوْزُكْ يَنْكْزَتِّى ol anğar sözüğ yanğzattı = o, ona saklanması gereken sözü söyletti", (يَنْكْزَتُوْرْ - يَنْكْزَتْمَاقْ yanğzatur - yanğzatmak).

يَنْكْشَتِّى yanğşattı: "اُلْ اَنِكْ بَشِنْ يَنْكْشَتِّى ol anınğ başın yanğşattı = o, yanşaklıkla onun başını ağrıttı", (o, onun başını ağrıtacak şekilde çok söz söyledi"; (يَنْكْشَتُوْرْ - يَنْكْشَتْمَاقْ yanğşatur - yanğşatmak).

يُنْكْلَتِّى yunğlattı: "اُلْ قُوْيُغْ يُنْكْلَتِّى ol koyuğ yunğlattı = o, koyunu yünletti", (o, koyunun yününü kırktırdı). Deve için de böyle

denir; (يُنْكَلْتُوْر - يُنْكَلْتَماق yunğlatur - yunğlatmak).

Kural: Bu ayrımdan emri hâzır sıygası dört harf üzerine gelir:" تَقْشَرَتْ tawrat" ve " تَبْرَتْ tepret" gibi ki, "davrandır", "teprendir" demektir.Nehyi hazırda " تَقْشَرَتْما tawratma"," تَبْرَتْما tepretme" denir ki, "davrandırma","teprendirme" demektir. Bu ayrımdan gerçek muzaaf olanların emrinde, bir cinsten iki harf bulunur: " اِيشِغْ اَرْتَتْ ışığ artat","اَنِى سِغْتَتْ anı sıgtat" gibi ki,"işi boz","onu ağlat" demektir. Bu ayrımın doğru faili " تَقْشَرْتَغْجِى tawratguçı", " تَبْرَتْكُجِى tepretgüçi" şeklindedir.Oğuzcada " تَقْشَرْتَجِى tawrattaçı", " تَبْرَتْجِى tepretteçi" olur. İşin devamiyle vasıflanan fail için " تَقْشَرْتَغَانْ tawratgan", " تَبْرَتْكَانْ tepretgen" denir, "o, çok acele ettiren","o, çok tepreten"demektir. Bir işin yapılmasını arzu etmekle vasıflanan fail için "تَقْشَرْتَغْسَاقْاَرْ tawratığsak er", "اُلْ يِغَاجِغْ تَبْرَتْكَاكْاُلْ ol yıgaçığ tepretiğsek ol" denir,"o adam acele ettirmek isteğindedir", "o adam ağacı tepretmek niyetindedir" demektir. Başka-

sı da böyledir.

Bir işin yapılması işliyenin hakkı olmakla vasıflanan fail için " اُلْ تَقْرَتِغْلِقْ اُلْ ol tawratığlık ol" , " اُلْ تَبْرَتِكْلِكْ اَرْدِى ol tepretiğlik erdi" denir ki, "onun ivdirmek hakkıdır","onun tepretmek hakkı idi" demektir. Yahut bu, "işi yapayazdı" anlamınadır. Oğuzlardan bir takımları ل harfini س yaparlar. " اُلْ تَقْرَتِغْسَقْ اَرْدِى ol tawratığsak erdi", " اُلْ تَبْرَتِكْسَكْ اَرْدِى ol tepretiğsek erdi" derler. Oğuzların diğer bir takımları da ق ı ى yaparlar[+]. " اُلْ تَقْرَتِغْسِى اَرْدِى ol tawratığsı erdi", " تَبْرَتِكْسِى اَرْدِى tepretiğsi erdi" derler. Anlam aynıdır. Yalnız evvelki söyleyiş daha doğrudur. Yukarıda olduğu gibi bu çeşitte de Oğuzlardan bazıları öz Türklere uyarlar.

İşliyenin içerisinde gizliyerek işlemesini kurduğu ve işlemek üzere bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " اُلْ تَقْرَتِغْلِى اُلْ ol tawratığlı ol",

---

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi: وَفِى لُغَةٍ اُخْرٰى لَمْ يَجْعَلُ الْقَافَ يَاءً فَيُقَالُ اُلْ تَقْرَتِغْسِى اَرْدِى olduğu halde basma nüshanın ibaresi : وَفِى لُغَةٍ اُخْرٰى لَمْ يَجْعَلُ الْقَافَ سِينًا şeklinde çıkmış ise de yanlıştır; doğrusu yazma nüshanın ibaresidir. Çünkü تَقْرَتِغْسَقْ ve تَبْرَتِكْسَكْ kelimelerinin sonlarındaki ق، ك harfleri تَقْرَتِغْسِى ve تَبْرَتِكْسِى kelimelerinde ى olmuştur. B. A.

" اُلْ تَبْرَتِكْلِي اُلْ ol tepretiğli ol" denir ki, "o, sahiden acele ettiren ve işe başlatmak üzere olandır", "o, sahiden teprendiren ve teprendirmek üzere olandır" demektir.

İsmi meful: " تَقْرَتْمِشْ يِبْ tawratmış yıp", " تَبْرَتْمِشْ نانكْ tepretmiş neng" gibidir ki, "kıvratılmış ip", "tepretilmiş nesne" demektir.

Zaman ismi, mekân ismi, âlet ismi gibi şeylerin kuralları yukarıda geçtiği gibidir:

" تَقْرَتْغُوْيِبْ tawratgu yıp = kıvratılacak ip", " تَبْرَتْكُوْنانكْ tepretgü neng = tepretilecek nesne", " تَبْرَتْكُوْيِيْرْ tepretgü yer = tepretilecek yer", " تَبْرَتْكُوْاُغُرْ tepretgü ogur = tepretilecek zaman", " تَقْرَتْغُوْيِيْرْ tawratgu yer = davranılacak yer", " تَقْرَتْغُوْاُغُرْ tawratgu ogur = davranılacak zaman". Oğuzlar " تَقْرَتاسِى يِيْرْ tawratası yer = davranacak yer", " تَبْرَتاسِى اُغُرْ tepretesi ogur = tepretilecek zaman" derler.

İki kişi arasında yapılan iş için fiilköke ش getirilir: "اُلْ يغاجْ تبْرَتِشْدِى ol yıgaç tepretişdi" gibi ki, "o, ona ağaç tepretmekte yardım etti" veya "yarıştı" demektir. Ve yine " اُلْ اَنِكْ بِرْلا تَقْرَتِشْدِى ol anıng birle tawratışdı" denir ki, "yürüyüşte hangimiz daha çabuktur diye o, onunla ivmekte yarış yaptı" demektir. Bu ayrım bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Kendisinde ل harfi bulunandır. Bunun çoğunun aslı iki harfli isim olup ل , ت ile yuğrularak fiil yapılmaktır: " اُلْ اَنِ اَمْلَتّى ol anı emletti", " بُغْدَاىْ اَتِغْ كَمْلَتّى bugday atığ kemletti" gibi ki, "o,ona ilâç ettirdi","buğday atı kötületti, zarar verdi" demektir. Bunlardan birincinin aslı " اَمْ em", ikincinin aslı " كَمْ kem"dir, "ilâç" ve "hastalık" anlamlarınadır.

Bu saydığım harflerden,başka harf bulunan fiiller ayrılır. Bunlardan birisi,dört harfli kelimeden alınmış olmasıdır. Geçen ayrımın bazı fiillerinde olduğu gibi üç harfli kelimeden alınmış dört harfli fiillerdir. liyn harfi düşmüş, onun yerine şedde gelmiştir: " اُلْ اَنِكْ يُوزِنْ تَرْمَدِى ol anıng yü-

zin tarmadı" fiili gibi ki, "o, onun yüzünü tırmaladı" demektir. Bu, dört harfli bir kelimedir. Çünkü emri hazırında " تَرْمَا tarma" denir, "tırmala" demektir. Bu sıyga dört harf üzerinedir. İki failden bir mefule geçmesi, tâdiye kılınması arzu edildiğinde " اُلْ مَنِي تَرْمَتِّي ol meni tarmattı" denir ki, "o, onu tırmalattı" demektir [+], [++]. Dört harflide ت den evvel gelen liyn harfi düşmüştür. Gördüğün gibi emri hazırında الف atılarak " تَرْمَتْ tarmat" denir, "tırmalat" demektir. " اُلْ اَنِي بَغْدَادِي ol anı bagdadı" fiili de böyledir, "o, onun ayağını -güreşte- sarmaya aldı" demektir. Bunun emri hazırı " بَغْدَا bagda"dır, "sarmaya al" demektir.

Bu dört harflilerdendir. Fiilin iki failden bir mefule geçmesi istenildiği zaman " اُلْ اَنِكْ اَذَاقِنْ بَغْدَتِّي ol anıng adhakın bagdattı" denir ki,

---

[+] Bütün bu uzun uzadıya söylenen şeyler Türkçemizi zorla arapçaya benzetmek gayretinden ileri gelmiştir. Arapça harfin yazılışına göre uydurulan bu kuralların bugünkü yazımızda hiç değeri ve yeri yoktur. B. A.

[++] Basma nüshada " اُلْ مَنِي تَرْمَتِّي ol meni tarmattı" şeklinde olan bu cümle yazma nüshada " اُلْ اَنِي تَرْمَتِّي ol anı tarmattı" şeklindedir; doğrusu da budur. B. A.

"o, onun ayağına sarma vurdurdu" demektir. ت geldiği için الف düşmüştür. Emri hazırında " بَغْدَتْ bagdat" denir ki, "onun ayağını sarmaya aldır" demektir. İlk ayrım bu yolda yürür. Bazıları isimden alınmış fiil olur: " اُلْ بُوزُكْ قَرْشَتّى ol bözüğ karşattı" gibi ki, "o, bezi ölçtürdü" demektir. Aslı " قَرِشْ karış" kelimesidir. Yine bunun gibi " اُلْ اَنِى قُرْقُتّى ol anı korkuttı" denir ki, "o, onu korkuttu" demektir. Aslı " قُرْقُنْجْ korkunç"tur. " اُلْ يِرِكْ اَغْلَتّى ol yeriğ aglattı" cümlesinde اَغْلَتّى fiili de böyledir. "o, yeri boşalttı" demektir. Aslı " اَغْلاقْ يِرْ aglak yer" dir, "boş yer" demektir. ت geldiği için bu gibi isimlerin sonundan kelimenin son harfi düşmüştür.

Bu ayrım en çok iki failden bir mefule geçerek müteaddi olur. Faillerden birisi emreder, öbürüsü işler; nitekim yukarıda söylemiştik.

Bu ayrımın fiillerinden bir takımları dört harfli lâzım fiil olup tâdiye için kendilerine ت getirilmiştir: " اَتْ سَمْرِيدِى at semridi" cümlesindeki سَمْرِيدِى fiili gibi ki, "at semirdi" anlamınadır. Sonra müteaddi

yapılarak " اَرْ اَتِنْ سَمْرِتِّ er atın semritti" denir ki, "adam atını semirtti" demektir. " نانكْ اُكْلِيدِى neng öklidi= nesne çoğaldı" sözündeki اُكْلِيدِى fiili de böyledir. Sonra müteaddi yapılarak " اَرْنا نكِنْ اُكْلِتِّ er nenğin öklitti" [+] denir ki, "adam malını çoğalttı" demektir. Bu ayrımın başka bir yolu, fiil kendi öz anlamına gelmiş olması ve yukarıda saydığım anlamlardan hiç birisi kendisinden beklenmemesidir." اَرْ تَقْرَتِّ er tawrattı", " اُغْلانْ اُغْتِّ oglan ulgattı" gibi ki, "adam acele etti", "oğlan, çocuk büyüdü" demektir. Başkası da böyledir.

Tanrıya öğüş muzaaf kitabı bitti.

İkinci Cildin

Sonu

[+] Basma nüshada اَرْنا نكِنْ اُكْلِتِّ şeklinde geçen ibare yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmış iken sonradan اَرْنا نكِنْ اُكْلِتِّ şeklinde düzeltilmiştir. Sözün gelişi de böyle olmasını gerektirir. Biz yukarıda doğrusunu yazdık. B. A.